STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 10540

SHRIFTEN

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

שריפטן

א דריי מאָנאט בוך

Acc 972
Vol. II

פערלאג אמעריקא
זומער, 1919.

צווייטע אויפלאגע.
געדרוקט אין „פינסקי־מזל פרעס".

Copyright, 1920
by
Farlag America

אינהאלט:

בילדער: א. וואָלקאָוויץ, באָריס אניספעלד, דזשעניגגס טאָפּעל, וואָלט וויטמאַנ'ס פּאָרטרעט.

לידער: ל. מילער, אל. גוריה, ה. לייוויק, ב. לאפּין.

איינציגע לידער: מאני לייב, א. מ. דילאָן, נפתלי גראָס, אידא גלאַזער, נחום י. א. בערגער.

דערציילונגען: דוד איגנאַטאָוו, ל. שאפּי־ ראָ, ה. געלבוים.

ארטיקלען: ה. לייוויק, יעקב מילך, דזשע־ ניגגס טאָפּעל, דר. יעקב גרינפעלד.

איבערזעצונגען: פון וואָלט וויטמאַנ'ס גראָזבלעטער, (אידיש פון ל. מילער); דזשעליאַליעדין רומי'ס ראָבאַיאַט, (אידיש פון מאני לייב); האנרי בערגסאָנ'ס אריינפיר צו מעטאַפיזיק, (אידיש פון ו. נאַטאַנסאָן).

נאָטיצען: ל. באראדולין, דר. יעקב גרינ־ פעלד, י. שטיינבוים.

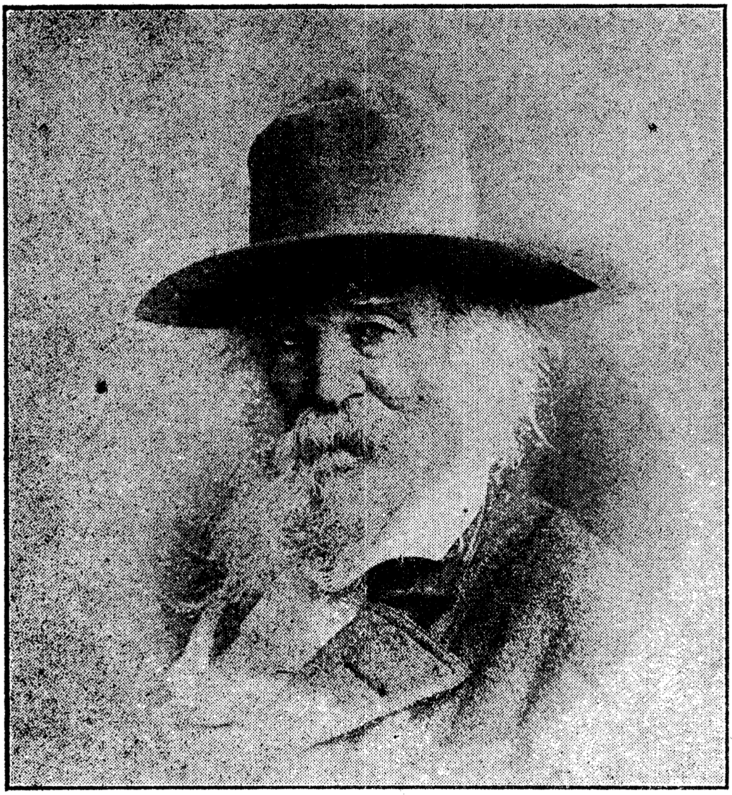

איך ווייס, איך בין אומשטערבליך. — וואלט וויטמאן.
(צו זיין הונדערט יאריגען געבורטסטאג)

אברהם וואָלקאָוויץ:

נויארק.

ל. מילער:

דאָס ליד פון מײן איך.

אל גוריה:

איך און דו.

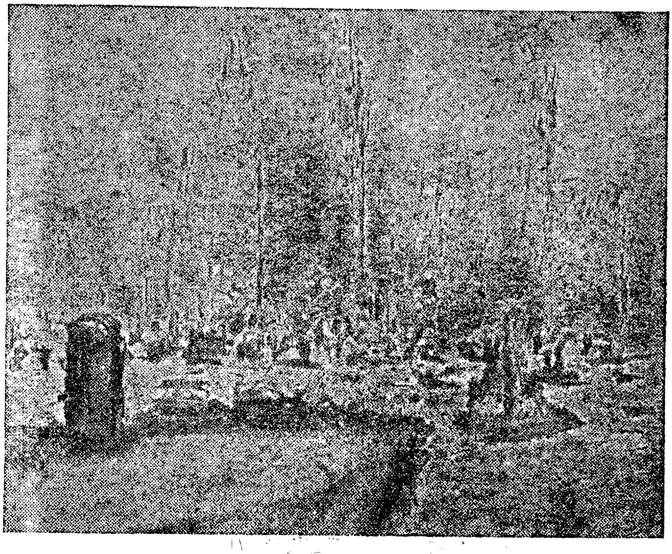

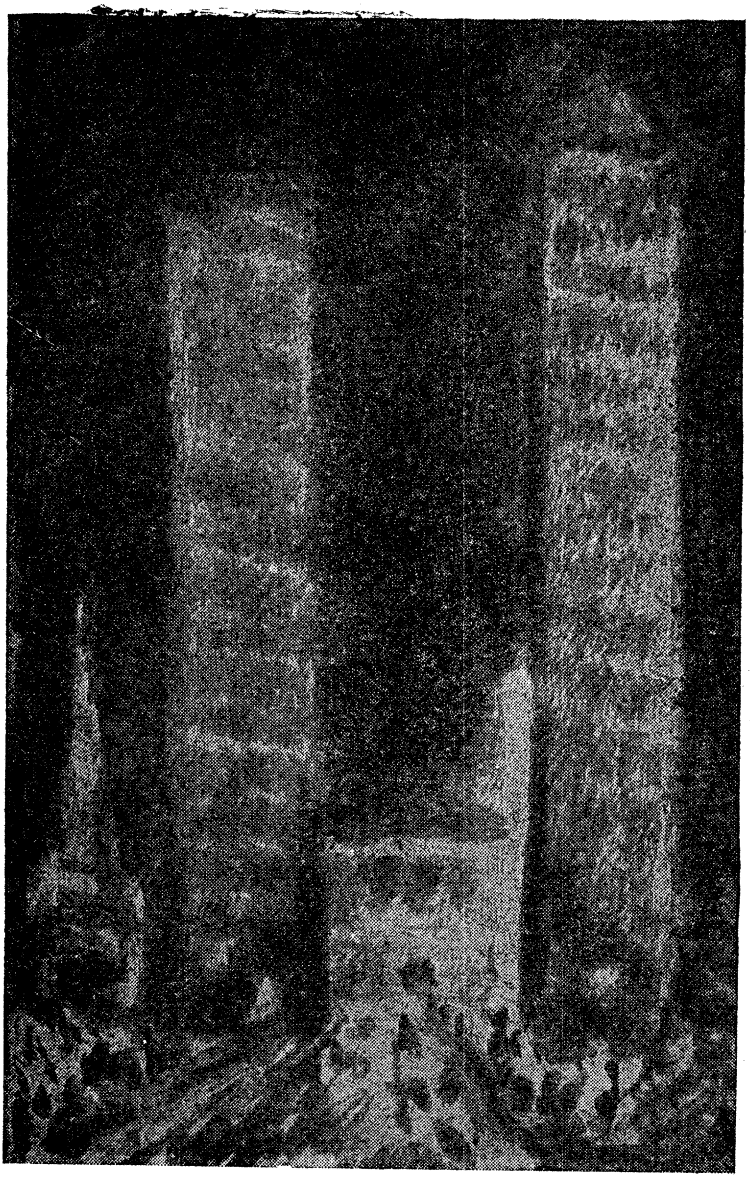

א. וואָלקאָוויץ. נויאָרק.

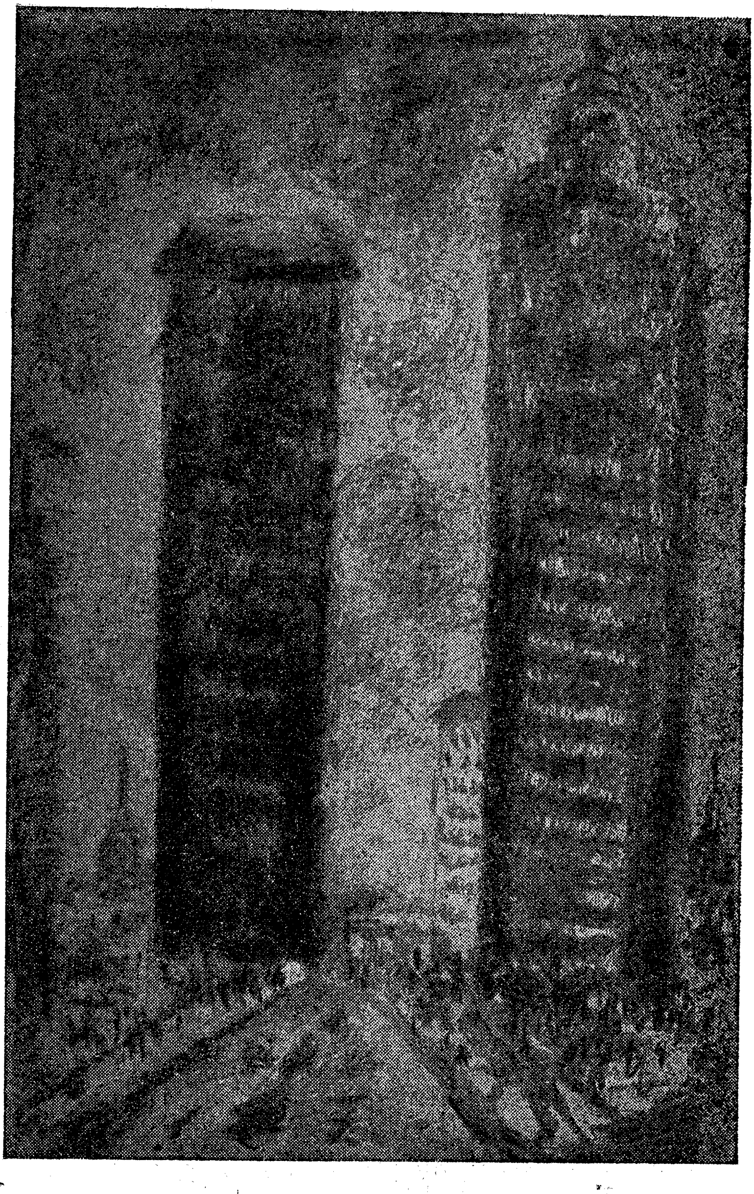

א. וואָלקאָוויץ. נויאָרק.

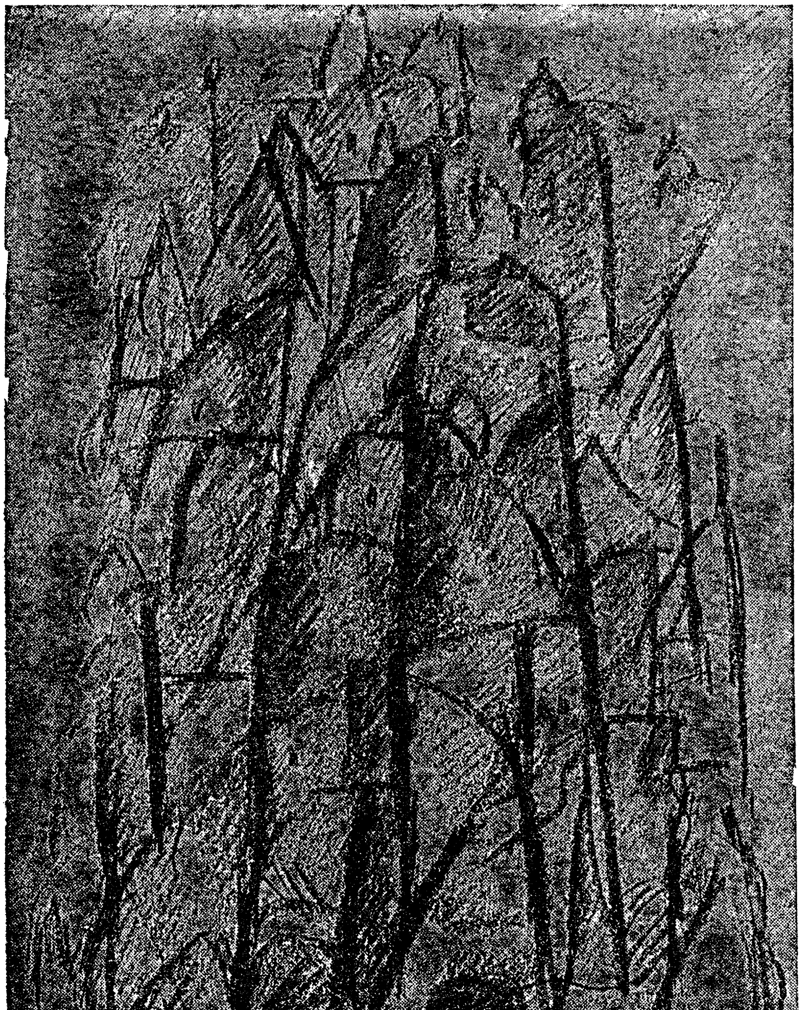

א. וואָלקאָוויץ. נויאָרק.

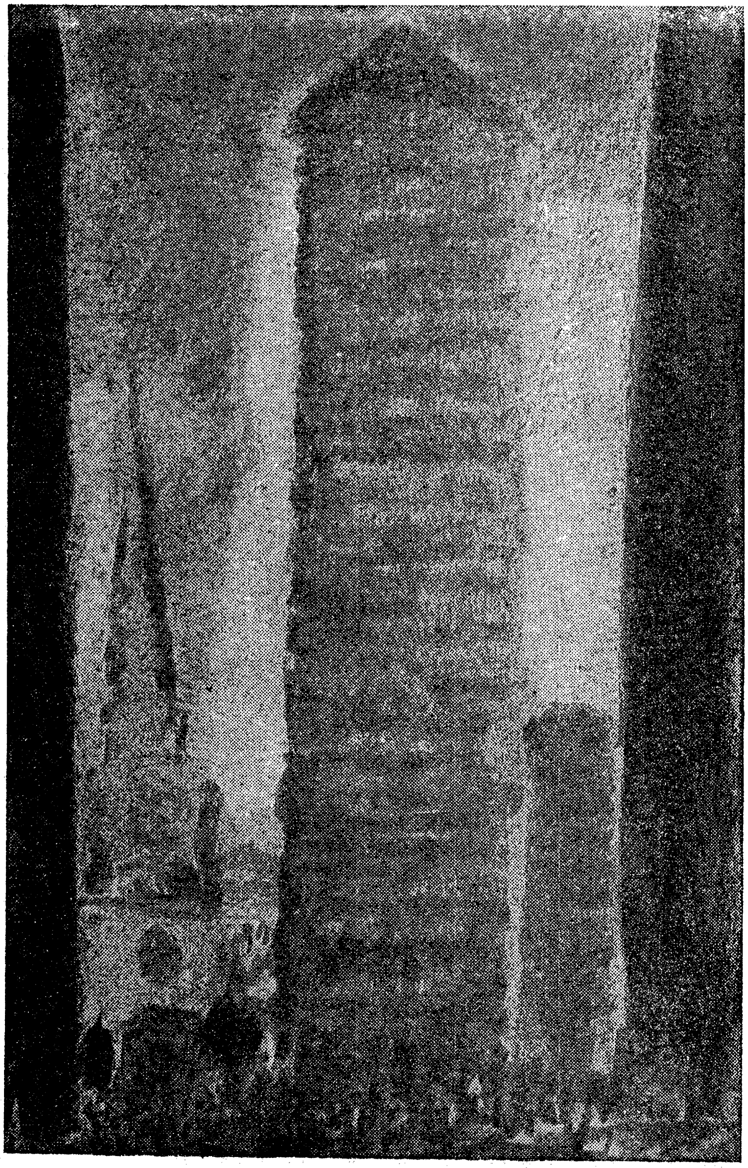

א. וואָלקאָוויץ. נויאָרק.

ל. מילער:

דאָס ליד פון מיין איד.

א.

דארטען וואו עס קומען ערד און הימעל זיך צוזאמען
העננט מיין וויג...
וויגט זיך אום א ווייסע טויב ביי מיר אין וויג...
ווען די שעה די ליכטיגע וועט שלאגען
וועט די ווייסע טויב
זיך איבער מיר אין לופטען קרייזען...
וועט די ווייסע טויב
צוריק דעם וועג מיר ווייזען
צו מיין וויעג.

ב.

מיט דעם כוואליענדיגען אומרוה
פון דעם שטורמדיגען ים
פארגעהט מיין ליד...
מיט דעם בענקענדיגען פארבענשפיל
פון זונענאונטערגאנג
פארגעהט מיין ליד...
מיט דעם קלאפ־און־קלאנג פון שטיין און שטאל
מיט דעם פייערדיגען בראנד פון שטאטיגען גערויש
פארגעהט מיין ליד...
מיט מיין אפענעם בליק
אויף מיין געלעגער ביינאכט
פארגעהט מיין ליד...
צו דיר.

ג.

דער קלאנג פון מיינע טריט בייטאג,
דער קלאנג פון מיינע טריט ביינאכט,
דער ליבער קלאנג פון מיינע טריט —
מיין ליד צו דיר...

מיין העלער בליק, מיין גוטער בליק,
מיין קינדיש הארץ, וואס גארט נאך גליק,
מיין קינדיש הארץ, מיין שטיל געמיט—
מיין ליד צו דיר...

מיין גוטער שמייכעל איז מיין ליד,
מיין שטילער זיפץ ווען כ'בין אליין.
איך בין אליין, אליין, אליין —
מיין ליד צו דיר...

ד.

איך — איך — איך —
אזוי קלאפ איך אוים
מיט דעם קלאנג פון מיין טראט —
דאס ליד פון מיין איך...
און שווער איז מיין טראט
אויף דער שטיינערנער ערד
און רוישיג דאס ליד
פון דער שטיינערנער שטאט.
און איז דעם גערויש כסדר זיך הערט
דער קלאנג פון מיין טראט:
איך — איך — איך —

ה.

איך בין דיין קינד...
מיין שפיל פלאץ איז דיין גרויסע ברייטע וועלט.
דאס לעבען איז מיין שפיל...

שלאָף איך איין וואו אויף דעם אומגליקס שוועל
טרייב איך אַז מיין שפּיל וואו אויף דעם ברעג פון אפּגרונד...
שפּרייטסטו אוים דיין שוץ
איבער מיר, דיין קינד...

צו מיין געשטאַלט אין שפּיגעל.

א.

דו בענקסט נאָך מיר: —
פאַר׳כשופ׳ט אין א נעץ פון זילבער ווייסען שיין,
פאַרגעהען דיינע טעג און נעכט
פאַר מיר בלויז וואַרטענדיג.
און איך —
ווי דו אַליין פאַר׳כשופ׳ט
שטעה איך קעגען דיר דאַ, שעה נאָך שעה,
און מיט דעם ליכט פון מיינע אויגען
דורכ׳ן שיין פון דער כשופ׳דיגער טהיר
ציה איך זיך צו דיר —
מיין ליכטיגער געשטאַלט...

ב.

איך שטעה פיר דיר ווי גאָט האָט מיך באשאַפען,
און אַלע קרומע וועגען פון מיין הארצען
זענען פריי און אָפען
פאַר דיין לויכטענדיגען בליק...
און ווען איך קום צו דיר א שולדיגער,
פאַר טעג און נעכט פאַרלוירענע,
אָהן זין, אָהן ציעל,
און ווען איך בויג מיין קאָפּ פאַר דיר
באַהאַלטענדיג די סודות פון מיין זינדיג בלוט,
באַגעגענט מיך דיין גוטער בליק
מיט ליבע און פאַרגעבונג...

ג.

ווען איך וועל געהן אהיים
צוריק אין וויג זיך לעגען
וועסטו א ליכטיגער דא אומגעהן
אין מיינע טריט...
און האָב איך ווען דאָ אויף דער וועלט
א שפיעלעכעל געהאט
וועסטו מיט דעם זיך שפילען...
און האָט מיך ווער אין לעבען דאָ געליבט
וועסטו ביי איהם אין שלאָף זיך פרעגען,
פרעגען זיך אויף מיר.

ד.

דו וועסט אמאָל זיך אין א זומערדיגען אבענד
נאָך מיר פאַרבענקען...
אין פאַרבענשפיל פון זונען אונטערגאַנג
וועט זיך דיין העלער בליק פאַרלירען...
און וועסט זיך לאָזען פון די לעצטע זונען שטראַהלען פיהרען
צו מיין וויג...
און שטעהן וועסטו א ליכטיגער
ביי מיין גאָלדען וויג געבויגען
און וועסט מיך וויגען... וויגען... וויגען...
און קושען וועסטו מיינע צוגעמאַכטע אויגען
און וועסט מיך וויגען... וויגען... וויגען...

אל גוריה:

איך און דו.

שונאים.

ווער ביסטו,
ווער בין איך?

איך און דו — צוויי שונאים בלוטיגע אויף מעסערם,
איך, זעהסט, בין באציערט מיט טונקלע פארבען:
דו — מיט העלע און מיט ווייסע.
איך פארמאג א בליק א שארפען,
פעסט צונויפגעפרעסטע ליפען,
הענט, וואס זוכען.

דו? — דו האסט א בליק א פינסטערן,
ליפען האלב צועפענט,
הענט, וואס האלטען פעסט — — — —

איך — א שווייגעדיגער,
איינגעריימט ווי אין א רייף פון אייזען:
דו — א צייטיגע, פארווילדטע בלום...

איך און דו —
צוויי שונאים בלוטיגע אויף מעסערם.

איך.

זעהסט, איך, דער מאן, בין בויגיג, ווי א שווערד
און שעהן, ווי א נצחון? —
צו יעדען איז באקאנט מיין הויכער, ברייטער גוף,
מיין ברייטע ברוסט,
און מיינע ברענענדיגע, שווארצע אויגען —
מיין שארפער בליק — —

איך בלאַנזשע אַפּט אין אַ לבנה'לאָזע נאַכט,
אין אַלע שטילע, פינסטערע נעכט
אַ שווייגעדיגער,
צוריקגערוקט אין זיך. —
איך בלאַנזשע אַפּט אין אַ לבנה'לאָזע נאַכט,
שטיל שווייגענדיג ווי דער באַגעהר,
און אַ פאַרבליקטער ווי די שנאה...

אין פלאַמען.

האָב נאַכזיכטיג און צאַרט אַריינגעקוקט דיר אין די אויגען,
און לאַנג פאַרהאַלטען דיינע דינע הענט;
נאָר דו, פאַרוואָס האָסטו זיך שטיל פאַרטרויט צו מיר געבויגען,
און שטאַרבען גרייט געווען דורך מיינע שטאַרקע מענער־הענט?

ס'האָט לאַנג די אונרוה שלאַנגיג זיך געדרעהט צווישען ביידען,
איך האָב איהר שרייען שלאַנגענדיג אין בלוט ביי מיר געהערט;
נאָר דו, פאַרוואָס האָסטו ווי איך אויך אויפגעהערט צו רייד'ען,
און נאָר איין איינציג מאָל זיך שוואַך אויף מיינע קניה געוועהרט?

האָט לייכט און זינגענדיג מיין גוף זיך ערגעץ ווייט פאַרטראָגען,
דורך פלאַמען בריהענדע, וואָס האָבען מיך און דיך געברענט;
נאָר דו, פאַרוואָס האָסטו די הענט אַרום מיין האַלז געשלאָגען,
און קרעכצענדיג געלאַכט ווען פלאַמען האָבען דיך געברענט?

טאַראַנטעלאַ־טאַנץ.

דו האָסט געטאַנצט אַ ריטמיש ווייכען טאַראַנטעלאַ טאַנץ,
אַרומגעכאַפּט מיט רייפען פייערדיגע צונגען,
צוברענטע פון דער בויגזאַמער מוזיק
און פון דיין טאַראַנטעלאַ טאַנץ. —
דיין שעהנעם קאָפּ,
די אויגען, ווי אין דרימעל האַלב פאַרמאַכט,
די ליפען, רויטע, האַלב צועפענטע,
און האַלב פאַרשמאַכט. —

זיי איז איצט פרעמד געווען מיין גרויסע פרייד און גליק,
וואס דו האסט אויפגעזונגען מיט דיין שטילען טאראנטעלא טאנץ.

א קערפער מיינער, שטאלענער, צוקרומטער פאר דער צייט,
ווי פעדער־גרינג, און גלייך, און שטייף
האסטו זיך אזא ציה געטאן, —
עלאסטיש האט מיך דורכגעשניטען א פארלאנג,
זיך אט אליין אזוי א כאפ צו טאן אין די אייגענע הענט,
די דורשטיגע און איצט צוברענטע זוכענדיגע הענט.
און מאכען פאר דעם טאנץ פון זיך א הערליכען געזאנג,
א זיס געזאנג פון ליעבע־טרויער און פון ליעבע־פרייד.

דו האסט געטאנצט —
פארצויבערט, ווייך און ווי א פיינסטער, דינינקער געוועב
האסטו די לופט צושניטען:
די לופט פארפלאנטערט אין א פרייד,
און שלייכענדיג די ליניעס פון דיין בויגיגע פיגור,
דיין ווייכער שמעקענדער פיגור,
האסט אויך אין פלאנטער אינ׳ם ברענענדיגען
מיך, שטאלענעם, דורך פלאמען איינגעדרעהט.

פרייד.

אין פלאמען צוציגדט זיך די פרייד אויף מיין פנים.
דו וועסט דאך ניט זוכען פארלעשען
דעם פייער, וואס דו האסט געלאזט אין מיר ברענען:
די אוצרות, געשענקטע מיט דיין פולער האנט,
דו וועסט דאך ניט מאכען צו שאנד: —
זאל אייביג די פרייד אין דיין פנים דיר ברענען.
און פרייד זאל אויך זיין אין דיין קול, דיינע טריט.
אויף אייביג זי זאל אין דיין בליק זיין געהיט.
צו זיך אליין האלט דו דעם ענטפער נאר גרייט:
מיר האבען געבריהט זיך אין פייער פון פרייד. —
אין פלאמען צוציגדט זיך די פרייד אויף מיין פנים...

בלוט.

צו וואס דאס צערטלען אפט?
אט גיב די האנט — —
וואס זאל איך אנדערש איצטער מיט דיר מאכען?
א ביס דיר טאן?
א ביס א וועהטאגליכען אין אט דער ווייסער האנט?
צועפענען א וואונד א שמארצליכען ווי פייער־בראנד?
אט, פיהלסט?
און איצט, א זאג טאן דיר א ביטער ווארט און לאכען, לאכען...

הא, דו האסט צונויפגעדרעהט זיך פון שארפע ברענענדיגע ליידען
און מיך א שטופ געטאן פון זיך און ברוגז צו צום טיר?
ווי גוט, ווי שעהן...
ווי זיס דאס בלוט איז פון דיין האנט אויף מיינע צייהן...
נאר לאזען אז דאס לעצטע מאל זאלסט האבען היינט געוועזען ביי מיר?
דאס האב איך ניט געמיינט; דו וועסט ניט געהן.
ניט ווערט דער ביס כ'זאל יענע ווערטער פון אמאל איצט ווידער ריידען?—

גיב, כ'וועל דיין האנט אזוי אין מיינע דריקען,
בארוהיגען איהר ציטער און איהר ברענענדיגער וואונד:
איצט געה אוועק פון טיר — —
ווי א געשלאג'נער הונט,
ווי א געטרייער הונט.
וואס זוכט ביי זיין בעל־בית נאר גוטע מילדע בליקען,
שטעה איך פאר דיר
און קוק אין דיינע גוטע אויגען —

בלאס, מיט אראפגעלאזטע ברעמען שטעהן אזוי און הערען — (
(ווי ווערט איך בין דאס נאכאמאל צו זעהן!)
אזוי ביסטו געוועזן,
ווען כ'האב דאס ערשטע מאל געבעטען: בלייב;
אויך ביסטו דאן געוועזן צו מיינע ווערטער טויב.
ס'איז ווערט געוועזן דער ביס דו זאלסט אזוי א ווערען,
און איך זאל בעטלען ווי אמאל דיין שמייכלענדיגען צוזאג: כ'בלייב...

גלייכגילטיג.

דערמאנען זיך אן דיר, דערמאנען יענע טעג
פאלט שוין ניט ווי א שטראפענדיגע האנט אויף מיר אראפ:
איך געה זיך, רוהיגער, ארום מיט א געהויב'נעם קאפ,
האב ווי עס איז דערלאנגט א ניי געבענשטען וועג.

און יעדע שעה אין וועג, און יעדע שעה אין הויז
באשערט איז מיר צו פיהלען נאר א פרייד אין זיך אליין,
ווייל כ'זעה אין אויגען צעהנדליגע דיך יונג אזוי און שעהן.
און דורך די אויגען צעהנדליגע קוקסטו ארויס.

און איך דער דאמאלסדיגער, איבערראשטער נאר,
לאז היינט נאך ווידער נאריש מאכען זיך, די וועלט, די הויז,
און זייער קומען פרעהליכע צו מיר אין גאס ארויס
דערמאנט אן דיר... און גלייכגילטיג בין איך דערפאר.

אויף וועמען ווערט מען בייז.

אווענט —
דער זייגער טיקט —
די הענט, פארווארפענע אויף מיינע קניה,
זיי קוקען אויך ווי איך פארטראכטע אין די פלאמען,
וואס צוקען בלוילעך אויף אין פייער
און פאלען ווידער זיך צוזאמען.
און ביי דעם וויגעל זיצט די מאמע פונ'ם קינד
און שטריקט.
א, וויפיל רייד האט זי: —
די צייט איז שווער,
די צייט איז שווער.

איך הער דאס צו,
אויף וועמען ווערט מען בייז? עס ווילט זיך וואס איצט זאגען
וועט אפשר דאך אויפהערען,
דאס מאוים'דיגע נאגען.

איך רוף די פרוי פון קינד אוועק
צום אויוועז צו.
לעג צו צו איהרע קיהלע באקען מיינע הענט:
איך וויל זי זאל נאר גוטסקייט אין מיין שווייגען הערען.

זי שטעהט און שטריקט.
און אלץ אזוי אונלוסטיג, זארגענדיג און מיעד.
דאך ווייסט זי זיך צו היטען ביי די „אויגען" קלייבען.
ביז ס'וועט דערפון וואס ווערען.
פון פייער וועט נאר אש פארבלייבען,
און מיינע הענט, צופריד'נע, קוועלען אן פון זיך.
מיין פרוי נאר רעדט אלץ איהרע אמת'דיגע רייד
און וועגען שווייגען טראכט זי ניט, —
ווי גוט וואלט זיין דאס שווייגען איצט.
נאר זי רעדט דאך צו מיר,
ווייל איך האב איצטער צייט צו הערען.

דער זייגער טיקט זיין אלץ־איינאיינעמדיגען טיק־טאק, טיק־טאק
און פרעגט גאר ניט ביי מיר...
איך האב צוויי אויערען און הער: —
די צייט איז שווער. די צייט איז שווער...

מיין טיר איז צו.

מיין טיר איז צו —
ס'שפיעלט א פיאנא וואו,
פאר מיין שטילקייט, פאר מיין רוה,
פאר דעם ציטער אין מיין ליב,
פאר מיין גרוים דערפרעהטע שעה,
פאר מיין הארץ וואס שטארבט איצט אפ:
צי פאר א נייע וועלט וואס געהט דערפרעהטערהייט
א געזעליגטע איצט אויף אין וועמענס שטילער רוה.

זינגט א שטימע וואו,
זינגט מיין שטילקייט, זינגט מיין רוה.

זינגט מיין לעבען גרוי און קראנק,
זינגט די שווער געוואר'נע שעה,
אין א גרויסע גרויסע פרייד
הוידעט זיך מיין שטילע רוה,
און מיט רוהקייט וויגט זיך איין אין מיין הארץ די קראנקע רוה...

דאנקען.

דאנקען.
איך וויל דאנקען,
הערליך, ווי עס פאסט זיך פאר א מענשען,
אויף דער גרויסער, אויף דער אומעדיגער ערד.
וויל איך דאנקען,
פאר דעם טייל, וואס כ'האב גענומען פונ'ם לעבען,
אדער ווייל איך העלף דאס לעבען רוהיג אויסצולעבען,
אדער פאר דעם גליק צו זיין אזוי באעהרט
אט דאס לעבען דורכצוגעהן אין לעבען.
וויל איך דאנקען.
ווייס איך דאך ניט וועמען.
דאך, איך בויג מיין קאפ,
ווי עס פאסט זיך פאר א מענשען.
וואס דארף דאנקען
אויף דער גרויסער, אויף דער אומעדיגער ערד.

דוד איגנאַטאָוו :

די מלכה שבת.

ה. לייוויק :

1) אין קיינעמ'ס לאנד.
2) די יונגע.

1.

דער פּראַגער רב, דער בעל מופת, האָט אוודאי זעהר שטאַרק גע־האַלטען פון שבת. וואָרים שבת, האָט ער גע'טענה'עט, איז די כלה פון דער וועלט. און דעריבער דאַרף זיך די גאַנצע וועלט אויספּוצען לכבוד שבת, ווי א חתן פאַר זיין כלה.

און ער פלעגט זאָגען:

— באַשאַפען האָט גאָט שבת צום סוף זיין אַרבייט. אין די גע־דאַנקען אָבער, איז שבת געוועזען דאָס סאַמע ערשטע פון זיין טראַכטען.

און אַז עס פלעגט קומען צום פרייטאָג־צו־נאַכטיגען דאַוונען, האָט דער פּראַגער רב געשיינט אַזוי, אַז קיינער האָט איהם ניט געקענט קוקען גלייך אין זיין פּנים אַריין. און ווען עס פלעגט קומען צו די ווערטער:

„קום מיין פריינד אַנטקעגען דער כלה

„קום אויפנעמען די כלה שבת, די מלכה"

פלעגט זיין ליכטיגקייט ווערען אַזוי, אַז די איבעריגע אידען פלעגען זיך קוים קענען איינהאַלטען אין שול.

און צו די ווערטער:

פאַרלאָז דיין געפאַנגשאַפט מלכה שבת.

„קום מיט פרידען קרוין האַר.

„קום מיט יובעל און מיט פרייד.

„קום צווישען דיינע אויסדערוועהלטע.

„קום כלה,

„קום!

פלעגט ער אַפּט אַרויס פון שול און בלייבען שטעהן אויף די הויכע טרעפּ, און מיט איהם די גאַנצע עדה, און ער פלעגט אַזוי ווענדען זיין ליכטיג פּנים צום הימעל, קוקען אַהין, ווי ער וואָלט גערופען עמיצען. וואָס קומט, וואָס האַלט אין קומען...

דער גאַנצער עולם פלעגט דערפיהלען, אז אין דער מינוט אנטפּלעק קען זיך גרויסע סודות אויף דער וועלט. דער סוד פון שבת, דער סוד פון ליכט, דער סוד, וואס גיסט צונויף אלץ מיט דעם סוד פון אלע סודות.

איינמאָל אבער האָט געטראָפען, אז ווען דער רב האָט אזוי ארויס־געפיהרט זיין גאַנצע עדה אויף די טרעפ, כדי צו בעגעגענען די ליכ־טיגע מלכה שבת, האָבען אלע מיט אמאָל דערזעהן א גרויסען, רויטען שטערן אומלויפען איבער'ן הימעל. דער רויטער שטערן איז געווען שטאַרק אָנגעהעפט אַן אַן אַנדער שטערן, א ווייסען און בליציגען. דאָס בליצען פון דעם ווייסען שטערן איז געווען אזא, אז דער הימעל האָט זיך געשפּאָלטען פון גרויס ליכטיגקייט און די ערד האָט אויפגעשיינט, ווי א גן עדן.

מיט אמאָל אבער, האָט זיך פון ערגיץ אויפ'ן הימעל פּלוצלונג אָנגעטראָגען א שרעקליך גרויסער פיש. און ווי נאָר דאָס איז געשעהן, אזוי האָט דער רב גלייך אויסגעשריען:

„פאַרלאָז דיין געפאַנגענשאַפט מלכה שבת,
קום מיט פרידען קרוין פון האָר.
„קום מיט יובעל און מיט פרייד.
„קום צווישען דיינע אויסדערוועהלטע.
„קום כלה,
„קום!

און מיט איהם די גאַנצע עדה אידען.

האָט זיך פּונקט דעמאָלט דער גרויסער פיש אָנגעשלאָגען אָן דעם רויטען שטערן, האָט דער רויטער שטערן גלייך ארויסגעלאָזט דעם ליכטיגען שטערן, וואָס ער האָט געהאַלטען אָנגעהעפט אָן זיך. און דער פיש מיט דיביידע שטערן האָבען אלע אין איינעם גענומען פאַלען און זענען פאַרשוואונדען.

2.

אין דעם גרויסען טיעפען ים, געפינט זיך א זעהר גרויסער פיש. דער פיש איז דער היטער פון שבת.

און אַלע פרייטאָג פאַרנאַכט קומט דער פיש צו אַן אָפענעם ברעג. צועפענט זיין גרויס מויל, און לאָזט פון זיך אַרויס די ליכטיגע מלכה שבת. —

די מלכה קומט אַרויס אויפ'ן ברעג מיט דער פינקעלדיגער קרוין אויף איהר קאָפּ, קוקט זיך אַ ליכטיגע אום אין אַלע זייטען, און נאָכדעם נעמט זי מיט אַ שטילער פרייד אַראָפּ איהר קרוין פון קאָפּ, הויבט זי אויף אין דער לופטען מיט איהרע שעהנע הענט און זאָגט:

— וועלט! איך שענק דיר די קרוין פון שבת אויף אַ טאָג!

ווערט די קרוין גלייך צופלויגען אין מיליאָנען פלעמלעך. און יעדע אידישע טאָכטער, וואָס צינדט דעמאָלט אָן איהרע ליכט לכבוד שבת, קריגט אַ פלעמעל פון דער קרוין פאַר יעדען ליכט.

און די מלכה שבת לאָזט זיך דערנאָך אַוועק איבער די אידישע הייזער און שוהלען און זעהט צו מיט אַ שטילער און ליכטיגער פרייד, ווי אין יעדען ליכט, לויכט זיך אַ פלעמעל פון איהר קרוין.

און שבת צונאַכט, איז ווי נאָר עס באַווייזט זיך דער ערשטער שטערן אין הימעל, אַזוי קומט די מלכה שבת צוריק צום ברעג מיט דער ליכטיגער קרוין אויף איהר קאָפּ. —

זי קומט אָן מיט לאַנגזאַמע טריט און מיט אַ גרויסען און שווערען בענקען אין איהר האַרצען. —

באַלד קומט אָן דער גרויסער פיש און צועפענט זיין גרויס מויל.

בלייבט זי פאַר איהם שטעהן אַ פאַרבענקטע און פרעגט:

— פיש, ווען וועט שוין קומען דער טאָג פון שטענדיגען שבת?!

דער פיש אָבער רעדט ניט. ער גיט נאָר אַ צועפען זיין גרויס מויל נאָך גרעסער, אַזוי, אַז זיינע ווייסע צייהן ליגען שוין, ווי אַ ביינערדיגע שוועל פאַר איהרע פיס — קען זי זיך שוין ניט העלפען, געהט זי אַריין אין איהם, און ער לאָזט זיך מיט איהר גלייך אַוועק אין די טיעפעונישען פון ים.

אינווייניג, אין דעם פיש, איז איהר היים. אינעווייניג, אין דעם פיש איז ליכטיג, ווי אין אַ ליכטיגען פּאַלאַץ. און דורך די אויגען פון דעם פיש קען זי אַרויסקוקען, ווי דורך צוויי גרויסע און ליכטיגע פענסטער. און זי קאָן דורך זיי זעהן דעם הימעל און די שטערן. די זון און די לבנה, און אַלע פאַרשידענע באַשעפענישען, וואָס מעהרען און ווידמענען

זיך אין דער טיפעניש פון ים. און אַלע פעלזען פון קיזעלשטיין, און אַלע וואונדערבאַרע בערג פון פעריל־שטיין, און די ווילדע וועלדער פון רויטע קאַראַלען און די פיעלע פּאַלאַצען פון דימענטען און בריליאַנטען, פון בלויע סאַפּפירען, פון רויטע רובינען, שוואַרצע אַגאַטען און פון אַ סך אַנדערע טייערע שטיינער, וואָס געפינען זיך אויף דעם גרונד פון ים. און אַלץ שיינט אויף מיט זיין גרעסטען שיין און גלאַנץ, ווי נאָר עס שווימט פאַרביי זיי דורך דער פיש מיט דער מלכה שבת: — אַלע ווילען די מלכה שבת זאָל אויף זיי קוקען און זאָל זיי זעהן. און די מלכה שבת קוקט אויף זיי און זעהט זיי. און הערט אָבער אַלץ ניט אויף צו בענ־קען — זי בענקט די גאַנצע וואָך פאַר דעם פרייטאָג צו־נאַכט. פאַר דעם שבת.

3.

אַלע שטערן פון הימעל האָבען זעהר ליעב די מלכה שבת. און פון גרויס ליעבשאַפט, שיינען זיי אפילו אין מיטען דער וואָך, שבת'דיג. זיי שיקען איהר שטענדיג נאָך זייערע ליכטיגע גייסטער אויף דער ערד און אין וואַסער. זיי ברענגען איהר שטענדיג גרוסען, און נעמען פון איהר אַלץ נייע פרייד און נייע ליכט פאַר זיך, פאַר'ן הימעל און פאַר דער וועלט; זיי טרייסטען זי שטענדיג אין איהר געפאַנגענשאַפט און פרעהען זיך מיט איהר אין איהר פרייד.

איין שטערן נאָר איז פאַראַן אין הימעל, וואָס זיין גייסט געהט נאָך דער מלכה שבת, ווי אַ בייזער מלאך. דאָס איז דער גייסט פון דעם רויטען שטערן שבתאי. וואָרים שבתאי איז אַ בייזער שטערן און ער פאַרגינט ניט דאָס, וואָס אויך די אַנדערע שטערען קענען קוקען אויף דער שעהנער מלכה שבת, און דאָס, וואָס די שעהנע מלכה שבת האָט ליעב די מענשען און די ערד. ער האָט געוואָלט אוועקנעמען די מלכה שבת פון דעם פיש, פון די שטערן און דער ערד.

און עס טרעפט, אַז אין שבתאי'ן צוברענט זיך אָפּט זיין ווילדע ליעבע צו דער מלכה שבת אַזוי שטאַרק, אַז ער קען גאָר אינגאַנצען ניט פאַרטראָגען פאַר וואָס די אַנדערע שטערן קוקען אויך אויף איהר מיט זייערע צושטראַהלטע בליקען, דעמאָלט לאָזט זיך זיין גייסט אַראָפּ און

נעמט אזוי שטארק פאטשען מיט זיינע גרויסע פליגלען, אז ער טרייבט צונויף די וואָלקענס איבער דעם ים, און איבער דער ערד. איבער די וואָלקענס קען ער אליין שוין אבער אויך ניט זעהן די מלכה שבת. ווערט פון דעם זיין כעס נאָך שטארקער, נעמט ער מיט זיינע פליגלען נאָך בייזער פאטשען און שטויסען די וואָלקענס, ביז עס נעמט רעגענען און דונערען און בליצען.

און נאָכדעם, אז שבתאי כעס'ט זיך שוין אָן וויפיעל ער קאָן, ווילט זיך איהם דאָך ערשט דעמאָלט זעהן די מלכה שבת, מוז ער אליין צו־ריק פאנאנדערטרייבען די וואָלקענס.

דער פיש, דער היטער פון שבת, וויסט אז שבתאי'ס ליעבע איז אַ זינדיגע, זעהט ער דערפאר שטענדיג, אז איידער ער לאָזט ארויס די מלכה שבת מיט איהר פינקעלדיגער קרוין, זאָל שבתאי'ס גייסט זיין אין וואסער. און דערפאר, איז, ווי נאָר דער גייסט — שבתאי לאָזט זיך אראָפּ אין וואסער מאכט שוין דער פיש אזא מין רינג ארום איהם, אז ער מוז שוין פארבלייבען אין ים אַ געפאנגענער ביז איבער שבת.

שבתאי האלט זיך דערפאר אָפּ פון פליהען צום ים אזוי לאַנג, ווי ער קאָן נאָר. זעהר לאַנג קאָן ער זיך אבער ניט אָפּהאלטען. און טאמער עקשנ'ט ער זיך אמאָל פארט איין, איז ווי נאָר עס קומט נאָהענט צום שבת און דער פיש זעהט, אז שבתאי זיצט נאָך אַלץ אין הימעל אויף די צוויי ליכטיגע רעדער פון זיין שטערן, גיט דער פיש דעמאָלט אַ הויב זיין קאָפּ צום הימעל, אזוי, אז אלע שטערן דערזעהען מיט אמאָל די מלכה שבת מיט איהר גאנצער ליכטיגקייט. אַ סך שטערן נעמען דעמאָלט איינס נאָכ'ן אנדערען פאלען אין דעם גרויסען ים אריין. קאָן שוין שבתאי לענגער ניט פארבלייבען אין הימעל, און ער נעמט מיט אַ ווילדען רוי־שען פאלען גלייך אין וואסער אריין. מאכט דער פיש ארום איהם אויף גיך דעם נויטיגען רינג און שרעקט זיך שוין נאָכדעם ניט ארויסצולאָזען די מלכה שבת אין דער ריכטיגער צייט.

4.

יעדעס מאָל, ווען דער פיש דארף ארויסלאָזען די מלכה שבת, שטעלט ער זיך אוועק מיט'ן פנים צום לאַנד פון שבת, און מיטען עק צום לאַנד פון וואָך.

ווארום ערגיץ אויף די ברעגען פון דעם ים געפינען זיך אזוינע צוויי לענדער: —

איין לאַנד איז גרויס און שווער און גרוי, און עס הייסט דאָס לאַנד פון וואָך. און דאָס אַנדערע לאַנד איז לייכט און שעהן און ליכטיג און עס הייסט דאָס לאַנד פון שבת.

די איינוואוינער פון דעם לאַנד פון וואָך, זענען גרויסע ריעזען מיט שרעקליך, ווילדע מיילער. — די ציינער פון זייערע מיילער זענען אזוינע גרויסע און ווילדע, אז די ליפּען קאָנען זיי ניט פאַרדעקען, און די ריעזען געהן דערפאַר שטענדיג ארום מיט אָפּגעדעקטע מיילער. די מענשען פון דעם לאַנד פון שבת זענען שעהנע, שטילע און ליכטיגע.

די ווילדע ריעזען פון דעם לאַנד פון וואָך פלעגען דינען צום ים און צום שטערן שבתאי, און זיי פלעגען לעבען פון מלחמות, פון עסען איינער דעם צווייטען לעבעדיגערהייט. און די מענשען פון דעם לאַנד פון שבת האַלטען עהרליך דעם שבת, און דינען איהם מיט ליכט בענשען, מיט פרייד. מיט געזאַנג און מיט טענץ.

האָט איינמאָל זיך געטראָפען, אז אין דעם לאַנד פון שבת איז אויפגעקומען א מלך, וואָס האָט ניט געהאַט קיין קינדער.

איז דאָס אודאי געווען א גרויסער בזיון פאַר דער קעניגין, און א גרויסער וועהטאָג פאַר דעם מלך און פאַר דעם גאַנצען לאַנד.

און אז עס פלעגט קומען פרייטאָג צו־נאַכט, פלעגט די קעניגין פון דעם לאַנד פון שבת ביים ליכט בענשען אודאי אויסגיסען איהר ביטער הארץ, און מיט איהר אינאיינעם פלעגען אלע טעכטער פון דעם לאַנד שטעהן פאַר זייערע בענש־לייכטער אין יעדען הויז, און אין יעדען פּאַלאַץ און פלעגען איהר העלפען בעטען.

און די מלכה שבת פלעגט גלייך דערהערען זייערע תפילות, זייער וועהטאָג און זייער פּיין. ווארום דער פיש פלעגט זי דאָך שטענדיג ארויס־לאָזען מיט׳ן פּנים צום לאַנד פון שבת.

און איינמאָל, ווען די מלכה שבת איז איין שבת־פאַרנאַכט געגאַנגען מיט איהר קרוין אויף׳ן קאָפּ און מיט איהר שבת־ליכט צוריק צום ים א פאַרבענקטע און מיט לאַנגזאַמע טריט, איז זי, ווי איהר שטייגער איז, פאַרביי געגאַנגען יעדעס אידישע הויז, און איז אַנגעקומען אין דעם לאַנד פון שבת פּונקט דעמאָלט, ווען אלע טעכטער פון דעם לאַנד זענען

געזעסען אין זייערע הייזער און אין זייערע פּאַלאַצען, און האָבען מיט א געבראַכען געמיט געזאָגט דאָס פּאַרנאַכטיגע שבת־געבעט:

„גאָט פון אברהם, פון יצחק פון יעקב,
„באַהיט דיין ליעב פאָלק אין דיינעם לויב.
„דער ליכטיגער שבת געהט אוועק.
„היט אונז אויס פון דער גרויער וואָך.
„היט אונז און אונזערע מענער און אונזערע קינדער.

און ווי נאָר עס איז געקומען צו די ווערטער „און אונזערע קינדער", אזוי האָט דאָס גאַנצע לאַנד ארויסגעלאָזט א זעהר שווערען זיפץ. ווארום אלע האָבען זיך דערביי דערמאָנט אָן זייער קעניגין.

די קעניגין איז גראָד דעמאָלט איינע אליין אומגעגאַנגען אין איהר גאַרטען, וואָס האָט זיך געצויגען ביז'ן סאַמע ים. און ווי זי קומט אזוי צום ים, דערזעהט זי עפּעס מיט אמאָל א זעהר גרויסע ליכטיגקייט. פאַר־וואונדערט זי זיך אודאי אויף דעם. אבער זי טראַכט זיך, אז דאָס איז דאָך מן הסתם דערפאַר, וואָס אָט דאָרטען זעצט זיך דאָך איצט די זון איבער'ן וואסער... און זי לעגט זיך אזוי ארויף איהר קעניגליכע האַנט אויף די אויגען און נעמט מיט א פערבענקט געמיט זאָגען:

„גאָט פון אברהם פון יצחק און פון יעקב.
„באַהיט דיין פאָלק אין דיינעם לויב.
„דער ליכטיגער שבת געהט אוועק.
„היט אונז אויס פון דער גרויער וואָך.
„היט אונז און אונזערע מענער און... אונזערע קינדער.

און די קעניגין האָט די לעצטע ווערטער ארויסגעזאָגט אזוי, אז זי איז נאָכדעם אויף לאַנג געבליבען שטעהן, ווי א פאַרשטאַרבענע. זי איז ווי פאַרגליווערט געוואָרען פון איהר גרויסען בענקען.

און אז די מלכה שבת איז אָנגעקומען און האָט דערזעהן, ווי די פאַרגליווערטע קעניגין שטעהט נאָך אלץ מיט דער האַנט אויף די אוי־גען, האָט זי זיך פאַר איהר אָפּגעשטעלט, האָט זי אָנגעקוקט א ווײַלע און נאָכדעם האָט זי מיטאמאָל אויפגעהויבען איהרע הענט און האָט פון זיך מיטאמאָל אראָפּגענומען די פינקעלדיגע קרוין פון קאָפּ און האָט זיך אָנגערופען:

— קרוין פון שבת, דו אליין וועסט איצט מוזען געהן צום פיש —

דעם היטער פון שבת. איך וועל איצט בלייבען דאָ. איך וועל ווערען א קינד ביי דער קעניגין פון דעם לאַנד פון שבת!

האָט זיך די קרוין אַ הויב געטאָן, און גענומען איינע אַליין פליהען צום וואַסער, און איז אריין אין דעם פיש'ס צועפּעגטעו מויל.

און אַז דער פיש האָט דערזעהן, אַז נאָר די קרוין פון שבת איז גע־קומען צוריק, אָהן דער נשמה, אָהן דער מלכה שבת, האָט ער מיט זיין עק אַזאַ פּאַטש געטאָן דעם ים, אַז די וואַסערען האָבען זיך אויפגעהויבען מיט אַ ווילדען רעש, און האָבען גענומען שפּרינגען אין דער לופטען, און האָבען זיך גענומען ברעכען און פאַלען אין טויזענטער שטיקער, און דער גאַנצער ים איז פון דעם גלייך פאַרגאַסען געוואָרען מיט אַ בייז־ווייסען שוים.

און די מלכה שבת איז נאָכדעם גלייך צוגעגאַנגען און האָט זיך אַנגעהעפּט אָן דער קעניגין פון לאַנד פון שבת. האָט פון דעם די קעניגין גלייך דערפיהלט אַ גרויסע פרייד אויף זיך.

און ווען די קעניגין האָט זיך נאָכדעם אומגעקוקט, האָט זי נעבען זיך קיינעם ניט געזעהן, אָבער די גרויסע פרייד איז פאַרט געווען מיט איהר. האָט זי די פּלוצלונדיגע פרייד מיטגעבראַכט מיט זיך אין דעם מלך'ס פּאַלאַץ. און פון דעם פּאַלאַץ האָט די פרייד מיט אַמאָל גענומען שפּאַנען אויף אַלע וועגען און שטעגען פון דעם לאַנד, און די פרייד האָט גענומען קלאַפּען אין יעדען פענסטער, אין יעדען טיר און טויער.

און ווען די טעכטער פון יענעם לאַנד, פלעגען נאָכדעם שבת פאַר נאַכט זאָגען זייער „גאָט פון אברהם", פלעגען זיי שוין די ווערטער „און אונזערע קינדער" מעהר ניט זאָגען מיט אַ שווערען זיפץ, נאָר מיט אַ גרויסער און ליכטיגער פרייד. וואָרים אַלע האָבען מיטאַמאָל דער־פיהלט די גרויסע פרייד, וואָס איז שוין געקומען און וואָס וועט אין גי־כען נעמען שיינען אין זייער לאַנד.

און טאַקי גאָר אין גיכען, איז מען אין דעם לאַנד פון שבת גע־וואָר געוואָרען, אַז די קעניגין האָט געבאָרען אַ טאָכטער צום מלך. די טאָכטער איז געבוירען געוואָרען פּונקט פרייטאָג צו־נאַכט, צו ליכט בענשען, און מען האָט איהר אַ נאָמען געגעבען — שבת.

און מען איז געוואָר געוואָרען, אַז אַ זעהר גרויס ליכט געהט אַרויס פון דער טאָכטער, אַז וואוהין מען זאָל זי ניט ברענגען, אַפילו אין אַ

פינסטערען צימער. ווערט דאַרטען ליכטיג, און אז איהר ליכטיגקייט איז אזא, אז עס האָט גאָר צו זיך קיין גלייכען ניט אין דער וועלט. אז אפילו ניט די זון, ניט די לבנה און ניט די שטערן קאָנען זיך גלייכען צו איהר אין שעהנקייט און אין ליכטיגקייט. און ווען מען האָט איינ־מאָל אין אן אָווענט, די טאָכטער ארויסגענומען אויפ'ן באַלקאָן, איז ווי נאָר די שטערן האָבען זי דערזעהן, אזוי האָבען זיי גלייך גענומען פאַלען פון הימעל אין פיעלע טויזענטער.

און דער פיש, דער היטער פון שבת, פלעגט דערווייל אלע פרייטאָג פאַרנאַכט קומען צו אַ ברעג און נאָר ארויסלאָזען די קרוין פון שבת אויף דער וועלט, און אלע שבת פאַרנאַכט פלעגט ער ווידער קומען צום ברעג, און זעהן, ווי נאָר די קרוין אליין קומט צוריק צו זיין מויל. און פאַר בעם פלעגט דער פיש נאָכדעם אלץ אויפשלאָגען די וואַסערען פון ים מיט זיין עק און די וואסערען פלעגען פאַרשוימטע נעמען שפּרינגען ביז'ן הימעל.

און די טאָכטער, די פּרינצעסין שבת, איז זיך דערווייל געוואַקסען און איז געוואָרען שעהנער און ליכטיגער מיט יעדען טאָג. און די ליעב איז געגאַנגען פאַר איהר, ווי אַ טייך, און האָט זיך געהויבען איבער איהר, ווי אַ ליכטיגער זייל.

5.

שבתאי איז געלעגען אין וואַסער אַ געפאַנגענער ווען די מלכה שבת האָט זיך איבערגעגעבען צו דער קעניגען פון דעם לאַנד שבת אָבער אלע אנדערע שטערן פון הימעל האָבען גלייך געזעהן וואָס די מלכה שבת האָט געטאָן, און האָבען געוואוסט וואו זי געפינט זיך, האָבען זיי ביס־לעכווייז גענומען בייטען זייערע ערטער. זיי האָבען גענומען פאַרלאָזען דעם ים און האָבען גענומען שטילער און ליכטיגערהייט ציהען צום לאַנד פון שבת.

דער רויטער שטערן שבתאי אָבער, האָט זיין אָרט אזוי גיך ניט גע־ביטען. איינער אליין, פלעגט מען איהם אין די נעכט זעהן הענגען אי־בער'ן ים, און אַ בייזער און אַ רויטער, פלעגט ער קוקען און שרעקען, ווי אַ ווילדער גזלן. — איהם האָט זיך אלץ געדאַכט, אז דער פיש, דער היטער

פון שבת האָט מן הסתם באַהאַלטען די ליכטיגע מלכה, ערגיץ טיעף אין די אָפּגרונטען פון ים, כדי ער, שבתאי זאָל זי ניט זעהן און ניט וויסען וואו זי איז. זיין גייסט פלעגט אַלע נאַכט אַראָפּשיסען פון הימעל אין די טיעפענישען פון ים. ער פלעגט זי דאָרטען אַרומזוכען צווישען די פעלזען פון קיזעלשטיין און פּערילשטיין, צווישען די געדיכטע קרעלען וועלדער און אין די פּיעלע פּאַלאַצען פון דימענטען און בריליאַנטען פון בלויע סאַפּירען און רויטע רובינען און שוואַרצע אַגאַטען, און צווישען די פּאַלאַצען פון אַ סך אַנדערע טייערע שטיינער, וואָס געפינען זיך אין דער טיעפעניש פון ים. און ערשט נאָכדעם, ווי ער האָט אויסגעמאָסטען דעם ים אין דער לענג און אין דער ברייט, האָט ער גענומען ציהען אַהין, וואוהין אַלע שטערן ציהען.

אַלע שטערן, וואָס האָבען געצויגען צום לאַנד פון שבת, זענען אַהין אַריין לייכטע און ליכטיגע. מיט דער צייט האָבען זיך דאָרט אָנגעקליבען אַזוי פּיעל שטערן, אַז די איינוואוינער פון דעם לאַנד פלעגען אין די נעכט כמעט אַרומגעהן צווישען הימעל און שטערן. דער שטערען שבתאי האָט אָבער נאָר געקענט קומען ביז צום לאַנד פון שבת, אין דעם לאַנד אַליין האָט ער ניט געקאָנט אַריינקומען. וואָרים זיין פּנים איז געווען רויט, ווי דאָס פּנים פון אַ גזלן...

דעמאָלט איז דער בייזער שבתאי געפאַלען אויף אַ פּלאַן: ער איז אַוועק, און זיך אַוועקגעשטעלט איבער דעם לאַנד פון וואַד, כדי מיט זיין רויטען שיין אין זיי נאָך מעהר רייצען זייער ווילדען חשק נאָך מלחמה. און זיין גייסט פלעגט זיך אָפט פאַרשטעלען פאַר אַ קרומען בעטלער מיט אַ שרעקליך לאַנגער און ווייסער באָרד, און ער פלעגט צו זיי אָפט קומען אַ הינקעדיגער און פלעגט זיי דערצעהלען שיינענדיגע מעשיות וועגען די שטערען אין הימעל און זייערע מזלות. וועגען די גרויסע פיש אין ים און די דימענטען און בריליאַנטען, וואָס זיי טראָגען אין זייערע געדערים. פאַראַנען, פלעגט ער זיי דערצעהלען, גרויסע פיש, וואָס האָבען אין זיך איינגעשלונגען אַזוי פּיעל דימענטען און בריליאַנטען, אַז זיי זענען אין גאַנצען געוואָרען דימענטענע און בריליאַנטענע, און איצט שווימען זיי אַרום אין דער טיעפעניש פון ים און וואַרפען פון זיך אַ ליכט אויף מייללען. ווען מען זאָל אַזאַ פיש כאַפּען און ברענגען אַהער, וואָלט דאָ גאָר קיינמאָל נאַכט ניט געוואָרען. און ווען עמיצער פון אייך זאָל אויפעסען

אזא פיש, וואלט ער אליין געווארען אזא ליכטיגער, אזא פיש קאן אבער קיינער פון אייך ניט אויפעסען. ווארים באטש איהר זענט דאך די גרויסע ריעזען פון דעם לאנד פון וואלד, זענען אבער די פיש נאך פיעל גרעסער פון אייך. און כאטש אייערע שטארקע צייהן זענען גרעסער און שארפער פון אלע שארפצייהניגע, וואס לעבען אויף דער ערד, זענען די צייהן פון די פיש נאך פיעל שרעקליכער, נאך פיעל גרעסער און שארפער.

פאראן אבער אין ים מיידלאך, וואס האלטען זיך אויף אין אזוינע טונקעלע פאלאצען אויפ'ן גרונט פון ים. די דאזיגע מיידלאך זענען נאך פיעל טויזענטער מאל ליכטיגער פון דעם ליכטיגסטען פיש, זייער שיין פילט אן די טונקעלע פאלאצען און קוקט ארויס פון די פענסטער, ווי א כשוף, וואס האט צו זיך קיין גלייכען ניט איבער'ן גאנצען ים. אזא מיידעל וואלט יעדער איינער פון אייך געקענט בייקומען. זי ליעבען. זי אפילו איינשלינגען לעבעדיגערהייט, און נאכדעם ווערען שיינענדיג און ליכטיג ווי א גאט. אזא מיידעל פארלאזט אבער זעלטען דעם אפגרונט פון ים, און קומט זי שוין ווען יא ארויס, איז דאס נאר אין דער צייט פון א דונער, כדי זיך דורך טראגען איבער דער וועלט, ווי א ליכטיגער בליץ.

אט אזוי פלעגט ער זיי אלץ דערצעהלען אזוינע מעשיות, מיט וועלכע ער פלעגט רייצען זייער דארשט נאך צירונג און פרויען. און צינדען זייער בלוט פאר געשלעג און מלחמות.

אודאי האט שבתאי ניט איינמאל געוואלט אויסרופען צו זיי:

— הויבט אויף אייערע פערדישע אויגען, איהר גרויסע און לאנגצייהניגע נארען, און זעהט דאס גרויסע ליכט, וואס געהט אויף אט דארט אין יענעם ווייטען לאנד פון שבת! דאס איז דאס ליכט פון דער מלכה שבת, וואס איז די ליכטיגסטע טאכטער אויף דער גאנצער וועלט! אלע שטערען פון הימעל זענען אין איהר פארליעבט. געהט ברענגט זי אהער פאר מיר, ווארים איך בין דאך שבתאי דער גאט פון קריג, אייער גאט!

א שטערען טאר אבער די סודות פון שטערען פאר קיינעם ניט דערצעהלען, פלעגט ער דערפאר אן איינגעהאלטענער אלץ מוזען זיצען פאר זיי א פארשטעלטער און זיי רייצען מיט זיין שרעקליך, גרויסער, ווייסער באָרד, און מיט זיינע שרעקליך, גרויסע, רויטע אויגען, און פלעגט פאר זיי אלץ צינדען מעשהלאך, אהן א שיעור, ביז די לאנג־צייהניגע ווילדע ריעזען זענען געווארען אונרוהיג, און האבען גע־

גומען שליגגען אין זיך יעדען גלאַנציגען שטיין, און האָבען גענומען פאַר־צערען יערע לעבעדיגע זאַך, וואָס איז געווען ווייס און ליכטיג, ביז זיי האָבען מיט זייערע פערדישע אויגען גענומען קוקען אין אלע זייטען, און האָבען מיטאַמאָל אליין דערזעהן דאָס גרויסע ליכט, וואָס געהט אויף פון דעם לאַנד פון שבת.

דעמאָלט האָט שוין שבתאי מעהר ניט געגידערט צו די ווילדע ריעז־זען, ווי א קרומער בעטלער מיט א ווייסער באָרד, נאָר א רויטער און א זיכערער האָט ער זיך אויפגעהויבען איבער זייער הימעל און איז גע־בליבען שטעהן און געוואַרט.

און אַז די ווילדע ריעזען פון דעם לאַנד פון וואָך האָבען אַנגעהויבען זעהן, אַז עפּעס א מין גרויסע ליכטיגקייט הויבט זיך פון מאָל צו מאָל אויף פון דעם לאַנד, וואָס שטעהט אנטקעגען זיי אויף יענער זייט ים, האָבען זיי גענומען טראַכטען, אַז אין יענעם לאַנד מוז זיך געוויס געפי־נען אזא מין טייערער שטיין, און צוליעב אזא שטיין, זענען זיי אודאי געווען גרייט צו געהן אויף מלחמה.

האָבען זיי דערפאַר אוועקגעשיקט מענשען אין יענעם לאַנד פון שבת, אַז מען זאָל זיי פון דאָרט גיבען דעם שטיין, וואָס וואַרפט פון זיך אזא ליכטיגקייט. וואָרים אויב ניט וועלען זיי אַנריכטען א מלחמה. זענען די שלוחים פון דעם לאַנד פון וואָך געפאָהרען און זענען געקומען צוריק און האָבען דערצעהלט, אַז דאָס ליכט, וואָס געהט אויף אין יע־נעם לאַנד איז ניט פון קיין דימענטען און בריליאַנטען, און ניט פון קיין אנדערען טייערען שטיין, נאָר פון א טאָכטער, וואָס איז געבוירען צום מלך פון יענעם לאַנד.

אזא פיש, וואָלט ער אליין געוואָרען אזא ליכטיגער. אזא פיש קאָן אָבער

און אַז דער מלך פון די ווילדע ריעזען, פון דעם לאַנד פון וואָך האָט דערהערט די דאָזיגע רייד, האָט ער זיך אַנגערופען, אַז אויב אזא זאַך קאָן יאָ געמאָלט זיין, אויב אויף דער ערד געפינט זיך יאָ אזא ליכ־טיגע בת מלכה, דאַרף מען זי אודאי זעהן גלייך ברענגען אהער און חתונה מאַכען פאַר איינעם פון זיינע צוועלף זיהן.

און דער ווילדער מלך פון דעם לאַנד פון וואָך האָט גלייך גענומען און האָט אוועק געשיקט א מחנה פון זיינע ריעזען מיט א בריעף צו דעם מלך פון דעם לאַנד פון שבת. אין זיין בריעף איז געווען געשריבען:

„פון דעם פירסטליכען מלך פון דעם לאנד פון די גרויסע, לאנג־צייהנערדיגע ריעזען, צו דעם לאנד, וואו עס געהט אויף א גרויסע ליכט!

„זיי וויסען דו קעניג פון דער ליכטיגער טאכטער, אז איך האב צוועלף זיהן. זענען זיי זעהר גרויסע און שטארקע העלדען. זייערע צייהן שטעקען ארוים פון זייערע מיילער לענגער, ווי די צייהן פון די אלע אנ־דערע גרויסע ריעזען פון מיין לאנד. און זיי קאנען מיט זיי דורכבייסען דעם רוקען פון א לעבעדיגען חזיר, פון א לעבעדיגען בער, און פון א העלפאנט. — זאל זיך דיין שעהנע טאכטער אויסקלייבען איינעם פון זיי, און זאל זי מיט איהם קניהען פאר אונזערע געטער — דעם ים און דעם שטערען שבתאי, און זאל זי ווערען זיין ווייב. אויב דו ווילסט מיר זאלען לעבען אין פרידען. אויב ניט, וועל איך אויף דיר אנריכטען א מלחמה, און איך וועל אויף דיר קומען מיט מיינע לאנג־ציינערדיגע ריעזען, און זיי וועלען באפאלען דיין לאנד, ווי די בייזע היישעריקען, און וועלען דאס פארוויסטען, און דיינע אלע מענשען, פון קליין ביז גרוים וועל איך טויט שלאגען“.

און אז די איינוואוינער פון דעם לאנד פון שבת האבען ביי זיך דערזעהן די דאזיגע פינסטערע געסט און האבען דערהערט זייערע רייד, איז אויף זיי אודאי אנגעפאלען א גרויסע שרעק. ווארום זיי האבען גוט געוואוסט, ווי שרעקליך און ווי שטארק עס זענען די ריעזען מיט די אפענע מיילער פון דעם לאנד פון וואך. זיי האבען גוט געוואוסט, אז אין א מלחמה וועלען זיי פון זיי אויפגעגעסען ווערען לעבעדיגער־הייט, און דעמאלט וועט דאך חלילה פארשווינדען דאס גאנצע שבת לאנד פון דער ערד. זאגען ווידער, אז די בת מלכה זאל געהן מיט זיי, האבען זיי אויך ניט געקאנט. ווארים ערשטענס איז אן עבירה דאס גרויסע ליכט, וואס זי וועט מיט זיך מיטנעמען, און צווייטענס, ווי דערלאזט מען דאס אז די ליכטיגע פרינצעסין שבת זאל חתונה האבען מיט א ווילדען און פינסטערען ריעזן?

און ווער וויים, וואס ער וועט טאן מיט איהר?

ווארום עס איז געווען באוואוסט, אז די דאזיגע ווילדע ריעזען קרי־גען זייערע ווייבער נאך דער חתונה אפט אזוי שטארק ליעב, אז זיי עסען זיי אויף לעבעדיגערהייט.

און אז די בת־מלכה־שבת איז געוואר געווארען פון דעם דאזיגען

גרויסען אומגליק, האָט זי מיט איהר ליכטיגען שכל גלייך פאַרשטאַנען. וואָס עס קאָן דאָ קומען אויפ'ן לאַנד, און זי האָט באַטראַכט און באַשלאָסען, וואָס זי האָט צו טהאָן.

און עס איז געווען, ווען די לייט פון דעם לאַנד פון שבת זענען זיך צונויף געקומען אין דעם גאָלדענעם זאַל פון איהר פאָטער דעם מלך, כדי אינאיינעם זיך דורכרעדען וועגען דעם גרויסען אומגליק, וואָס וויל אויף זיי קומען. דעמאָלט, איז אין מיטען זייערע אַלעמענס פאַרזאָרגטע רייד ארייַנגעקומען די ליכטיגע בת מלכה און האָט זיך צו זיי אַנגערופען אויף אַ הויך קול:

— זייט רוהיג! זאָרגט ניט. וואַרפט אוועק אייער שרעק, ווארום איך בין צופרידען צו געהן מיט די ריעזען און זיך דאָרט אויסקלייבען איינעם פון זייער מלך'ס צוועלף זיהן פאַר אַ חתן.

זענען אַלע לייט גלייך שטיל געוואָרען. אַ גרויס רחמנות האָט זיי אַנגענומען פאַר דער ליכטיגער בת מלכה. זיי האָבען אַלע פאַרשטאַנען, וואָס זי געהט דאָ טאָן פאַר זיי. האָבען זיי זיך פאַרשעהמט און שטילערהייט פאַרלאָזט דעם זאַל.

און דער מלך מיט דער מלכה זענען מיט איהר נאָכדעם געבליבען אליין. דער מלך האָט איהר לאַנג אַנגעקוקט אָהן ווערטער, און די קעניגין איז איהר געפאַלען אויפ'ן האלז און גענומען קלאַגען.

די טאָכטער אָבער האָט זיי געטרייסט און האָט געזאָגט, אַז מן הסתם דאַרף דאָך אַזוי זיין. מן הסתם איז דאָך אַזוי באַשערט. און אַז דאָס לאַנד פון שבת איז דאָך זיכער ווערט מען זאָל זיך פאַר דעם מקריב זיין, און וואָס איז דען דער ווערט פון איין איינציגער טאָכטער קעגען דעם ווערט פון אַזאַ ליכטיג לאַנד, ווי דאָס לאַנד פון שבת?!

אַזוי האָט די טאָכטער צו זיי אַלץ גערעדט, וואָרים ווי נאָר זי איז געוואָרען די טאָכטער פון דער קעניגין פון דעם לאַנד, האָט זי גלייך פאַרגעסען ווער זי איז, און זי האָט שוין מעהר ניט געדענקט און ניט געוואוסט, אַז זי איז דאָס די מלכה שבת, און זי האָט ניט פאַרשטאַנען, אַז דאָס שפּרייט פאַר איהר אַזוי קלוג דער זינדיגער שטערען שבתאי זיין בייזע נעץ.

און ווען די מלכה שבת איז געבראַכט געוואָרען אין דעם לאַנד

פון וואַד איז זי געווען איינגעדעקט אין זעהר פיעל שלייערן. אבער דאָס ליכט פון דער מלכה שבת האָט געמאַכט שיינען אַלע שלייערן. יעדער קנייטש און יעדער פאַלד איז געוואָרען אַ נעסט פון איהר גרויסען און שטילען ליכט. און די שלייערן האָבען גערייצט מיט זייער שטילען צויבער, וואָס האָט זיך געשפּרייט און געהויבען אויף ווייטע מיילען.

שבתאי אבער איז געבליבען שטעהן אין הימעל. געקוקט אויף איהר אַ זיכערער און געוואָרט.

ער האָט אויך אַ רוהיגער צוגעקוקט, ווי דער מלך פון די ריעזען האָט איהר אָפּגעדעקט די אויגען, און איהר געוויזען זיינע צוועלף זיהן, זי זאָל זיך אויסקלייבען איינעם פון זיי.

די מלכה שבת האָט אויפגעהויבען איהר שעהנע און ליכטיגע האַנט און אַנגעוויזען אויף איינעם פון זיי. וואָרים איהר איז געווען אַלץ איינס, ווער פון זיי עס זאָל ניט זיין. וואָרים זי האָט ביי זיך סיי ווי געהאַט אָפּגעמאַכט אריינפאַלען אין ים ביז דעם טאָג פון דער חתונה, אַזוי אַז עס זאָל ניט אויסקומען, אַז זי האָט זיך אומיסטען אריינגע־וואָרפען, כדי עס זאָל חלילה ניט פאַלען די שולד אויף׳ן לאַנד פון שבת.

ווי נאָר אָבער דער אויסגעקליבענער ריעז האָט גענומען פיהרען זיין כלה, די מלכה שבת, אַז זי זאָל מיט איהם קניען פאַר זייערע געטער— דעם ים און דעם שטערען שבתאי, און ווי נאָר שבתאי האָט דערזעהן מיט וועלכע אויגען די מלכה שבת קוקט צום ים, אַזוי האָט ער מיט אַמאָל אינגאַנצען פאַרלוירען זיין רוהיגקייט און זיכערקייט און עס האָט זיך באַלד דערהערט אַ שרעקליכער גערודער, ווי דער הימעל וואָלט זיך גע־נומען ברעכען אין טויזענטער שטיקער. ווי די ערד וואָלט גענומען פּלאַ־צען אונטער אַלעמענס פיס, און פון דער ווייטען האָט זיך מיט אַמאָל באַוויזען אַ שרעקליך, גרויס געשטאַלט, מיט ווילד־דרויטע האָר, מיט אַ זעהר לאַנגער, רויטער באָרד. די באָרד איז געווען אַזוי לאַנג, אַז זי איז אַזש אריינגעפאַלען דער געשטאַלט צווישען די פיס און איז נאָך אַרויס־געהאַנגען אויף הינטען, ווי אַ פייערדיגער עק. דאָס געשטאַלט איז גע־פלויגען אויף דעם פייערדיגען עק, אויף די ווילדע האָר פון זיין גרויסען קאָפּ, און אויף די האָר, וואָס זענען געוואַקסען פון צווישען זיינע פּאַכ־וועס. דער כח פון דעם געשטאַלטס פליהען איז געווען אַזאַ, אַז אַלעם אַרום האָט גענומען רוישען מיט גרויס ציטערניש, און ער איז געקומען מיט

דעם קול פון א שרעקליכען דונער. אלע ריעזען, וואָס זענען געשטאַנען אויף זיין וועג, זענען גלייך אומגעפאַלען. און ער איז אריבער איבער זייערע טויטע קערפּערס, און ער איז צוגעקומען ביז צו דער ליכטיגער מלכה שבת און ער האָט זי אויסגעכאַפּט, און ער האָט זיך מיט איהר אויפגעהויבען צום הימעל און איז מיט איהר אַוועק אויף רעכטס און אויף לינקס, ווי א דונער און א בליץ.

ווי נאָר אבער שבתאי האָט זיך מיט דער מלכה שבת אנגעטראָגען אויפ׳ן מיטען הימעל, האָט זיך פון ים מיט אמאָל א הויב געטאָן דער גרויסער פיש, און האָט זיך מיט זיין גאַנצען כח אנגעשלאָגען אין שבתאי׳ן.

שבתאי וואָלט אפשר אויסגעהאַלטען דעם קלאַפּ פון דעם פיש און וואָלט ווייטער געפלויגען, איז אבער דער פּראַגער רב פונקט דעמאָלט ארויס אויף די טרעפּ פון זיין שול, און האָט מיט זיין גאַנצער עדה און מיט זיין גאַנצער ליכטיגקייט גענומען שרייען צום הימעל:

„פאַרלאָז דיין געפאַנגשאַפט, מלכה שבת,
„קום מיט פרידען קרוין פון האַר,
„קום מיט יובעל און מיט פרייד,
„קום צווישען דיינע אויסדערוועהלטע,
„קום כלה,
„קום!

האָט פון דעם געזאַנג און פון דער ליכטיגקייט שבתאי׳ן מיטאַמאָל אָפּגענומען הענט און פיס. און ער האָט ארויסגעלאָזט די מלכה שבת פון זיינע הענט, און ער האָט, ווי א געבונדענער גענומען פאַלען אין ים אריין, אינאיינעם מיט דער מלכה און מיט׳ן פיש.

ה. לייוויק:

אין קיינעמ׳ס לאנד.

פון דעם גאסיגען געשריי
קום מיט מיר אין קיינעמ׳ס לאנד,
ווייט פאר איינעם, נאהנט פאר צוויי
איז דער וועג צו קיינעמ׳ס לאנד.

פון דיין אומעטיגען הויז
שטרעקסטו אויס צו מיר דיין האנט,
אזא ווארט איך זאג ארויס
אזא ווארט פון קיינעמ׳ס לאנד.

ווי אנ׳אויגענבליק פארגעהט
נעמען שווינדען נאכאנאנד
הייזער, גאסען... לער און ברייט
שפרייט פאר אונז זיך קיינעמ׳ס לאנד.

מיר געקומענע נאך פרייד
אין פארלארענעם פארשטאנד,
געהען מיר צו אלץ געגרייט
טראט נאך טראט אין קיינעמ׳ס לאנד.

ביז עס קומט די גוטע שעה
פיהרט אונז צו צום לעצטען ראנד...
קיין צוריקקער איז ניטא
אויף דער גרוים פון קיינעמ׳ס לאנד...

צווישען מענשען זענען מיר
גלייך ווי אלע פרעמד־באקאנט.

יעדעס וואָרט און יעדער ריהר
גאָר ניט ווי אין קיינעמ׳ס לאַנד.

יעדער האָט פאַר זיך א הויז,
יעדער האָט פאַר זיך א וואַנד,
לעבען מיר טאָג איין טאָג אויס
גאָר ניט ווי אין קיינעמ׳ס לאַנד.

קיינער ווייס ניט, אַז שוין לאַנג
שלאָפען מיר פאַרוויגט באַנאַנד,
זינגענדיג דעם טויט־געזאַנג,
אויף דער גרויס פון קיינעמ׳ס לאַנד...

אַנ׳אָפּקלאַנג פון דיין פרייד.

מיט דעם הויך פון דיינע ניט דערזאָגטע ווערטער
האָסטו אויפגעוועקט די זעל פון מיינע רייד:
ניט איך בין און קען ניט זיין שוין קיינמאָל דיין באַשערטער,
איך בין נאָר דער אָפּקלאַנג פון דיין פרייד.

איך בין צופעליג אין הויז צו דיר געקומען,
און וועל צופעליג פון דיר אַוועק;
פון געהיימעניש האָב איך א קול פאַרנומען:
— גייע אַהין וואוהין דו דאַרפסט אַוועק.

גייע איך און איך טו קיין זאַך ניט פרעגען,
טראָג מיט זיך דעם אָנריהר פון דיין האַנט,
מיט א רוהיגען געמיטה איך גייע אַנטקעגען
יעדער וועג וואָס פיהרט צו קיינעמ׳ס לאַנד...

וואו דו ווענדסט זיך.

וואו דו ווענדסט זיך
גייע איך מיט, —
זעהסט מיך יע,
צי זעהסט מיך ניט.

איך ברייננ טרויער
דיין געמיטה, —
זעהסט מיך יע,
צי זעהסט מיך ניט.

איך באַשיץ דיך
און באַהיט, —
זעהסט מיך יע,
צי זעהסט מיך ניט.

היט דיין וועג
פאַר מיינע טריט, —
זעהסט מיך יע,
צי זעהסט מיך ניט...

שאַרפע קלאַמערען.

שאַרפע קלאַמערען
די פינגער דיינע,
ווערען זיי פאַרבראַכען,
ווערען אַנגעצונדען,
וואַרפען זיך
און ברעכען אויס אין אַ געוויין.

וויינענדיגע
לאָזען זיי זיך פלוצלונג אין אַ טאַנץ.
פריהער איינציגוויים,
און נאָכדעם אַלע מיט אַמאָל.
טאַנצענדיגע
ווערען זיי אַלץ בלייך און בלייכער,
דין און אויסגעצויגען,
ביז זיי בלייבען ליגען אָטהעמלאָז...

זיצען מיר און קוקעןביידע
אויף דעם לעצטען אַדערעל וואָס צאַפּעלט נאָך,
ביז אויך ער
בלייבט ליגען
אָטהעמלאָז...

אַלע מיר זענען פאַרלאָרען.

טונקעלער ווערען די שויבען,
פינסטערניש שפּרייט זיך ביים טיר:
טריט, און די טיר ווערט געעפענט, —
ווער איך פאַרלאָזען פון דיר.

געה איך און קוק ניט אויף הינטער,
קומען צוריק קען איך ניט;
דיר וועט ניט איינפאַלען נאָכגעהן
רופען צוריק מיינע טריט.

דיר וועט ניט איינפּאַלען, ווייס איך,
ווילט זיך דאָך גלויבען, אז יע,
קער איך זיך אום — דיינע שויבען
לויכטען שוין, ברענען, איך זעה.

הערבסטיגע מענשען און גאַסען —
יאָגען זיי אַלע מיט מיר:
אַלע מיר זענען פאַרלאָרען,
זענען פאַרלאָזען פון דיר.

לעבעדיגע ביסטו און טויט.

לעבעדיג ביסטו און טויט.
איך אויך ווי דו
לעבעדיג בין איך און טויט.
ביידע מיר פליהען מיט שווינדלענדע קעפּ.

איך ארום דיר,
דו ארום מיר,
רגע'ס צוזאמען,
אייביג צושיידט.

כאָפּ איך דיין האנט און איך ציה דיך צו זיך —
בלייבט אויף מיין האנט א צובלוטיגטער בים,
הויבט אָן ארונטערצוזינקען מיין קאָפּ,
זינקען צו דיינע געשטרויכעלטע פים.

ביסטו אין ווייסען אינגאנצען געקליידט,
איך אויך ווי דו
בין איך אין ווייסען אינגאנצען געקליידט.
איך לעב'ן דיר,
דו לעב'ן מיר,
רגע'ס — אין לעבען,
אייביג — אין טויט.

א שנירעל בלוט.

שעה'ן פארגעהען אין וואכזאמקייט,
וואכזאמקייט בין איך אליין:
זיץ איך און ווארט מיט ענטשלאָסענהייט,
גרייט זיך א מאָרד צו באגעהן.

ניט מיט קיין מעסער צווײשארפיגען,
אויך ניט מיט גיפט, מיט קיין קויל:
זילבען א פּאָר נאָר צוריסענע
פון א פארגליווערטען מויל...

ליגט ער דער קאָפּ דער פאר'משפט'ער,
חלומ'ט אין רוהיגען שלאָף,
זעהט ניט ווי שנעל עס דערנעהנטערט זיך
זיין ניט ערווארטעטער סוף.

וואס איז די שולד פונ'ם פאר'משפט'ען?
גארנישט. קיין שולד איז ניטא.
יאהרען נאך יאהרען פארגאנגענע
ברייננגען די פינסטערע שעה.

האט ווער די ליפען מיר אפגעברענט?
האב איך פארלארען מיין מוטה?
גארנישט. מיין מויל דער פארגליווערטער
האט קוים דערהיט די מינוט...

אויף דעם געזיכט פונ'ם פאר'משפט'ען
ליעבשאפט פארגעבענדע רוהט.
דין פון דעם הארץ דעם ערמארדעטען
ציהט זיך א שנירעל פון בלוט...

ווער?

ווער האט מיך אוועקגעזעצט ביים טיש,
ווער האט צו דעם שטול מיך צוגעבונדען?
ווער האט טיר און פענסטער צוגעמאכט,
איבער מיר א פייער אנגעצונדען?

מיינע אויגען קוקען אויפ'ן טיש.
מיינע הענט זיי שפארען אן מיין שטערען —
קענען מיינע אויגען דיך דערזעהען?
קען מיין אויער דיינע רייד דערהערען?

גארנישט קענען מיינע אויגען זעהן
און מיין אויער קען דיך ניט דערהערען.
טיש און שטול און וואנד און שויב
איבער מיר געוועלטיגער זיי ווערען.

האט דער טיש מיך צוגעשמידט צו זיך,
האט דער שטול צו זיך מיר צוגעבונדען;
ניט פון קיינעם נאר פון זיך אליין
האט זיך איבער מיר א פייער אנגעצונדען...

שטעהט מיין אויסלייזער.

שטעהט מיין אויסלייזער
אין מיין הויז —
אַ גערופענער,
אַ געקומענער,
מיך, דעם זינדיגען,
לייזט ער אויס.

אויף זיין לינקער האנט
העננט אַ זאַק,
אויף זיין רעכטער האנט
אַ צוויי־זייטיגע
אַ פארבלוטיגטע
שארפע האַק.

נעם מיך, אויסלייזער,
אין דיין זאַק, —
אָהן דערבארימונג
אויף דעם זינדיגען
ניט באגנאדיגטען
הייב די האַק...

פארלאָז מיך, פארגעס.

פארלאָז מיך, פארגעס, —
עס פלעכט זיך אזוי ווי אַ שטריק ארום מיר
מיין בענקשאפט נאָך דיר.

איך האָב ניט קיין מוט
אַ ציה טאָן די שטריק מיט די אייגענע הענט,
פארגיכען די ענד.

אין שטוב צי אין גאַס
צו יעדען באגעגענטען ווענדט זיך מיין בליק:
— פארציהט ווער די שטריק.

נאָר קיינער דערזעהט.
צו דיר וועל איך מוזען זיך קערען צוריק
און בעטען: דערשטיק...

אין דער וואַכעדיגער שעה.

אין דער וואַכעדיגער שעה
פון מיטען נאַכט
האסטו קיינמאָל נאָך מיין טיר
ניט אויפגעמאַכט.

ניט געזעסען ביי מיין טיש
פאַר דיר געגרייט,
ניט דערפרעהט מיט דיין באַריהר
מיין וויין און ברויט.

ווען די וואַכעדיגע שעה
צו ענד דערגעהט,
קומט אין שטוב אריין דער שלאָף
פון דיר באַגלייט.

איידער נאָך איך זאָג א וואָרט
פון מויל ארויס,
ריהרט דער שלאָף דעם פייער אָן
און לעשט איהם אויס:

טוט א שליידער מיך צום בעט
און דעקט מיך צו,
דאַן דערהער איך ערשט דו רופסט:
— וואו ביסטו, וואו?

אין דער פינסטערניש אליין
צום שטול געשמידט,
זיצסטו אָפּ די נאַכט און רופסט, —
דערוועקסט מיך ניט.

אז עס גרויט דער נייער טאג,
ווערט שטום דיין רוף,
יענע שטומעניש דערשרעקט
און וועקט מיך אויף.

ווי איך עפען נאר אנ'אויג,
איז אלץ שוין אויס, —
האסטיג, הער איך, יאגען פיס
פון שטוב ארויס.

אנגעגאסען שטעהט מיט ווייז
דאס גלעזעל פול,
וויעגט זיך נאך פון ראשען שטעל
דער לערער שטול...

שארפע וועהטאגען.

שארפע וועהטאגען, זיי האבען מיך געצווינגען,
און דערפאר בין איך צו דיר געקומען,
שנייד ארויס פון שטערען מיינע אויגען,
רייס ארויס מיין צונג מיר פונ'ם גומען.

לאנגוויילינ איז מיר אזוי צו לעבען.
איך דערמאן זיך רגע'ס... שמיץ פון ריטער
בלוטיגען דאס לייב, און דא דערנעבען
שטעהט און ווארט א צווייטער און א דריטער.

אלע ווערען מיר דערנאך געטראגען
און אריינגעווארפען אין דער טיעף אין קעלער,—
הער איך ווי די ליפען מיינע זאגען:
— נייע ליידען גאר איך, קומט וואס שנעלער.

אין דער האפענונג אויף נייע ליידען
ליג איך אויפ'ן דיל אנ'איינגעוויגטער:
הער איך ווי די ליפען מיינע ריידען:
— שמייכעל צו דיין קעניגרייך, באגליקטער...

דארט וואו איך בין נאך ניטא.

שלאפט מיין פרוי און לעבען איהר
מיין נאר וואס געבוירענע קינד, —
קליידער פאר מיין ווייטענע וועג
זעהט זי ניט ווי איך צובינד.

איך צובינד און קלייד זיי אן,
און צוריק דערנאך באהאלט:
איין מינוט אין יעדער נאכט
זעה איך זיך אין מיין געשטאלט...

טרעפט אמאל איך קלייד זיך אן
און פארלענגער די מינוט, —
ווערט די ווייסקייט פון מיין קלייד
רויט ווי אפגעפארבט אין בלוט.

וועמענס בלוט? מיין פרוי'ס?
מיין קינד'ס?
א, איך טראג אין זיך א שולד
א באהאלטענע אין קלעם
מיט פארגליווערטע געדולד. —

ווייל עס קלינגט מיר נאכט נאך
נאכט
א באפעלענדיגער קול:
— אין דיין גרייטע ווייסע קלייד
טו זיך אן אויף אלע מאל...

און דערווייליע געהט די צייט
אן דער זייט פון מיינע טעג;
ברייט צועפענט איז מיין אויג —
איך דערזעה דעם ווייטסטען וועג.

ס'איז מיין אויער אנגעשטרענגט,
איך דערהער דעם שטילסטען רוף:
דארט וואו איך בין נאך ניטא
געהט דערווייל מיין שטערען אויף.

יעדער שטערען וואס געהט אויף
וועט דערנעהנטערען די שעה...
לאנג שוין אז מען ווארט אויף מיר
דארט וואו איך בין נאך ניטא...

ה. לייוויק:

די יונגע.

ווער האט אונז געגעבען דעם נאמען „יונגע"? און וואס מיינט דער דאזיגער נאמען? איך וויים ניט. אז מען וויל קען מען איהם אויסטייטשען גאנץ פשוט: שריפטשטעלער יונגע אין יאהרען. ערשט ארויסגעקומענע. אז מען וויל איז עס א סימבאל פון אפאזיציע צו דער אלטער ליטעראטור. פון יוגענדליכען שוואונג און נייע אידעען. און אז מען וויל איז עס נאך מעהר: א סימבאל פון בונט געגען זיך אליין. פון פארפלאנטערטע זוכענישען אין ראנגלערייען. פון שארפער קריטיק און צושטערונג. צושטערונג פון וועמען? פון אלץ. וואס לעבט איבער זיך אליין. פון אלץ וואס לעגט זיך אויף אונזערע אקסלען ווי אנ'איבעריגער לאסט. פלאנטערט זיך אונטער אונזערע פים אין פיהרט אונז צו אויסגאנגלאזיגקייט. און אויב מיר אליין ווערען די לאסט וואס ליגט אויף אונז, מיר אליין הייבען אן פאלען פון דער אייגענער פים־פלאנטערניש — זאלען מיר ניט הייבען די האק פון פארניכטונג אויף זיך אליין, זאלען מיר האבען רחמנות אויף זיך אליין?

עס קען זיין. אז דו האסט קיינמאל קיין רעכט ניט צו ווארפען א שארף ווארט אויף אנדערע. קיינמאל ניט. אפילו ווען זאלסט אויף זיך שליידערען אלע מעסערס פון אינקוויזיציע. קיינמאל וועט עס דיר ניט פארגעבען ווערען. אפילו ווען דו טוסט עס אויס ליעבשאפט, אויס בענקעניש נאך דערלייכטערונג. נאך דערהויבונג.

יא. אבער מיר זענען אלע פארלאזען און איינע פון די אנדערע פארלארען. און אונזער דערווייטערונג איינע פון די אנדערע שרייט ארויס פון אונז. רינגעלט אונז ארום ארום האלז אלץ ענגערע און ענגערע שטריק — ווילען מיר א ריס טאן די שטריק פון זיך. ווילען זיך א לאז טאן נעהנטער איינע צו די אנדערע — צינדען זיך אן אין אונזערע אויגען אזעלכע מאדנע פייערלאך, און מיר ווייסען ניט וואס זיי באדייטען: צי פיינדשאפט, צי פארגעבונג.

ווער האט עס אונז געגעבען דעם נאמען יונגע?

פיעלע פון די פאטענטירטע פארשטעהער פון אונזער ליטעראטור האבען זיך אז דעם געגעבענעם נאמען אנגעכאפט מיט ביידע הענט. האבען אין דעם אויסדרוק אריינגעלעגט זייער כעס, זייער שפאטישען שמייכעל. און געקוקט אויף די אנגערופענע מיט דעם נאמען ווי אויף מענשען מיט ניט בארעכטיגטע פרעטענזיעס. מענשען מיט חוצפה און אויפגעבלאזענעם רעוואלוציאניזם. דאס איז געווען נאך אין די צייטען, ווען די יונגע זיינען נאך געזעסען אין פארבאהאלטענע ווינקלען. אזוי צו זאגען. און ביי אונזערע רעדאקטארען ניט געווען אנערקענט נאך. זיי האבען געפיהלט, אז די וואס זיצען באהאלטען ארומגערינגעלט מיט סודות, ווי מענשען מיט גרויסע קאנספיראציעס, זענען גענען זיי. האבען זיי ניט ליעב. ווילען זיך איינגאנצען אפרייסען פון זיי. זוכען נייע ווערטער. נייע פארמען, זוכען מיטלען ווי אזוי צו דערלאנגען דעם ערשטען קלאפ... דערנאך ווען די „רעוואלוציע“ האט זיך אנגעפאנגען, די יונגע האבען „פארכאפט“ די זשורנאלען און צייטונגען, אנגעהויבען ארויסגעבען „שריפטען“ „נייע היים“ און אנדערע, אויפגעגעבען די „קאנספיראטיווע קווארטירען“ און ארויס אין דער אפענער גאס — דאן האבען אונזערע ליטערארישע מאכטהאבער זייער שפאטישען שמייכעל פון זייערע ליפען פארביטען אויף אנ׳אויסערליך־גוטמוטהיגען. אויפגעהערט צו קוקען פון אויבען אראפ און אנגעהויבען מיט אמאל מורא האבען. האט מען זיך שוין ניט געקענט העלפען. מען מוז אננעמען פאר גוט. האט מען געזאגט: פארפאלען. „יונגע“ — דאס האט געמיינט שוין: דעקאדענטען אינדיווידואליסטען. א־נאציאנאליסטען. א־סאציאליסטען עסטעטען און אזוי ווייטער. דאס אליין איז שוין געווען כמעט ווי א זיעג. עס האט געעפענט מעגליכקייטען פאר נייע „ארויסטרעטונגען“ און נייע „אטאקעס“ און די יונגע האבען ווייזט אוים מיט׳ן גוטען ווילען אנגענומען דעם נאמען „יונגע“ פאר זיך. ניט נאר אנגענומען. נאר פראקלאמירט איהם.

און איינמאל פראקלאמירט איז שוין פארפאלען געווען. די פאהן איז אויפגעהויבען געווארען, און די האנט, וואס האט געהאלטען די פאהן, האט זיך שוין ניט געקענט אראפבויגען...

א נאמען איז ניט נאר א קלאנג, נאר א לעבעדיגע זאך פאר זיך. עס

וואקסט פון זיך אליין, עלטערט זיך, ווערט גרויס, געשוואלען, קריגט א גרויסען קאפּ, בלייערנע פליגלען, אטהעמט אריין אין זיך די גאנצע לופט, עסט אויף, אזוי צו זאגען, די גאנצע אטמאספערע, געהט אויס פון דער אייגענער שווערקייט און שטארבט. מען באמערקט אבער ניט גלייך ווי עס שטארבט, און אז מען באמערקט אפילו יא, טרעפט אפט, אז מען קען שוין פון איהם זיך ניט באפרייען. עס האט זיך פארוואנדעלט אין א שטיק שטיין, איז געווארען פארשפיצט און ציינערדיג, האט זיך איינגעגעסען אין די אקסלען און געהט ניט ארונטער מעהר...

און די מענשען, וואס האבען זיך באצייטענס ניט געכאפּט געהען שוין ארום אזוי מיט זייער צום ערד בויגענדיגען לאסט, דרעהען זיך, קרעכצען פון עקעל און בויגען זיך אלץ טיעפער ארונטער.

פאר׳משפּט׳ע, פון זיך אליין פאר׳משפּט׳ע.

איך קען אנכאפּען אפולע ביישפּילען, נאר צו וואס רייצען די פאנטאזיע, אז זי, די פאנטאזיע, ווי נאר מען זאל זי אראפּלאזען פון קייט, וועט אוועקטראגען מיך און אייך אין אזעלכע פארפלאנטעטע ווילדערנישען, רעטעניששען, מענשליכע דורכפאלען און פארצווייפלונג, אז מיר וועלען שוין אויף אנ׳אמת קיינמאל ניט קענען צו זיך קומען:

און קומען צו זיך ווילען מיר דאך, עפּעס א פארלייכטערונג ווילען מיר דאך געפינען, אויב ניט קיין ערלייזונג, איז כאטש א וואונק אויף איהר, צו ערגעץ ווילען מיר דאך דערגעהן ווי גרויס די משא זאל ניט זיין אויף אונזערע אקסלען. — — — —

נאר לאמיר ניט אוועקגעהן צופיעל צו אונבאשטימטקייטען, לאמיר ריידען קאנקרעט.

איך וויל מען זאל מיך פארשטעהן, מען זאל ניט מיינען, אז איך וויל ארונטערוואַרפען, אדער, ווי מען רעדט ביי אונז, ארונטעררייסען די יונגע שריפטשטעלער אונזערע, אפּלייקענען זייער ווערטה, זייערע טאלאנטען, זייער ווירקונג און נייקייט וואס זיי האבען אריינגעבראכט אין אונזער ליטעראטור. ניט דאס אינטערעסירט מיך יעצט. יעדער שריפטשטעלער, פאר זיך אליין גענומען, אפּגעזונדערט פון די איינפלוסען פון דער אייגענער באשאפענער סביבה, האט זיך זיין אייגענעם געשטאלט, געהט זיין וועג און לעבט זיין אייגענעם לעבען, און דער ליטערארישער פּעריאָד, אין וועלכען יעדער פון אונזערע יונגע שריפטשטעלער האט

אנטהייל גענומען, מוז און וועט פאררעכענט ווערען פאר דעם אינטערע־סאנטסטען און אייגענארטיגסטען אין דעם אמעריקאנעם אידישען לע־בען. דאס איז אבער א טעמע פאר דעם ליטעראטור היסטאריקער, וואס וועט מסתמא ווען עס איז קומען, קומען מיט ליעבשאפט און דרך ארץ און וועט אונז אריינפיהרען אין אונזער אייגענעם נאך ניט אויפגעעפענ־טען לאנד.

מיר אבער, ביי יעצטיגער מינוט, אינטערעסירען די יונגע אין זייער באזונדערקייט גאר ניט. די נעמען: ראלניק, איגנאטאוו, מאני לייב, ראבאי, אפאטאשו, האלפערן, לאנדוי און אלע אנדערע נעמען ווערען איז מיין פארשטעלונג איין נאמען. ווייל זיי אינטערעסירען מיך יעצט נאר אין זייער אלגעמיינקייט, אין זייער, אזוי צו זאגען, געזעלשאפטליכער גרופירונג, אין זייער האלטען זיך צוזאמען, אזוי ווי זיי וואלטען געווען (און זיי האבען דאך טאקע געוואלט זיין) איין מענש, איין איינהייט, אייז אידעע, איין גרויסקייט — איין מיסיאן, איין בארוף, איין פיעל־קאלירטער פארב.

אז די יונגע זענען עס געווען אין אנפאנג פון זייער ליטערארישער טעטיגקייט אין דעם צווייפעל איך ניט. אויב ס'איז נאך ניט געווען קלאר אין וואס די מיסיאן זייערע באשטעהט, זייער בארוף, איז אבער געווען די אנדייטונג אויף דעם, די בענקשאפט און דראנג צו דעם.

איהר מענט מיך באשולדיגען אין איבערטרייבונגען און נאאיווי־טעט, אדער אינ'ם פאראויסגעזעהענעם מעטאד פון וואס העכער אויפ־הייבען כדי דערנאך וואס נידעריגער ארונטערשליידערן. טראכט ווי איהר ווילט, אבער איך וועל אייך איבערראשען און זאגען, אז די יונגע זענען פאר מיר געווען מיט יאהרען צוריק ניט נאר א ליטערארישע גרופע. נאר א ליטערארישע סעקטע מיט א טיעפען רע־ליגיעזען הינטערגרונד...

איהר זאגט, אז איהר זענט ניט איבעראשט, איהר שאקעלט מיט'ן קאפ און זאגט: אז וואויל איז דעם וואס גלויבט: אבער איך ענטפער אייך צוריק מיט'ן זעלביגען שאקעל און זאג: אז וואויל איז דעם וואס גלויבט...

דאס רעליגיעז־סעקטאנטישע אין די יונגע האב איך באמערקט גלייך

ווי איך האב זיך באקענט מיט זיי און מיין אייגענעם ליטעראַרישען מזל צוזאמענגעהעפט מיט זייערען. מיך האט עס שטארק געריהרט און אנגעצויגען, ארויסגערופען אפילע ערווארטונגען און האפנונגען, האפנונגען געשפאנטע.

אז דאס אידיש לעבען אין אמעריקע, איבערהויפט דער ניו יארקער, דער נאך אלץ ניט איינגעארדענטער, ניט איינגעשטעלטער, ניט פארטיעפטער און ניט צופרידענשטעלענדער, אז די אלע פארמען פון אידישקייט דא, פון ליטעראטור, פרעסע און געזעלשאפטליכקייט, פון אלע שרייענדע קאנטראסטען, אומגעלומפערטקייטען, איבערגאנגען — אז דאס אלעס זאל ברייננגען איינצעלנע צו דער גרעסטער אפאזיציע, און אין דער זעלבער צייט צו דער גרעסטער פארטיעפונג, דערהויבונג איבער אט די אלע קאנטראסטען און איבערגאנגען — אין דעם קען קיין צווייפעל ניט זיין.

מעהר ניט, אנדערע, — און דאס וואס איז אלעמאל געווען ביי אונז, — פארטיעפענדיג זיך אין די גרויסע קאנטראסטען פון אידישען לעבען, גיבען זיך א ריס מיט אמאל, אנטלויפען, פאראכטען, זאגען זיך אפ און ווערען אינגאנצען פארשוואונדען: אנדערע, אויב זיי אנטלויפען ניט, ווערען ראדיקאלען, מאכען קאמפראמיסען, מאכען א געמיש פון אידיש, העברעאיש און ענגליש, שווימען מיט'ן שטראם אויף דער אויבערפלעכע — די יונגע אבער, ווי אונגלויביג דאס זאל ניט זיין, ניט קוקענדיג אויף דעם, וואס אויסערליך, האט זיך געדוכט אלע מאל, זענען זיי ניט נאציאנאל, און ניט סאציאל, זענען אין דער טיעפעניש פון זיך געווען מערקווירדיג נאציאנאל און מערקווירדיג אידיש, אידיש אין טיעפסטען זין פון ווארט, איינגעשפארט, קנא'יש, גלויביג, אנ'אייזערנע וואנט פאר דעם אידישען אונטערגאנג. —

קיינער פון דער גאנצער אידישער ליטעראטור האט אין דעם אידישען ווארט ניט דערהערט אזוי פיעל קלאנגען, אזוי פיעל ריטמען, ניט דערזעהן אזוי פיעל פארבען און זעהונגען, ווי די יונגע. זיי האבען אינ'ם אידישען ווארט ענטדעקט אנ'אויפציטערונג פאר זיך, א נייע ליעבשאפט, א בליצענדיגע שעהנקייט די באהאלטענע און פארבארגענע פון אלעמענס אויגען: ניט זייענדיג פאלקסטימליך האבען זיי דערשפירט דאס פאלקסטימליכסטע, און אויסערליך פיינט האבענדיג עס זענען זיי געווען די פאלקסטימליכסטע.

זיי זענען צו יעדען אידישען ווארט צוגעגאנגען ווי צו א לעבעדיג וועזען ווי צו א געהיימניש, אויפגעציטערט פאר יעדען אויפשיין זיינעם, יעדען אויפבליץ, און געזוכט אלץ מעהר און מעהר אויפשיינען, אלץ מעהר און מעהר לעבהאפטיגקייט, ווארהאפטיגקייט. זיי האבען געזעהן, אדער געוואלט זעהן, דאס מאכט ניט אויס, אין אידישען ווארט דעם ריטם, די געהיימניספאלקייט פון רעליגיעזיטעט.

דאס איז געווען, ווי איך פיהל, דער הויפט מאטיוו פון זייער ערשטער דערנעהענטערונג איינע צו די צווייטע און זייער אלגעמיינע דערוויטערונג פון ארומיגען לעבען, טומעל, פארטייען, פרעסע: דאס איז געווען זייער עקסטרעמע אפאזיציע, זייער רעוואלט געגען דער גאנ־צער גלייכגילטיגקייט און פארביליגונג פון אידיש, וואס האט געהערשט, און הערשט נאך איצט אויך, אין דעם לעבען פון די אידען: און דאס האט ארייגעטראגען אין זיי דאס סעקטאנטישע, דאס האט געהייסען:

מיר טהיילען זיך אפ פון אלעמען, ניט נאר פון די שרייבער, נאר פון אלעמען. מיר ווילען זיין אפגעזונדערט, אונזער אויער קען ניט פאר־נעמען די פאלשע קלאנגען, די פארביליגטע ליטעראטור, די ניט־געליעבטע און ניט־געאכטעטע, מיר מאכען א שארפען גרענעץ צווישען אונז און אלע־מען, די גאנצע אידישע ליטעראטור האט ניט געוואלט זיך דערהויבען צו א גרויסקייט, צו אנ׳אמת פאר זיך אליין, צו א שעהנקייט פון דער גאנ־צער וועלט — טא זאל זי בלייבען ערגעץ אפגעטהיילט: — מיר ווילען א שעהנקייט פון דער גאנצער וועלט דערזעהן אין אידישען ווארט, דאס מיסטעריעזע פון אונזער לעבען דערזעהן אין איהם, דעם אמת: מיר ווי־לען באפרידיגען אונזער דורשט נאך רעליגיעזיטעט, אונזער אויפגעוועק־טער לייעדנשאפט נאך קונסט, מיר ווילען פאר אונזער צושפאלטענקייט, פאר אונזער פיעלגעשטאלטיגקייט, אונרוה און פארצווייפלונג געפינען אנ׳איינהייט, א שעהנקייט נ א ר אין אידישען ווארט...

האט עס דען ניט געזאלט אויסזעהן ווי א סעקטע?

ארום און ארום אלעמען וואס פרעסט זיך אליין אויף, א פרעסע וואס האנדעלט מיט זיך, א אידיש לשון וואס קרימט זיך אליין איבער, א פאלק וואס שרייבט בינטעל־בריעף, אנ׳ארבייטער־קלאס וואס מאכט אייביג „קלאוקס", קינדער וואס רייסען די בערד ביי די טאטעס, „באיעס" וואס שטעהען אין די קארידארען און זינגען „סאנגס" און זידלען זיך אין

„דזשואיש“: און דא — יונגע לייט וואס ווילען אויף צולהכעיס ניט לערנען קיין ענגליש, ווילען פאר אלץ געפינען נאר ווערטער אין אידיש, ווילען רייניגען דאס לשון, פארשאטענען זיך אין ווינקלען, ציהען אויף זיך ארויף דעם מאנטעל פון רעזיגנאציע, קוקען מיט פאר'חלום'טקייט צום גאט פון די הימלען און בעטען: ניט פארשלעפ אונז אין דער פרעסע, ניט צווינג אונז צו פארקויפען אונזערע פערזען, שטעל אונז ניט צו קיין נסיונות...

מעלאדראמאטיש, נאאיוו, אבער דאס האט געגעבען פארשפרעכונגען אויף רייפקייט, אויף קומענדיגען שוואונק און פארנעם, אויף א געליטערטער באגייסטערענדער איינזאמקייט; ס'איז געווען דער וועג פון פאזיטיווען שאפען, פונ'ם קינסטלער: דער וועג וואס פיהרט צו פארטיעפונג פונ'ם אייגענעם און פרעמדען לעבען, צו ענטדעקונגען, צו פיעלזייטיגקייט, צו ליעבשאפט און דערהויבענדען טרויער, ס'איז דער וועג פון לייטערונג, פון נייע און נייע פארמען. דער וועג וואס פיהרט צו איינהייט, צו גרויסקייט.

ווער האט געשטערט די יונגע זיי זאלען געהן אויף דעם דאזיגען פאזיטיווען וועג? קיינער ניט. אלע שאנסען זענען געווען פאר זיי זיי זאלען נאר אין דער ריכטונג זיך לאזען. ווארום ווער קען עס שטערען דעם אמת'ן קינסטלער? ווער קען איהם פארצאמען זיין וועג? קיינער קען איהם ניט פארפלאנטערן זיינע טריט אויסער ער אליין. ער דארף מיט קיינעם קיין קאמפף ניט פיהרען. ניט מיט די, וואס זענען געווען בעפאר און ניט מיט די וואס קומען נאך איהם: קאמפף פיהרט ער נאר מיט זיך, און מעהר מיט קיינעם. ווער זאל זיין דער, פאר וועמען ער זאל מורא האבען, אויב זיין הארץ האט גלויבען אין זיך, אויב זיין אויג זעהט זיין אייגענעם שיין און זיין אויער הערט זיין אייגענעם קלאנג?

פון אנפאנג האט זיך געדוכט, אז די יונגע לאזען זיך געהען טאקע אויף דעם פאזיטיווען וועג. א באוויז: זייערע ערשטע מיט אזוי פיעל ליעבע ארויסגעגעבענע זאמעל־ביכער. און ס'איז גאר קיין צווייפעל ניט, אז זיי האבען געהאט אלע מעגליכקייטען צו אנטוויקלען גרויסע זשורנאלען, ארויסרופען פילאסאפישע, פובליציסטישע קרעפטען, שטיל און בא־

שיידען ארויפצווינגען זייער איינפלוס אויף דאס גאנצע אידישע לעבען אין אמעריקע.

נאר עס ווייזט אויס, אז די יונגע האבען נאך זייערע אמת'ע כחות ניט געהאט דערפיהלט און אנשטאט צו געהן זוכען זיך איינערליך איז אויף זיי אנגעפאלען אן אויסערליכער שרעק: רייזען עלינו! יהואש, אש און ראזענפעלד פארשטעלען אונז דעם וועג! פרץ און מענדעלי פארפאלגען אונז. קלאפט אין די פויקען, קאראאול! ציהט די שווערדען!

ווער האט אנגעווארפען אויף זיי דעם שרעק — ווייס איין גאט אין הימעל; נאר די שווערדען זענען געצויגען געווארען און די שלאכט געהט שוין אן זייט יאהרען.

אנשטאט צו זיין א פרידליך־גלויבענדע אין זיך סעקטע, האט זיך זיי פארוואלט מיט אמאל מלחמה, איינגעמען די ליטעראטור־באקעמפפען אלץ וואס איז געווען בעפאר זיי, מאכט האט זיך זיי פארוואלט, דיקטאטור.

מאכט, דיקטאטור איז טאקע א גוטע זאך. מען ווערט א העלד, באַריהמט, מען וועקט ליידענשאפטען, מען צינדט פייערען. מען האקט קעפ. אבער דער שווערד, וואס ווערט אויפגעהויבען, האט במעט אלע מאל א צווייזייטיגען שארף. און פאראנען קוילען וואס מען שיסט ארויס, טרעפט אז זיי שפרינגען אפ אויף צוריק און טרעפען אין הארץ פונ'ם ארויסשיסער. אנשטאט צו זיין אליין אין דער מדרגה פון אנ'עפאכע, ווערט מען נאר דער איבערגאנג צו איהר, אנשטאט צו זיין אליין דער געקומענער — ווערט מען נאר דער אנזאגער, די בריק, איבער וועמען עס וועלען טרעטען די פיס פון דעם וואס דארף ערשט קומען...

אפגעטאן האט זיך פון די יונגע זייער פיעלפארביגער קאליר, די רעליגיעזיטעט פון זייער בארוף, זייער איינהייט, זייער קינסטלערישער שוואונג. זיי זענען געווארען מיעד פון בוצלאזען, גארנישט ברייננגענדיגען, אלע כחות אוועקנעמענדיגען קאמפף, זיי זענען געווארען נערוועז, היסטעריש, פארלארען אין זיך: זיי זענען געווארען ניט מעהר ווי א קלייזעל, ניט נאר איינע, אפילע קלייזלעך, מיט פראקטישע ציעלען, מיט קאנספי־

ראציעס, מיט פּראָגראַם־מינימום און פּראָגראַם־מאַקסימום, כמעט ווי מיט קלאַסען־באַוואוסטזיין.

דער פּרישער האָפנונג־וועקענדער נאָמען „יונגע" איז געוואָרען אַ שפּרוך־וואָרט, אַ טויטער ווערן.

*

איך וויל מען זאָל מיך פאַרשטעהן: ס'איז ניט מיין עובדא יעצט אַריינצולאָזען זיך אין אַ פּלפּול וועגען דעם עצם נויטיגקייט פון'ם קאַמפּף מיט די אַלטע שריפטשטעלער אַז און פאַר זיך. עס קען זיין, אַז ס'איז נויטיג געווען און עס קען זיין אַז ניט. ס'איז ניט מיין דאגה יעצט, און אפילו ניט די גערעכטיגקייט פון'ם קאַמפּף אינטערעסירט מיך יעצט: וואָס מיך אינטערעסירען איז—די מיטלען פון'ם קאַמפּף, און נאָך מעהר: די געגענזייטיגע ווירקונג פון איהם אויף די יונגע זעלבסט, אויף וויפיל דאָס האָט אַריינגעטראָגען דעמאָראַליזירונג צווישען זיי, אַפּשוואַכונג, ביי־ליגקייט, צושפּאַלטונג: אויף וויפיל דאָס האָט זיי אַפּגעקערט פון זיך אַליין, פון זייער שאַפען, געמאַכט זיי מיעד, נערוועז און קרענקליך, פאַר־פּלאָנטערט זייערע טריט, אָפּגעשוואַכט זייער ווילען און אַריינגעפיהרט זיי אין אַ לופט דערשטיקט צו ווערען, געבראַכט זיי צו דער מדרגה פון אַ ל י ט ע ר אַ ט און זיי טהיילווייז אַריינגעשלעפּט אין דער מיט אַזוי פיעל גאָל פון זיי אַלעמען פאַרשריענע פּרעסע. און זיי האָבען דאָך אַזוי ניט געוואָלט זיין קיין ליטעראַטען! ניט געוואָלט און — געוואָרען.

אַ נערוועזיטעט האָבען די יונגע אַרויסגעצייגט פון אַלעמאָל אָן. פון אָנפאַנג האָט עס געקענט זיין אַ נערוועזיטעט פון ערוואַרטונג, פון האָפ־נונג, פון אָנקומענדע מעגליכקייטען: דערנאָך ווען זיי זענען אַרויס מיט זייער טומעל, מיט זייער שיסעריי און זענען אַוועק אויפ'ן פלאַכען וועג פון אָנערקענונג, פון פּאָפּולאַריטעט — איז זייער נערוועזיטעט געוואָרען כמעט אַ קרענקליכע, אַ היסטערישע, אַ בייזע און אַנ'אָפּשטויסענדע, און זייער גאַנצער האַלטען זיך איז פול געוואָרען מיט אַזוי פיל ווידער־שפּרוכען, אַז ס'איז צו שטוינען:

פון איין זייט אַ טיעפע ליעבע צו אַלץ וואָס איז אויסגעדריקט אין אידיש, צו יעדען אידישען קלאַנג, אַ גלויבען אין דער ענטוויקלונג און שעהיקייט פון אידיש: פון דער אַנדער זייט — אַ בטול, אַנ'אָפּלייקע־נונג, אַ מאַך מיט'ן האַנט אויף אַלץ וואָס איז געשאַפען געוואָרען, אויס־

געלייטערט געווארען אין דער לעצטער עפאכע פון אידישער אויפלעבונג
אין רוסלאנד און אמעריקא. פון איין זייט — אנ׳ערנסטער בענקען נאך
אייניגקייט, נאך געמיינשאפטליכקייט, נאך אינערליכער ווארעמקייט און
פרייקייט, דערהויבענקייט און באשיידענקייט; פון דער אנדער
זייט — צושפאלטונג, קאלטקייט, פארביסענקייט, אפלייקענונג פון אלע
וואס ווערט געשריבען פון דעם צווייטען, ארונטערפאל און פוסטע גאוה
— ליטעראטור, דאס בין איך. — פון איין זייט א בענקען נאך באהע־
מישעס, פאנטאסטישעס, וואגלענישען און ווידערשפרוכען; פון דער אנ־
דער זייט אזא זאטע צופרידענקייט מיט זיך, מיט די אייגענע אויפטור־
אונגען, א נחת׳ן זיך מיט די אייגענע גראמען, א באריהמען זיך, א טור־
ליען זיך צו דער אייגענער גרופקע, א טעמפע און פוילע גלייכגילטיג־
קייט. פון איין זייט גאנצע נעכט פון ריידעריי, פון פלפול, פון טויזענד
און איין טעאריען, אל־וויסען, אל־קענען, אל־פארשטעהן; פון דער אנ־
דערער — אבסאלוטע אונפעהיגקייט די אלע ריידערייען צו דערפיה־
רען צו א גאנצקייט, צו קלארקייט, צו א באוואוסטזיניגער פילאסאפישער
אידעע, צו פובליציסטישען שוואונג; אין דעבאטען — בייז, אונבארימ־
הערציג, פארניכטענד; אין שריפט — קיין איין אלזייטיגע איבערשע־
צונג, קיין איין שוואונקפולע אפשאצונג, נאר קליינע ניט באדייטענדע,
כמעט אינגעלשע, פארמעסטונגען, פעליטאן־מעסיג, פאררייסען, פאמפ־
לעטיש, פראקלאמאציאניש, נאר א טומעל צו מאכען, א טומעל אין דער
פוסטקייט, א שיסעריי מיט שראט דורך גרויסע קאנאנען, אהן ליעב־
שאפט און אהן איבערציינונג.

דאס לעצטע איז ניט צו פארצייען.

צי דארף מען איין אלגעמיין האבען קריטיק, דאס איז אנ׳אנדער
פראגע. א גאנצער דור שרייבער קען זיך אפלעבען זיין לעבען און ניט
ארויסרופען פון זיך קיין איין קריטיקער. אבער ווען דער דור שרייבער
פיהרט אנ׳אפענעם קאמפף מיט אלע וואס זענען געווען ביז איהם, מיט אלע
פריהערינע ריכטונגען און אנשויאונגען, דאן איז די ערשטע זאך, אין וואס
ע ר מ ו ז ארויסצייגען זיין קראפט, זיין אריגינאליטעט, איז — אל־
זייטיגע, טיעף־באגרינדעטע מוטהיגע **קריטיק**. עס קענען ניט זיין קיינע
תרוצים און קיינע אפווענדונגען. עס מוז ארויסגעוויזען ווערען אינ־

טענסיוויטעט, שארפער געדאנק, איבערצייגענדער וויסען און טיעפער גלויבען אין זיך און אין אנדערע, עס מוז געטאן ווערען ארבייט.

און וואס האבען מיר אויפגעטאן אויף דעם געביעט? גאר נישט, סקאנדאליען גאר נישט. אין רייד צווישען זיך האבען מיר אלץ פארניכטעט, געמאכט שארפע גרענעצען, אויסגעלאכט מענדעלי'ן, בטל געמאכט פרץ'ן, געקריגט זיך מיט רייזינ'ען (ניט חלילה מיט רייזינ'יזם, נאר מיט רייזינ'ען אליין), געשאפען טעאריעס פאר זיך. טעאריעס געוואגטע. אבער וואס איז פון די אלע רייד ארויסגעקומען, וואס איז געשאפען געווארען פון זיי? — פאמפלעטען. מאגערע, קנאקענדיגע, געצעהלטע פאמפלעטען.

עס האט זיך מיט רעכט געקענט באקומען דער איינדרוק, אז דער קאמפף געהט אן נאר פאר פלאץ, פאר מאכט־האלטונג, פאר באסיזם — און פאר ארייגרייסען זיך אין דער פרעסע.

ניט אמת? און אפשר האט נאך ניט אויפגעלויכטען איבער אונז יענער טיעפער גלויבען אין זיך אליין, און ווייל ער האט נאך ניט אויפגעלויכטען, האט אונז אונזער איינענער צווייפעל געפיהרט אפט צו פארצווייפלונג, צו ברוטאליטעט, צו ציניזם.

די לופט ארום אונז איז אזוי אפט אויסגעשעפט געווארען, דאס לעבען ארום אונז האט אונז אזוי אפט צוזאמענגעדריקט, צונויפגעקנוילט אין איין פלאנטער, אז מיר האבען אליין ניט געוואוסט וואס מיר ווילען, אויף וואס מיר האפען.

און אלס קינסטלער צו וואס זענען מיר דערגאנגען?

די פאעטען אונזערע זענען דערגאנגען צו ערשעפונג, צו מיעדקייט, צו ווידערהאלונג, און שיעור ניט צו אימיטירען זיך אליין.

ביי היינטיגען טאג געהען שוין אונז נאך ווי שאטענס פיעל ווערטער, גראמען, קלאנגען, וואס זענען מיט עטליכע יאהר צוריק ביי דעם ארויסטריט פון די יונגע, געווען אזוי ניי און פארכאפענד, און ניט נאר געהען זיי אונז נאך, נאר זיי ליגען אויף אונז ווי וואגיקע שטיינער, רופען אין אונז ארוים ווידערווילען, עקעל.

גאנץ אנדערש אבער, נאך מיין מיינונג, איז דאס מיט אונזערע יונגע פראזא־שרייבער, זיי האבען זיך בעסער אויפגעהאלטען און זיך אליין בעסער פארהיט, ניט דערגאנגען צו מיעדקייט ווי אונזערע פאעטען. איז עס ניט דערפאר וואס אין דעם גאנצען טומעלדיגען שטורם זענען זיי זיך

געשטאַנען כּמעט פון ווייטען. זיך נאָר מיט נייגעריגקייט צוגעקוקט. דער־ווײַלע זיך געטאַן זייער ארבייט און די גאַנצע קריעג־פיהרונג איבער־געלאָזט צו די פּאַטען?

*

איך בין דער לעצטער צו ארונטערשלאָגען פלינלען, אָפּנעמען האָפ־נונגען, צו שטעלען זיך אין דער ראָלע פון א מוכיח. איך וויל קיינעם ניט באשולדיגען. סוף כל סוף איז ניטאָ איבערהויפּט וועמען צו באשולדיגען. נאָר ס'איז דאָ מינוטען ווען דו קענסט זיך ניט העלפען. שטיקענדיג זיך אין א הויז וואָס איז אָנגעפּאַקט מיט רויך. מוזטו שרייען, און דערנאָך, אַז דו קומסט צו זיך, פאַרשעמסטו זיך. כמעט פון דיין אייגענעם שרעק. און ניט אַזוי פון'ם שרעק, ווי פון'ם קול דיינעם.

דער געשריי איז אָבער ארויסגעשריגען געוואָרען און — פאַרפאַלען. און געריסען האָט ער זיך לאַנג שוין. נאָר ס'איז עפּעס געווען א געפיהל אַז מען דאַרף נאָך ניט. מען דאַרף ניט קוקען אַזוי שאַרף דעם אמת אין די אויגען.

ווען איך וואָלט ניט געגלויבט אַזוי טיעף אין די כחות פון די יונגע און ווען איך וואָלט אין זיי ניט געזעהן דעם איינציגען אָנשפּאַר, די איינציגע האָפנונג פון אידישער אויפלעבונג, וואָלט איך דאָך אַזוי ניט גערעדט וועגען זיי. איך גלויב אָבער יאָ אין זיי און איך גלויב, אַז אויב זיי האָבען ביז איצט דורכגעמאַכט ערשט די עפּאָכע פון איבערגאַנג, פון ראַנגלען זיך — געהען זיי שוין פון דעם איבערגאַנג אוועק, געהען אוועק אום צו ברייינגען זיך פון דאָס ניי, קומען צוריק, און זיין ד י ג ע־ק ו מ ע נ ע.

באָרים אַניספעלד:

1) לייענענדיג פֿאַו.

2) ביבעל־מאָטיוון.

ל. שאפּיראָ:

ווייסע חלה.

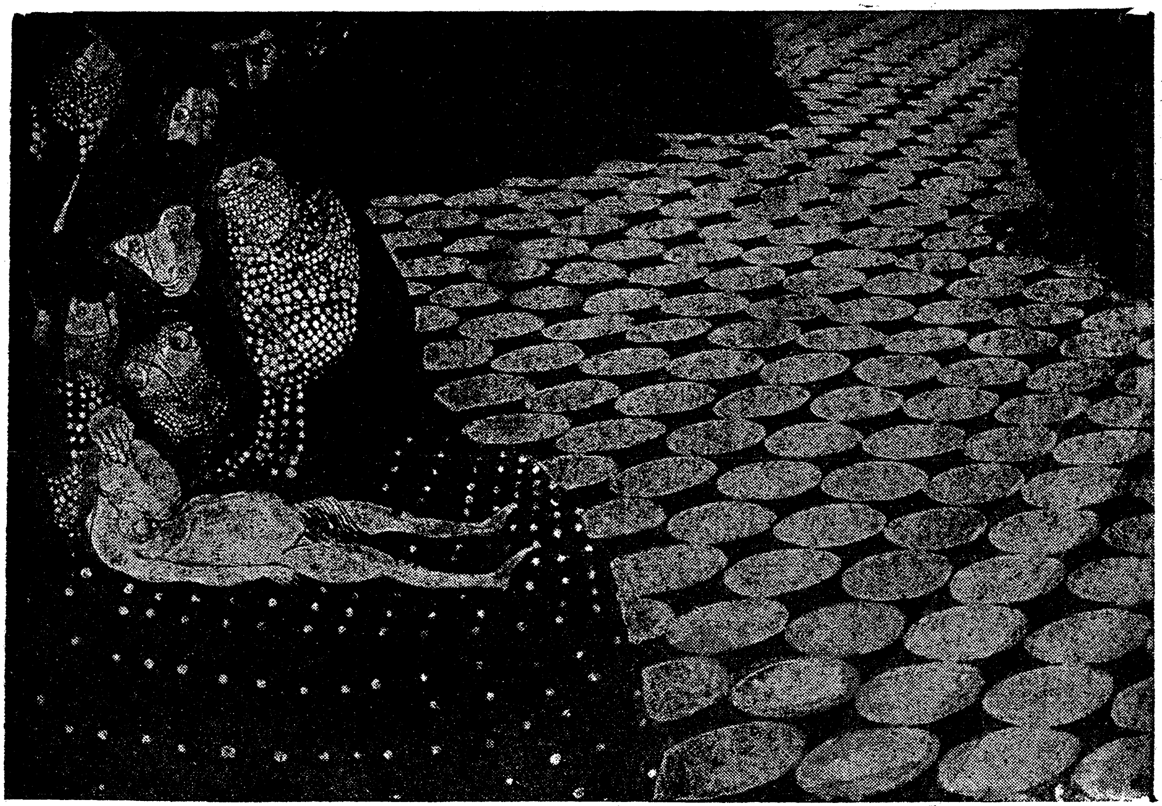

באָריס אַנספעלד — ליוועכענדיג פאן.

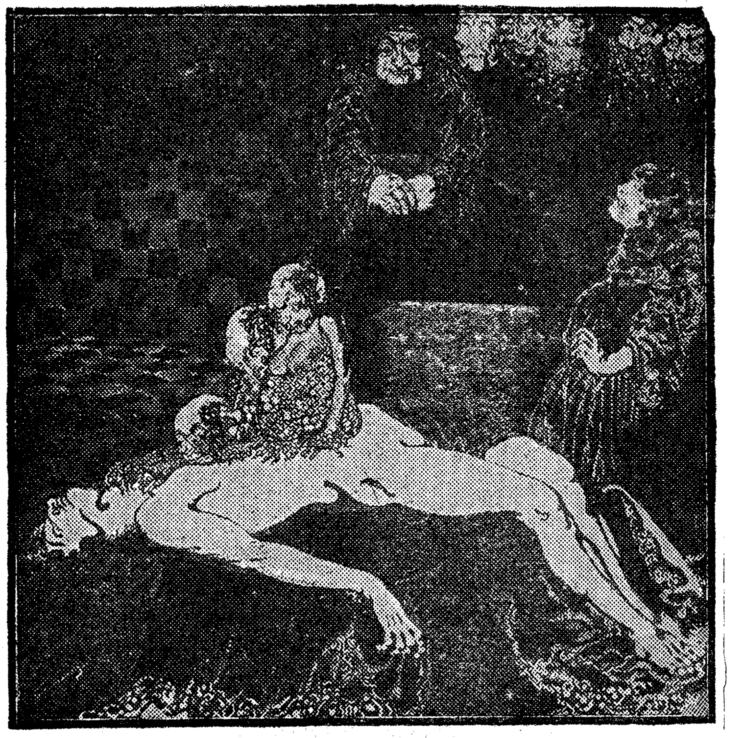

באָרים אַניספעלד:
ליוענענדיג פּאָו.

באָרים אניספעלד:
רבקה ביים קוואל.

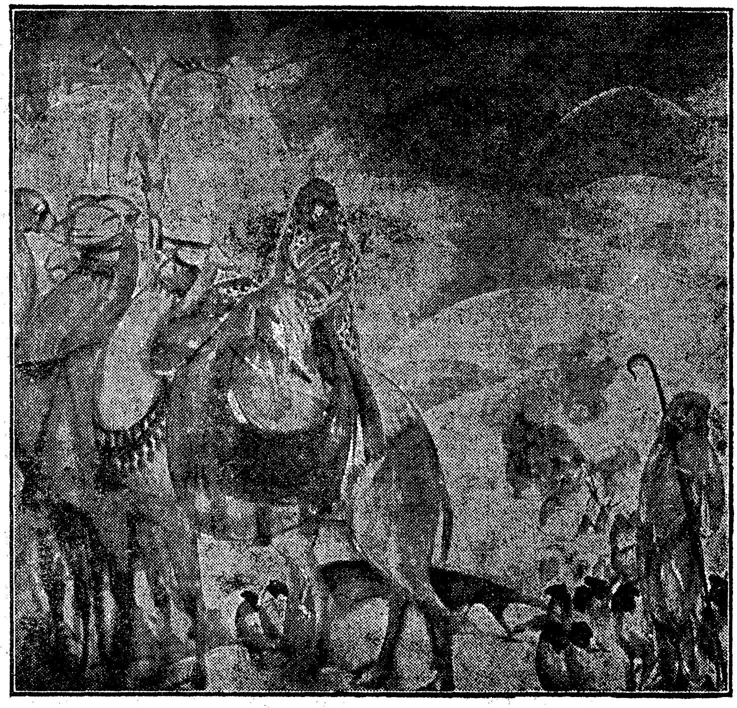

באָרים אניספעלד:
רבקה אויף די קעמלען.

באָרים אַניספעלד. שולמית.

קען דערשראָקען אָדער ברוגז. קיין באַזונדער נייעס איז, דאַכט זיך, ניט געשעהען, ניט מעהר, דאָס שלאָגען זיך איז געוואָרען דער תוך פון לעבען: געשלאָגען האָבען זיך אַלע, און געשלאָגען האָט מען זיך ניט אַזוי זיך, נאָר אויף בלוט און טויט — מ'האָט געשאָסען, געהאַקט מענ־שען אויף שטיקלעך, געשטאָכען, אפילו געביסען מיט די צייהנער צייטענ־ווייז. ער אַליין האָט אויך געשלאָגען, און וואָס ווייטער פאַרביסענער, און וואָס ווייטער מיט מעהר הנאה. דאָס עסען איז איצט געקומען ניט רעגעל־מעסיג, געשלאָפען האָט מען וועניג, געגאַנגען און געשלאָגען זיך אַ סך — און דאָס אַלעם האָט איהם שטאַרק צעטרייסעלט. אַלע מאָל האָט זיך איהם עפּעס געוואָלט, אַלע מאָל האָט ער עפּעס געפּיהלט, און אַז איהם האָט שטאַרק צוגעשפּאַרט, האָט ער געברילט ווי אַ גערייצטער הונד, ווייל זאָגען וואָס ער וויל האָט ער ניט געקאָנט.

דאָס לאַנד אַרום איז געוואָרען אַלץ העכער און העכער, קייטען ריעזיגע בערג האָבען עס געשניטען אין אַלע זייטען, און דער ווינטער האָט געהערשט איבער זיי ביטער און פאַרביסען. מ'איז געקראָכען ביז די קניע דורך טאָלען פול מיט טרוקענעם, קערנדיגען שניי, און אייז־קאַלטע ווינטען זיינען ווי ריב־אייזענס געגאַנגען איבער'ן פּנים אין די הענט. נאָר די אָפיציערען זענען געווען מונטער און אַביסעל גוטמוטי־גער ווי שטענדיג און האָבען גערעדט וועגען נצחונות; און עסען, הגם ניט אַלעמאָל אין דער צייט, האָט מען געגעבען גענוג. ביי די נעכט האָט מען מאַנכמאָל ערלויבט פאַנאַנדערצולעגען פייערען אויפ'ן שניי, און דאַן זענען מאַנסטער־שאָטענס רווישלאָז אַרומגעלאָפען צווישען די בערג, און סאָלדאַטען האָבען געזונגען לידער, און וואָסיל האָט אויך געוואָלט זינגען — און האָט געברילט. געשלאָפען איז מען ווי געהרג'עטע, אָהן שרעק און חלומות, און מיט'ן טאָג האָבען די בערג ווידער און ווידער געענטפערט פון ערגעץ אויפ'ן דונער פון די קאַנאָנען, און מענשען האָ־בען ווידער געקלעטערט אַרויף און אַרויף.

ג.

אַ קוריער אויף אַ פערד איז ווי אַ ווילדער דורכגעפלויגען דעם לאַגער: אַן אָפּטיילונג קאַוואַלעריע, וואָס איז געווען אוועק פאַרויס, איז

פּלוצים אַנגעלאָפן צוריק און זיך פאַרנומען אַ זייט: צוויי באַ־טאַרעען זענען איבערגעדרוקט געוואָרען פון לינקס אויף רעכטס. די אַרומיגע בערג האָבען זיך אויפגעשפּאָלטען ווי פריש־געעפנטע וואולקאַנען, און אַ מבול פון פייער, בליי און אייזען איז אַראָפּגעקומען אויף דער וועלט.

דאָס האָט געדויערט לאַנג. פּיאָטר קודלאַ איז צעריסען געוואָרען אויף שטיקער, דער שענער קריוועקנאַ, דער „זאַפּיעוואַלאַ" פון דער ראָטע, איז געלעגען מיט'ן פּנים אַראָפּ אין אַ קאַליזשע בלוט, דער פּאַרוטשיק סאַמאָוו, דער וואָס מיט'ן ווייבערשען פּנימ'ל, האָט פאַרלוירען אַ פוס, און ביים ריעז ניימאַן, דעם שטרוי־האָריגען עסט, האָט עס אַראָפּגעריסען דאָס גאַנצע געזיכט. גע'הרג'עט געוואָרען דער געשטאַפּעלטער גאַווריליאָוו, גע'הרג'עט געוואָרען פון איין גראַנאַטע ביידע ברידער בולגאַטש, גע'הרג'עט געוואָרען חיים אָסטראָווסקי, יאַן זאַטיקאַ, סטאַשעק פּיעפּרזש און דער קליינער לעט וואָס וואָסיל האָט זיין נאָמען ניט געקאָנט אַרויסרעדען. דערנאָך האָט עס גענומען שניידען גאַנצע צייַלענווייז. עס איז געוואָרען אונמעגליך צו האַלטען זיך ווייטער, און דאַן איז אויפגעשפּרונגען נחום ראַטשיק, אַ לאַנגער מאַגערער יונגערמאַן וואָס האָט שטענדיג געשוויגען, און האָט אַהן קאָמאַנדע זיך אַ וואָרף געטאָן פאָרויס. דאָס האָט אויפגעטרייסעלט די צעדולטע סאָלדאַטען מיט אַמאָל. דאָס געבראַכענע, געצייהנטע בערגעל לינקס־צו, וואָס זיינע באַטאַרעען האָבען אָנגעפיהרט דעם כאָר פון שונא'ס אַרטילעריע, איז גענומען געוואָרען כמעט מיט די הוילע הענט, און זיינע פאַרטיידיגער האָט מען אויסגעוואָרגען ווי די קעץ. נאָר שפּעטער האָט זיך אַרויסגעצייגט, אַז פון דער גאַנצער ראָטע זענען פאַרבליבען בלויז וואָסיל און נחום ראַטשיק. ראַטשיק איז נאָכדעם לאַנג געלעגען אויף דער ערד און געבראָכען מיט דער גרינער גאַל, און נעבען איהם האָט זיך געוואַלגערט זיין ביקס מיט'ן „פּריקלאַד" פאַרשמירט אין בלוט און מאַרך. ער איז ניט געווען פאַרוואונדעט, און אַז וואָסיל האָט איהם געפרעגט וואָס איהם איז, האָט ער ניט געענטפערט.

אַז די נאַכט איז געקומען האָט מען פאַרלאָזען די גענומענע פּאָזיציע און זיך געצויגען צוריק. ווי אַזוי און פאַרוואָס דאָס איז געשעהען האָט וואָסיל ניט געוואוסט. נאָר פון דאַן אָן האָט די אַרמעע זיך גענומען

אַראָפּשיטען צוריק פון די בערג אַזוי ווי שטיינער: וואָס ווייטער אַלץ האַסטיגער, אַלץ ווייניגער אין אָרדנונג, ביז לסוף איז מען געלאָפען, — געלאָפען אָהן אָפּשטעל, אָהן אויפהער, טאָג און נאַכט נאָכאַנאַנד. וואסיל האָט קיין פּלעצער ניט דערקענט און יעדער אָרט איז פאַר איהם געוועזן ניי, און אַז מ'געהט „צוריק" האָט ער בלויז געהערט און גע־שפּירט. די בערג־קייט צוזאַמען מיט'ן ווינטער איז שוין לאַנג געבליבען הינטען, און אַרום און אַרום איז געוועזן אַ ברייטער ענדלאָזער פּליין און פריהלינג אין פולען גאַנג, נאָר די אַרמעע איז אַלץ געלאָפען און געלאָ־פען. די אָפיציערען זענען געוואָרען ווילד, און האָבען געשלאָגען די סאָלדאַטען אָהן אורזאַך און אָהן רחמנות. עטליכע מאָל האָט מען זיך אָפּגעשטעלט אויף אַ קורצע צייט — די קאַנאָנען האָבען געשריגען, אַ פייערינגער רעגען האָט געשמיסען די ערד, און מענשען זענען געפאַלען ווי פליעגען — דערנאָך איז מען ווייטער געלאָפען.

ד.

עמיצער האָט געזאָגט, אַז אין אַלעם זענען שולדיג די זשידעס. ווי־דער די אידען! קריסטוס'ן האָבען זיי פאַרקויפט, און ווייסע חלה עסען זיי, און דערצו זענען זיי נאָך שולדיג אין אַלעם. אין וואָס — „אין אַלעם?" וואסיל האָט געקנייטשט דעם שטערן און געפיהלט כעס אויף די אידען און נאָך אויף עמיצען. עס האָבען זיך באַוויזען עפּעס בלעט־לעך, געדרוקטע בלעטלעך אַזעלכע, וואָס עמיצער האָט געטיילט צווישען די סאָלדאַטען, און ווען מ'איז געשטאַנען אין די ביוואַקען האָבען זיך געקליבען רעדלעך אַרום די וואָס האָבען געקאָנט לעזען. מ'איז געשטאַ־נען, געהאָרכט און געשוויגען, — געשוויגען עפּעס מאָדנע, ניט ווי מענ־שען שווייגען. וואסיל'ן האָט אויך עמיצער געגעבען אַ בלעטעל, ער האָט עס באַקוקט, באַטאַפּט, אַריינגעלעגט אין בוזעם און געגאַנגען הערען וואָס מ'לעזט. ער האָט ניט פאַרשטאַנען אַ וואָרט, אויסערדעם אַז ס'איז וועגען די זשידעס. וויבאַלד אַזוי, מוזען דאָך די אידען וויסען, האָט ער זיך געווענדעט צו נחום ראַטשיק'ן:

— נאַ, טשיטאַי.

ראַטשיק האָט אַ קוק געטאָן אין בלעטעל, געוואָרפן אַ צווייטן און מאָדנעם בליק אויף וואַסיל'ן און גאָרנישט געזאָגט. ער האָט גע־וואָלט אוועקוואַרפן דאָס פּאַפּירעל.

— ווי־וואַרף ניט — ניט דיינס! — איז וואַסיל געוואָרן אויפגע־רעגט. ער האָט עס באַהאַלטן אין בוזעם און אַרומגעגאַנגען אַ גע־שפּאַנטער. דערנאָך איז ער ווידער צוגעשטאַנען צו ראַטשיק'ן:

— וואָס שטעהט דאָ געשריבען? ס'איז דאָך וועגען דיר!
דאָ איז נחום אויך געוואָרען אין כעס.

— נו, יאָ, וועגען מיר, אַז איך בין אַ פּאַררעטער, פאַרשטעהסט? אַז איך האָב פאַרראַטען, — נו, אַז איך בין אַ שפּיאָן, אָט ווי יענער דייטש וואָס מ'האָט איהם געפּאַקט מיט פּאַפּירלעך און דערשאָסען, פאַרשטעהסט?

וואַסיל האָט זיך דערשראָקען, און דער שטערן האָט גענומען ביי איהם שוויצען. ער איז אוועק פון נחום'ן אַ צעטומעלטער, געטאַפּט דאָס בלעטעל און זיך געפּיהלט פאַסקודנע. אָט דער נחום מוז זיין אַ שלעכטער מענש — אַזאַ כעס אַרויסגעוויזען, און דערצו איז ער אַ שפּיאָן, אַליין געזאָגט. נאָר עפּעס איז דאָ ניט גלאַטיג — אַזוי ניט קלאָר און ניט גלאַטיג, אַז דער קאָפּ קנאַקט. טפו זאָל עס ווערען!

נאָך אַ לאַנגען לויפען איז מען ערגעץ געבליבען שטעהן. דעם שונא האָט מען שוין עטליכע טעג ניט געזעהען, קיין שיסעריי האָט מען ניט געהערט, מ'האָט נאָר געגראָבען טראַנשעען און זיך געגרייט צו עפּעס. אין אַ וואָך אַרום האָט זיך עס ווידער אָנגעהויבען. עס האָט זיך אַרויס־געצייגט, אַז דער שונא איז ערגעץ גאָר נאָהנט; ער זיצט אויך הינטער טראַנשעען וואָס מיט יעדען טאָג רוקען זיי זיך אָן נעהנטער און נעהנ־טער, אַזוי אַז צייטענווייז זעהט מען קעפּ אַרויסשטעקען איבער דער ברוסטווער. מ'האָט ווייניג געגעסען, נאָך ווייניגער געשלאָפען, און גע־שאָסען ערגעץ אַהין פון וואַנען קוילען זענען געקומען צוריק און גע־קלאַפּט אין ערדענעם אָנשיט, געזשומעט איבער די קעפּ און מאַנכמאָל זיך איינגעגראָבען אין מענשליכע גופים. האַרט נעבען וואַסיל'ן, ביי זיין לינקער זייט, איז אַלעמאָל געליגען נחום ראַטשיק. ער האָט קיינ־מאָל ניט גערעדט קיין וואָרט, נאָר געלאָדען די ביקס און געשאָסען

און געשאָסען, מעכאַניש און אומגעאײַלט. וואַסיל האָט איהם ניט גע־קאָנט סובל זיין, און צייטענווייז האָט זיך איהם געוואָלט א שטאָך טאָן איהם פון הינטען מיט׳ן באַיאָנעט. איינמאָל, ווען די שיסעריי איז גע־ווען באַזונדערס פאַרביסען, האָט וואַסיל זיך פּלוצים דערפיהלט מאָד־נע אומרוהיג. אויף איין אויגענבליק האָט ער זיך אומגעקוקט אויף ראַטשיק׳ן און דערזעהען, אַז יענער ליעגט אין דערזעלבער פּאָזע וואָס פריהער, אויפ׳ן בויך, און מיט דער ביקס אין האַנט, נאָר מיט א לאָך אין שטערן. עפּעס האָט זיך אין וואַסיל׳ן איבערגעריסען מיט א קנאַק. מיט בלינדען כעס האָט ער א שטויס געטאָן דעם טויטען גוף מיט א פוס און איהם אַפּגעוואָרפען פון זיך אַ א זייט. דערנאָך האָט ער גענומען שיקען קוילען אריבער דער ברוסטווערה איינע נאָך דער צווייטער, אָהן אַכט און אָהן טאַלק, און דערביי ארויסגעשטעלט דעם קאָפּ אונטער׳ן געדיכטען בלייערנעם האַגעל וואָס האָט געקלאַפּט ארום איהם.

יענע נאַכט האָט ער לאַנג ניט געקאָנט שלאָפען. ער האָט זיך גע־וואָרפען פון איין זייט אויף די צווייטע און געפּלוכט אין דער שטיל. איינמאָל איז ער אויפגעשפּרונגען אין כעס און זיך געלאָזען ערגעץ לויי־פען, נאָר אין וועג זיך דערמאָנט אַז ראַטשיק איז טויט, און מיט פאַר־דרוס און שאַרפער חרטה זיך אַראָפּגעלאָזען צוריק אויף זיין געלעגער. זשידעס — פאַררעטער — קריסטוס׳ן פאַרקויפט — פאַרהאַנדעלט פאַר א גאָרנישט!

און שוין אין שלאָף האָט ער געקריצט מיט די צייהנער און גע־ריסען פון זיך דאָס פלייש.

ה.

פאַרטאָג האָט וואַסיל פּלוצים זיך אויפגעזעצט אויף זיין האַרטען געלעגער אונטער׳ן פרייען הימעל. א קאַלטער שווייס האָט באַשלאָגען זיין גאַנצען קערפּער, די צייהן האָבען געקלאַפּט א צייל אַן א צייל, און די אויגען, קיילעכיג און אויפגעריסען, האָבען גיעריג געשטאָכען דעם בלינדען חשך. ווער איז דאָ געווען? ווער איז דאָ געווען?

ס׳איז געווען שטאָק־פינסטער און מורא׳דיג שטיל, נאָר ער האָט

נאָך געהערט דעם שאָרך פֿון די ריעזיגע פֿליגעל און געשפּירט די קעלט פֿונ'ם שוואַרצען מאַנטעל, וואָס האָט מיט'ן זוים זיין פּנים באַריהרט. עמיצער איז ווי א פֿראָסט אריבער איבער'ן לאַגער, און דער לאַגער איז געבליבען שטום און פאַרגליווערט, אַן אָפענער קבר פֿון טויזענדער פּגרים, געטראָפען אין שלאָף, און געטראָפען אין האַרצען. ווער איז דאָ געוועזען? ווער איז דאָ געוועזען? —

בייטאָג האָט מען גע'הרג'עט דעם פּאָרוטשיק מוראַטאָוו פֿון פּער־טען באַטאַליאָן, יעניסייער פּאָלק. דאָס איז געוועזען א מענש מיט א פּנים פֿון פּאַרמעט, א כעסן און א שלעכטער, און די קויל וואָס האָט דורכגע־בּראָכען זיין נאָז־ביין צווישען די אויגען איז געקומען פֿון זיין אייגע־נעם באַטאַליאָן. אז מ'האָט געפרעגט „ווער?" האָט דער באַטאַליאָן ניט געענטפערט, אז מ'האָט געסטראַשעט צו באַשטראָפען אַלעמען האָט מען ניט געענטפערט, אז מ'האָט געהייסען אַוועקגעבען דאָס געוועהר האָט מען ניט געענטפערט. מ'האָט אויסגעשטעלט געגען דעם באַטאַליאָן די איבעריגע טיילען פֿון פּאָלק, נאָך אויף די קאָמאַנדע „פּלי!" האָט דער גאַנצער פּאָלק ווי איין מענש אַראָפּגעלאָזען די ביקסען צו די פֿיס. דאַן האָט מען געבראַכט אַן אַנדער פּאָלק, און נאָך א שיסעריי פֿון צעהן מינו־טען איז פֿון צעבונטעוועטען באַטאַליאָן קיינער ניט געבליבען.

אויף מאָרגען האָט מען צוויי אָפיציערען צעהאַקט אין שטיקער, און אין דריי טאָג אַרום האָבען זיך צוויי קאַוואַלעריסטען צעשלאָגען, און אינגיכען האָט זיך א גאַנצער פּאָלק צעשפּאָלטען אויף צוויי צדדים און געשניטען איינער דעם צווייטען, ביז פֿון זיי אַלעמען איז געבליבען א קליין הייפעל מענשען אויף די פֿיס.

דאַן האָבען זיך אין דער אַרמעע באַוויזען עפּעס מענשלעך אין ציוו־ווילע קליידער, און ווידער האָט מען גענומען טיילען בלעטלעך, און די אָפיציערען האָבען אונטערגעהאַלטען, און אָהן לאַנגע דרשות, נאָך ווי גע־הובעלט פּלעקער און געהאַקט אין די קעפּ: זשידעס — פאַררעטער — שולדיג אין אַלעם.

ווידער האָט עמיץ וואַסיל'ן געגעבען א בלעטעל, נאָר דאָס מאָל האָט ער ניט גענומען. ער האָט אַרויסגעשלעפּט פֿון בוזעם, מיט ליעב־שאַפט און דרך ארץ, ווי א קמיע, א שטיקעל פּאַפּיער, צעקנייטשט, אָנ־געריסען, פאַרשמאַלצען, און פאַרפלעקט מיט בלוט — און געוויזען: ער

האָט, און געדענקט. דער פּאַרטיילער, אַ מאָגער מענטשעל מיט אַ זאַמד־קאָלירענער באָרד, האָט צוגעמאַכט איינס פון זיינע קליינע אייגלעך און מיט'ן צווייטן אָנגעקוקט אַ ווײַלע דעם נידעריגען, ברייטביינעכן סאָלדאַט מיט'ן קורצן דיקן האַלז און די האַלב אַרויסגעקראָכענע גרויע און וואַסערדיגע אויגן — דערנאָך האָט ער איהם פרײַנדליך אָנגעקלאַפּט אין פּלייצע און איז אַוועק מיט אַ מאָדנעם שמייכעל אויף די ליפּען.

די אידישע סאָלדאַטען זענען ערגעץ פאַרשוואונדען: מ'האָט זיי אונבאַמערקט געזאַמעלט און אַוועקגעשיקט פון דאַנען, קיינער האָט ניט געוואוסט וואוהין. דערפון האָבען זיך אַלע דערפיהלט פרייער און היימישער, און באַטש די פעלקער זענען געווען פאַרשידען, איז די דעה געווען איינע. דער פרעמדער, דער פרעמדער איז אַוועק! דערנאָך האָט עמיצער אַרויסגעלאָזען אַ וואָרט: „די אידישע מלוכה"

ו.

דאָס איז געווען דער לעצטער שטאַנד, און ווען ד ע ר איז געבראָכען געוואָרען, האָט מען זיך מעהר אין ערגעץ ניט אָפּגעשטעלט. מ'איז געלאָפען ווי חיות אין אַ שרפה אין סטעפּ — געמישטע מינים, איינציגווייז אָדער גרופּענווייז, אָהן קאָמאַנדירען און אָהן אַ סדר, נאָר אין טויטשרעק זיך געוואָרפען אין יעדען דורכגאַנג וואָס דער שונא האָט געלאָזען פריי. ניט אַלע האָבען געהאַט געוועהר, און אויף קיינעם זענען די קליידער ניט געווען גאַנץ, און די וועש איז געזעסען ווי אַ הויט אויף די ניט געוואַשענע לייבער, און די זומעריגע זון האָט געבאַקען מיט רציחה, און עסען האָט מען געגעסען ווען מ'האָט געפונען וואָס צו רויבען. אין די שטעדט האָט מען שוין געהערט דאָס היימישע לשון, און אַרום האָבען זיך געשפּרייט די היימישע פעלדער, נאָר געווען זענען זיי ניט צו דערקענען, ווייל דאָס פּאַראַיאָהריגע ברוי טהאָט געפוילט איינגעטראָטען אין דער ערד, און דאָס לאַנד איז געלעגען טרוקען און גרוי און צעלעכערט, ווי דער פּנים פון אַ פאַרצוקטען אָקס, אין וועלכען וועלף האָבען זיך געגראָבען און דאָס איינגעווייד אַרויסגעפרעסען.

און בעת די חיילות אונטען האָבען געפויזעט איבער דער ערד ווי

נעסטען גרויע ווערים, האָבען שאַרעס שוואַרצע ראָבען געשוועבט אי־בער זייערע קעפּ, און געקראַקעט טרוקען און דראַבנע, ווי מ׳רייסט צע־פוילטע לייוונד, און גערערהט זיך אין פאַרפּלאָנטערטע קרייזען, און געוואָרט אויף דאָס זייעריגע — און געוואָרט אויף דאָס זייעריגע.

צווישען קאַלאָוו און זשאַדיצאַ האָבען די פאַרהונגערטע און צע־רייצטע לעגיאָנען אָנגעיאָגט גרויסע מחנות אידען וואָס מ׳האָט ארויס־געיאָגט פון די גרעניץ־שטעדט, מיט זייערע ווייבער און קינדער, מיט קראַנקע און געפּעק. עמיצער האָט געזאָגט: „בעי!“ — קורץ און פּאַר־דומפּפען, ווי דער ווייטער ב־בוך פון א האַרמאַט. וואָסיל האָט זיך תחלת צוריקגעהאַלטען, נאָר די קווימשיגע געשרייען פון די ווייבער און קינדער און דער העסליכער שרעק פון די מענער מיט די לאַנגע פּאות און צעפּאַכטע קאַפּאָטעס האָבען איהם אַזוי צערייצט, אַז ער האָט זיך אריינגעשניטען אין די מחנה ווי א צעווילדעטער אָקס. זיי האָבען געקראָגען דעם חסד פון שנעלקייט: די אַרמעע איז אריבער אי־בער זיי ווי א סטאַדע גאַלאָפּירענדע פערד.

און דאַן האָט עמיצער — גיפטיג און מיט א קווימשיג קול׳כעל— אויסגערופען: — די אידישע מלוכה!

דער אויסרוף איז מיטאַמאָל ארויפגעפלויגען אין דער הויך און ווי א דונער איבער׳ן הימעל זיך איבערגעקייקעלט איבער די ווילדע לעגיאָנען, זיך אריבערגעוואָרפען אין די דערפער, אין די שטעדט און דערגרייכט די פאַרבאָרגענסטע ווינקלען פון לאַנד. די אַרמעע האָט זיך א וואָרף געטאָן אויף די געגענד מיט בראַנד און שווערד. ביינאַכט האָבען ברענענדע שטעדט באַלויכטען זייער וועג, און בייטאָג האָט דער רויך פאַרהויכט די זון און דעם הימעל און אין וואַטענע קנוילען זיך געקייקעלט איבער דער ערד, און דערשטיקטע ראָבען זענען צייטענווייז געפאַלען צווישען די רייהען און אויף די קעפּ פון די סאָלדאַטען. עס האָ־בען געברענט זיקאָוו, פּאָטאָפּנאָ, האַלאָדנע, סטאַרי־יוג, שעליובקאָ; עס זענען אָפּגעווישט געוואָרען פון דער ערד אָסטראָגאָריע, סאָוואָ, ריקאָ, ביעלאַיע־קרילאָ און סטופּניק: ס׳איז אַוועק מיט׳ן רויך די אידישע וועבער־שטאָדט ביעלאָפּריאַזשאַ, עס האָט געפלאַקערט ווי א שייטער־הייפען דער ווינאָקורער וואַלד, וואו דרייסיג טויזענד אידען האָבען גע־זוכט שוץ און באַהעלטעניש, און דריי טאָג נאָכאַנאַנד האָבען ביטערע

געשרייען, ווי בייזע, גיפטיגע גאַזן, זיך געהויבן פון וואַלד און זיך געשפּרייט איבער דער אומגעגנד. די ביסטרע, אָבער שמאָלע סיניע־וואָדקע איז אַביסעל נידריגער פון ליוצין אינגאַנצען פאַרשטאָפּט געוואָרען פון מענשליכע גופים און האָט פאַרפּלייצט די פלאַכע פעלדער. אויף די חורבות פון דאַברא־סלאַוואַ איז געזעסען אַ משוגענער, דער איינציגער וואָס איז געבליבן פון דער שטאָדט, און געבילט ווי אַ הונט.

די חיילות זענען געוואַקסען. דער פייער האָט פאַרלאָזען דאָס דאָרף. דער בירגער האָט אוועקגעוואָרפען די שטאָדט, גלחים מיט איקאָנעס און צלמים אין די הענט האָבען געפיהרט פּראָצעסיעס איבער די דערפער און פרום און באַגייסטערט געבענשט דאָס פאָלק, און „די אידישע מלוכה" איז געוועז דאָס וואָרט. די אידען אליין האָבען איינגעזעהען אַז זייער לעצטע שטונד האָט געשלאָגען — די סאַמע לעצטע, און ווער עס איז געבליבען לעבען איז געלאָפען שטאַרבען צווישען אידען, אין דער גרויסער שטאָדט מאַליאַסי, דעם גרעסטען און עלטסטען אידישען צענטער אין לאַנד, אַ מקום־תורה פון פערצעהנטען יאהרהונדערט אָן, אַ שטאָדט מיט אַלטע שולען און גרויסע ישיבות, מיט רבנים און געלעהרטע פון היינטיגער צייט, מיט יחוס פון לומדישען און סוחרישען שטאַנד. דאָ האָט מען געפאַסט תעניתים בצבור, זיך מתודה געווען אויף חטאים, געבעטען מחילה פון שונאים און גוטע פריינד. עלטערע מענשען האָבען געזאָגט תהלים און סליחות און מעבר־יבוק, יונגערע האָבען געברענט תבואות און קליידער, געהאַקט מעבעל און אַלערליי חפצים, געבראָכען און פאַרניכטעט זאַכען וואָס האָבען געקאָנט ברענגען נוצען דער אָנקומענדער אַרמעע. און זי איז געקומען. געקומען פון אַלע זייטען, פון אַלע זייטען אָנגעצונדען די שטאָדט און זיך אַריינגעגאָסען אין די גאַסען. יונגעלייט האָבען געפּרובט זיך שטעלען אַנטקעגען און זענען אַרום מיט רעוואָלווערען אין די הענט. די רעוואָלווערען האָבען געפּישטשעט ווי קינדערשע ראַדביקסלעך, די סאָלדאַטען האָבען געענטפערט מיט אַ דונער פון געלעכטער, און האָבען פון די יונגעלייט געצויגען די אָדערען איינציגווייז און געבראָכען זייערע ביינער אויף קליינע טיילען. דערנאָך האָט מען זיך געלאָזען איבער די הייזער, די מענער גע־הרג'עט וואו מ'האָט זיי געטראָפען און די ווייבער אַרויסגעשלעפּט אין מאַרק.

.ז

איין קורצער, קיילעכיגער קלאפּ מיט׳ן פויסט, און דער שלאָס איז אָפּגעשפּרונגען, און די טיר האָט זיך געעפענט.

וואסיל האָט שוין צוויי מעת־לעת ניט געגעסען און ניט געשלאָפען. זיין הויט האָט געברענט אין טרוקענער היץ. זיינע ביינער זענען געווען ווי שלעכט צוזאמענגעפּאסט, די אויגען אנגעגאסען מיט בלוט, און דאס געזיכט ביז אונטער זיי פארוואקסען מיט קליינע, פלאקס־ווייסע הערלעך.

— עסען! — האָט ער הייזעריג ארויסגעכריפּעט.

קיינער האָט ניט געענטפערט. ביים טיש איז געשטאנען א לאנגער איד אין א שווארצען ראָק, מיט שווארצע באָרד און פּאות און כמורנע אויגען. ער האָט צונויפגעדריקט די ליפּען און פאר׳עקשנ׳ט געשוויגען. וואסיל האָט מיט כעס געמאכט א טריט פאָרויס און נאכאמאָל געזאָגט:

— עסען!

נאר ארויסגעקומען איז עס מיט א טאָן נידריגער. נעבען א פענסטער האָט ער דערזעהען נאך א פיגור. א יונגע פרוי, אין ווייסען, מיט א שווארצען קאָפּ האָר. צוויי גרויסע אויגען — קיינמאָל געזעהען אזעלכע גרויסע אויגען! — האָבען געקוקט אויף איהם און אריבער, און דער קוק פון די אויגען איז געווען אזעלכער, אז וואסיל האָט אויף א רגע א הויב געטאָן א האנט צו פארשטעלען זיינע. ער האָט דערפיהלט, אז זיינע קניע ציטערען און אז ער געהט אָפּ, ווי נאך א פראָסט. וואס איז דאס פאר א פרוי? וואס זענען עס פאר מענשען? גאָט! — צו וואס, צו וואס האָבען זיי געדארפט פארקויפען קריסטוס׳ן! און דערצו זענען זיי שולדיג אין אלעם — ראטשיק אליין האָט געזאָגט, — אז מענשען האלטען אין איין שווייגען, און קוקען קוקט מען אלעמאָל ערגעץ אריבער, אין אל־די שווארץ־יאהר, און וואס זענען זיי אויסען מיט דעם אלעם! — און ער האָט זיך אנגעכאפּט ביי׳ם קאָפּ מיטביידע הענט.

ער האָט עפּעס דערפיהלט — און זיך אומגעקוקט. דער איד איז געשטאנען נעבען איהם, טויט־בלאס און מיט שנאה אין זיינע אויגען. א

ווײַלע האָט וואַסיל געקוקט שטומפּיג. און פּלוצים האָט ער אָנגעכאַפּט די שוואַרצע באָרד און זי אַ ריס געטאָן מיט רציחה.

אַ ווײַסע פיגור האָט זיך אַרײַנגעשליידערט צווישען זיי. אָבער דער בעס האָט איהם שוין געשווינדעלט דעם קאָפּ און גע'שרפּ'עט זײַן האַלז. ער האָט אַ ריס געטאָן די ווײַסע פיגור מיט איין האַנט. טר־ר־ר! אַ לאַנגער פּאַס האָט זיך אַרויסגעשײַלט פון'ם קלייד מיט'ן העמד צוזאַמען און געבליבען הענגען פאַר'ן אונטערשטען זוים. עס האָט געגעבען אַ פינקעל אין זײַנע אויגען צום בלינד ווערען. אַ האַלבע ברוסט, אַ געטאַקטע זײַט, אַ פולע קײַלעכיגע היפט — אַלעס בלענד־ווײַס און פוכקע, ווי ווײַסע חלה. צום טײַוועל — אַט די זשידעס זענען אײַנגאַנצען געמאַכט פון ווײַסער חלה! אַ קאָכיגער שטראָם האָט אַ בריה געטאָן זײַן גאַנצען קערפּער פון אויבען ביז אַראָפּ, די האַנט איז אויפגעפלויגען ווי אַ שפּרינג־פעדער און זיך אַרײַנגעשאָסען אין ריס.

אַ האַנט האָט אָנגעכאַפּט זײַן האַלז און זיך אײַנגעקלאַמערט אין פלייש. ער האָט לאַנגזאַם אומגעדרעהט דעם קאָפּ צום אידען און געקוקט אַ ווײַלע מיט פאַרשמעלערטע אויגען און אויסגעשצירעטע צייהן, ניט אַראָפּוואַרפענדיג די אײַנגעליש־שוואַכע פינגער פון זײַן קורצען האַלז. דערנאָך האָט ער אויפגעהויבען די אַקסלען, זיך אויסגעבויגען שטייף און קײַלעכיג, ווי אַ ראָד, אָנגענומען דעם אידען מיט ביידע הענט פאַר די פיס, איהם אויפגעהויבען אין דער הויך און אַ האַק געטאָן מיט'ן רוקען אָן שאַרף פון טיש. און אוועקגעוואָרפען, ווי אַ צעבראָכענעם שטעקען.

אַ קליינער קרעכץ פון מאַן און אַ שניידיג געשריי פון דער פרוי. נאָר ער איז שוין געווען אויף איהר. ער האָט זי צוגעדריקט צו דער ערד און געריסען פון איהר די קליידער צוזאַמען מיט'ן פלייש. איצט איז זי געווען העסליך. דאָס פּנים פלעקיג רויט, רויט דער שפּיץ פון דער נאָז, און די האָר צעפּאַטעלט און אויף די אויגען. „מכשפה!" האָט ער אַ קריץ געטאָן מיט די צייהנער, אָנגעכאַפּט איהר נאָז און זי אַ דרעה געטאָן ווי אַ שרויפעל. זי האָט אַרויסגעלאָזען אַ קוויטש — קורץ, מעכאַניש און צו הויך, ווי דער פּייף פון אַ לאָקאָמאָטיוו. דער קוויטש האָט איהם אַ שטאָך געטאָן אין מאַרך און אײַנגאַנצען ווילד געמאַכט. ער האָט זי אָנגעכאַפּט בײַם האַלז און פאַרשטיקט.

נעבען זיינע אויגען האט געצי־טערט א ווייסער אקסעל, אויף וועל־כען עס איז געזעסען א פולער, קייל עביגער טראפען פריש און גלאנציג בלוט. זיינע נאזלעפעל האבען זיך באוועגט ווי פליגעל. די צייהן האַ־בען זיך צונויפגעשצימעט און גענומען זיך שארפען. און פלוצים האבען זיי זיך פאנאנדערגענומען און זיך איינגעשניטען טיעף אין ס'ווייסע פלייש. — — —

— — — ווייסע חלה האט דעם טעם פון שטייפען, זאפטיגען פאַ־מעראנץ. דער זאפט איזווארם, דער זאפט איז הייס, און וואס מעהר מ'זויגט, מעהר ברענט דער דאַרשט. דער זאפט איז שארף און נעריכט, און מאַדנע געווירצט, און זעהר מאָדנע געווירצט.

דאס איז געווען זוי פליהען אין א שליטען פון א הויכען בארג אראפ, אראפ. דאס איז געווען, ווי טרינקען זיך אין שארפען, ברענענ־דיגען ספירט. דאס איז געווען —ביידע.

אין א קרייז, אין א קרייז זענען די זאפטען פון לעבען געגאנגען פון קערפער צו קערפער — פון איינעם אין צווייטען, פון צווייטען אין ערשטען — אין א קרייז, אין א קרייז.

זיילען רויך און זיילען פלאם האבען געשטיגען זום הימעל פון דער גאנצער שטאדט. שען האט געברענט דאס פייער אויפ'ן גרויסען מזבח. די געשרייען פון די קורבנות — לאנגע, געצויגענע, ענדלאזע — זענען געווען זים אין די אויערען פון א גאט אזוי אייביג ווי דער אייביגער גאט. און די צארטע טיילען, שענקעל און ברוסט, האט געקראגען דער כהן.

ב. לאַפּין:

ביים פּרעמדען גאָרטען.

יעקב מילך:

רעאַקציאָנערע שטרעמונגען
אין אונזער היגען אידישען לעבען.
(אַ ביישטייערונג צו דער געשיכטע פון
דער אידישער קולטור אין אַמעריקאַ.)

ב. לאפין:

ביים פרעמדען גאָרטען.

ניט באַזייגט.

ניט באַזייגט זיך נאָך אין גאַנצען.
ניט באַזייגט.
נאָך ניט אַלע ווילדע פלאַנצען
אויסגעפליקט.

נאָך ניט אַלע וואונשען קומען
מיר צוגעהן.
און ניט יעדער ווארט פון גומען
איז נאָך ריין...

ס'מאַניעט, בלאַנקט נאָך פאַר די אויגען
רויטער שיין:
און איך ווער נאָך צוגעצויגען
פון מיין פיין.

מיר מוזען...

מיר מוזען דעם אַבגרונד באַבריקען.
דעם אַבגרונד פון לעבען און טויט.
עס זאָל אויף אונז אייביג ניט דריקען
דער שרעק, אז מיט אונז אַלץ פארגעהט!

דער קוואַל מיט'ן טייך ווערט פאַרבונדען.
דער טייך מיט דעם ים גיסט זיך אויף;
פאַרוואָס ווערט דער מענש נאָר פאַרשוואונדען.
און פליסט זיך מיט קיינעם צונויף?

אָ, גאָט. גיב אונז ווילען און קרעפטען
מיט ליעבע ערוואַרטען דעם טויט.
אין הארצען זיי ביידען באַהעפטען.
און קיינמאָל ניט זיין אַבגעשיידט. —

דאָס לעבען.

קענסט לעבען, לעבען לאַנג, און דאָך צום סוף ניט זיין
צום לעבען צוגעבונדען.
ביז וואַן׳ דו געהמסט אויף זיך זיין משא און זיין פּיין
מיט זיינע פריידן און וואונדען.

פאַרהאַן אזא מינוט, ווען אַלץ ווערט אזוי קלאָהר,
אַלץ גיסט זיך אויף צוזאַמען:
דער לעבען און דער טויט — ווי חלום מיט׳ן וואָהר, —
ווי טייכען — מיט די ים׳ען.

קענסט לעבען, לעבען לאַנג, און דאָך צום סוף ניט זיין
צום לעבען צוגעבונדען:
כ׳האָב אויסגעקליבען מיר זיין משא און זיין פּיין
מיט זיינע פריידן און וואונדען.

גאָט.

ס׳האָט נאָך גאָט אין מיין האַרץ ניט זיין רוה,
ווי אַ וואַנדערער קומט ער צו מיר.
ס׳העפט מיין תפלה צו איהם זיך ניט צו,
אָפטמאָל טרעפט, אז ער ווייכט אויס מיין טהיר.

דריבער שרעקט מיר זיין איינזאַם אזוי
ווי דאָס האַרץ פון אַ מערדער — ניט ריין:
מיינע האָהר — ניט צו ווערען שנעל גרוי
ווי פאַרפרוירענער גראָז בלייבען שטעהן!

כ׳בין מקנא די פיה אויף דעם פעלד,
און דעם פאַסטוך דערנעבען — וואָס היט:
ס׳האָט ניט איינמאָל אַ בליץ זיי באַהעלט:
און אַ האַגעל דעם קאָפּ זיי באַשיט...

הו - הו !....

דאס גאלדענע גרין פון זון־באשטראהלטען פעלד
דערפרישט מיין בליק פון שטאמ־רויש אויסגעמיעדט.
א לייכטער ווינד הויבט אויף, צוריק צושטעלט
דאס אויסגעלייגטע גראז פון מיינע טריט.

דאס שווערקייט אין מיין קאפ צוגאנגען ווערט,
ווי נעבעל־רויך אין א פריה־מארגען ריין:
איך ציה אין זיך אריין דעם אטהעם פון דער ערד,
וואס גלייך ווי שכרות נעהמט אין הארץ צוגעהן.

פון יעדען בוים, וואס קומט מיר אז אין וועג,
בויג איך זיין צווייג אין פיילען־בויגען אויס:
ס׳שפרינגט אב צוריק... און אין דער לעערער שטרעק
א פרעהליכער הילכט אב דאס גרין־גערויש...

דאס הארץ אין מיר זינגט אויף און זיך צושפרייט,
ווי צו א בלום א זון־שטראהל ריהרט זיך צו:
רעדט ווער צו מיר? צי איך צו וועמען רייד?
רוף איך אליין? צי ס׳ענטפערט ווער: הו־הו?!

דאס מיידעל־גליק.

האסט פרעמד אויף מיר א בליק־געטאן דעם ערשטען מאל,
האב איך שוין באלד פון דיר געקלעהרט:
האסט נאר א רוף געטאן מיר מיט דיין רויהען קול
האב איך שוין דאן צו דיר געהערט.

נאר לאנג האב איך צושטרייטערהייד פון דיר געטראכט,
מיך האט געשראקען אונבאוואוסט:
איך האב געמוזט די אויגען האלטען צוגעמאכט,
ווען דו האסט פיינליך מיך געקושט.

עס שטעהט אין מיט'ן פעלד א הויכער אלטער בוים,
פון איהם — א יונגער שפּראָצט ארויס:
דאס יונגע בוימעל טרוימט זיך זיין געהיימען טרוים,
ביז ס'רייסט עס ווער פון ווארצעל אויס!

איז ניט אנ'עהנליכער דאס שרעקענד מיידעל־גליק,
וואס ווייס דאך אויך ניט פון איהר סוף,
ווען ס'וועט איהר אבצייכנען דעם אונבעקאנטענס בליק,
צושטערען איהר דעם מיידעל־שלאף!

און קומען מוז ער דאך, און זי וועט מוזען געהן,
האטש ווייט און אונבעקאנט דער וועג. — —
איך בין געגאנגען מיט געלעכטער און געוויין,
פארלאזענדיג די מיידעל־טעג!

ביים פרעמדען גארטען.

כ'האב פארקוקט זיך אין א פרעמדען גארטען,
ר'איז פאר מיינעם שעהנער ניט געווען:
דאך א רייץ אזא צושפּרייט איז דארטען
וואס אין מיינעם האב איך ניט געזעהן.

בין איך, אפשר, גלייך צו קליינע קינדער?
זיי געפעהלט, וואס ס'איז ביי זיי ניטא, —
ס'לאכט די וועלט: מען ליעבט איז מען א בלינדער,
קלייבט מען אויס די דעמערענדע שעה.

איז א צאם דאך צווישען אונז געלעגען,
צווישען מיר און גארטען־פרעמדען קינד,
וואס האט ווייטער נאך געמאכט די וועגען
צו די הערצער, וועלכע ליעבען בלינד. —

דאן פלעגט עמיץ זיך צו מיר באוויזען,
כ'האב אין פּנים קיינמאל איהם געזעהן:
„קאנסט דעם שווערען צאם אריבערשפּרייזען,
וועסט ניט זיין נאר ווער דו ביזט געווען!" —

װער עס ליעבט, און האָט אַ האַרץ צום ליעבען,
דער קען װיסען פון דעם גרויסען פּיין,
װען מען איז פון זיך אַליין פאַרטריבען,
און מיט יענעם קען מען נאָהנט ניט זיין!

און אַװעק בין איך פון פרעמדען גאָרטען,
כאָטש מיין האַרץ געװאָלט האָט דאָרט אריין;
כ'בין אַװעק אויף קיינמאָל קומען דאָרטען,
װייל איך קאָן קיין אַנדערער ניט זיין!

1.

דאָס יאָהר 1905 קען מיט רעכט באטראכט ווערען אלס דער אָנהויב פון אַ נייער פעריאדע אין דעם לעבען פון די אידען אין אמעריקא.

געשיכטליכע פעריאָדען לאָזען זיך ניט לייכט פאַנאַנדערטיילען. מען קען ניט זאָגען מיט באשטימטהייט: די און די פעריאדע הויבט זיך אָן אין אזא און אזא יאָהר. געוועהנליך וואקסט איין פעריאדע ארויס פון אַן׳אַנדערע, אַ פריהעריגע, דורך אַ לאנגע ענטוויקלונג און אַ לאנגע רייהע פון יאָהרען. עס דויערט לאַנג ביז די נייע תקופה צייגט ארויס די סימפּטאָמען, דורך וועלכע זי לאָזט זיך דערקענען. יעדע פאַנאַנדערטיילונג איז דערפאר ווילקירליך. דאָס בעסטע וואָס מען קען טון איז נאָכצושפּירען די סימנים ריקווערטס, ביז מען קומט אָן צו אַ פונקט וואָס פיהרט ניט ווייטער. דיזען פונקט דארף מען נעמען פאר דעם אָנהויב פון דער פעריאדע. דער אָנהויב, ניט דער אָנפאַנג. דער אָנפאַנג ליעגט געוועהנליך באהאלטען טיעף אין דער פארגאַנגענהייט, איינגעהילט אין טויזענדע פארשיעדענע באַגעבענהייטען פאראורזאכט פון אונצעליגע סבות — באַגעבענהייטען און סבות, וועלכע קיין אויג קען ניט כאַפּען.

געהענדיג אזוי ארום אין געדאַנקען צוריקוועגס, זוכענדיג דעם עק פון דעם קנויל פון דעם היינטיגען אידישען לעבען אין אמעריקא, מוז מען זיך אָפּשטעלען ביי דעם יאָהר 1905.

פאר וואָס דוקא 1905?

די פאָלגענדע בלעטער וועלען זוכען צו פארענטפערען די פראגע.

דאָס אידישע עפענטליכע לעבען צייכענט זיך אַלע מאָל אויס מיט אַ פיבערהאַפטע נערוועזיטעט — אַ נערוועזיטעט, וועלכע באמערקט זיך ניט ביי אנדערע נאַציאָנען. די איבעריגע מענשהייט, וואָס קען אונז איי־

געגטליך זעהר וועניג. טראָץ דעם וואָס זי טוט אונז אָן אַלע נגישות, באַ־טראַכט אונזער נערוועזיטעט פאַר אַן אויסדרוק פון אונציוויליזירטקייט, פון אַ פעהלען אין מאַניערען, פון דעם וואָס מיר זענען ניט גענוג פאָלירט, און וועניג געבילדעט. דאָס איז איינס פון די טויזענדע בלבולים וואָס ווערט געוועהנליך געגען אונז געמאַכט. דאָס איז אונזער מזל אזא, ניט נאָר ליידען מיר פאַר אונזערע חסרונות, מיר צאָהלען אויך טייער פאַר אונ־זערע מעלות. אזוי לאַנג ווי מיר וועלען זיך ניט אויסקעמפען דאָס רעכט צו האָבען חסרונות, וועלען מיר ניט האָבען קיין רעכט צו האָבען מעלות. ווארום די נערוועזיטעט, וואָס מיר ציינען אין עפענטליכע טהעטיגקיי־טען איז ניט אַ חסרון ביי אונז, עס איז אַ גוטע מדה, וואָס מיר באַזיצען. דער חסידיזם שיינט צו זיין איינגעוואָרצעלט אין דעם אידישען כאַראַק־טער. אין וואָסער באַוועגונג דער איד זאָל זיך ניט באַטייליגען, טראָגט ער אריין זיין איינגעבוירענעם חסידיזם. די באַוועגונג ווערט באַלד אַ קאָכיגע, אַ היציגע, מיט אַ רירעוודיגקייט און אַ התלהבות, וועלכע זענען פריהער געוועזען פרעמד צו איהר. דער איד איז די פאַרשידענע באַוועגונגען איז דער „שעור שבעטזה", דאָס זויערטייג וואָס מאַכט די גאַנצע באַווע־גונג אויפיערען, מאַנכעס מאָל — זאָגאַר איבערלויפען.

פון דעם קומט אויך, וואָס אונזערע אייגענע באַוועגונגען, דאָ וואו מיר זענען אליין פאַר זיך, באַשטעהענדיג פון בלויז „זויערטייג", האָבען זעל־טען אַ האַפט. מיר הויבען געוועהנליך אָן מיט אַ רעש, מיט קולות און גע־שרייען, דערבאַטען אהן אַ שיעור, מיט אַ לויפען און אַ פליהען, אַז אַ זיי־טיגער מענש קען מיינען די וועלט ענדיגט זיך, אדער הויבט זיך אָן.

און טהעטיגקייט פעהלט ביי אונז ניט. עס איז ניט דאָ קיין צייט ווען מיר זאָלען ניט זיין זעהר באַשעפטיגט מיט עפענטליכע אַנגעלע־גענהייטען. עס איז גענוג אַ קוק צו טון אין די אַנאָנסען פון די אידישע צייטונגען, מען זאָל זיך איבערצייגען אין די פיעלזייטיגע, פיעלפאַכיגע און פיעלפאַרביגע טעטיגקייטען אונזערע.

אַ פרעמדער קען מיינען, אַז די מלחמה מיט איהרע ספּעציעלע פּראָב־לעמען, האָט ארויסגערופען דיזע באַוועגונגען. אַבער דאָס איז אַ טעות. די מלחמה האָט ניט פיעל בייגעטראָגען צו אונזערע עפענטליכע באַ־שעפטיגונגען. אפילו דער ציוניזם, וועלכער האָט געקריגען אַ שטאַרקען שטויס פון באַלפאַר'ס דעקלאַראַציע, און פּרעזידענט ווילסאָן'ס סימפּאַ־

טיע ערקלערונגען, קען אין אמת'ען ניט צוגערעכענט ווערען צו די באַ־וועגונגען, וואָס זענען אַרויסגערופען געוואָרען פון דער מלחמה. דער ציוניזם האָט זיך ניט אָנגעהויבען מיט דער מלחמה און וועט זיך ניט ענדיגען מיט דעם שלום.

דאָס זאַמלען פון געלדער פאַר די מלחמה ליידענדע, אַ דירעקטע מלחמה רעזולטאַט ביי אַלע אַנדערע נאַציאָנאַליטעטען, איז דאָס ביי אונז איינע פון אונזערע אַלטעגליכע אַרבייטען. מיר זאַמלען די געלדער מעהר פאַר פּאָגראָם קרבנות איידער פאַר מלחמה קרבנות. דאָס האָבען מיר געטון פאַר די מלחמה, און דאָס, ווי עס שיינט, דאַרפען מיר, ליידער נאָך מעהר טון נאָך דער מלחמה.

אונזערע טהעטיגקייטען זענען אַלזאָ באַשטענדיגע, און אַלס אַזעלכע האָבען זיי אימער אַ באַשטימטען כאַראַקטער, ענטהאַלטען זיי אַלע מאָל עטוואָס, וואָס קען באַטראַכט ווערען אַלס אַ כאַראַקטעריסטישער אויס־דרוק פון דער גאַנצער באַוועגונג.

נעמט מען באַטראַכטען אַט דיזע באַשטענדיגע, נאַטירליכע באַ־וועגונגען פון דעם אַמעריקאַנער יודענטום, און מען וויל אויסגעפינען דאָס כאַראַקטעריסטישע פון דיזער נערוועזער קאָכיגקייט, מוז מען קומען צום שלוס, אַז אויף אַלעם ליגט דער שטעמפּעל פון רעאַקציע.

רעאַקציע, דאָס איז דער תמצית פון דעם היינטיגען יודענטום אין אַמעריקאַ.

רעאַקציע און פּאַרטשריטליכקייט ביי אונז האָט היינט צו טאָג אָנגענומען אַ גאַנץ אַנדער געשטאַלט. ביי די סמנים פון אַמאָל קען מען זיי היינט מעהר ניט דערקענען. —

אין די ערשטע השכלה פּעריאָדע זענען די רעאַקציאָנערען געווען די רעליגיעזע מענשען, די פאַנאַטיקער, ווי מיר האָבען זיי דאַן גערופען. אַפּיקורסות איז באַטראַכט געוואָרען אַלס דער העכסטער שטאַפּעל אויף דעם לייטער פון פּראָגרעס. אַלץ וואָס איז געווען גלויביג און פרום איז פאַררעכענט געוואָרען פאַר רעאַקציאָנער, אַלץ אונגלויביגע — פאַר פּאַרטשריטליך.

צו יענער צייט איז דאָס געווען אין אָרדנונג.

„די קריטיק פון דער רעליגיאָן איז די התחלה פון אַלע קריטיק". זאָגט קאַרל מאַרקס. כדי מען זאָל זיך קענען אָננעמען מיט דרייסטקייט

פון אַ קריטיקער, מוז מען זיך פריהער באפרייען פון דעם רעליגיעזען לאַסט. יעדע קריטיק הויבט זיך דערפאַר אָן מיט דער קריטיק פון דער רעליגיאָן. אזוי איז עס צוגעגאַנגען אומעטום, אזוי איז עס אויך געשעהן ביי אונז.

מיט דער קריטיק פון דער רעליגיאָן זענען מיר היינט פאַרטיג. אויף וויפיעל מען קען מיט איהר איבערהויפּט פאַרטיג ווערען. ווייטער זענען מיר ניט געגאַנגען. ד. ה. מיר האָבען זיך פּרובירט געהן, אבער מיר זענען ניט ווייט ד'ערגאַנגען. די רעליגיאָן שפּיעלט היינט מעהר ניט די ראָלע וואָס זי האָט אַמאָל געשפּיעלט, דערפאַר אבער האָט זי אָנגענומען אַנ'אַנדערע צורה. די אפּיקורסים פון אַמאָל זענען די רעאַקציאָנערען פון היינט. אפּיקורסות איז אַמאָל געווען אַ סאָציאַלע באַוועגונג ביי אידען. עס האָט געהאַט דעם צוועק ארויסצופיהרען דעם אידען אויף דער ברייטער וועלט, איהם בילדען און פאַרלייכטערען דאָס לעבען. די היינטיגע אפּיקורסים האָבען גובר געווען די רעליגיע פאַר זיך אַליין, פאַר דער אייגענער פּערזענליכער באַקוועמליכקייט: זיי האָבען זיך באַפרייט פון די פליכטען וואָס די רעליגיע לעגט ארויף אויף דעם איינצעלנעם, אבער זיי באַנוצען זיך מיט איהר אויף וויפיעל זי דיענט זייערע צוועקען פאַר רעאַקציאָנערע סאָציאַלע אַנזיכטען.

דאָס וויכטיגסטע דאַביי איז, וואָס דיזע גרופּע, וועלכע איז היינט זעהר גרויס, טרעט נימז מעהר ארויס פאַראיינצעלט ווי אין די פריהעריגע צייטען. היינט צו טאָג איז זי אָרגאַניזירט, מיט אַ באַוואוסטזיין, מיט אַ מצח אשה זונה.

דיזע גרופּע וואָלט סוף כל סוף ניט געהאַט פיעל מאַכט, ווען זי וואָלט ניט פאַרשטאַרקערט געוואָרען פון אַנדערע גרופּען, אונבאַוואוסטע, אונשולדיגע, וויכטיג־מוּנעדיגע, פּראָגרעסיוו זיך אויפשפּיעלענדע רעאַקציאָנערען. נאַטירליך אונטערשיידען זיך דיזע גרופּען אין פיעלע היג־זיכטען. פון דער גאַנץ אונטערשטער גרופּע, ביז דער גאַנץ אויבערשטער גרופּע אין די שיכטען פון רעאַקציע איז אַ ווייטער מהלך: וועהרענד אייניגע צווישען זיי זענען אונסימפּאַטיש, אונפּרינציפּיעל און אונעהרליך, זענען די אַנדערע זעהר ערענסט, איבערגעבען, אידעעל און פול מיט גלויבען, אַז זייערס איז דאָס לעצטע וואָרט אין דעם אידיש נאַציאָנאַלען קולטור־לעבען. וויל מען אבער ארומנעמען די היינטיגע פּעריאָדע אין

איהר גאנצקייט, ווײל מען אזוי צו זאגען, אנטאפען דעם דופק פון דער פעריאדע, מוז מען זיך אפשטעלען אויף דעם רעאקציאָנערען צוג וואס בלאזט פון אלע זייטען. דער אונטערשיעד אין די שיכטען רעדוצירט זיך דאן צו אן אונטערשיעד אין גראד און ערענסטקייט.

דאס איז דער הויפט חילוק צווישען דער היינטיגער צייט און דער ערשטער צייט פון די אידען אין אמעריקא.

דיזעלבע רירערוודיגקייט, דאס זעלבע שמייען, דיזעלבע התלהבות ווי אמאָל, אבער עס איז דא א חילוק:

דאס באשטימטע, דאס פאזיטיווע, דאס כאראקטעריסטישע, דאס וואס האט זיך געווארפען אין די אויגען, און אריבערגעוואויגען אלעס־אנדערע אין דער ערשטער פעריאדע, איז געווען דאס פראגרעסיווע, דאס פאָרטשריטליכע, דאס פארווערטס־שטרעבענדע, וועהרענד היינט איז פונקט פארקערט:

דאס איבערוועגענדע, דאס מאסגעבענדע, דאס כאראקטעריסטישע, איז דאס ריקווערטס געהן, איז די רעאקציע.

מען דארף מיך ניט פאלש פארשטעהן.

איך זינג ניט קיין שירה צו דער ערשטער פעריאדע, און איך מאך ניט קיין הספד די היינטיגע צייט.

אין דער ערשטער פעריאדע פון דעם אידישען לעבען אין אמעריקא, איז ניט אלעס געווען פויגעלדיג, און היינט איז ניט אלעס מיאוס. ניט זענען דעמאלט אלע געווען מלאכים, און ניט זענען היינט אלע גלחים.

אין מאנכע באציהונגען איז די היינטיגע אידישע געזעלשאפט א שענערע, א סאלידערע, א מעהר פאראנטוואָרטליכע. צווישען דעם יום־כפור באל פון דעמאלט און דעם חנוכה באל פון היינט, איז מיר אלע מאָל ליעבער דער חנוכה באל. אבער דאס ענדערט ניט די זאך. מיר געפעלט בעסער דער חנוכה באל, ווייל אויך דעמאלט איז ער מיר געווען ליעבער, ווייל דער יום כפור באל איז מיר אלע מאָל געווען צו ווידער, ווייל ער איז קיינמאָל ניט געווען דער אויסדרוק פון דער אידישער פראגרעסיווער פעריאדע אין דיזען לאנד. דער יום כפור באל איז געווען ניט מעהר ווי אן אויסוואוקס, אן אונפארמיידליכער נאכשלעפער, און ניט דער פיהרער, און ניט דער וועגווייזער, פון יענער פעריאדע.

פונקט ווי אין א צייט פון אן אלגעמיינעם אויפשטאנד, ווען די אלטע

אָרדנונג ווערט פאַרניכטעט און קיין נייע איז נאָך ניט באַשאַפען געװאָרען — פּונקט ווי אין אַזאַ צייט געפינען זיך אַלע מאָל מענשען, וואָס באַנוצען זיך מיט דעם אונפאַרמיידליכען טומעל און פּראָקטיצירען רוי־בערייַ אונטער אַ הויך קלינגענדען נאָמען, ווי עקספּראָפּריאַציע, רעוואָ־לוציע, וואָס זענען גענוג דעם גייסט פון דעם אויפשטאַנד, און וואָס שע־דיגען זיין רעפּוטאַציע, אַזוי איז דער יום כפור באַל געווען אַן אומ־גליקליכער אָבער אונפאַרמיידליכער באַגלייטער פון דעם פּראָגרעסיווען שטרעבען פון יענער צייט.

אונגעלומפּערט, פּאַראַכטליך און שעדליך ווי די גוואַלדזאַמע עקס־פּראָפּריאַציעס אין אַ צייט פון אַן אַלגעמיינעם אויפשטאַנד זענען, זענען זיי פונדעסטוועגען אַ סימן, אַז עס געהט אַן אַן אויפשטאַנד, וועלכער איז אין זיך אַליין מאָראַליש, גרויסאַרטיג, נוצליך, און וועלכער באַ־שטרעבט איידעלע צוועקען, וואָס שטעהען אין ווידערשפּרוך צו דיזע אויסשרייטונג.

אונגעלומפּערט, נאַריש און שעדליך ווי דער יום כפור באַל איז גע־ווען, האָט ער צו דער זעלבער צייט געדיענט פאַר אַ סימן פון אַ פאָרט־שריטליכער באַוועגונג, וואָס איז זיך געגאַנגען איהר אייגענעם וועג, נאָך וועלכען דער יום כפור באַל האָט זיך נאָכגעשלעפּט.

פאַרקערט ווידער: סימפּאַטיש און אָנגענעהם ווי דער חנוכה באַל איז אין זיך אַליין, איז ער אַ סימן פון אַ רעאַקציאָנערען שטרעבען, וואָס געהט אַן היינט צו טאָג, וועמעס באַגלייטער ער איז.

2.

איידער מיר געהן ווייטער, און כדי אויסצומיידען מיספאַרשטענד־ניסע, איז כדאי קלאָר צו מאַכען וואָס איך פאַרשטעה אונטער דעם וואָרט, פּראָגרעס און זיין היפוך, רעאַקציע.

נאַטירליך איז אונמעגליך זיך דאָ אַריינצולאָזען אין אַ לאַנגע און אפשר לאַנגווייליגע דיסערטאַציע וועגען די פאַרשידענע טעאָריעס און דעפיניציעס פון דעם וואָרט פּראָגרעס. איך וועל דאַרום נאָר זאָגען, אַז אונטער דעם זאַץ, פּראָגרעסיווע טעטיגקייט, פאַרשטעה איך פאַר אַלע־

מען א באוועגונג, אן עפענטליכע האנדלונג, א צוזאמענפיהרען פון סאָ־ציאלע כחות, וואָס פיהרט צו א בעסערע סאָציאלע פארשטענדיגונג.

די האנדלונג מעג זיין פון א יחיד, געבויט, ווי עס מעג אויסזעהן אויבערפלעכליך אויף זיינע פערזענליכע פארלאנגען. באדארפעני־שען, סימפּאטיעס אָדער עמאציעס. קוים רעפלעקטירט דיזע האנדלונג א געזעלשאפטליכעס פארלאנגען, א שטרעבען צו ערפילען אן אלגעמיינע באדארפניש, סיי א מאטעריעלע, סיי א גייסטיגע באַ־דארפניש, איז דאָס א פּראגרעסיווע טעטיגקייט. מיט אנדערע ווערטער: די טעטיגקייט פון דעם יחיד צו פארבעסערען די סאָציאלע לאגע פון דעם כלל; דאָס שטרעבען פון דעם יחיד צו דערוויטערען דעם בליק, אויס־צופיינערען דעם געשמאַק, צו פאראיידלען די געפיהלען, צו פארטיע־פען די איינזיכט, צו פארשטארקען די מאָראלע באגריפען, צו באפעס־טיגען די אונאפּהענגיגקייט און זעלבסטווירדע, צו פארמעהרען די נאַ־טירליכע און געזעצמעסיגע באדירפנישען און פארלאנגען, צו פאר־לייכטערן די אויפגאבע פון די מאטעריעלע עקזיסטענץ פון דעם מענ־שען — דיזע טעטיגקייט, מעג זי קומען אלס רעזולטאט פון די אייגענע באדארפנישען און פארלאנגען, איז פּראגרעסיווע טעטיגקייט. דער רעזול־טאט — דאָס איז פּראגרעס.

ווען דיזע האנדלונג פון דעם איינצעלנעם געהט איבער צו א גרע־סערע צאָל מענשען, ווען זיי ערהויבען זיך צו מאסענהאנדלונגען, ד. ה. ווען גרויסע מאסען מיט אמאָל, באוואוסטזיניג און אָרגאניזירט, באטיי־ליגען זיך אין אזא ארבייט, דאן איז דאָס אליין, די באוועגונג גופא, דער אמת'ער, דער איינציגער פּראגרעס.

דער פּראגרעס, לויט זיין אינערליכער נאטור, קען קיינמאָל ניט אויפ־הערען זיך צו באוועגען, און זיך צו באוועגען אין דיזער ריכטונג. די מינוט וואָס ער הערט זיך אויף צו באוועגען, אין דיזער מינוט הערט ער אויף צו זיין פּראגרעס. דארום איז די באוועגונג אליין, ווען גרויסע מאסען באטייליגען זיך אין איהר, און ווען זי באוועגט זיך אין דער אוי־בענאנגעצייכענטער ריכטונג, די איינציגע מאָס פון פּראגרעס. די סימנים, לויט וועלכע מען קען דערקענען א פּראגרעסיווע באוועגונג, איהרע סימ־פּטאָמען, זענען האפנונג און גלויבען און א בעסערע צוקונפט פאר דעם כלל.

דאָס פאָרטשריטליכע איז אַלע מאָל סאָציאַל און אָפּטימיסטיש.

דער כּלל, די געזעלשאַפט, איז גרויס, ברייט, טיף, אומענדליך און פול מיט קראַפט און לעבענס־זאַפט.

די טעטיגקייט וואָס בויט אויף דעם כּלל, וואָס שטיצט און ווערט געשטיצט פון דעם כּלל, איז דערום אַלע מאָל גרויס און גרויסאַרטיג, פול מיט האָפנונג, ערוואַרטונג און גלויבען.

דאָס פאַרקערטע איז אמת וועגען רעאַקציע.

פונקט ווי דאָס פאָרטשריטליכע איז אַלע מאָל סאָציאַל און אָפּטימיסטיש, איז דאָס ריקשריטליכע אַנטי־סאָציאַל און פּעסימיסטיש.

דער פאָרגרעס שפּאַצירט געאָרעמט מיט סאָציאַלע באַוועגונגען. אָפען, פראַנק, פריי, פרעהליך און לוסטיג.

די רעאַקציע שלעפּט זיך אָרום מיט דעם יחיד, באַהאַלטען און פאַרבאָרגען, פאַרזאָרגט און פאַרצווייפעלט.

די צייט פון רעאַקציע איז די צייט ווען דער יחיד שליסט זיך איין אין זיין אייגענעם איך, שטעלענדיג זיך העכער פון אַלעם און פון אַלע־מען. עס איז די צייט פון דעם איבער מענש, וועלכער ווערט, צוליעב זיין איינגערעדטע קראַפט און אמת'ע מאַכטלאָזיגקייט, שנעל דעגענערירט צו דעם אונמענשען.

דער יחיד מיט אַלע זיינע איינגערעדטע גרויסקייט, איז באַשרענקט, קליין און ענדליך.

דער קוואַל, וואָס שעפּט פון זיך אַליין, מוז זיך שנעל אויסשעפּען.

אין זיך אַליין קען מען ניט לאַנג זיין פאַרליעבט. איינגעשלאָסען אין זיך אַליין, דערקענט מען זיך שנעל און מען ווערט זיך פאַרמיאוסט.

דער רעזולטאַט איז פאַרצווייפלונג. קיין זאַך געפעלט ניט, און אויף בעסערעס האָפען קען מען ניט.

זינט דער יחיד אין דיזען צושטאַנד איז דער מיטעלפּונקט פון אַלע־מען, ווי אַזוי קען ער האָפען אויף אַ בעסערונג, ווען ער אַליין, דער מי־טעלפּונקט, איז אין פאַרצווייפלונג? ער ווערט דעמאָלט מיסטיש. ער נעמט זיך צו מעטאַפיזיק, צו שוואַרץ קינסטלעריי, אָדער ער פאַר־קויפט די נשמה צום טייוועל, ווי פאַוסט האָט געטאָן, אָדער ער נעמט קלעטערען צו די וואָלקענס. די וואָלקענס וועלכע פאַרשטעלען פון איהם די לויטערקייט פון הימעל.

אין אַזאַ צייט ווערט די רעליגיאָן אַ קאַריקאַטור, און עס בליהען, ווי עס איז דער פאַל ביי אונז היינט, די ראַביי וויים׳עס, די מישאַ אַפּעל־בוים׳ס, די בילי סאַנדיי׳ס, די נאָכגעמאַכטע, לעבערליכע רעפאָרם טעמ־פּעלס, פינאַקעל שפּיעל און — טשאַריטי.

טשאַריטי, צדקה, אַמאָל דער אויסדרוק פון אַ גוט האַרץ, ווערט די אָפּשפּיעגעלונג פון אַ בייזען געוויסען. די בעלי צדקה זענען דאָן ניט מעהר ווי די מטה טרעגער אין אַ מלחמה. זיי קלייבען צונויף די געפאַ־לענע: זיי גיבען ערשטע הילף צו די פאַרוואונדעטע און באַגראָבען די טויטע.

מיט דעם חילוק:

אין אַ מלחמה ריזיקירען די מטה־טרעגער מיט דעם אייגענעם לע־בען, ווערענד די בעלי־צדקה זענען באַפעסטיגט ביי זיך אין דער היים, אַרומגערינגעלט מיט חניפה און באַשיצט מיט פאַלשען כבוד, אַז קיין קויל קען זיי ניט טרעפען.

פּעסימיזם, דער באַגלייטער פון אַן אָפּשטאַרבענדע פּעריאָדע, רופט דאַדורך אַרויס די טהעטיגקייט פון טשאַריטי.

ווען מען רעדט פון פּעסימיזם, מוז מען זיין פאָרזיכטיג דאָס ניט צו פאַרבייטען מיט סקעפּטיציזם. אויבערפלעכליך זעהן זיי ביידע אויס גלייך. אָבער דער חילוק איז ווי טאָג צו נאַכט.

דאָס איז דער חילוק צווישען צווייפלען און פאַרצווייפלען. דער סקעפּטיקער צווייפעלט, דער פּעסימיסט איז פאַרצווייפעלט. פון צווייפ־לען קומט מען אָפּט צו קלאָרקייט, פון פאַרצווייפלען קומט מען געווענ־ליך צו דונקעלהייט. דאָ ווי דער צווייפעל געפינט אַן אָנהויב פון לע־בען, קומט דער פאַרצווייפלער צו דעם סוף פון לעבען. דער סקעפּטיציזם אין דער היסטאָריע איז אַלע מאָל געשטאַנען ביי דער וויעג פון אַ נייגע־בוירענער פּעריאָדע דער פּעסימיזם — ביים קבר פון אַן אָפּגעשטאָרבע־נער פּעריאָדע.

מאַנכער גוטהערציגער מענש וועט אפשר האָבען אויסצוזעצען, פאַר וואָס איך רעכען צדקה־געבעריי צווישען די סימנים פון אַן אָפּשטאַר־בענדער פּעריאָדע און רעאַקציע. דיזער גוטהאַרציגער מענש וועט ניט זעהן אין וואָסער שייכות עס שטעהן מיסטיציזם, לעבערליכע רעפאָרם רעליגיעס, קאָרטען שפּיעלען און טשאַריטי.

קיין דירעקטע שייכות האָבען זיי ניט. זיי קומען ניט ארוים איינם פון ס'אנדערע, זיי ווערען גאר ארויסגערופען פון דיזעלבע צושטאנדען וואָס ווירקען אויף פארשיעדענע מענשען פארשיעדען. נאַטירליך זענען אויך היינט דאָ גוטע מענשען, וואָס מיינען ערענסט, אז זיי טוען פיל גוטס. אבער דאס גופא פארשטארקערט די מיינונג.

עס איז מיין איבערציינונג, אז צדקה געבעריי, ווי עס ווערט פראַקטיצירט היינט צו טאָג, איז ניט מעהר ווי די טעטיגקייט פון דעם אונרוהיגען, איינזאמען, אונצופריעדענעם, ענטוישטען, מיט זיך אליין קעמפענדען יחיד, אין וועמענס געוויסען עס שלאָגט נאָך אן אַדער פון לעבען, און וועלכער זוכט זיך צו ראטעווען פון אונטערגאנג, און וועלכען עס פעהלט געזונטע און נאָרמאלע עפענטליכע אקטיוויטעט.

אב. קאהאן'ס העלד, דוד לעווינסקי, באלאנגט צו דיזען טיפ. אבער דוד לעווינסקי איז ניט פאלשטענדיג. ער שטעהט אויף דעם נידריגסטען שטאפעל. דער פאלקאָמענער טיפ, דאָס איז דער פראָפעסיאָנעלער בעל צדקה, דער גרויסער מיליאָנער, וועלכער מאכט צדקה געבעריי כמעט פאר זיין געשעפט, וועלכער רוהט ניט און ראסט ניט, ווארפט זיך פון איין אינסטיטוציע צו דער אנדערער, איז פול אומעטום, וויל ראטעווען די גאנצע מענשהייט און קען זיך ניט ספּראווען צו פארטיילען אפילו א העלפט פון זיין איינקונפט, ווי מיר זעהען דאָס אין די פערזאָנען פון אייניגע גוט באקאנטע בעלי צדקות, ארונטער ביז צו דוד לעווינסקי.

ווען עס וואָלט מעגליך געווען צו עקזאמינירען די באהאלטענע ספּרוזשינע, וואָס פאראורזאכט די נערוועזע און האסטיגע טעטיגקייט, וועט מען זי אימער געפינען, אין דעם בין איך איבערציינגט, אין דעם אונרוהיגען און איינזאמען געוויסען פון די מענשען, וועלכע זענען דורך פארשיעדענע אומשטענדען, סאָציאַלע אומשטענדען, אראָפּגעפיהרט געווארען פון זייער נאַטירליכען ענטוויקלונגס־גאנג, וועלכע זענען אבער ניט צופריעדען מיט זייער אויסערליכען ערפאָלג, און זוכען צו פארזיסען די ביטערע פילען מיט אן אויבייט וואָס מאכט, דאכט זיך, לייכטער דאָס לעבען פון די אָרימע, וואָס פארגרינגערט אין אמת'ן דאָס אייגענע שווער געווארענע לעבען.

דאָס געבען פון צדקה האָט אלע מאָל געהאַט א גרויסען, גרויסען ווערט — פאר די געבער.

צי האָט עס דען געהאָלפען דעם נעמער — דאָס איז א גרויסע פראגע.

דאָס שיינט מיר, איז דער אמת׳ער זין פון דעם פסוק: צדקה תציל ממות. צדקה ראטעוועט דאָס לעבען — פון דעם געבער.

די גרויסע אָרגאניזירטע טשאריטיס, די טשאריטיס, וואָס זענען געבויט אויף דעמזעלבען פּרינציפּ ווי דער טראסט, דער הויפּט פאראורזאכער פון טשאריטי: די טשאריטי, וואָס האָט אָפּגעשאפט די פּערזענליכע באציהונג צווישען דעם געבער און דעם נעמער, וואָס האָט געמאכט צדקה־געבעריי א טייל פון נויטווענדיגע געשעפטס הוצאות, וועלכע ווערען פארשריבען אין די געשעפטס־ביכער אין דעם קאלומן פון פּראָפיט און פארלוסט — די טשאריטי איז אזוי ארום פון איין זייט, דער אויסדרוק פון א געזעלשאַפטליכען צושטאַנד, וואָס קען ניט שטעהן אויף די אייגענע פיס, וואָס נויטיגט זיך אין אונטערשטיצונג, און פון דער צווייטער זייט, דער אויסדרוק פון דעם אינרעליכען געפיהל פון דעם יחיד, וואָס דענקט אז ער איז דער מיטעלפּונקט פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען, וועלכער איז צו דער זעלבער צייט אונצופריעדען מיט דיזען צושטאנד, דער מיטעלפּונקט פון וועלכען ער איז, ענטוישט מיט זיך אליין. פארצווייפעלט מיט זיין איבערפלעכליכען ערפאָלג און אומרוהיג אין זיין געוויסען.

פּעסימיזם, דער צווילינגס־ברודער פון רעאקציע און דער הויפּט סימן פון אן אָפּשטארבענדער פּעריאָדע, געפינט זיין אויסדרוק, אויף פארשיעדענע וועגען ביי די פארשיעדענע קלאסען. ביי דער אָרעמער אינטעליגענץ פארוואנדעלט ער זיך אין א מיסטיציזם, אין א גאָט־זוכעניש, דאָרט וואו מען קען איהם ניט געפינען, פארשטעלט פון די וואָלקענס צו וועלכע זיי קלעטערען. דער רעזולטאט איז אן אונמענשליכע, פארשטעלטע, דעקאדענטע, מיסטיש־פּערזענליכע, אָפּט ציניש לעטעראטור. ביי די רייכע, הויפּטזעכליך די גאנץ רייכע, דריקט ער זיך אויס אין א רעפאָרם־רעליגיע און צדקה־געבעריי, א זוכעניש צו העלפען די געזעלשאפט אויף אן אונמעגליכען און אונמענשליכען וועג, און דאביי צו ראטעווען די אייגענע נשמה. ביי דעם מיטעלקלאס, דער קלאָס, וואָס שטעהט צווישען די ביידע, וואָס איז ניט אהין און ניט אהער, וואָס האָט קיין אייגענע געדאנקען, וואָס ווארפט זיך פון איינעם צום אנדערען, ער נעמט אָן אדער איינע פון די זאכען, אָדער אלע צוזאמען און לעגט נאָך צו דעם קארטען־שפּיעל. דאָס

שפּיעלען אין קאָרטען איז געוואָרען דער הויפּטזעכליכער צייט־פאַרטרייב ביי דעם קלאַס, ווייל דאָס איז די איינציגע פאָרמע פון געזעליגען און גע־זעלשאַפטליכען לעבען וואָס דער קלאַס האָט. אָהן דעם קאָרטען שפּיעל ווייס דער קלאַס ניט וואָס צו טון מיט זיך אין געזעלשאַפטליכען פאַרקעהר.

מיסטיציזם, צדקה געבעריי, קאָרטען שפּיעלען און רעפאָרם טעמ־פּעלס, ווייט ווי זיי זענען איינס פון דאָס אַנדערע, זענען זיי צו דערזעל־בער צייט די סימפּטאָמען פון איין און דיזעלבע חולאת — די רעאַקציע.

דאָס, אין קורצען, איז מיין דעפיניציע פון פּראָגרעס און רעאַקציע. אויף וויפיעל דאָס שטימט מיט דעם אמת, לאָז איך צום לעזער צו אור־טיילען. מיין אויפגאַבע דאָ איז צו אונטערזוכען דאָס היינטיגע לעבען פון די אידען אין אַמעריקאַ, און צו זעהן אויף וויפיעל עס שטימט מיט דיזע אַלגעמיינע געדאַנקען; פאַרוואָס איך באַטראַכט די היינטיגע פּער־יאָדע פאַר א רעאַקציאָנערע, און פאַר וואָס דוקא איך הויב אָן מיט דעם יאָהר 1905, הגם די צייט האָט זיך אין אמת׳ן אָנגעהויבען פיעל פריהער.

3.

אין אַן אַרטיקעל אין דעם „פּנקס“, וואָס איז ערשיענען אין ווילנא אין דעם יאָהר 1913, אונטער דער רעדאַקציע פון ש. ניגער, האָב איך געזוכט פעסטצושטעלען דעם פאַקט, אַז די ערשטע פּעריאָדע פון די אידען אין אַמעריקאַ, איז געווען א פּעריאָדע פון איין לאַנגעס שטרעבען פאָר־ווערטס, אין דעם זינען פון די אויביגע דעפיניציע פון פּראָגרעס. דאָס איז געווען נאַטירליך פאַר יענער צייט. דאָס איז שוין געלעגען אין דעם מענשען־מאַטעריאַל פון וועלכען עס זענען באַשטאַנען די ערשטע אי־מיגראַנטען.

דאָס מענשען מאַטעריאַל, וואָס האָט צום ערשטען אויסגעוואַנדערט קיין אַמעריקאַ, איז געווען א גאַנץ אַנדערעס ווי דאָס מאַטעריאַל, וואָס האָט שפּעטער איינגעוואַנדערט קיין אַמעריקאַ.

די איינגעפונדעוועטע, איינגעזעסענע, גאַטספאַרכטיגע באַלעבאַטים, אפילו די אָרימע צווישען זיי, זענען אין יענע צייטען קיין אַמעריקאַ ניט געפאָרען. געפאָרען איז דאָס יונגוואַרג, דאָס אונפאַראַנטוואָרטליכע.

זאַרגלאָזע, גאַטלאָזע, פרייע, שטרעבענדע און געוויסערמאַסען אוואַנטיור־ריסטישע יונגוואַרג. דאָס יונגוואַרג וואָס איז אימער באַרייט אויפצונע־מען נייע אידעען, וואָס האָט שוין פון פריהער געהאַט אראָפגעוואָרפען דעם עול פון פאַנאַטיזם. מען דאַרף ניט פאַרגעסען מיט וואָסער אויגען די פוילישע, ליטווישע און גאַליציאַנער אידען האָבען דעמאָלט געקוקט אויף דעם גאָטלאָזען אמעריקא. דער אקט פון פאָרען קיין אמעריקא איז אין זיך אליין שוין באַטראַכט געוואָרען פאַר אן אראָפגאַנג פון גלייכען וועג. דער עלטערער דור, די עלטערען פון די עמיגראַנטען, האָבען גע־געבען זייער צושטימונג צום אוועקפאָרען אוים ביטערע נויט, מיט קרעכ־צען, מיט טרערען, אָפט מיט רייסען קריעה.

פאַר דיזע ערשטע אידישע אימיגראַנטען איז געווען נאַטירליך זיי זאָלען ווערען סאָציאַליסטיש.

די איינציגע מעגליכקייט פאַר עקזיסטענץ, וואָס זיי האָבען געפונען אין דיזען לאַנד, איז געווען די פאַבריק־אַרבייט. קומענדיג צום ערשטען מאָל אין לעבען פנים אל פנים מיט דעם ריינסטען קאַפּיטאַליזם, אָדער ריכטיגער, מיט דעם אָפּפאַל פון דעם ריינסטען קאַפּיטאַליזם — די שוויץ סיסטעם, איז געווען ניט מעהר ווי נאַטירליך זיי זאָלען זוכען אן ערלע־זונג אין סאָציאַליזם, ספּעציעל ווען דער סאָציאַליזם, מיט זיין אידעאַל פון אינטערנאַציאָנאַליזם, ווי ער איז דעמאָלט געפּרעדיגט געוואָרען, האָט אָנגעוויזען אויף די איינציגע מעגליכע רפואה צו אַנ׳אַנדער גרויסער מכה — די מכה פון אַנטיסעמיטיזם.

מיט דער צייט האָט זיך דאָס געענדערט.

די גרינע האָבען זיך אויסגעגרינט. פיעלע האָבען זיך אַרויפגעאַר־בייט.

אויך דאָס איז געווען נאַטירליך, עס איז געווען אונמעגליך, אז אַלע די הונדערטע טויזענדע אידען, וועלכע זענען ביז דעמאָלט קיין אַרביי־טער ניט געווען, זאָלען אויף באַשטענדיג בלייבען ביי דער נאָדעל אָדער דעם פּרעס אייזען.

דאָס שוויץ סיסטעם גופא איז געווען אזא וואָס האָט עס געמאַכט לייכט פאַר די געשייטערע. די פריהער אָנגעקומענע, זיך אַרויפצואַרבייטען אויף דעם חשבון פון די שפּעטערע אימיגראַנטען. דער אומשטאַנד, וואָס די נאָדעל אינדוסטריע איז אין געוויסע באַציהונגען געווען א נייע אינ־

דוסטריע און ווייניג ענטוויקעלט, האָט ניט אין ערד פאַרגרעסערט די מעגליכקייט פאַר פּיעלע שנעל רייך צו ווערען.

אב. קאַהאַן'ס דור לעווינסקי איז געווען עלענד ווי אַ שטיין, ניט נאָר אין אַמעריקא נאָר אויך אין דערהיים. ער איז געווען אַ בן־יחיד אַ יתום, אָרעם, עלענד, פאַרלאָזען, אַהן וועלכע עס איז צוגעהעריגע. אין אַמעריקא איז ער געווען אַזוי פאַרטאָן מיט געלד מאַכען, אַז ער האָט אפילו קיין צייט ניט געהאַט חתונה צו האָבען.

מיט די אַנדערע, מיט די גרויסע מאַסע פון אימיגראַנטען, איז עס אַנדערש צוגעגאַנגען.

אַזוי שנעל ווי מען האָט זיך גענומען אַרויפּאַרבייטען, האָט מען אָנגע־הויבען אַריבער צו נעמען די עלטערען, מיט די איבריגע קינדער, מיט אַנדערע פון דער משפּחה. אייניגע, גלויבענדיג אַז אין אַמע־ריקא קען מען ניט געפינען קיין רעכט מיידעל, האָבען זיך אימפּאָרטירט כלות פון דערהיים, אָדער אויסגעשריעבען זייערע געליעבטע, וועלכע האָבען אויף זיי געוואַרט. די כלות האָבען דאַן אַריבערגענומען זייערע עלטערען מיט די איבריגע קינדער.

אַזוי אַרום איז דאָ מיט אַמאָל אויפגעוואַקסען אַן אַלטער דור, אַ דור, וואָס האָט געהאַט זיינע וואָרצלען אין דער אַלטער היים, וואָס איז אי־בערגעפּלאַנצט געוואָרען פון אַנ'אַנדער באָדען. אַ שווערע, קאָנסערוואַ־טיווע משא האָט זיך מיט אַמאָל אַרויפגעלעגט אויף דעם דור, וואָס איז ערשט נעכטען געווען אַזוי פּראָגרעסיוו.

דער אַלטער דור איז אין אַנהויב ניט געווען אַגרעסיוו. ער האָט זיך געהאַלטען, אַזוי צו זאָגען, אין דער מדריגה. ער איז מייסטענס געווען אָפּהענגיג פון די קינדער. ער האָט פאַרלוירען די פריהעריגע מאַכט, און ער האָט זיך באַגניגענט מיט באַווייזען אַמעריקא און דאָס אייגענע מזל.

געווירקט האָט דער דור פונדעסטוועגען זעהר שטאַרק. ער האָט געווירקט מיט זיין אינערציע. די שווערקייט אַליין, ווי יעדע שווערע משא, האָט זיך געלאָזט פיהלען. דאָס ראַפּידע לויפען פון דעם יונגען דור איז אָפּגעהאַלטען געוואָרען פון דער משא, וואָס ער האָט געהאַט צו שלע־פּען מיט זיך.

ביסלעכווייז איז אויך דער דור געקומען צו זיך. ער האָט זיך איינ־געזעסען און האָט אָנגעהויבען פאָדערען זיינע רעכטע. פריהער מיט

בקשות, און נאָכדעם שטרענגער און שטרענגער. „ווען מיר פאַרווערען אייך ניט צו געהן שבת אין פאַבריק אָדער אין געשעפט, פאַר וואָס זאָלט איהר אונז שטערען צו געהן אין שול?" האָט דער אַלטער דור גע־טענה'עט.

דאָס איז ניט קיין אויסגעקלערטע זאַך. רעווערענד ה. מאַסליאַנסקי, דאָס מונד־שטיק פון דעם אַלטען דור, האָט מיט יאָהרען צוריק ווירקליך פאַרעפענטליכט אַן אַרטיקעל, וואו ער האָט אויפגעפאָדערט דעם יונגען דור ניט צושטערען דער אַלטען דור פון צו געהן שבת אין שול אַריין: מיר האָבען צו אייך ניט, ווען איהר געהט אין געשעפט שבת. אויף דעם איז דאָך דאָס אַמעריקאַ, אַזוי האָט רעוו. מאַסליאַנסקי גע'טענה'עט. פאַרוואָס זשע שטערט איהר אונז, ווען מיר ווילען געהן אין שול?

די טענה איז געווען אַ גערעכטע, אַ לאָגישע און אַ נאַטירליכע. עס איז דאָדורך קיינעם ניט איינגעפאַלען צו שטערען דעם אַלטען דור צו לעבען אויף זיין אייגענעם שטייגער. עס וואָלט אויך ניט געהאָלפען, ווען עמיצער וואָלט געוואָלט נאַריש צו וועלען טוען אַזאַ זאַך. און עס האָבען זיך גענומען פאַרמירען די שולען, בתי מדרשים, חסידים־שטיבלעך און די מקואות. אין אַ משך פון אַ קורצע צייט איז אַריבערגעפעקעלט געוואָ־רען דאָס גאַנצע אַלט מאָדישע און פאַרשימעלטע לעבען פון דער היים. עס פעלען אפילו ניט דאָס היימישע חדר און דער חסידישער רבי מיט זיינע סגולות, הגם אָהן מופתים.

דאָס אַליין איז סוף כל סוף ניט אַזוי שלעכט. דאָס אַלטע אידישע לעבען, ווען עס איז עכט, ערענסט, אָהן אויבער המצאות און אָהן הינ־טערשפּיצלעך, האָט אין זיך אַסך שעהנע זייטען. אַ קאַריקאַטור, אַ חוזק איז פון דעם אַלעם געוואָרען, ווען דער יונגער דור, דער פריהער אַריבער־געקומענער דור, דער דור, וואָס איז דערוויילע געוואָרען רייך, וואָס איז געוואָרען אַן „אַלרייטניק" און האָט מיט דער צייט געהאַט אייגענע קינ־דער — ווען דער דור האָט דערפיהלט, אַז ער מוז אָנהויבען צו סטאַט־קעווען.

די טאַטעס פון איין זייט און די קינדער פון דער אַנדערער זייט, האָבען אַרונטערגעוואָרפען דעם ערשטען דור אין דעם אָפּגרונד וואו ער ליעגט איצט.

ווען דער אַלטער דור, די טאַטעס פון די אימיגראַנטען, האָבען גע־

מאַכט שווער דאָס פאַרוועטס־געהן, האָט דער יונגער דור, די קינדער פון די אימיגראַנטען, זיי מיט געוואַלט געטריבען ריקווערטס.

די היגע געבוירענע קינדער פון די אויפגעקומענע, פון די האַלבע און גאַנצע „אַלרייטניקעס" זענען אויפגעהאָדעוועט געוואָרען אין אַ גאַנץ נייע סביבה. ביי זייערע עלטערען איז נאָך ווי עס איז פאַרבליבען אַ שמיץ פון אידעאַלען. סיי עס איז געווען די יוגענד עראינערונג פון דער רעליגיעזער אַטמאָספערע אין דער אַלטער היים; סיי עס איז געווען די זכרונות פון דעם קאַמף וואָס זיי האָבען דורכגעמאַכט אין דערהיים געגען דעם רעליגיעזען דרוק; סיי עס איז געווען די נייע אידעאַלען צו וועלכע זיי האָבען געשטרעבט איידער זיי האָבען זיך אַרויפגעאַרבייט — אַזוי צי אַזוי, עטוואָס איז פאַרבליבען פון דער אַמאָליגער גייסטיגער פיזיאָ־גנאָמיע. אַמאָל, ווען קיינער האָט ניט געזעהן, אין דער שטיל, פאַר זיך אַליין, האָבען זיי אַ טראַכט געטאָן וועגען דער נשמה, און ניט איינער פון זיי האָט געזינדיגט אין געדאַנקען, טראַכטענדיג, אַז דעמאָלט האָט זיך געלעבט בעסער. מען האָט טאַקע געהאַט ווייניגער געלט, אָבער אויף דער נשמה איז געווען לייכטער. דאָס האַרץ האָט געאָטעמט פרייער, די האָפנונגען האָבען געשלאָגען העכער און אין גאַנצען איז מען געווען מענש־ליכער.

ביי די קינדער האָט דאָס אַלץ געפעלט.

קיין קאַמף און קיין שטרעבען. קיין רעליגיעזער לאַסט און קיין עקאָנאָמישער דרוק!

זיי זענען געקומען צו אַלעם גרייטען. די טאַטעס האָבען פאַר זיי גע־וואונען דעם קאַמף, נאָך איידער זיי זענען געבוירען געוואָרען.

די טאַטעס זענען געווען באַשעפטיגט מיט מאַכען געלט, די קינדער האָבען זיך געהאָדעוועט אין גאַס, אויפ'ן בעסטען אופן אין די הויך־שולען אָדער קאַלעדזשעס, וואו אַטלעטיקס האָבען פאַרנומען דעם הויפט פלאַץ.

ווען די יונגע לייט זענען נאָכהער געקומען צום טאַטען אין געשעפט, אָדער האָבען זיך גענומען צו די פּראָפעסיעס, האָבען זיי זיך ווידער גע־פונען אין אַן אַטמאָספערע, וואו געלט־מאַכעריי און ציניזשע וויצען באַ־פרידיגען די מאַטעריעלע ווי די גייסטיגע באַדירפניסען.

עס איז אַזוי אַרום אויפגעוואַקסען אַ דור, וואָס ווייס ניט פון עט־וואָס הייליגעס, וואָס האָט קיין אידעאַלע שטרעבונגען, וואָס ווייס ניט

פון קעמפען, וואָס האָט אפילו ניט דורכגעמאַכט די יסורים און די ער־ נידריגונגען, וועלכע פאַלען געוועהנליך אויף דעם גורל פון דעם מענשען וואָס ארבייט זיך ארויף; א דור, וואָס איז צופריעדען מיט זיך און מיט דער גאנצער וועלט; א דור, וועמעס איינציגע שטרעבען איז צו מאַכען און — צו פארשווענדען געלט.

די פאָליטישע צושטענדע אין אמעריקא, די קאָרופּטע פּאַרטײ־פּאָ־ ליטיק, און די מעגליכקייטען וואָס זי אפּערירט צו אמעריקאניזירטע יונגע לייט אָהן פּרינציפּען, האָבען דיזען צושטאַנד פיעלפאַך פאַרערגערט.

אָבער דאָס איז ניט אַלץ. —

דער אידישער קאַפּיטאַליסט איז אַלע לענדער איז אן אויפגעקומע־ נער גביר. צום טראָץ פון דער נייער דייטשער לעהרע, אז די אידען זע־ נען כמעט די באַשעפער פון דעם קאַפּיטאַליזם, איז די גרויסע, אונגע־ הייער גרויסע צאָל אידען אין דער גאַנצער וועלט אימער געווען און איז נאָך היינט זעהר אָרעם. עס איז מעהר אמת צו זאָגען, אז דאָס גאַנצע אידישע פאָלק איז א פּראָלעטאַריער פאָלק. רייכע אידען זענען אַלע מאָל געווען נאָר געצעהלטע. אידען קאַפּיטאַליסטען אין דעם מאָדערנעם זין, האָבען זיך באַוויזען אויף דער סצענע גאַנץ שפּעט. דאָס איז נאָך מעהר אמת, און אויך נאַטירליך, פאַר אמעריקא. אידישע קאַפּיטאַליסטען אין אמעריקא, די שיף'ס און די גוגענהייער'ס אריינגערעכענט, זענען דאָס גע־ וואָרען זינט נעכטען. אזוי צו זאָגען, זיי זענען אויפגעוואַקסען אונטער אונזערע אויגען.

אויפגעקומענע גבירים האָבען צו ליידען פון פאַרשיעדענע זייטען. ניט נאָר ליידעט דער אויפגעקומענער גביר פון דעם וואָס די עלטערע, די מעהר איינגעזעסענע, די פריהער רייך־געוואָרענע ווילען איהם ניט אנערקענען, ער ליידט נאָך מעהר פון דעם, וואָס די אָרימע קרובים ווילען ניט פאַרגעסען אָהן איהם. די אָרימע שוועסטער און ברידער און אנדערע קרובים האַלטען זיך אָן איהם פעסט. ער קען זיך פון זיי ניט אפּרייי־ סען. ער מעג זיין ווי רייך, זיין סביבה איז אן אָרימע. ער מוז זיך מישען מיט זיינע קרובים. צו דער זעלבער צייט קען ער מיט זיי ניט לעבען. זיין לעבען איז איצט אנדערש, ער וואוינט אין אַן'אַנדער געגענד, ער רעדט אַן'אַנדער שפּראַך, ער טראָגט אנדערע קליידער. און די אַלע יאָהרען, וואָס ער איז געווען פאַרהאַוועט צו מאַכען געלט, האָט ער זיך

אויסגעטאָן פון אַלעמען. געלט איז געווען זיין גאָט און זיין רעליגיע. פון זיינע קרובים האָט ער זיך דערוויטערט, זיינע קינדער האָבען זיך פון איהם דערוויטערט. די אַלטע פריינד דערקענט ער ניט, די נייע פריינד ווילען איהם ניט קענען. איצט ווען ער איז עלטער, ווען ער איז רייך, ווען ער קען שוין מעהר ניט האָווען און האָט ניט קיין כוח נאָכצוגעהן וועלטליכע תענוגים — אַ זאַך, וואָס ער האָט אויך אין זיינע יונגערע יאָהרען פאַרנאַכלעסיגט — איצט נעמט ער זיך רייבען די אויגען. ער געפינט זיך איינזאַם און פאַרלאָזען. אַהן ווּיסען און אַהן געוויסען. גאָט האָט ער שוין לאַנג פאַרלוירען, און ער פעהלט איהם אויך ניט. ער זוכט איהם ניט, ניט אין הימעל און ניט אין די וואָלקענס; צו געבען צדקה מיט אַ ברייטער האַנט, ווי עס טוט דער עלטערער און דער גרעסערער גביר — צו דעם האָט ער זיך נאָך ניט אַרויפגעאַרבייט. אָדער דער בייטעל דערלאָזט ניט, אָדער די האַרץ דערלאָזט ניט. דער רעזולטאַט איז אַ פּוסטקייט, אַ לאַנגוויילען זיך, אַן אַלגעמיינעם גענעצען. קיין שטרעבען, קיין זוכען, קיין האָפען. דאָס האַרץ איז פּוסט, דער קאָפּ איז לעהר, די צייט איז פּוסט. עס איז נאָר פאַרבליעבען אַן אונבאַשטימטעס בענקען, אַן עראינערונג אָן אַ צייט, וועלכע איז געווען פול מיט חלומות, מיט שטרעבען, מיט האָפנונג, הגם עס האָט געפעלט די קאָנטענמענט.

דיזער חלול מוז אויסגעפילט ווערען.

קאָרטען שפּיעלען מיט אַנדערע, וועלכע געפינען זיך אין דעמזעלבען צושטאַנד, און שעהן קלינגענדע רעדעס פון לײדיגע ראַביים און רעפאָרמירטע טעמפּלען־רעדעס, ראַביים און טעמפּלען, וואָס פאַרפליכטען קיינעם ניט צו קיין זאַך — זענען דאָס בעסטע מיטעל אויסצופילען דיזע הוילקייט.

דערפאַר שפּיעלט יעדעס הויז אין קאָרטען, און כמעט יעדע אידישע גאַס אין די רייכערע געגענדען האָט אַ רעפאָרם־טעמפּעל. און כדי דאָס זאָל ניט פאַרמיאוסט ווערען, זענען דאָ די „באַוועגונגען", אַ דער אַלגעמיינער ציוניזם, וואו מען קען זיך אויסקויפען פון דעם אונ'ברחמנות'דיגען געוויסען מיט אַ שקל, און די טשאַריטיס, וועלכע גיבען דאָס רעכט אַרויסצוטרייבען יעדען אָרימאַן פון הויז.

אין איין פּונקט באַגעגענט זיך דער אידישער גרויסער גביר מיט דעם איד פון דעם מיטעלקלאַס, מיט דעם אַלרייטניק. —

פונקט ווי דעם מיטעל קלאַס מענשען, פעהלט אויך דעם אידישען „מאגנאט“ א גייסטיגע סביבה. דער ניט אידישער באַנקיר מאכט מיט איהם געשעפטען, בארגט פון איהם און לייהט איהם געלט, קוגעל עסען וויל ער מיט איהם ניט. עס איז ניט ווי שיילאק באהויפּטעט, אז ער וועט טוען געשעפטען מיט דעם קריסט, נאַר עסען צוזאמען מיט איהם וועט ער ניט. עס איז פונקט פארקעהרט, די מאָדערנע „שיילאקס“ זענען שיין גאר צופריעדען צו עסען מיט די אנטאָניאָס. עס זענען די אנטאַניאָס, וואָס לאָזען דעם אידען ניט אויף זייער שוועל. פונקט ווי דער אַלרייט־ניק מוז זיך צוזאמענקומען מיט זיינע אָרימע קרובים, מוז דער גרויסער גביר זיך באגעגענען מיט זיינע אָרימע אידען, די אידישע פּראָלעטאַ־ריער. אָהן זיי קען ער ניט לעבען. ער מוז זיך מישען מיט דעם אידישען אָרימאַן, ער מוז האָבען וועמען צו געבען צדקה. זיין גאַנצע עפענטליכע עקזיסטענץ, זיין פּאָליטישער איינפלוס איז אָפּהענגיג פון דעם. מיר זעהן דארום די קלאַסענבאוואוסטע אידישע מיליאָנערען זיך מישען אין סטרייקס פון אידישע ארבייטער געגען אידישע קאפּיטאַליסטען, העלפען סטרייקערס מיט טויזענדע דאָלארס, און זוכען צו פאראינטערעסירען די אידישע אַרבייטער אין אנדערע אונטערנעהמונגען.

אין דיזער ארבייט איז דער מיטעל קלאַס א נוצליכער פאקטאָר. „ברב עם הדרת מלך“. אום אזא ארבייט זאָל האָבען דעם געוואונשטען ערפאלג, מוז מען האָבען א פּובליקום, וואָס זאָל אלע מאָל שטעהן גרייט אָנצופילען א גרויסען באַנקעט האָל. דער מיטעל קלאַס, וועלכע האָפט און שטרעבט צו קומען נעהנטער צו די גבירים, שטעהט אלע מאָל גרייט צו טוען דיענסט. דאָס אינטערעסאַנטע דאָבײי איז, — און דאָס איז אַנ'אנדער סימן פון דעם רעאַקציאָנערען ווינד, וואָס בלאָזט פון אלע דעקער — דאָס אינטערעסאַנטע איז, וואָס אויך די אידישע ארבייטער שטאָלצירען מיט אָט דיזע רייכע „קרובים“. פונקט ווי זיי שטאָלצירען מיט זייערע קרובים, די אלרייטניקעס. דאָס ווייזט זיך אם בעסטען ארויס אין די ארבייט פון „די פּיפּעלס רעליעף קאָמיטע“, די אָרגאַניזאַציאָן, וואָס זאמעלט געלט פאר די מלחמה קרבנות אין אייראָפּאַ. פון איין זייט זוכען די גרויסע מיליאָנערען צו זאמלען געלדער פון די אידישע ארביי־טער, הגם יעדער איינער פון זיי קען געבען מעהר ווי הונדערט טויזענט ארבייטער קענען געבען, פון דער צווייטער זייט, רייסען זיך די אידישע

אַרבייטער פיהרער דוקא צו שיקען די געזאַמעלטע געלדער צו די גרויסע גבירים, הגם זיי ווייסען גאַנץ גענוי, אַז די געלדער וואָס „די פיפּעלס רעליעף קאָמיטע" זאַמעלט קומען אַריין אין דערזעלבער קאַסע, און זענען פּונקט אַזוי זיכער.

אָבער דאָס איז אַן אַנדער קאַפּיטעל. דאָ רעדען מיר פון דעם אידי־שען באַלעבאָס, דעם אידישען אַלרייטניק, און דעם אידישען גביר. דיזע דריי גרופּען צוזאַמען מאַכען אויס אַ גרויסען טייל פון אונזער אידישע באַפעלקערונג אין דיזען לאַנד.

4.

ניט אַלע אידען האָבען זיך אַרויפגעאַרבייט פון דער אינדוסטריע אָדער האַנדעל. ניט אַלע זענען געוואָרען קאַפּיטאַליסטען, אָדער האַלב קאַפּיטאַליסטען, און ניט אַלע זענען געוואָרען נאָדעל־אַרבייטער. צווישען די דערמאָנטע גרופּען שטעהט אַן׳אַנדער גרופּע, וועלכע פאַרנעמט אַ געוויסען פּלאַץ אין אונזער עפענטליכען לעבען; אַ גרופּע, וועלכע איז פינאַנציעל זעהר גוט געשטעלט, און וועלכע האָט ניט ווייניג צוגעהאָלפען צו פעדערען דעם רעאַקציאָנערען גייסט וואָס הערשט ביי אונז.

דאָס איז די זאָגענאַנטע אינטעליגענציע.

דער אימיגראַציאָנס־שטראָם האָט פאַרשלעפּט צו די ברעגען פון דיזען לאַנד אַ גרויסע צאָל אינטעליגענטע אידישע יונגע לייט מיט אַן אָנהויב פון בילדונג, און נאָך אַ גרעסערע צאָל מיט אַ שטרעבונג צו בילדונג.

דער אָנהויב פון דער עמיגראַציע פון רוסלאַנד קיין אַמעריקאַ, פאַלט צוזאַמען מיט דער מאָז׳ערנער השכלה פּעריאָדע אין רוסלאַנד.

יעדער איינער, וואָס איז נאָר עטוואָס באַקאַנט מיט יענער אויפוואַ־כונג־פּעריאָדע פון די רוסישע אידען, ווייס, אַז דער עצם פון יענע עפּאָכע איז באַשטאַנען ניט אַזוי פיעל אין בילדונג, ווי אין אַ זוכעניש פון בילדונג. אָבער דאָס איז געווען אַ זוכען אין דער פינסטער. עס איז גע־ווען פּונקט ווי ווען מען לאָזט אַריין אַ צאָל מענשען אין אַן ענגען, פינס־טערען צימער מיט די טיר און פענסטער פאַרהאַקט, נאָר מיט קליינע

שפּאַרעס, דורך וועלכע אַ שטראַל פון דער זון גנב'עט זיך פון צייט צו צייט אַריין. אַלע רייסען זיך צו דער ליכטיגער וועלט דורך די שפּאַרעס, אָבער זיי קענען דעם אויסגאַנג ניט געפינען. דורך לאַנגע מאַטערנייש געלינגט עס איינינגע ווי עס איז זיך אַרויסצוכאַפּען, די גרעסטע צאָל אָבער האַלט אין איין טאַפּען, אין איין רייסען זיך פון איין עק צום אַנ־דערען און קען זיך ניט אַרויסרייסען.

פון דער גאַנצער השכלה באַוועגונג, איז עס געלונגען נאָר אַ קליינע צאָל זיך צו דערשלאָגען צו אַן אמת'ע בילדונג. די איבריגע, די גרויסע מאַסע, האָט אָדער נאָר געכאַפּט אַן אָנהויב פון בילדונג, אָדער ניט מעהר ווי די פּראַזען וועגען בילדונג. דער איינציגער וועג וואָס איז פאַר זיי געווען אָפען איז געווען די העברעאישע ליטעראַטור, און דיזע איז באַ־שטאַנען מעהרסטעמס אָדער פון „מאמרים", פול מיט פראַזען, אין וועלכע דאָס „לשון" איז געווען דער עיקר, אָדער פון שלעכט געשריעבענע ראָ־מאַנען.

דיזע יונגע לייט זענען געווען פול מיט פייער, פול מיט שטרעבען און באַגייסטערונג צו טוען גרויסע זאַכען. די פרייע לופט וואָס זיי האָבען דער־שמעקט אין דיזען לאַנד, איז ביי זיי געווען טייערער ווי ביי די איינגע־בוירענע אַמעריקאַנער. זיי האָבען בעסער פאַרשטאַנען דעם ווערט פון דיזער פרישער, פרייער לופט, ווייל זיי האָבען איהר פאַרגליכען מיט דעם שטיקעניש און דריקעניש אין דעם לאַנד, וואָס זיי האָבען נאָר וואָס פאַרלאָזען. דיזע פרייע לופט האָט זיי געקרעפטיגט און צוגעגעבען נאָך מעהר חשק אויסצופיהרען די בילדונגס־פּלענער, פון וועלכע זיי האָבען אין דערהיים אפילו ניט געקענט טראַכטען. איין קליינינגקייט איז געשטאַ־נען אין וועג. ס'איז ניט געווען קיין ברויט.

מיט 25־30 יאָהר צוריק איז געווען אַנדערש ווי היינט.

היינט צו טאָג, מיט די גרויסע אידישע באַפעלקערונג, מיט די פיעלע אידישע צייטונגען; מיט די אידישע טעאַטערס; מיט די גרויסע אידישע אָרגאַניזאַציעס, לאָדזשען און אָרדענס; מיט די פאַרשיעדענע ריין אידי־שע באַוועגונגען, איז עס לייכט פאַר אַ אידישען אינטעליגענט, אפילו פון באַשרענקטע בילדונג און מיטעלמעסיגע פעהיגקייט, זיך שנעל צו אַקלימאַטיזירען און צו מאַכען אַ בכבוד'ען לעבען.

אין די ערשטע יאָהרען איז די זאַך גאָר ניט געווען אַזוי לייכט. אַי־

בעראַל איז געווען אַ תוהו ובוהו. קיין סימן פון אידישע קולטורעלע אַרבייט איז ניט געווען צו געפינען. ווי אמת'ע פּיאָנערען האָבען די ערשטע אינטעליגענטען און האַלב אינטעליגענטען אַליין געמוזט פריהער צופּאַרטינען זייער באָדען, אַליין מאַכען די אינסטרומענטען, אַליי באַאַקערען דאָס פעלד, אַליין באַשאַפען אַ באַדאַרפנים פאַר די פּראָדוקטען, און אַליין, אויף די אייגענע פּלייצעס, טראָגען זייערע פּראָדוקטען אויף דעם ליטעראַרישען מאַרק, און זעהר אָפט, זיי אַליין געמוזט צוריק אַהיים שלעפּען, מחמת עס האָבען געפעלט די קונים.

מיט אַלע אַמעריקאַנער גליקען, איז עס פאַר דעם סאָרט יונגע לייט געווען פיעל שווערער צו מאַכען אַ לעבען, איידער פאַר די אַנדערע. דער איינציגער וועג וואָס איז פאַר זיי געווען אָפען, איז געווען דער סוועט שאָפּ, וואוהין זיי זענען געגאַנגען מחמת אין ברירה.

לאַנג זענען זיי אין דעם סוועט שאָפּ ניט געבליבען. פון דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג, אַז וועלכער זיי האָבען זיך אַלע אָנגעכאַפּט, וועלכע זיי האָבען אייגענטליך באַשאַפען, האָבען זיי זיך שנעל געכאַפּט צוצופּאַרטיגען צו די קאַלעדזשעס.

יענע צייטען איז דאָס אין אַמעריקאַ געווען פיעל לייכטער ווי היינט.

דאָס פרייע אַמעריקאַ איז אין דיזען פאַל געווען פריי און צולאַזען. ניט נאָר זענען דאָ ניט געווען קיין רעכטס-באַשרענקונגען, ווי אין רוסלאַנד, עס האָבען אויך געפעהלט די נויטיגע באַשרענקונגען. די פאָדערונגען פון די קאַלעדזשעס בנוגע צו איינטריטס-עקזאַמענס זענען געווען אַזוי גרינג, אַזוי אונבאַדייטענד, אַז די פראַגע פון אַריינטרעטען אין אַן אוניווערזיטעט איז מייסטענס געווען אַ פראַגע פון איינטריטס-געלט, און פון פּרנסה אין צייט פון שטודיום.

די געוויסענלאָזע, די שטרעבער, און אַזעלכע האָבען ניט געפעלט, האָבען די פראַגע פאַרענטפערט אויף אַ באַוואוסטען, פון לאַנג אויסגעפּרובירטען, אופן.

פיעלע עהרליכע, אינטעליגענטע און אַרבייטזאַמע מיידלעך, וועלכע האָבען פאַנטאַזירט און גע'חלום'ט פון אַ שענעם, אָנגענעמען און אינטעליגענטען פאַמיליען-לעבען, און וועלכע האָבען ניט געקענט האָפען דאָס צו דערגרייכען דורך זייערע אייגענע אַרבייט אין דעם סוועט שאָפּ, האָבען זיך געלאָזט באַוועגען אָפּצוגעבען דעם גרעסטען טייל פון זייערע

פּאַרדיענסטען צו אַט דיזע שטרעבער, און זיי געהאָלפען דערגרייכען דעם ציעל.

פיעלע פון דיזע פעלע האָבען זיך, נאַטירליך, גענענדיגט מיט א דאָק־טאָר דיפּלאָמא פאַר דעם שטרעבער, און מיט א טראַגעדיע פאַר דער מיידעל. אבער דאָס געהער ניט צו אונזער טעמא. אויך זענען די שטרע־בער ניט געווען אין דער מערהייט.

די גרויסע מערהייט פון דיזע צוקינפטיגע סטודענטען, האָבען גע־פונען אן ענטפער צו זייער פּראָבלעמע אין דעם צייטונגס־סטענד. דער צייטונגס־סטענד, קען מען זאָגען, איז געווען א גרויסער פאַקטאָר אין דער ענטוויקלונג פון די אידישע פּראָפעסיאָנאַליסטען. פאַר עטליכע הונדערט דאָלאַר, מייסטענס געליהענע פון פריינד, האָט מען געקויפט א צייטונגס־סטענד, אָדער א צייטונגס־ראוט, וואָס האָט געפאָדערט נאָר עטליכע שטונדען ארבייט יעדען פריהמאָרגען, און האָט אריינגעבראַכט אן הכנסה פון 10 ביז 15 אָדער גאָר 20 דאָלאַר א וואָך, א גרויסע סומע פאַר יענער צייט און יענע מענשען.

עס האָט זיך דאַן אָנגעהויבען א סדרה פון צופאַרטיגען צום קאָ־לעדזש. פון די היימישע אינטעליגענטען איז אָפּגערעדט. זיי איז עס גע־קומען פון דער היים. עס האָבען זיך אבער באַלד צו דעם געשעפט גע־כאַפּט אַנדערע. פיעלע וואָס האָבען קיינמאָל ניט גע'חלום'ט פון שטו־דירען, וואָס וואָלטען געמיינט מען מאַכט חוזק פון זיי, ווען מען וואָלט זיי זאָ וואָס פאַרגעשלאָגען אין דער אַלטער היים; פיעלע, וואָס זענען אפילו ניט באַזעסען די אינטעליגענץ אָדער די פעהיגקייט, האָבען זיך גע־כאַפּט צום צופאַרטיגען. מאַנכע פון זיי האָבען אזוי אָפּגעאַרבייט יאָה־רען לאַנג, זיך אויסגעקאַלופּעט די אויגען, און האָבען ניט געקענט באַ־מייסטערען דאָס ביסעל, וואָס האָט זיך געפאָדערט. די מייסטע האָבען זיך פונדעסטוועגען איספּראַוועט מיט די 12 אָדער 18 אָדער 24 „פּוינטס", וואָס האָט זיך געפאָדערט אריינצוטרעטען אין אן אמעריקאַנער קאָלעדזש.

צו די קליינע צאָל אמת'ע אינטעליגענטען, איז אזוי ארום צוגעקומען א גרויסע צאָל אמת'ע עמי הארצים, וועלכע זענען מיט אמאָל, פון העלער הויט, געוואָרען סטודענטען פון מעדיצין, דענטיסטרי און אַדוואָקאַטורי. מיט דער צייט האָבען זיי אויך באַקומען זייערע דיפּלאָמאס, פאַרקויפט די צייטונגס־סטענדען און גענומען פּראַקטיצירען די פּראָפעסיעס.

מיט דער וואַקסענדער אידישער באַפעלקערונג, וואָס האָבען זיך גע־נויטיגט אין דער הילף פון דיזע פּראָפעסיאָנאַליסטען, הויפּטזעכליך צו־ליעב דעם, ווייל זיי האָבען צו זיי געקענט רעדען אויף דער אייגענער שפּראַך, און מיט דער הילף פון די אונצעהליגע לאַנדסלייט פאַראיינען. וואָס זענען דאָ שנעל אויפגעוואַקסען, איז געשאַפען געוואָרען אַ ברייט פעלד פאַר די פּראָפעסיאָנאַליסטען, און זיי האָבען פּראָספּערירט און זיך שנעל אַרויפגעאַרבייט. מען האָט געמאַכט פיעל געלט, געשפּעקולירט אין ריעל עסטייט, געליהען געלט אויף מאָרטגיידזשעס, געקויפט אויטאָמאָ־בילס און געשפּיעלט אין פּינאַקעל. אָהן פּינאַקעל געהט עס ניט.

דאָס אַלעס איז זיך געווען גאַנץ גוט. אבער די אַמאָליגע פּרינצי־פּען, דער אַלטער ליבעראַליזם איז געשטאַנען ווי אַ ביין אין האַלדז. דער פּינאַקעל איז ניט באַקומען. דאָס לייהען געלט אויף הויכע פּראָצענטען איז ניט איינגעגאַנגען. „דאָס קאַפּיטאַל“ פון קאַרל מאַרקס האָט געדריקט ווי אַ שווערע משא און האָט זיך בשום אופן ניט געקענט אויסגלייכען מיט דעם קאַפּיטאַל פון ריעל עסטייט און הויכע פּראָצענטען.

די גייסטיגע און געזעלשאַפטליכע טעטיגקייט איז דערווייל פאַר־שוואונדען, די אַרביימער באַוועגונג, אָדער די סאָציאַליסטישע באַווע־גונג האָט ניט מעהר אינטערעסירט, און קיין אַנדערע גייסטיגע אינטע־רעסען זענען ניט געווען. געהן אין שול אָדער אין טעמפּעל האָט מען ניט געקענט, — אויף דעם איז מען דאָך אַן אינטעליגענט, הגם אייניגע, גע־צעלטע, האָבען אויך דאָס געטאָן. דערווייל זענען אונטערגעוואַקסען קינ־דער, און פאַר זיי האָט מען געהאַט נאָך ווייניגער ווי פאַר זיך. יעדער טאָג איז געווען גלייך. שבת ווי זונטאַג, זונטאַג ווי מאָנטאַג, קיין יום־טוב, קיין שבת, קיין גייסטיגע אַטמאָספערע אין הויז. די סיטואַציע איז געווען אַ שווערע. דאָס לעבען איז ניט געווען ניחא.

די רוסישע רעוואָלוציע, וואָס האָט זיך געענדיגט, אָדער ריכטיגער, וואָס האָט זיך אָנגעפאַנגען, אין דעם יאָהר 1905, האָט אַריינגעבראַכט אַן ענדערונג אין דיזע סיטואַציע, און האָט אַרויפגעלעגט איהר שטעמ־פּעל אויף דעם כאַראַקטער פון אַלע טעטיגקייטען פון דיזער גרופּע, וועלכע האָט מיט זיך מיטגעשלעפּט די אַנדערע גרופּען.

5.

אין א געוויסען זין איז נאָך צו פריה צו רעדען פון דעם אמעריקאַנער יודענטום. עס איז אייגענטליך נאָך ניט דאָ אזא זאך ווי אַן אמעריקאַנער יודענטום. עס זענען נאָר דאָ עלטערע אימיגראַנטען און יונגערע אימיגראַנטען. אימיגראַנטען, וואָס האָבען זיך שוין ארויסגעארבייט, און אימיגראַנטען וועלכע האָבען זיך נאָך ניט ארויסגעארבייט; אימיגראַנטען וואָס האָפען נאָך זיך ארויסצוארבייטען, און אזעלכע וואָס האָבען די האָפנונג שוין אויפגעגעבען.

מיט פיערציג יאָהר צוריק איז אין דיזען לאַנד אודאי געווען ניט מעהר ווי א טויזענד רוסישע אָדער גאַליצישע אידען. די ריכטיגע אימיגראַציע פון די רוסישע אידען האָט זיך אָנגעהויבען ערשט אין די אַכציגער יאָהרען פון דעם לעצטען יאָהרהונדערט, און זיי זענען ניט אַלע געקומען מיט אמאָל. דער עלטעסטער אימיגראַנט שטעקט אזוי ארום נאָך גאַנץ טיעף מיט זיינע ווארצלען אין דער אַלטער היים.

דאָס אמעריקאַנער יודענטום איז גיכער אין א פראָצעס פון ווערען. עס מאכט זיך איצט. יעדער נייער שטראָם פון אימיגראַציע, אויב ער איז נאָר שטאַרק גענוג, מאכט אַן איינדרוק אויף דעם כאַראַקטער פון דעם אמעריקאַנער יודענטום, צום שלעכטען אָדער צום גוטען. מיר דאַרפען באַזיצען דיזעלבע מעלות און דיזעלבע חסרונות, דיזעלבע פעהיגקייט און דיזעלבע אונפעהיגקייט, וואָס זיי דאָרט באַזיצען.

דער ערשטער דור פון אימיגראַנטען, ווייל ער איז געווען דער דור פון די משכילים אפיקורסים, איז געווען א דור פון פאָרטשריט און פראָגרעס. דיזער פאָרטשריט איז אָפּגעהאַלטען געוואָרען פון דער ווייטערער אימיגראַציע, ווי מיר האָבען געזעהן, ווייל די אימיגראַנטען זענען געווען פון אַנ'אַנדער כאַראַקטער. דער היינטיגער צושטאַנד פון רעאַקציע, די היינטיגע באַוועגונגען און טעטיגקייט פון די אידען אין אמעריקא, איז צום גרויסען טייל באַאיינפלוסט פון דער אימיגראַציע, וואָס איז אָנגעקומען אין דער צייט פון דער רעוואָלוציע פון 1905, און נאָך איהר.

וואָס דאָס יודענטום דאָ זאָל ווערען, ווענדט זיך אָן דעם, וואָס דאָס יודענטום דאָרטען איז.

דאָס אַמעריקאַנער לעבען מיט איהרע פרייע אינסטיטוציעס, מיט איהר ברייטען שניט, מיט איהר אונטערנעמונגס־גייסט, מיט איהר רייכ־טום, מיט איהר פרייגיביגקייט, מיט איהר זאָרגלאָזיגקייט און אונבאַ־שרענקטע מעגליכקייט, האָט נאַטירליך אריינגעבראַכט אין אונז דאָ אַ באוואוסטזיין און אַ ברייטקייט, וועלכע מיר דאָרט האָבען ענטוועדער ניט פאַרמאָגט, אָדער, אויב מיר האָבען עס יאָ פאַרמאָגט, ניט געהאַט די מעג־ליכקייט דאָס ארויסצוברייינגען מכוח אל הפועל. אויף אַזוי פיעל זענען מירווירקליך אַנדערש ווי אונזערע ברידער דאָרט. אבער דיזע שטריכען זענען ביי אונז לעת עתה נאָך ניט קיין צווייטע נאַטור. די וואָרצלען פון אונזערע טראַדיציעס ליגען נאָך דערוויל דאָרט. אין פיעלע הינזיכטען אונטערשיידען מיר זיך דאָדורך ווייניג פון זיי. מיט פיעל יאָהרען שפּע־טער, אפשר יאָ, דערוויל — נאָך ניט.

די לעצט דערמאָנטע אימיגראַציע, האָט דארום געהאַט אַ גרויסע ווירקונג אויף אונזער גייסטיגען לעבען דאָ.

אָנגעהויבען האָט זיך דער פּראָצעס גאָר גוט. עס האָבען אָנגעהויבען צו קומען משולחים פון רוסלאַנד צו זאַמלען געלט פאַר דער רעוואָלוציע. דאָס איז געווען אַ גוטער איינפאַל פון זיי, און אַ גוטע זאַך פאַר אונז. עס האָט אויפגעוועקט אונזערע אינטעליגענטען פון זייער לעטאַרגישען שלאָף. ווי ווייט איינער זאָל ניט האָבען געווען אוועק פון די אַלטע אי־דעאַלען, פאַר דער רוסישער רעוואָלוציע, האָט ער אין הארצען אימער באַהאַלטען אַ וואַרם ווינקעל. אַ חוץ דעם איז די זאַך גופא געווען באַ־קוועם. ביז דעמאָלט איז פון אַלע אמאָליגע טעטיגקייט און אידעאַלען נאָר געבליעבען דער ניי־יאָהר'ס באַל פון די רוסישע (דאָס הייסט די אידישע) סאָציאַל דעמאָקראַטען אלם זכר לטוב. דיזער באַל איז געוואָ־רען דער זאַמעלפּונקט פון אַלע סאָציאַליסטישע אַלרייטניקעס, וואו די דאַמען האָבען מיט זייערע דימענטען און קליידער געקענט באווייזען די העכערע פעהיגקייטען פון זייערע מענער.

מיט דער צייט זענען דיזע באַלער געוואָרען אַזוי געפּאַקט, אַז דאָס האָט זיך קוים מעהר איינגעגעבען. די צייט איז געווען ראוי פאַר אַנ'אַנדער טעטיגקייט פון דעמזעלבען מין.

אונזערע משולחים האָבען, זעהר געשיקט, איינגעפיהרט דעם באַנקעט אלס מיטעל צו זאַמלען געלט. צו אַ באַשטענדיגע אינסטיטוציע פאַר פאַר־

שיעדענע אנדערע צוועקן, האָט דער באַנקעט זיך ענטוויקעלט ערשט שפּעטער. דער אורשפּרונג, ווי די פּאַטערס פון דעם באַנקעט האָבען איהם פאַרשטאַנען, איז געווען נאָר פאַר געלט זאַמלען. ווער עס האָט ניט געהאַט קיין געלט איז לכתחילה ניט געוואָרען געלאַדען צו אַזאַ באַנקעט. און ווער עס איז געווען געלאַדען און האָט ניט געוואָלט געבען, האָט גע־וואוסט אַז ער דאַרף זיצען אין דער היים.

דאָס איז געווען אַנגענעם פאַר ביידע צדדים. איין צד האָט געקראָגען דאָס געלט, און דער צווייטער צד האָט געקראָגען די געלעגענהייט ווי־דער אַמאָל צו קומען אין אַ וואַרימע אַטמאָספערע פון שענע און הויכע אידעאַלען און פראַזען, און דאַביי ניט באַדאַרפט זיך צו קאָמפּראָמיטירען. מען איז ווידער געוואָרען רעוואָלוציאָנער — פאַר פרעמדע רעוואָלוציע; מען איז געוואָרען ליבעראַל אָהן וועלכע עס איז מאָראַלע פליכטען. צו זיין אַזאַ רעוואָלוציאָנער איז אין יענע צייטען געווען ניט געפערליך אפילו אין דער דעמאָקראַטישער אמעריקא.

צווישען דיזע משולחים איז געווען איינער, וואָס האָט געבראַכט נייע גדאַנקען פאַר דיזער אינטעליגענציע, גדאַנקען וועלכע האָבען זיי געגעבען דעם ערשטען באַוואוסטזיניגען שטויס צו דער רעאַקציע.

די גדאַנקען זענען אין אמת'ן ניט געווען ניי, און דער טרעגער פון דיזע גדאַנקען האָט זיכער ניט געמיינט צו ברענגען די רעזולטאַ־טען, וועלכע ער האָט ווירקליך געבראַכט. פאַר אונזערע אינטעליגענץ אָבער זענען זיי געווען שפּאָגעל ניי און — העכסט ווילקאָמען.

איך רייד דאָ וועגען דר. זשיטלאָווסקי.

דר. זשיטלאָווסקי איז געקומען אהער זאַמלען געלט פאַר דער פּאַר־טיי סאָציאַליסטען רעוואָלוציאָנערען. אָבער אַזוי ווי קלייבען געלט איז ניט זיין פאַך, האָט ער זיך גענומען פאַרשפּרייטען אידעען.

אָנגעהויבען האָט דר. זשיטלאָווסקי מיט אַ קריטיק פון דעם מאַרק־סיסטישען גדאַנקענגאַנג. זיין ערפאָלג איז געווען אַ גוואַלדיגער. איבער נאַכט איז ער געוואָרען באַריהמט. די אינטעליגענציע האָט געהאַנגען אַרום איהם ווי ביהנען אַרום אַ ביהנענשטאָק. זיין רוהם איז געוואַקסען פון טאָג צו טאָג.

וואָס איז געווען דער סוד פון דעם אונערהערטען ערפאָלג?

זעהר פיעל, נאַטירליך, דאַרף מען פאַרשרייבען אויף דעם חשבון

פון דעם זעהר באַדייטענעם רעדנער טאַלאַנט, און הויכע אינטעליגענץ פון דר. זשיטלאָווסקי. אבער דאָס איז ניט געווען דער עיקר, ווי די שפּע־טערע ערפאַהרונג האָט געלערענט. דער עיקר איז געווען, און דעם סוד האָט דר. זשיטלאָווסקי שוין אודאי ביז היינט אויסגעפונען, וואָס מיט זיין קריטיק האָט ער פון זיי אראָפּגענומען די קייטען פון מאַרקסיזם. ער האָט באַפרייט זייער גייסט פון אַן עול וואָס איז געווען אונערטרעגליך. פון איהם האָבען זיי זיך דערוואוסט, אַז די מאַטעריעלע באַדינגונגען זע־נען ניט דער הויפּט פאַקטאָר אין דער געזעלשאַפטליכער ענטוויקלונג. ער האָט זיי דערצעהלט, אַז עס איז די לעבעדיגע, ווירקענדע אינטעלי־גענץ, ניט די טויטע, עקאָנאָמישע אומשטענדען, וואָס שפּיעלט דעם ערשטען פּיעדעל אין דעם מענשליכען צוזאַמענלעבען.

א שטיין איז אראָפּ פון האַרץ!

ווי דער בורזשואַ אין מאָליער׳ס קאָמעדיע, וואָס האָט זיך דער־וואוסט, אַז ער האָט דאָס גאַנצע לעבען גערעדט פּראָזאַ, האָבען זיי זיך דערוואוסט וואָסער גרויסע ראָלע זיי שפּיעלען אין לעבען.

די אינטעליגענציע, האָבען זיי זיך געטראַכט — דאָס זענען דאָך מיר!

א שאָד, וואָס זיי האָבען דאָס ניט פריהער געוואוסט. דער פּינאַקעל וואָלט גאָר געהאַט אַן אַנדער טעם.

ניט לאַנג האָט געדויערט די גדולה פון אונזער פריינד זשיטלאָווסקי. אַזוי שנעל ווי זיי האָבען אויסגעפונען, אַז די אינטעליגענץ, וועלכע ער מיינט, איז ניט די אינטעליגענץ וואָס זיי מיינען, האָבען זיי זיך פון איהם אָפּגעווענדעט. אָבער די אַרבייט איז געווען געטאָן. ניט וועלענדיג און ניט וויסענדיג האָט ער אראָפּגעקייקעלט דעם גרויסען שטיין, וואָס האָט געלאַסטעט אויף זייער געוויסען.

דערווייל האָט די רעוואָלוציע זיך געענדיגט מיט אַ גרויסע ענטוי־שונג פאַר אַלעמען. די טעטיגקייט אין רוסלאַנד האָט זיך איינגעשטעלט. דעם פּלאַץ פון די פריהעריגע אידעאַלען האָט פאַרנומען דער סאַניניזם, די אויסגעלאַסענהייט אוים פּרינציפּ.

ביי די אידען האָט דער סאַניניזם ניט געקענט האָבען קיין גרויסע אָפּגאַנג. דער טהרת המשפחה געפיהל, איז ניט נאָר אַ רעזולטאַט פון מאָראַלישע קראַפט, ער איז אין אַ גרויסע מאָס אויך דער רעזולטאַט פון

באשרענקטע פיזישע קראפט. צו זיין אויסגעלאסען דאַרף מען האבען כוח, און דאס פעהלט דעם אידען.

די ענטוישונג, וואס דער אויסגאנג פון דער רעוואָלוציע האט מיט זיך געבראכט, האט ביי די אידען געפונען איהר אויסדרוק אין אן אל־געמיינעם פעסימיזם, וואס האט אין פיעלע פעלע געטריבען צו זעלבסט־מאָרד.

פיעלע פון די, וואס האבען ניט געהאט די פייגהייט צו באגעהן זעלבסטמאָרד, האבען אויסגעוואנדערט קיין אמעריקא.

דיזע נייע אימיגראציע איז ניט מעהר געווען דאס רויה־מאטעריאל פאר פארטשריטליכע באוועגונגען, ווי עס איז געווען די ערשטע אידישע אימיגראציע. די נייע אימיגראציע איז געווען, פונקט פארקעהרט, פון א סאָרט וואס האט שוין געהאט דורכגעמאכט אלערליי באוועגונגען; וואס איז שוין געווען אין פייער און האט זיך אפגעבריהט; וואס איז געווען מיד און מאט, ענטוישט און נידערגעשלאגען; וואס איז געווען זאט, איבער זאט מיט רעוואָלוציע; וואס איז ניכער געווען פארטיג, אויף ווי־פיעל עס איז נאך געבליעבען כוחות, צו געהן ריקווערטס.

די אידען פארפאלונגען אין רוסלאנד זייט דעם יאהר 1905 האט, פון דער אנדערער זייט, אהער געטריעבען א שטראם פון אלערליי אנדערע אידען, וואס זענען אין דער־היים געווען טעטיג אין נאציאָנאלע באווע־גונגען.

צו די צוויי גרופען זענען שנעל צוגעשטאנען די פריהער באראקטע־ריזירטע, ענטוישטע און פילאנטראפיזירענדע אלרייטניקעס, און די פון מארקסיסטישען עול נאר וואס באפרייט געוואָרענע אינטעליגענטען. דער נאציאָנאלער באדען האט זיי אלע פאראייניגט. עס איז באשאפען געוואָ־רען די מעגליכקייט פאר א גרויסע אידיש נאציאָנאלע באוועגונג.

די באוועגונג האט ניט געלאזט ווארטען אויף זיך לאנג.

נאך פארשיעדענע פראבעם אין טעריטאָריאליזם, סיימיזם און ציוי־ניזם, וואס זענען דא געמאכט געוואָרען זייט דעם יאהר 1905, האט די באוועגונג זיך ענדליך קריסטאליזירט אין איין ציוניסטישע באוועגונג מיט דריי פארשיעדענע געשטאלטען. א נייער מין דריי־אייניגקייט, א אידישע דריי־אייניגקייט.

מיר האָבען די אַלגעמיינע ציוניסטען, די מזרחי ציוניסטען און די פּועלי ציון.

דער ערשטער סאָרט באַשטעהט הויפּטזעכליך, און ווערט געפיהרט פון דעם אַמעריקאַנער, ד. ה. פון דעם אַמעריקאַניזירטען, פילאַנטראָפּי־זירענדען טעמפּעל יודענטום, וואָס האָט זיך שוין ארויפגעארבייט, וואָס פיהלט זיך דאָ גאַנץ באַקוועם, וואָס פאַנטאַזירט וועגען ציון ניט פאַר זיך, נאָר פאַר זיינע אומגליקליכע גלויבענסגענאָסען אויף יענער זייט ים.

דער צווייטער סאָרט באַשטעהט פון די אָרטאָדאָקסישע אידען, וועל־כע האָבען מורא אַלס ציוניסטען צו דערמאָנען דאָס וואָרט „גאולה", ווייל די גאולה מוז קומען דורך משיח'ן, וועלכע, האָבען אָבער אין דער ציוניס־טישער באַוועגונג געפונען דאָס בעסטע מיטעל צו האַלטען דאָס אָרטאָ־דאָקסישע יודענטום אַלס אַן אָרגאַניזירטע, קאָנסערוואַטיווע מאַכט.

דער דריטער סאָרט באַשטעהט פון די אורשפּרינגליכע קליינע צאָהל פּועלי ציון, צו וועלכע עס זענען צוגעקומען די אַלע געוועזענע, ענטוישטע רעוואָלוציאָנערען פון יענער זייט ים, און פון יענער זייט רעוואָלוציע, און די נאָר וואָס דערמאָנטע, פון סאָציאַליזם באַפרייטע, האַלב ליבעראַ־ליזירענדע אינטעליגענץ, וואָס קען ניט געהן אין שול אָדער אין טעמ־פּעל, וואָס האָט ניט דאָס האַרץ צו געבען צדקה, און וואָס מוז האָבען גייסטיגע שמעק־טראָפּען פון צייט צו צייט צו דערכאַפּען דאָס פאַר־חלש'טע האַרץ. אַלע צוזאַמען שטעלען פאַר איין גרויסע, רעאַקציאָנערע באַוועגונג.

אָט דיזע באַוועגונג איז דאָס כאַראַקטעריסטישע פון דעם היינטיגען יודענטום אין אַמעריקאַ.

דאָס מיינט ניט צו זאָגען, אַז די אַלע, אָהן אויסנאַהם זענען רעאַק־ציאָנערען. לחלוטין ניט. עס זענען דאָ פיעלע אמת'ע פאָרטגעשריטענע מענשען. ביי די פּועלי ציון איבערהויפּט זענען דאָ אַ היבשע צאָל, אנגע־זעהענע, פעהיגע, אינטעליגענטע און וויכטיגע פּערזענליכקייטען. אָבער דאָס ענדערט ניט די זאַך. ערשטענס זענען זיי אין אַזאַ קליינע, פאַר־שווינדענדע מינדערהייט לגבי די גרויסע באַוועגונג, אַז זיי קענען קוים מאַכען וועלכען עס איז איינדרוק. צווייטענס, באַווייזט דאָס נאָר, אַז אונטער געוויסע אומשטענדען קענען אויך פּראָגרעסיווע מענשען זיך

באַטייליגען אין רעאַקציאָנערע באַוועגונגען. דער עיקר איז, אַז די גאַנצע טעטיגקייט, דער הויפּט כאַראַקטער איהרער איז רעאַקציאָנער.

וואָרים יעדע נאַציאָנאַלע באַוועגונג איז אין תוך רעאַקציאָנער.

דער פונדאַמענט אויף וועלכען די נאַציאָנאַלע באַוועגונג בויט, איז די פאַרגאַנגענהייט, דאָס מיטעל וואָס זי באַנוצט צו דערגרייכען איהר ציעל, איז די אָבגעזונדערטהייט. די ביידע זאַכען שמעקען מיט רעאַקציע.

פּונקט ווי דער יחיד, ווען ער שליסט זיך איין אין דעם אייגענעם איך, מוז ער אָנקומען צו פּעסימיזם און רעאַקציע, אַזוי מוז אַ פאָלק, ווען עס שליסט זיך איין אין זיך, ווערען רעאַקציאָנער.

אין אַנאַנדער צייט וואָלט אפשר געווען נויטיג דיזע באַהויפּטונג צו באַגרינדען. היינט צו טאָג, מיט די פּאַסירונגען אין פּוילען און אוקראַינאַ, איטאַליען און די יוגאָ סלאַווען, און אַנדערשוואו, פאַר אונזערע אויגען, זיינען די באַווייזע איבערפליסיג.

די צוויי שלאַג ווערטער, די גרויסע אידעאַלען מיט וועלכע פּרעזי־דענט ווילסאָן האָט, מען קען זאָגען, עלעקטעריזירט די גאַנצע וועלט, זיי־נען געווען: דעמאָקראַטיע און די זעלבסט באַשטימונג פון די נאַציאָנען. אין דער היץ פון דער מלחמה, ווען אַלע נערוועען זיינען געווען אָנגע־שטרענגט, איז קיינעם ניט איינגעפאַלען צו אַנאַליזירען די צוויי באַגריע־פען. מען האָט עס אָנגענומען פאַר אַ כּלל, אַז דעמאָקראַטיע און נאַציאָ־נאַלע זעלבסט באַשטימונג געהן האַנד אין האַנד. אַרויסגעצייגט האָט זיך דער היפּוך. די צוויי באַגריעפע שליעסען זיך אויס. נאַציאָנאַלע זעלבסט באַשטימונג וויל ניט זיין קיין מחותן מיט דעמאָקראַטי.

דאָס איז אמת ניט נאָר ביי אַ נאַציאָן ווי די פּוילישע, למשל, וועלכע קעמפּפט פאַר איהר עקזיסטענץ, נאָר אפילו ביי אַ נאַציאָן ווי די אַמעריקאַ־נישע, וואָס איז שטאַרק, גרויס, רייך און זיכער. פּאַלאָניזאַציע ווי אַמע־ריקאַניזאַציע, זיינען אַלע מאָל באַגלייט פון רעאַקציאָנערע באַוועגונגען. די לעצטע האַנדלונגען פון די ציוניסטען אין פּאַלעסטינאַ אין דער זאָגע־נאַנטער קאָנסטיטואירענדע פאַרזאַמלונג, די באַליידיגונגען וואָס די „אי־דיש שפּרעכענדע" לעגיאָנערען האָבען דאָרט געהאַט אויסצושטעהן, זיינען שטאַרקער פון אַלע אַרגומענטען, וואָס איך וואָלט געקענט ברענגען.

דיזע באַהויפּטונג ווערט געמאַכט ניט מיט אַ לייכט האַרץ. איך בין זיך גוט באַוואוסט אין וואָסער ווידערשפּרוך איך קום מיט מיין אייגענער

שטרעבונג, מיט מיינע אייגענע געפיהלען און געדאנקען בנוגע צו דער לע־זונג פון דער אידישער פראגע. אבער איך קען ניט העלפען. איך מוז קו־מען צו דיזען שלוס.

קען איך אויסגלייכען דיזען געדאנק וועגען נאַציאָנאַלע באוועגונ־גען מיט מיין אייגענע שטעלונג צו דער לעזונג פון דער אידישער פראגע?

אפשר יא. דערווייל מוז איך זיך אָפּשטעלען. די ארבייט האט זיך אויסגעצויגען צו לאנג.

ביי אַנ׳אנדער געלעגענהייט, וועל איך די פראגע ווידער אויפנע־מען. דאן וועלען אויך באטראכט ווערען די אנדערע קרעפטען אין דעם אידישע לעבען ; די ליטעראטור, די פרעסע, די ארבייטער באוועגונג און די סאָציאַליסטישע באוועגונג, וואו עס צייגען זיך די אייגענע רעאקציאָ־נערע סימפּטאָמען.

דזשעניגגס טאָפּעל :

1) צו נפתלי גראָס׳ — פּסאַלמען.
2) צו דוד איגנאַטאָוו׳ס — דאָס פאַרבאָרגענע ליכט.
(א בוך געבויט אויף מעשיות פון רב נחמן ברעסלאָווער.)
3) דראַנג און פאָרם — עסעי.

דר. יעקב גרינפעלד :

דער אידעען־גאַנג פון דער אידישער ליטעראַטור.

XIX

איך האָב איעדען טאָג אויף דיר געוואַרט.
דאָך האָט איעדער טאָג מיך נאָר גענאַרט.
איצט בויג איך איין שיין קאָפּ פון צער און פּיין,
און זאָג: מסתמא דאַרף אזוי צו זיין.

LVIII

און ווען ער געהט אוועק דו גאָה באַלייט
איהם ביז רעם וועג מיט טרייסטענדיגע רייד:
און בייס געזעגענען ניט שטעה צו לאַנג —
דו מאַכסט איהם שווערער נאָר דערמיט זיין גאַנג.

LVI

דער נכיא זאגט : די שחערד בליכט אייביג שווערד
און אייביג דורשטען וועט נאך בלוט די ערד,
עס וועט אויף קינ׳ס בלוט ניט איינשטילען
דאס בלוט פון הבל׳ען, וואס שרייט פון דר׳ערד.

LXXVII

דער נביא זאָגט: ווען ס'קומט אויף אײַך אַ שטראָף,
דאַן לייד איך מיט, ווי ס'ליידט מיט זײַנע שאָף
דער פּאַסטוך מיט. דאָך ווען עס קומט אַ פרייד
אויף אײַך, דאַן לייד איך אַלץ נאָך אײַ'רע לייד.

נפתלי גראָס

וועה צו דעם וואָס האָט זיך פארפלאָנטערט און קאָן זיינע נעצען ניט צערייסען.

דער בעטלער און דער בן מלך

דער בלינדער

דער ואמת׳ער בעל חסד, — דער מאַן וואָס מאַכט די צייט פאַר׳ן
האַרץ און פאַר׳ן קוואַל פון דער וועלט.

און דער יונגער מלך איז נאָכדעם א נייעגעבוירענער ארויס פון וואלד

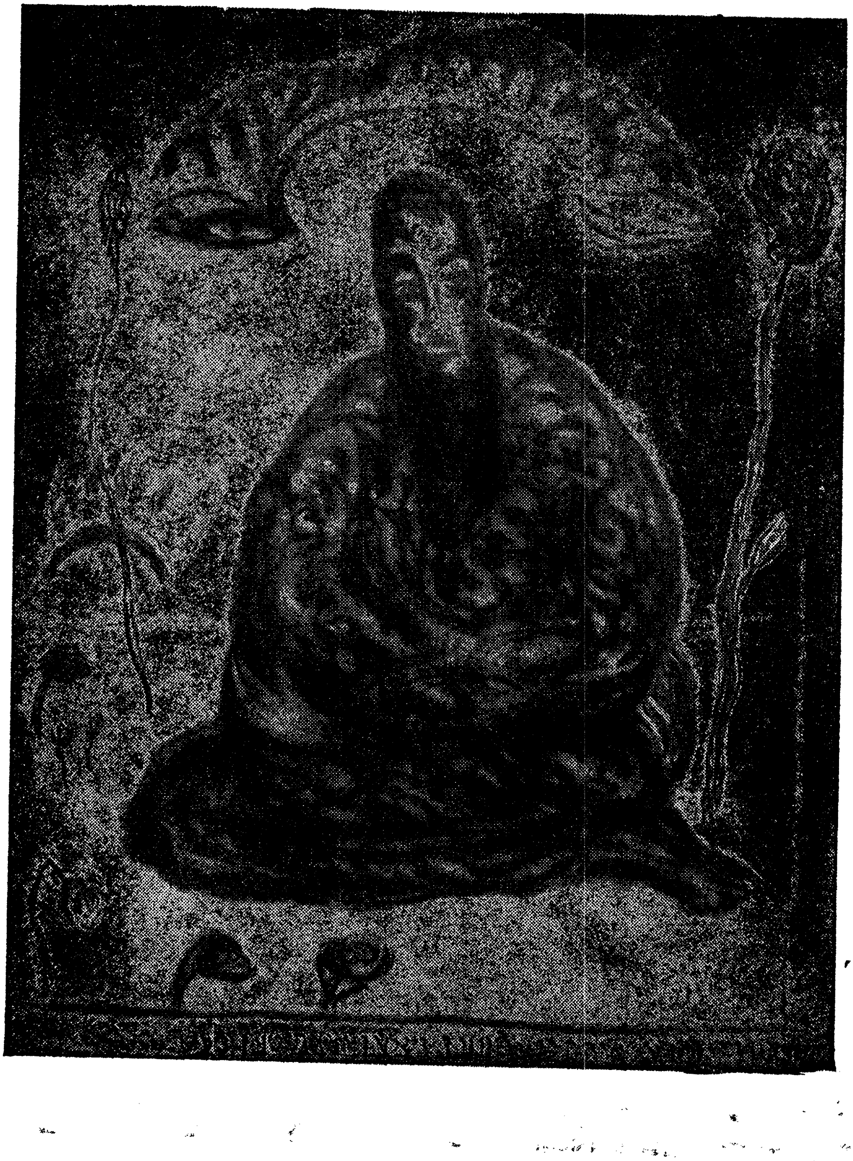

דזשעניגגס טאפעל:

דראַנג און פאָרם.

(עסעי)

1.

אויב מיר זאָלען זיך אוועקזעצען מיט צוגעמאכטע אויגען ביז מיר וועלען דערגעהן דעם תוך פון זעהען, וואָלטען מיר געדארפט בלייבען זיצען בלינד אויף אייביג. אזוי איז אויך אוננייטיג צו וועלען באַנעהמען א קונסטווערק בלויז מיט'ן שכל, און דערקלעהרען דאָס גאנצע דורך זיינע באזונדערע טיילען. מיר קענען דאָס בילד בלויז פיהלען: און דער אמת אָדער דער ליגען דערפון איז קלאָר פאר די וואָס פיהלען עס דורך דעם הארץ פון דעם קינסטלער, ווייל דאָס הארץ פון דעם קינסטלער ווייס צי זיינע אויגען זענען בלינד אָדער זעהענדיג. דער געפיהל אונטערשיידעט זיך פון געדאנק דערמיט וואָס ער באַנעהמט א זאך אלס גאנצעס, אין דער צייט וואָס דער שכל שטעלט צונויף טיילען און וויל אזוי ארום מאַכען א גאנצעס. פאר דעם געפיהל איז דער ים איין טראָפען וואסער. דער שכל זעהט באזונדערע טראָפענס וואסער אין ים. און אויך דאָס זעלבע מיט'ן שליידערן פון ים: דער שכל זעהט א כוואַליע וואָס הייבט זיך אויף ווי א מויער און פאלט, און נאָך א כוואַליע וואָס הייבט זיך אויף ווי א מויער און פאלט, און נאָך איינע. דער געפיהל אבער נעהמט ארום דעם גאנצען ים, אלץ מיט אמאָל, די אָרקעסטראַציע פונ'ם ים, זיינע טויזענט קאָלירען, זיינע טויזענט הויבונגען און טאָלען. דאָס הארץ דערזעהט אלץ מיט אמאָל, און דאָס בלוט זידט און שטורעמט און ווארפט זיך צוזאמען מיט'ן ים.

דער קינסטלער וואָס טראכט אויס זיינע זאכען פון קאָפּ ארויס, און צעגלידערט זיין שאפען מיט'ן קאלטען מח, נאָך איידער דאָס לייב זיינס האָט געפיבערט מיט דעם אינערליכען דראַנג פון שאפען, קאָן ארויסבאקומען פון זיך ניט מעהר ווי אָפּגעריסענע שטיקלעך וואָס האלטען זיך צוזאמען נאר ווי קארעלען אויף א שטריקעל. א קונסטווערק מוז זיין עהנליך אויף א ים, וואָס איז ווי איין טראָפען. עס מוז זיין אָפּגערונדעט און פול. און האלטען אין זיך די אייגענע קראפט. עס מוז זיין ווי א קינד

פון דער מוטער'ס לייב ארויס, לעבען מיט זיין אייגענעם אטעם פריש און פריי.

און דאָס לעבען ווי אונפארשטענדליך עס איז פאר אונזער שכל, איז דאך פאַרט א געוויסהייט, און מיר זעהען דאך ווי טויזענטער זאכען וואס אונזערע הענט מאכען, זענען ניט פון דעם מין וואס לעבען מיט דעם לעבען פון דער וועלט. מיר זעהען הייזער געבויט פאר באקוועמליכקייט און הייזער צונויפגעדרענגט ווי קופּעס טויטע, און בריקען וואס ציהען זיך ווי שלאנגען, און מיליאָנען לוקסוס זאכען — און זיי זענען אלץ זאכען וואס לעבען ניט מיט דעם לעבען פון דער וועלט. און מיר זעהען אפט בילדער און מיר לעזען ביכער און הערען אפט מוזיק,—וואס אויך זיי, וואס זייער גאנצער רעכט אויף דאָ צו זיין איז, אז זיי זאָלען רעדען צו אונז מיט דעם דראַנג פון זייער אייגענעם כח און אונז שטארקען דערמיט — אויך זיי לעבען ניט מיט דעם לעבען פון דער וועלט.

און וואס איז דאס אזוינס דאס לעבען פון דער וועלט? איך ווייס ניט, איך פארשטעה ניט. עס איז אזוי ווי דער כח פון זעהען, אזוי ווי דער חוש פון הערען. איך ווייס נאָר אז איך וויבריר דערמיט, שוואך אדער ווילד, שטארק אדער צארט. איך פארשטעה ניט. ווען איך זעה א בלום און באריהר דעם סאמעט, און זעה די לייכטע רויטקייט און דעם זיסען גריין פון די בלעטלאך, פיהל איך ווי א צארטקייט באהערשט מיך ווי א חלום. די בלום האט לעבען, און ניט בלויז ווייל זי איז פריש און יונג. נאָר אפילו אין א געפרעסטער בלום זעה איך נאָך אלץ די ריינקייט פון קאליר און די שעהנקייט פון די ליניען, און לעב מיט מיט איהר. און ווען דאס מיידעל ווארפט פון זיך אראָפּ די קליידער און ענטבלויזט פאר מיר איהר ליכטיגען לייב, נעהמט עס מיך מיט אמאָל ארום מיט אזא געוואלדיגען כח ווי דער ים וואלט מיר פארשלונגען. דאס מיידעל לעבט מיט'ן לעבען פון דער וועלט. און ווען איך זעה דאס ניי־געבוירענע קינד און באריהר איהרע בעקלאך און נעהם די הענטלאך אין מיינע פינגער, פיהל איך ביז טרעהרען. דאס קינד לעבט שוין מיט'ן לעבען פון דער וועלט. און כאטש איך וואונדער מיך אפט און פּרוביר דערגעהן וואס עס איז אזוינס דאס לעבען פון דער וועלט, זעה איך, אז איך וועל שוין קיינמאָל, קיינמאָל דאס ניט וויסען, נאָר אז איך וועל עס פיהלען אימער, ווי לאנג עס איז דאָ לעבען אין מיר, און אפשר אויך שפּעטער.

און אזוי טראכטענדיג ווערט מיר קלאר, אז א קונסטווערק מוז לעבען מיט דעם לעבען פון דער וועלט, און דאס הייסט, לעבען איהר אייגענעם גאנצען לעבען. אזוי ווי דער אטעם פון טויזענט מענשען וואלט ניט געקענט צוריקברענגען א טויט קינד אדער באשאפען א לעבעדיגס, אזוי קענען טויזענט טיילען ניט צוזאמענשטעלען איין גאנצע קונסט־זאך. א קונסט־ווערק קען נאר קומען פון דעם באהעפטען פון די צוויי אנטקעגענגעזעצטע כחות פון דער נאטור: דער זאמען וואס איז דער דראנג אין מענשען, און דאס פעלד וואס איז דאס הארץ פון מענשען. די וועלט מיט איהרע אונצעהליגע זאכען געהט אריין אין מענשען דורך זיינע פילע חושים — פיל מעהר פון די פינף וואס מיר ווייסען — און ווערט געלייטערט אין איהם און ווערט דראנג און באהעפט זיך מיט'ן הארץ, און דאן צובליהט זיך די וואקסונג און ווערט א זאך פאר זיך. און ווען איינער זעהט ניט וואס דא קומט פאר און פיהלט ניט דעם רייכען טעם און ריח פון דער פלאנץ, איז עס ניט בלויז דערפאר וואס די שפראך איז איהם ניט צוגענגליך: די וועלט, די אינערליכע וועלט פון דעם קינסטלער איז איהם א פרעמדע, און דאס איז דערפאר וואס ער האט זיך פארשטעלט דעם וועג מיט אויסערליכקייטען וואס ער האלט פאר גרויס און טייער. דער מענש האט אזוי צוזאמענגעקראמפט דאס לעבען, אזוי עס פארקלייניליכט מיט זאכען וואס זיינע הענט און זיין שכל האבען געמאכט, אז ער איז בלינד געווארען און זעהט נאר דאס וואס ער זעהט.

2.

די שפראך און די וייזע ווי אזוי א קונסטווערק איז צוזאמענגעשטעלט איז ניט דאס וויכטיגסטע. דאס וויכטיגסטע איז דאס זי זאל אונז געבען יענעם דראנג וואס איז דאס לעבען פון דער וועלט. נאר די ווייזע ווי אזוי א קונסטווערק איז צוזאמענגעשטעלט און דער דראנג דערפון זענען ניט צום צעשיידען. דער דראנג געפינט די שפראך, דער אינערליכער לעבענסדראנג געפינט די נויטיגע פארבען־סכעמע. אזוי ווי דאס בלוט זינגט, אזוי טאנצט די האנט פון דעם קינסטלער. די שפראך מוז זיין דין און דורכזיכטיג אזוי אז דאס ליכטיגע פנים פון דעם אינערליכען געפיהל זאל ניט פארטונקעלט ווערען. די פארם מוז זיין ניט דער ענדציעל, נאר טאקע דער וועגווייזער: אט אהין, אט דא, אט דא אהער. איך קוק אויף

די שווארצע ווערטער, אויף די געבויגענע ליניען, אויף די שטיקער פּאַר־בען אין א בילד: וואָס איז דאָס אלץ אויב ניט א וועג וואָס פיהרט אריין מיט זיין ריטהם אין דעם הארץ פון דעם קינסטלער און אין אייגענעם הארץ?

די פאָרם אלזא איז אזוי ווייט וויכטיג ווי זי דינט אלס מיטעל אָפּ־צושפּיגלען די אינערליכע וועלט פון׳ם קינסטלער. און אזוי ווי יעדער מענש טראָגט זיך ארום מיט אן אייגענע אייגענארטיגע וועלט פארשלאָסען אין זיך, מוז דאָך יעדער איינער האָבען זיין אייגענעם סטיל אויף וועל־כען אויסצודריקען און ארויסצושפּיגלען דאָס וואָס איז פארהאן אין איהם. דער אינסטינקט — דאָס גוטע הארץ זיינס — ווען דער שכל זאָל נאָר ניט שטערען צופיל, וואָלט שוין געפינען א וועג ווי אזוי זיך צו אנטפּלעקען, און וואָלט שוין געפונען די מאָס וואָס זאָל זיך פּאַסען צו דעם קונסט־כח. נאָר אין דער פּראָפּאָרציע ווי איינער הויבט אויף זיין שכל פארשטופּט ער ערגעץ אוועק זיין הארץ. ער פאנגט אָן מיט געבאָרגטע פאָרמען און ענדיגט מיט א געבאָרגטע נשמה.

די ווייזע ווי דער יונגער מאָלער שטעלט אוים זיין ערשטען פּאַלעט, און דער פארנעהם מיט וועלכען ער הייבט אָן זיין ערשט בילד. אין דער ווייזע ליגט דער כשוף און דער אינהאַלט פון זיין סטיל, דער ברשית פון די אייגענארטיגע פאָרמען פון זיין אייגענארטיגע וועלט. נאָר דער יונגער בחור האָט נאָך ניט די פעסטקייט פון אן איבערצייגונג, און ווען עס קומט די שולע מיט׳ן לעהרער, מיט די רעגלען, צווינגט מען אויף איהם ארויף א פאַלשען סטיל. און ער גראבט זיך אזוי טיעף אריין אין דעם ליגען פון דעם פאלשען סטיל, אז אָפט איז ער א פארפאַלענער שוין באַלד ביים אריינגאנג. און אזוי ארום וואקסען אויף דורות מאָלער וואָס זייער סטיל קומט ניט פון זייער אינערען נאָר פון דרויסען, און זייערע שאפונגען זע־נען דערפאַר טויטע זאכען, די קינדער פון בלויז דעם שכל און לעבען ניט מיט׳ן לעבען פון דער וועלט.

און עס טרעפט, אז ווען איינער הויבט אויפ׳ס ניי אָן פיהלען דעם דראַנג אין זיך און זוכט זיך צו דערגעהן, האָט ער א וועלט קעגען זיך. אז איהר זוכט אין א בילד דאָס וואָס איהר ווילט פון א טיש, א הויז, א זייגער! מען זאָגט אייך אז א בילד מוז לעבען, רעדען צו אייך ווי א מענש— ווי א מענש וועמען איהר האָט נאָך ניט אין גאנצען דערקאַנט — לאַכט

איהר און זאָגט: „דער קאָפּ איז צו קליין, און די האַנט דאַ איז צו דיק“. עס זענען פאַרהאַן אַזוינע מענשען מיט קליינע קעפּ און גראָבע הענט און אונגלויבליכע פיס און עקען ווי ביי חיות. ווען א מאָלער מאָלט אַזוינע מענשען איז עס דערפאַר וואָס אין זיין וועלט, אין די גרויסע טראָפּיקס פון זיין האַרץ לעבען אַזוינע באַשעפענישען, און ער וויל איהר זאָלט זיי קאָנען און זאָלט א ווייַלע פיהלען דעם וואָוטה און די גרויסע גבורה אין די שטורעמס וואָס קענען זיך צעשפּיעלען אין זייער האַרץ און אויך אין אונזער האַרץ און אין אונזער בלוט.

דער קינסטלער באַזיצט דאָס רעכט, מעהר, ער האָט די פליכט צו דערגעהן זיך אַליין. ער אַליין איז זיין טעמאַ — נאָר טאַקע ער אַליין. ווייל ווענען קאָן ער אַזוי גוט ווי זיך אַליין? און קאָן ער זיך אַליין גאָר גוט? און ווי אַזוי דערקאָנט ער זיך אַליין, מיט'ן שכל? עס איז ניט מעג־ליך שטרענג פונאַנדערצעשיידען האַרץ און שכל. ריינער אינסטינקטיווער אימפּולס איז ניט מעגליך. אַזאַ פּאַרטיעפּען זיך ווי עס זאָל מעהר ניט הערשען דער מח איז זעלטען מעגליך. נאָר עס זענען פּאַרט דאָ מינוטען, אין דעם פייער פון שאַפען, וואָס זענען כמעט בלויז האַרץ, ווילדער כח פון דעם לעבען פון דער וועלט. אין די מינוטען דערקאָנט זיך דער קינסט־לער. דאָ איז זיין טעמפּעל און אָפּזערוואַטאָריע, דאָ ליגט זיין גאָט און זיין לייס. דאָ מוז ער שטעהען אין זיין נאַקעטען אמת, דאָ פאַרליעבט ער זיך אין דעם לעבען אַזוי שטאַרק, אַז ער דערפיהלט עס און באַנעהמט עס. עס רייסט זיך אַרויס ווי א קרעכץ, עס רייסט זיך אַרויס ווי א געזאַנג, און די האַנט זי טאַנצט און טאַנצט ווי א כשוף.

מיט יעדען טריט וואָס ער קומט נעהנטער צו זיין באַשטימונג, צו דעם ווייטען פּונקט ווי ער דאַרף זיך מיט דער צייט אין גאַנצען רעאַלי־זירען, ווערט ער אייגנציגוויז אויסגעטאָן פון די ליגענס כון פרעמדען סטיל. ער וואַרפט אַראָפּ פון זיך די פרעמדע קליידער. זיין פאָרם דער־נעהנטערט זיך צו זיין אינהאַלט, ווערט איינפאַכער און ריינער, און די גאַנצע פילפאַכע נשמה זיינע ליגט א נאַקעטע אין יעדען פּינזעל־שטריך, אין יעדער פאַרבען־ווענדונג.

* * *

מיט א ווייסער רויז אין האַנט שטעה איך אין פעלד און קוק אַהין־צו אין יענער ליכטיגער ווייט.

ד״ר. יעקב גרינפעלד:

דער אידעען גאַנג פון דער אידישער ליטעראַטור

1.

אלגעמיינע באַמערקונגען.

איך האָב די אבזיכט זיך צו באַשעפטיגען אין מיין פאַרליגענדער אַר־בייט מיט דעם אידעענגאַנג אין דער אידישער ליטעראַטור. אויף ווי פיל מיר איז באַקאַנט, איז ביז איצט געשריבען געוואָרען וועגען די פאַרשיע־דענאַרטיגע ריכטונגען און שאַטירונגען פון דער אידישער ליטעראַטור אין פראַגמענטאַרישער פאָרם: דאָ און דאָרט אַן אַרטיקעל איבער מענדעלע, דאָ און דאָרט אַן אַרטיקעל איבער שלום עליכם און דאָ און דאָרט אַן אַר־טיקעל איבער פרץ. אבער פון אַן איינהייטליכקייט, פון אַן אויפשטעלונג פון אַ געוויסען סיסטעם קען קיין רעדע ניט זיין. איך מיין ניט צו זאָגען, אַז די פאַרשטעהער פון דער אידישער ליטעראַטור זענען ניט ווי געהעריג אָפּ־געשאַצט געוואָרען: איך גלויב אָבער אַז איך בין בארעכטיגט צו זאָגען, אַז אַט די גרויסע זיילען זענען ניט אַרכיטעקטאַריש צוזאַמענגעשטעלט געוואָרען צו אַ גאַנצען בנין. מיין איצטיגע אויפגאַבע וועט דערפאַר זיין דורך קריטישע אַנאַליזען, אַט די אַלע פאַרשיעדענע שטרעמונגען צו ברענ־גען צו דער קרוב'עשאַפט, אין וועלכער זיי געפינען זיך באמת: אויפצו־דעקען דאָס געמיינשאַפטליכע אין געדאַנקען און געפיהלען ביי זיי און אַנצואווייזען ווער פון זיי איז געווען דער טאָן־געבער און ווער — זיין באַגלייטער; כאַראַקטעריזירען די אייגענשאַפטען אַט פון דעם הויפט־טאָן אָדער מאָטיוו אין יעדער ליטעראַרישער עפּאָכע.

עס פאַרשטעהט זיך אַז אין דער אידישער ליטעראַטור, ווי אין אַלע אַנדערע ליטעראַטורען, זיינען ניט פאַראַן קיין פעסט און שאַרף אָפּגע־גרעניצטע עפּאָכען. דאָך רעדט מען אין דער וועלט־ליטעראַטור פון עפּאָכען, מיינענדיג דערביי דאָס רעגירען פון אַ געוויסער אידעע אָדער אי־

דעען־קרייז אין א באשטימטער צייט, כאטש אין דער זעלבער צייט זענען נאך די אפגעלעבטע אידעען נים אין גאנצען פארשוואונדען געווארען און כאטש אין דער זעלבער צייט זענען שוין ארויסגעקומען נייערע אידעען פון דער הערשענדער. וואס עס איז ערלויבט, ווינשענסווערט און נוצ־ליך אין דער וועלט ליטעראטור איז ערלויבט, ווינשענסווערט און נוצליך אין דער אידישער ליטעראטור. דער איינציגער אונטערשיעד צווישען דער אידישער און וועלט־ליטעראטור אין דער באציהונג איז, וואס דאס שטיק אייבינקייט אויף וועלכער עס איז אויסגעוואקסען און זיך ענטוויקעלט די וועלט־ליטעראטור, איז אין קוואנטא פיעל גרעסער ווי דאס פארהעלט־ניסמעסיג קליינע שטיקעל צייט אין וועלכער די אידישע ליטעראטור איז אויסגעוואקסען און זיך ענטוויקעלט. דערפאר אבער איז דער גאנג פון איהר ענטוויקלונג אין טעמפא א סך שנעלער: באווייזט זיך אין דער אי־דישער ליטעראטור א געוויסע ריכטונג, ווערט זי אויף שנעל פון איהרע געגנער פאראורטיילט, פון איהרע אנהענגער פארגעטערט, און דער קאמפף צווישען די צוויי צדדים שפילט זיך אפ מיט א נערוועזער האסטיגקייט און דער נצחון אדער דער דורכפאל איז שוין פאראן. און דערפאר טרעפט עס אין דער אידישער ליטעראטור, אז שרייבער וואס וואלכען ביי אנ־דערע פעלקער נאך אפשר נים דערגרייכט דעם שפיץ פון זייער באריהמט־קייט האלטען שוין אין דער אידישער ליטעראטור ביי זייער אפלעבונגס־פעריאדע. איידער א שרייבער ד ע ר ל ע ב ט זיך ביי אנדערע פעל־קער, א י ב ע ר ל ע ב ט ער זיך אין דער אידישער ליטעראטור. די דאזיגע נערוועזע האסטיגקייט, קאן זיין, מאכט ביי אונז דאס צוזאמענ־טרעפען פון פארשיעדענע ריכטונגען אין דער זעלביגער צייט נאך בולט׳ער.

פון דעם ביז איצט געזאגטען ווערט פאר אונז קלאר, אז אונזער איינטיילונג וועט זיך מוזען זעהר ווייניג רעכענען מיט דער צייט. דער איינציגער מאסשטאב וועט מוזען זיין דער כאראקטער פון דעם אינהאלט און די אייגענארטיגקייט פון דער פארם.

איידער מיר רעדען וועגען פארשיעדענע ריכטונגען וועט פאר אונז זיין זעהר וויכטיג צו האבען א קליינע פארשטעלונג וועגען דעם, וואס עס ווערט פארשטאנען אונטער דעם ווארט „ריכטונג" בכלל. א נייע ריכ־טונג אין דער ליטעראטור הייסט נים עפעס אנדערש ווי א נייע אויפ־

פאסונג פון דעם וואס עס הייסט ליטעראטור: עס הייסט ניט וועניגער ווי די אויפשטעלונג פון א נייער קונסט־טעאריע און די אפלייקענונג פ׳ון דער טעאריע וואס האט עקזיסטירט ביז צו יענער צייט. איך וויל פאר־זוכען, דורך א קורצער אלגעמיינער ערקלערונג און קאנקרעטע ביישפילען קלארער צו מאכען דאס אויבען־געזאגטע.

וועגען דעם באגריף קונסט איז זעהר פיל גערעדט געווארען. אויף דער פראגע „וואס הייסט קונסט?" האט כמעט יעדער פילאזאף פאר־זוכט צו ענטפערען. און ווי גרויס די צאל פון אט די ענטפערס, אזוי גרויס איז אויך זייער פארשיעדענארטיגקייט. דאס באווייזט אז א פאל־שטענדיג אפגעשלאסענע, אלגעמיינגילטיגע דעפעניציע וועגען קונסט א׳ז ביז איצט נאך ניט אויפגעשטעלט געווארען: פארנעהמט א דענקענדער מענש א געוויסען פלאץ אין לעבען, שאפט ער זיך א געוויסען שטאנד־פונקט, א געוויסען בליק אויף זאכען און דערפון רעזולטירט זיך אויך זיין מיינונג וועגען דער אויפגאבע פון קונסט. אונז איז אבער קלאר, אז וואס פאר סיבות די מענשען זאלען ניט זעהן אין דער ענטשטעהונג פון דער קונסט, וואס פאר צוועקען מען זאל אין איהר ניט זוכען, האנדעלט עס זיך דאך וועגען דעם אויסדרוק פון געדאנקען און געפיהלען אין פארשיעדענ־ארטיגע פארמען און וואריאצעס: עס איז קלאר אז די קונסט קומט פון פסיכאלאגישען געביט און וואנדערט ווידער צוריק אין דעם פסיכאלאגי־שען געביט: עס איז א מין „פון הארץ צו הארץ" שפראך אויסגעדריקט אין מימיק, באוועגונג, קלאנג, ווארט, שווייגזאמקייט און, ווער ווייסט ווי פיל נאך, אנדערע מיטעל און וועגען. יעדע צייט, יעדע געזעלשאפט. יא, יעדעם אינדיווידואום האט זיין אייגענע שפראך. אבער מיר זעהען דאך אז אין׳ם מענשליכען פארקעהר זענען פאראן שפראכען וואס באהערשען גרעסערע קרייזען; דאס זיינען שפראכען ערפונדען פון שטארקע אינדי־ווידואומס, וואס צווינגען די שוואכערע זיך מיט זיי צו באדינען; יעדעם ווארט אין דער געוועהנליכער רעדע־שפראך איז א פראדוקט פון א שטאר־קען אינדיווידואום, א פארקערפערונג פון זיינעם א געפיהל, די אנטפלע־קונג פון זיינע א שטיק נשמה און — ווייל זיין געדאנק, זיין געפיהל, זיין נשמה איז שטארק, אקטיוו, — פארשקלאפט זי די שוואכע, די פאסיווע.

עס טרעפען זיך אין יעדער צייט און אין יעדער געזעלשאפט שטאר־קע פערזענליכקייטען, אקטיווע נשמות און האבען זייער איינפלוס אויף

זייער פאסיווער סביבה. עס טרעפען זיך אבער פ א ר ש י ע ד ע נ ע פערזענליכקייטען, פ א ר ש י ע ד ע נ ע נשמות און דא פאנגט זיך אן דער קאמפף צווישען די כחות. יעדער כח פאר זיך באשאפט זיין אייגענע שפראך, שנייט דורך אין דער אלגעמיין־מענשליכער פאסיוויטעט זיין אייגענארטיגען וועג, מיט אנדערע ווערטער, שאפט זיין אייגענע קונסט־טעאריע. יעדער זעהט די וועלט מיט זיינע אייגענארטיגע אויגען און ווייזט זי אויך אנדערע אין דער זעלבער געשטאלט. אנדערע וועלטען ווי זיינע עקזיסטירען ניט פאר'ן קינסטלער אלס קינסטלער. עס איז א וועלט, עמפפונדען דורך דעם קינסטלערס חושים און געשאפען נאך זיין געשמאק.

א נייע ריכטונג אין דער ליטעראטור הייסט דערפאר א נייער קוק אויף דער וועלט, הייסט נייע וועגען אין דענקען און פיהלען, נייע מיטעל זיך צו ערקלערען — א נייע קונסט טעאריע.

א ביישפיל וועט דעם ענין מעהר קלאר מאכען:

די מענשען האט זיך אין א באשטימטער צייט צוגעגעסען די וואַ־כעדיגקייט פון זייער געזעלשאפטליכען לעבען, דער קאמפף פאר עקזיס־טענץ האט אנגעוואוירען זיין רייץ און האט נאר געקענט צופרידענשטעלען אן אויסערגעוועהנליכען קמצן — דער מענש האט דערפאר אנגע־הויבען זוכען א נייע וועלט, א יום־טוב'דיגען עולם הבא. אט דער פאר־לאנג האט אויסגעפילט אלע מענשליכע הערצער, אבער עס איז ניט גע־ווען דאס ווארט אום אט דעם וואונש אנצורופען ביים נאמען, עס האט זיך געמוזט אויפזוכען א מענש וואס זאל אט דעם פארלאנג אין ווערטער אויסדריקען: דאס האבען געטאן די דיכטער פון די רעליגיעס, זיי האבען דעם וואונש פון'ם פאלק פארוואנדעלט אין לעגענדען, זיי האבען געשאפען נייע וועלטען, זיי האבען געשאפען נייע קונסט־טעאריען, נייע ריכטונגען אין דער ליטעראטור.

עס מיינט ניט צו זאגען, אז יעדע ריכטונג איז פון אנפאנג אן פון'ם דיכטער אליין אויפגעשטעלט געווארען באוואוסטזיניג; עס מיינט ניט צו זאגען, אז אט די אלע געדאנקען און געפיהלען, דורכגעמאכט און דורכגע־פיהלט פון פארשיעדענע מענשען און פארשיעדענע צייט־פעריאדען זיינען אויסגעארבייט געווארען נאך אן אויסגעטראכטען און פאראויס־באשטימ־טען פלאן — עס איז ניט אויסגעשלאסען אז די פלאן־מעסיגקייט האט

אומעטום געהאט א באשטימטען חלק, אבער איהר צו צושרייבען דעם גאנצען אויפטו אדער די גאנצע אויפטואונגען, וואס גרייטען צו די יום־טוב'דיגקייט פון לעבען, וואלט באמת שוין געווען צו פיל. — מען האט פון תמיד אן אנגעפאנגען צו רעדען פון ריכטונגען ערשט, ווען זיי זענען שוין געווען אין דערווירקליכקייט און האבען פארנומען זייער פלאץ אין'ם מענשליכען הארץ, אין דער געזעלשאפט. זיי זענען שוין געווען היסטאריש.

יעדע היסטארישע ווענדונג אין געזעלשאפטליכען גייסטיגען לעבען ווערט באאיינפלוסט פון צוויי כוחות — דאס זענען דער געדאנק און דאס באדערפעניש, פילאזאפיש אויסגעדריקט, דער אידעאליזם און מאטעריא־ליזם. דאס מענשליכע געפיהל באקומט איהר געשטאלט, וואקסט, אנט־וויקעלט זיך, שטייגערט זיך, ווערט פארשטארקט און אפגעשוואכט, בא־קומט פארשיעדענע וואריאציעס אונטער דעם איינפלוס פון מאטעריאלע און גייסטיגע באדערפענישען. צווישען אט די צוויי עקסצענטרישע פאלען באוועגט זיך דאס הארץ. און א מלחמה קומט פאר צווישען אט די צוויי דערמאנטע כחות און מיט איינעם פון די צדדים האלט תמיד דאס הארץ פון גרויסען געניאלען יחיד פון זיין צייט און ממילא שוין אויך די גאנצע געזעלשאפט, וועלכע ער באהערשט ביי זיין לעבען און פיל מאל ערשט נאך זיין טויט. שטעלט זיך דער געניאלער יחיד אויף דער זייט פון מאטעריאל איז ער מכריע די וואגשאל און דער צווייטער צד בלייבט הענגען אין דער לופט: ער, דער צווייטער צד, ווערט ניט אפגעשאפט פון דער וועלט, בלייבט אבער נאר אן אונטערגעארדענטער פאקטאר אין דעם מענשליכען לעבען ביז זיין דערלעזער קומט. דער גרויסער יחיד, וואס נעהמט זיך אן זיין קריוודע.

רעדט מען פון ריכטונגען אין דער ליטעראטור, מוז מען אין דער זעלבער צייט געדענקען, אז אויך זיי זענען אונטערגעווארפען דער ממשלה פון אט די כחות, אז זיי זענען ניט מעהר ווי די וואסערען וואס גיסען זיך ארויס פון אט יענע קוואלען.

מיר וועלען, אנווייזענדיג די פארשיעדענע ריכטונגען אין דער אי־דישער ליטעראטור, אויך פארזוכען יעדעס מאל זיי צו פארפאלגען ביז צו זייער ערשטען קוואל — אנווייזען אונטער דער הערשאפט פון וועל־כען כח זיי זענען ענטשטאנען.

מיר וועלען אנפאנגען מיט דער השכלה־באוועגונג. די השכלה איז

אפילו כמעט אין גאנצען א העברעאישע, מיר ווע‍לען זיך אבער דאך ביי איהר מוזען לענגער אָפּשטעלען, ווייל גראד פון איהר פאנגט זיך אָן די אידישע ליטעראטור.

אין וואָס איז באשטאַנען די השכלה באוועגונג? אויפ'ן ערשטען בליק און נאָכ'ן נאָמען השכלה, ווייזט עס אויס, אז זי איז געווען א ריכטונג, וואָס האָט אוועקגעשטעלט אין פראנט די בילדונג: אין עטליכע פון די פּראָדוקציעס פון דער השכלה־צייט זענען אויך אין אמת פאַראַן סימפּ־טאָמען וואָס — אויב מען זאָל אורטיילען נאָך זיי אליין — קענען דינען אלס א באווייז פאר אזא פּראָגראַם: בילדונג ווערט דאָרט פארגעטערט. אזא אורטייל קען מען זיך אָבער נאָר בילדען לייענענדיג עטליכע ווערק און האַבענדיג אין זין דעם נאָמען השכלה. ווילען מיר זיך אבער מעהר פארטיפען, זעהט מען גאנץ קלאָר, אז דער נאָמען השכלה האָט זיך דאָ גאָרניט געפּאַסט. מיר ווע‍לען פארזוכען, אזוי קורץ ווי מעגליך, נאָר אויף וויפיל עס איז אונז נויטיג פאר'ן פארשטענדעניש פון דער אידישער לי־טעראטור, צו כאראקטעריזירען די השכלה באוועגונג:

זי איז ראשית כל פול מיט סתירות; אָט איז זי זעהר פּראקטיש און פארלאנגט פון די אידען—און זי האָט זיך דאך געווענדט נאָר צו אידען—זיי זאָלען זיך אויסלערנען מלאכות אָדער שפּראכען כדי צו קענען אויס־קומען אין דער וועלט אויף א פיינעם און עהרליכען אופן און ניט פאר־פאָלגט ווערען אלס אידען; אָט פארגעסט זי זיך אין גאנצען אָן איהר פּראקטישקייט, פארגלאָצט די אויגען, כאַפּט זיך אָן אָן יעדען ביבליש־קלינגענדיגען וואָרט און איז גרייט איהם מקריב צו זיין אפילו דעם ריכטיגען אויסדרוק פון געדאנקען. א מערקווירדיגער ווידערשפּרוך! די מליצה האָט ניט נאָר געזוכט שעהנע, געצאַצקעטע און געצירקעלטע אויס־דריקען נאָר אז יעדער אויסדרוק זאָל ארויסרופען די אסאָציאציע פון א פסוק אין דער ביבעל. אָט די פּראקטישע מענשען וואָס האָבען פון זיך פון איין זייט געוואָלט אָפּטרייסלען דאָס אַלטע, אָדער עס וויי‍ניגסטענס פארבאהאלטען בחדרי־חדרים, אז קיינער זאָל דאָס ניט זעהן, זיינען אין דער זעלבער צייט אין גאנצען אָפּגעהאנגען פון דעם אלטען און געלאָזט יעדען געדאנק צענזורירט ווערען פון אן אַלטען אויסדרוק.

אבער דאָס איז ניט דער איינציגער ווידערשפּרוך אין דער השכלה. איינע פון איהר כאראקטער שטריכען איז די באשטרעבונג זיך צו באַ־

פרייען פון'ם פלפול. זי האָט כאַראַקטעריזירט דעם פלפול געדאַנקען־שפּיעל מיט דעם אויסדרוק: „פלוגתא על ביצה שלא נולדה": אין דער אייגענער צייט האָט זי זיך הויפּטזעכליך אָפּגעגעבען מיט קריטיציזם — אַן אַנדער פאָרם פון פלפול אָהן אַ שום פּראַקטישען נוץ. דער קריטיציזם פאַרנעהמט דעם גרעסטען פּלאַץ אין דער השכלה ליטעראַטור: עס ווערען קריטיקירט די פּרנסים, גבאים, צדיקים, רבנים און אַנדערע כלל־טוער. פּאָזיטיווען ווערט אָבער גאָר ניט געטאָן. אָט דער קריטיציזם האָט זיך אַזוי טיף אַריינגעריסען אין דער פּסיכאָלאָגיע פון זיין דור, אַז נאָך איצט, אין די קליינע אידישע שטעדטלעך וואו דער השכלה - איינפלוס איז נאָך ניט אין גאַנצען אָפּגעשאָפּט, הערט מען מענשען זיך באַריהמען „איך האָב איהם שוין א י י ן מאָל געזאָגט!" עס איז אויך כאַראַקטעריסטיש פאַר יענער צייט, אַז די ערשטע אידישע שרייבער וואָס זיינען נאָך געשטאַנען מיט איין פוס אין דער השכלה, האָבען אָנגעפאַנגען מיט סאַטירע. און אַזוי זעהן מיר אַז מענדעלע, וואָס כאָטש ער איז שוין געווען אָנגעשמעקט מיט אַן אַנדער גייסט, כאָטש זיין האַרץ האָט שוין געקלאַפּט נאָך אַ גאַנץ אַנדערען טאַקט. כאָטש זיין אויג איז שוין געווען עמפּפינדליך פאַר פעלדער און וועלדער, האָט זיך פונדעסטוועגען אויך איהם ניט איינגעגעבען זיך צו באַפרייען פון אָט דעם אויסגעטראָטענעם וועג פון קריטיציזם.

א ווייטערער, זעהר וויכטיגער שטריך אין דער השכלה ליטעראַטור איז דאָס געדאַנקליכע, דאָס אינטעלעקטועלע, די כונה. די גאַנצע השכלה ליטעראַטור איז אַ גרויסע זאַמלונג פון פּובליציסטישע אַרטיקלען — שעהן ליטעראַטור איז ערשטענס זעהר ווייניג פאַראַן און די, וועלכע איז פאַראַן, האָט איהר פּובליציסטישען הינטערגרונד.

— עס בלייבט אונז נאָך אַנצואווייזען איין איינציגען זעהר וויכטיגען שטריך אין דער השכלה ליטעראַטור — באַזונדערס וויכטיג פאַר אונזער פאַרשטענדני'ש פון דער פּעריאָדע אין דער אידישער ליטעראַטור וואָס פאָלגט נאָך דער השכלה — דאָס איז די פאָלשטענדיגע איגנאָרירונג פון דער אינדיווידואַליטעט. מיט כנסת ישראל האָט זיך אַלע־דינג אָנגעפאַנגען און מיט כנסת ישראל האָט זיך אַלסדינג געענדיגט. רש"י'ס קאָמענטאַר פון שיר־השירים קען זיין כאַראַקטעריסטיש פאַר דער השכלה ליטעראַטור און איהר אינהאַלט, כאָטש אָט דער קאָמענטאַר איז אַ היבש

ביסעל פריהער געמאכט געוואָרען. די שטענדיגע באשעפטיגונג מיט כנסת ישראל איז אויך די סבה פון די אלעגאָריען און סימבאליזמען וואס זיינען אין איהר אזוי שטארק ענטוויקעלט: כנסת ישראל איז אן אבסטראקטער באגריף און, עס איז באזונדערס אין דער שפּעטער ליטעראטור, ניט אזוי באקוועם אומצוגעהן מיט אבסטראקטע באגריפען. עס האָט געמוזט באשאפען ווערען עפּעס קאָנקרעטעס, וואס קען האנדלען, זיך באוועגען אין אז. וו. אט דער קאָנקרעטער באגריף וואס האָט מיט זיך פאַר־געשטעלט די כנסת ישראל, איז דער אָנפאנג פון סימבאליזם און אלעגאָריזם אין דער אידישער ליטעראטור. דאס זענען, קורץ סקיצירט, די הויפט מעלות און חסרונות פון דער השכלה ליטעראטור אויף ווי פיל זיי אינטערעסירען אונז פאר אונזער ענין.

עס וועט באר אונז אויך זעהר וויכטיג זיין זיך אפּצושטעלען אויף דער פראגע: פון וואנען האבען זיך גענומען אָט די אלע ווידערשפּרוכען אין דער השכלה ליטעראטור?

דער ענטפער אויף אָט דער פראגע וועט אונז אויך קענען דינען פאר א שליסעל צו א גאנצער רייה אונפארשטענדליכקייטען אין דער אידישער ליטעראטור.

אלע ווידערשפּרוכען פון יענער צייט, האָבען זייער ערקלערונג אין דעם וואָרט נ א ט ו ר א ל י ז ם. עס שיינט אויפ'ן ערשטען בליק פּאראַדאקסאל און גאנץ אונפערשטענדליך. מיר וועלען אבער באלד זעהן ווי אָט די ריכטונג, וואס ווערט אין דער וועלט ליטעראטור אָנגערופען נאטוראליזם, איז די הויפּט־סבה פון אָט די אלע ווידערשפּרוכען.

ראשית כל די פראגע: „וואס מיינט נאטוראליזם“? אונטער נאטוראליזם פארשטעהט מען די שטרעבונג פון מענשען זיך צו באפרייען פון דעם וואכעדיגען שטאָדט־איינפלוס און מיט זייער גייסט צוצוקומען נאהענטער צו דער נאטור. אָט די שטרעבונג האָט באהערשט א גרויסען טייל פון דער ענגלישער פּאָעזיע אין'ם 19טען יאהרהונדערט, האָט גע־וועלטיגט אין א גרויסען טייל פון דער דייטשער פּאָעזיע און אויך געפונען פלאץ אין דער השכלה ווי אויך אין דער שפּעטערדיגער אידיישער ליטעראטור. דאס צוריק־קערען צו דער נאטור מיינט אין דער זעלבער צייט א פארהערליכונג פון בערג, וועלדער, פעלדער; די פאַרהערליכונג פון דאס פּרימיטיווע, פון פּרימיטווע מענשען, פון דער פּרימיטיווער

שפּראַך, די פאַרהערליכונג פון פּשוט'ן פאָלק וואָס שטעהט נאָהענט צו דער נאַטור.

ביי אַנדערע פעלקער קומט עס גאַנץ נאַטירליך אַרויס. זיי האָבען בערג, פעלדער, וועלדער און די פאַרגעטערונג קומט אַרויס אויף אַ גאַנץ נאָרמאַלען אופן. אונזער לעבען איז אין געזעלשאַפטליכער באַציהונג אוננאָרמאַל: מיר האָבען ניט קיין פעלדער, וועלדער, בערג בוימער — מיר האָבען ניט קיין לאַנד. אונזער לאַנד איז אין דער ביבעל. אידען וואוינען אין פאַרשיעדענע לענדער. דאָס זענען אָבער ניט זייערע לענדער. זייער לאַנד איז אין דער ביבעל. זייער לאַנד איז אַ פאַנטאַס, אַ גייסטי־גער בנין אויפגעשטעלט אין דער ביבעל. און עס טראָגען זיך אידען שוין הונדערטער יאָהרען אַרום מיט זייער אייגען לאַנד אין זייער גייסט. זייערע בערג זענען די בערג פון לבנון, כרמל, יהודה. זייער ים איז דער ים המלח, זייער טייך איז דער ירדן: זייערע בוימער זענען באַקסער און פייגען בוימער. און ניט דער אמת'ער ירדן און ניט דער אמת'ער ים המלח נאָר די, וועגען וועלכע מיר האָבען געלערענט אין דער ביבעל. אונזערע ימים. טייכען, פעלדער, וועלדער, זענען אין דער ביבעל.

אַט דער אוננאָרמאַלער צושטאַנד, אַט דאָס פאַנטאַסטישע לאַנד, איז דער שליסעל פון דעם סוד פאַר וואָס דער נאַטוראַליזם קומט ביי אונז אַרויס אין אַ גאַנץ אַנדערער פאָרם ווי ביי אַלע אַנדערע פעלקער. מיר פאַרהערליכען אויך די בוימער, די פעלדער, די וועלדער, די טייכען, ימים. דאָס פּרימיטיווע, די פּרימיטיווע מענשען, די פּרימיטיווע שפּראַך. אָבער אונזער פּרימיטיווע שפּראַך איז די ביבעל־שפּראַך. אונז איז טייער יעדע ערינערונג, יעדער געדאַנק, יעדעס געפיהל וואָס דערמאַנט, וואָס רופט אַרויס אַסאָציאַציעס אין פאַרבינדונג מיט יענעם פאַנטאַסטישען לאַנד. אַט דאָס איז די הויפּט אורזאַכע פון'ם מליצה שרייבען: עס איז דאָס דערנעהענטערען זיך צו דער נאַטור פון אַ יענעם פאַנטאַסטישען לאַנד: עס איז דערפאַר קיין וואונדער ניט, וואָס אַ היבש ביסעל פון דער השכלה ליטעראַטור באַווייזט אַ גאַנץ שוואַכען אינהאַלט: דער עיקר איז דאָרט די שפּראַך, דער קלאַנג וואָס דערמאַנט אָן דעם פּסוק, אין דעם פאַנטאַסטי־שען לאַנד.

אָבער דער אידישער נאַטוראַליזם האָט נאָך אַ צווייטע זייט און איז פאַר אונז נאָך וויכטיגער ווי די ערשטע און—דאָ קומען מיר צום אָנפאַנג

פון דער אידישער ליטעראַטור; פון דער אידישער ליטעראַטור וואָס איז צום סוף פון דער השכלה געווען ניט עפּעס אנדערש ווי די אנדערע זייט פון דער מטבעה פונ'ם נאַטוראַליזם — דאָס איז דער דעמאָקראַטיזם.

דער אַבסטראַקטער נאַטוראַליזם, די אַבסטראַקטע באַגייסטערונג פאַר'ן בוד־לאַנד, פאַר דער פאַנטאַזי געביידע, איז דאָך ניט געווען גענוג אום אויסצודריקען דעם אמת'ען פאַרלאַנג זיך אָפּצואווענדען פון דער שטאָדטישער טאָג־טעגליכקייט. אויף איין זייט איז געשטאַנען דאָס קאָ־בעדיגע לעבען, דער ממשות'דיגער קאַמפּף פאַר'ן דאָ־זיין, די ווירקליכע דאגות פּרנסה — אויף דער אנדערער זייט איז די יום טוב'דיגקייט גע־ווען א צו רוחניות'דיגע; אויף איין זייט איז געשטאַנען די שטאַרקע ווירקליכקייט, דער מגושם'דיגער היינט, אויף דער אנדערער זייט — דער פאַר־טויזענד־יאָהריגער נעכטען. דער קאַמפּף איז ניט געווען קיין גלייכער, דערצו איז אינ'ם נאַטוראַליזם אליין געלעגען א קערניגער ווי־דערשפּרוך קעגען לופט בנינים. דער נאַטוראַליזם איז אין גאַנצען קער־פּערליך און האָט זיך שווער געקענט איינפּאַסען אין א פאַנטאַזי־דראַם. דער פּועל־יוצא דערפון האָט געמוזט זיין, אז דער נאַטוראַליזם האָט זיך געזוכט זיינע וועגען אין דער ווירקליכקייט: עס האָט זיך אָנגעפאַנגען מיט דעם געברויכען פון דער געשפּראָכענער שפּראַך אין דער ליטעראַטור, אנ־שטאָט דער אַריסטאָקראַטישער בוד־שפּראַך — עס איז געלעגט געוואָרען דער ערשטער גרונד־שטיין פאַר דער אידישער ליטעראַטור.

אין דעם אָנפאַנגען פון שרייבען אויף דער נאַטירליכער איינפאַ־כער שפּראַך איז געלעגען א דאָפּעלטער פּראָטעסט קעגען די באַשטעהענדע ליטעראַטור; א פּראָטעסט קעגען די געצאַצקיטקייט, געצירקעלטקייט פון דער מליצה־שפּראַך און א פּראָטעסט קעגען דעם פאַנטאַסטיש־אַריסטאָ־קראַטישען אינהאַלט. עס איז געווען א פּראָקלאַמירונג פון דער איינ־פאַכקייט אין דער ליטעראַטור, אנשטאָט דער קונסטליכקייט

אַט די ערשיינונג איז ניט נאָר פאָרגעקומען ביי אידען. דער פאַטער פונ'ם ענגלישען נאַטוראַליזם, וויליאַם וואָרדסוואָרט, איז אין דער באַ־ציהונג געגאַנגען אַזוי ווייט, אז ער האָט באַהויפּטעט אז די שפּראַך פונ'ם פאָלק איז די בעסטע שפּראַך פאַר דער ליטעראַטור. ער האָט די באַהויפּ־טונג זיינע געפירט ביז צו דער לעצטער קאָנסעקווענץ און זי אויך ער־קלערט אויף זיין נאַטוראַליסטישען, אייגענאַרטיגען אופן: היות ווי דאָס

איינפאַכע פאָלק איז אין נאָהענסטען פאַרקעהר מיט דער נאַטור און האָט וועניג געלעגענהייטען אז זיין שפּראַך זאָל פאַרדאַרבען ווערען פון דער סאָציאַלער נאַרישקייט, מוז דערפאַר זיין שפּראַך זיין די בעסטע. אזוי אַרום קומט ער צו דעם פּאַראַדאָקסישען שלום אז צווישען דער פּראָזע און דער דיכטערישער שפּראַך איז ניט פאַראַן קיין שום אונטערשיעד און עס קען אויך אזעלכער ניט זיין.

פון דעם ביז איצט געזאָגטען קומען מיר צום שלוס, אז דער זעלבער נאַטוראַליזם וואָס האָט אין דער השכלה־פּעריאָדע אויפגעהויבען די מליצה צו אַ צוועק פאַר זיך — די גייסטיגע פאַרבינדונג מיט׳ן גייסטיגען פאָלק — דער זעלבער נאַטוראַליזם איז אויך געווען דער מאָטיוו פאַר׳ן אָפּזאָגען זיך פון דער מליצה און אננעהמען די אמת׳ע שפּראַך פונ׳ם ווירקליכען פאָלק.

עס וועט פאַר אונז אויך אינטערעסאַנט זיין צו דערמאָנען דעם פאַקט, אז דער נאַטוראַליזם אין דער ליטעראַטור איז געגאַנגען כמעט האַנט אין האַנט מיט דער מאַטעריאַליסטישער געשיכטס־אויפפאַסונג און בכלל מיט דעם מאַטעריאַליזם אלס פילאָזאָפישע ריכטונג. עס לאָזט זיך ניט פעסט שטעלען — עס זענען ביז איצט נאָך ניט פאַראַנען די נויטיגע פאָראַרבייטען דערצו — אויב די מאַטעריאַליסטישע וועלט־אַנשויאונג ווי אויך די מאַטעריאַליסטישע געשיכטס־אויפפאַסונג האָבען געהאַט אַ דירעקטען איינפלוס אויף דער אַנטשטעהונג פון דער אידישער ליטעראַטור. מען קען אָבער מאַכען די השערה, אז אַט די אַנשויאונג, וואָס האָט אַוועקגעשטעלט דאָס ממשות׳דיגע אין פאָדערגרונד, האָט אַ סך מיטגעהאָלפען דער נייער ליטעראַטור אין אידיש. אויב אַזאַ השערה איז אַביסעל צו געוואָגט בנוגע צו דער אַנטשטעהונג פון דער אידישער ליטעראַטור, איז אָבער אַזאַ באַהויפּטונג שטענדיג בארעכטיגט: מען זאָל זיך נאָר דערמאָנען אז דער ראָל פון דער אַרבייטער באַוועגונג אין דער אידישער ליטעראַטור.

ווי מיר זעהען איז דער אָנפאַנג פון דער אידישער ליטעראַטור געמאַכט געוואָרען אונטער אַ פרעמדען אויסערליכען איינפלוס; עס איז די ווייטערע פאַרטזעצונג פון דער השכלה נאָר אין דער אַנטקעגען־געזעצטער ריכטונג. דער פּועל־יוצא דערפון איז וואָס די זעלבע מעלות און חסרונות מיט וועלכע עס האָט זיך אויסגעצייכענט די השכלה געהען

כמעט אלע אריבער אין דער אידישער ליטעראַטור — אזוי איז מענדעלע פון איין זייט די פאַרטזעצונג פון דער השכלה און פון דער צווייטער — דער גרונדשטיין פאַר דער אנטוויקלונג פון דער אידישער ליטעראַטור.

2.
מ ע נ ד ע ל ע.

מענדעלע׳ס נאַטוראַליזם איז ניט נאָר אנדערש פונ׳ם נאַטוראַליזם פון דער השכלה־פעריאָדע, ער איז אויך אנדערש פון דעם נאַטוראַליזם, וואָס האָט געהערשט אין זיין צייט אין דער אייראָפּעאישער ליטעראַטור.

וויליאַם וואָרדסוואָרט און סעמועל טיילאָר קאָלרידזש — די צוויי הויפּט־פאַרטרעטער און באַשאַפער פונ׳ם נאַטוראַליסטישען אידעען־גאַנג אין דער ענגלישער ליטעראַטור — איך נעם אלס ביישפּיל די ענגלישע ליטעראַטור, ווייל דאָרט איז דער נאַטוראַליזם געווען אם בולט׳סטען און איז געקומען פון דער ערשטער האַנט — האָבען, ביידע שטרעבענדיג צו איין צוועק, זיך דאָך געטיילט אין צוויי ריכטונגען: די ערשטע ריכטונג איז באַשטאַנען אין דעם צו באַהאַנדלען מיטאָלאָגישע פּערזאָנען אויף א גאַנץ נאַטירליכען אופן, באַשאַפען ארום זיי א ווירקליכקייטס־אַטמאָס־פער און זיי שילדערען אזוי דראַמאַטיש־לעבעדיג, אזוי רעאַל־פאַרשטענד־ליך און פּסיכאָלאָגיש־אמת אז עס זאָל זיך לעגען אויפ׳ן שכל פונקט ווי דאָס וואָלט געווען פונ׳ם לעבען גענומען. דער צוועק דערפון איז געווען צו באַווייזען, אז אַט די מיטאָלאָגישע פיגורען, פאַנטאַסטישע באַ־שעפענישען זעהען אינ׳ם שיין פונ׳ם נאַטוראַליזם פיל שענער אויס ווי ווען זיי זענען אריבערגעטראָגען אין דער איבער־נאַטירליכער וועלט, קע־גען וועלכע דער נאַטוראַליזם האָט אָנגעפיהרט זיין קאַמפף: אין דעם איז פאַראייניגט געלעגען די פאַרנייגונג פון דער איבערנאַטירליכקייט, די גע־גאַטיווע באַציהונג צו דער געגנערישער ריכטונג און צוגלייך דאָס ארויפ־זעצען אויפ׳ן טראָן דעם נאַטוראַליזם די פּאָזיטיווע פאַרהערליכונג פון דער נאַטירליכער וועלט. דער כח פון דער נאַטירליכקייט האָט זיך נאָך באַזונדערס ארויסגעוויזען דורך דעם, וואָס די העלדען זענען געקומען פון א מיטאָלאָגישער וועלט און זענען געווען געצוואונגען אָנצונעמען די טאָג־טעגליכע געזעצען פונ׳ם ווירקליכען לעבען. דאָס איז געווען **א י י ן** ריכטונג.

די צווייטע ריכטונג איז באשטאַנען אין דעם צו נעמען סוזשעטען פונ'ם טאָג־טעגליכען לעבען און זיי שילדערען אויף אויסערארדענטלי־כען אופן, אנטוויקלען ארום זיי אזא פּרעמדארטיגע סביבה, אז דער לעזער זאָל זיין דורך דעם פרעמדען טאָן געצוואונגען זיך אומצוקוקען אויף זיי, זיי שענקען אויפמערקזאמקייט גלייך ווי ער זעהט זיי דאָס ערשטע מאָל אין זיין לעבען, כאָטש דורך דער געוואוינהייט מיט זיי פארטראַכט ער זיך שוין געוועהנליך אויף זיי ניט מעהר. דער צוועק פון אָט דער ריכטונג איז געווען דערזעלבער ווי פון דער פריהער דערמאָנטער, כאָטש די וועגען זענען געווען ענטקעגענגעזעצטע. די ערשטע ריכטונג האָט דורך איבערנאַטיר'ליכע פּערזאָנען געוואָלט באווייזען דאָס גרויסקייט און וויכטיגקייט פון דער נאַטור, און דערפאַר האָט זי דאָס איבערנאַטירליכע געמאַכט נאַטירליך; די צווייטע ריכטונג האָט דורך דער פארהערליכונג פון זאַכען, וואָס מענשען האָבען שוין פאַרוואַכעדיגט, געוויזען דעם כח פון דער נאַטור. די וואָכעדיגקייטען זענען געהייליגט געוואָרען דורכ'ן נאַטוראַליזם. דער צוועק פון ביידע ריכטונגען איז געווען די נאַטור.— צו פאַרבינדען דעם מענשען מיט דער נאַטור, פון וועלכער ער איז אָפּ־געריסען געוואָרען פון איין זייט דורך דער וואָכעדיגקייט פון דער צווײ־טער זייט דורך דער איבערנאַטירליכקייט.

ווי מיר זעהען, זענען דאָ די נאַטוראַליסטען ארויסגעגאַנגען פון אַ געוויסער פּ אַ ע ט י ש ע ר וועלט־אַנשויאונג. איך אונטערשטרייך דאָס וואָרט „פּאָעטישער“ אום ניט מיספּארשטאַנען צו ווערען, אז עס האַנדעלט זיך וועגען אַן אַנשויאונג, וואָס די נאַטוראַליסטען האָבען פון ערגעץ געלערנט, פאַר גוט געפונען און זיך גענומען זי פּרעדיגען. ניין! דאָס איז ניט דער פאַל, עס האַנדעלט זיך, אויב מען קען זיך אזוי אויס־דריקען, וועגען דעם סך־הכל פון פּאָעטישער שטימונג, וואָס ווערט פאַר־קערפּערט טאַקי פּלאַנמעסיג אבער דאַך אין פּאָעטישע ווערק.

דערביי איז וויכטיג צו באמערקען אַז ביידע — סיי קאָלרידזש, וואָס האָט פאַרטרעטען די ריכטונג אראַפּצוציהען די הימלישע באַשעפענישען אויף דער ערד, כדי אויף אזא'ן אופן צו דערהויבען די ערדישע פּאַסי־רונגען, סיי וואָרדסוואָרט, וואָס האָט צו דעמזעלבען צוועק ארויפגעבראַכט דאָס ערדישע אויפ'ן הימעל, בדייע האָבען זיך ניט פאַרנומען מיט'ן אויס־לאַכען דאָס וואָכעדיגע אדער דאָס איבערנאַטירליכע, ניין. זיי זענען ביידע

געווען פעסט איבערצייגט, אז די נעגאַטיווע קריטיק פון א געגנער קען צו גאַר ניט נוצען, אז אנשטאט דעם איז נייטיג די אייגענע פּאָזיטיווע פאַרשטאַרקונג: ביידע האָבען געוואוסט, אז דאָס קען זיך זיי נאָר איינגעבען דורך דער באשאַפונג פון א נייער סביבה, נייע ווערטער, נייע קלאַנגען, נייע פאָרמען.

לאָמיר איצט אקאָרשט א קוק טאָן ווי עס זעהט אויס מענדעלע׳ס נאַטוראַליזם אין פאַרגלייך מיט די פריהער דערמאָנטע. ראשית כל נעמט ער זיך קריטיקירען דעם אידעאַליסטישען נאַטוראַליזמוס פון דער השכלה: — „על פּי מקרה האָט איינער אמאָל אין דעם שטעדטעל גראַד געבראַכט א טייטעל, האָט איהר באַדאַרפט זעהן ווי אזוי מען איז דאָס געלאָפען אנקוקען אויף חדושים. מען האָט אויפגעמישט א חומש און געוויזען אז תמר, דער טייטעל שטעהט אין חומש! ס׳טייטש דער טייטעל, אט דער טייטעל וואַקסט דאָך פון ארץ ישראל!... קוקענדיג אויפ׳ן טייטעל האָט זיך אויסגעדאַכט, ארץ ישראל איז פאַר די אויגען, אָט געהט מען איבער דעם ירדן, אָט איז די מערת המכפּלה, דער מוטער רחל׳ס קבר. דאָס כותל־מערבי, אָט באַדט מען זיך אין חמי־טבריה, מען קריכט ארויף אויפ׳ן הר־הזיתים, מען עסט זיך אָן מיט באָקסערען, מיט טייטלען און מען לעגט אָן פולע קעשענעס מיט ארץ־ישראל ערד. אך, האָט מען געקרעכצט און אין די אויגען האָבען זיך איטליכען געשטעלט טרערען“. — שוין אין דער כאַראַקטעריסטיק פון יענעם באַרענלאָזען נאַטוראַליזם באַציהט זיך מענדעלע זעהר קריטיש צום גאַנצען ענין: ער שטעלט אויף א י י ן שטופע די שענסטע אידישע טראַדיציעס, וואָס זענען פאַרבונדען מיט דער מערת־המכפלה, מיט דער מוטער רחל׳ס קבר, מיט׳ן ירדן, מיט דער כותל מערבי — אָט די אלע שעהנע גייסטיגע טראַדיציעס, שטעלט ער אוועק גלייך מיט׳ן נאַרישען פאַרלאַנג זיך אָנצועסען מיט באָקסערען, מיט טייטלען און אָנלעגען פולע קעשענעס מיט ארץ־ישראל ערד. אבער דער־מיט אליין באַנוגענט זיך ניט מענדעלע: ער געהט איבער פון אָט דער שילדערונג גלייך צו דער שילדערונג פונ׳ם אומגליקליכען צושטאַנד פונ׳ם אידישען מאַטעריעלען לעבען אין יענער צייט. ער שילדערט ווי אין טונעיאַדעווקע — און פאַר מענדעלען איז דאָך דער גאַנצער אידישער ישוב איין גרויס טונעיאַדעווקע — „האָט דער ניי־אָנגעקומענער פּריס־טאַוו געהערשט ביד רמה, האָט אראָפּגעריסען יאַרמולקעס, אָפּגעשניטען

פּאות. פאַרשפאַרטע אידען, ווייל זיי האָבען ניט געהאַט קיין פּאַספּאָרטען" א. אז. וו. און ווייזט אן אויף דער לעבערליכקייט פון דער הילף דערצו, וואָס איז באַשטאַנען אין רעדען מכוח דעם תוגר, מכוח די עשרת השבטים „ווי גליקליך זיי לעבען דאָרטען אין יענע ווייטע מקומות אין גדולה, עושר און כבוד."

שפּעטער זעהען מיר ווי ער לאַכט אָפּ פון בנימין מיט סענדערלען מיט זייער קוק אויף דער נאַטור. „שיפּענדיג זיך איינמאָל אויף דער פּיאַטיגאָרילעווקע האָט בנימין דאָרט דערזעהן אין דערמיט טייך א גאַנץ גרויסען אָרט, וואָס איז געווען גרין באַוואַקסען און מיט זיין גרינקייט די אויגען פאַרנומען. ער האָט געמיינט, אז דאָס איז א וויספּע באַוואַקסען מיט גראָז און מיט שמעקעדיגע קרייטעכצער" עס שטעלט זיך ארויס, אז דאָס איז גאָר א גאַנץ שמוציג, געדיכט וואַסער און דער גרינער מאַך האָט א ריח... בנימין וועָרט אָבער דערביי אַזוי באַגייסטערט, אז ער וויל ארויס־שפּרינגען פונ'ם שיפעל און איז אין סכנה דערטרונקען צו ווערען, ווען ניט דער קאַפּיטאַן זאָל איהם געווען אָפּהאַלטען.

מיר זעהען דאָ אין מענדעלע'ן א נייגונג צו ווירקליכקייט, א באַציהונג צו אמת'ער נאַטור. אָבער זיין נייגונג ווייזט זיך פאַר אונז ארויס אויף א לאַגישען, חשבון'שען אופן: ווען ער לאַכט פונ'ם אידעאַליסטי־שען נאַטוראַליזם, ווען ער לאַכט פון א געדיכטער שמוציגער וואַסער־לוזשע, בכן איז א סמן, אז ער איז באַגייסטערט פאַר דער אמ'ער נאַטור — דאָס איז דער פּלפּול־וועג פון „מכלל לאו אתה שומע הן".

אָבער אויך דאָרט וואו מענדעלע ווייזט ארויס פּאָזיטיווע באַגייסטע־רונג פאַר דער נאַטור, איז ער גאַנץ אנדערש ווי די פריהער דערמאַנטע נאַטוראַליסטען. מענדעלע'ס נאַטוראַליזם איז ניט אויסגעוואַקסען צו ווע־רען א לעבענס־אַנשויאונג, אז דאָס לעבען מיט און אין דער נאַטור איז דער צוועק פונ'ם לעבען. עס העלפט ניט, וואָס ער באַטאַנט אין פּובלי־ציסטישער פאָרם די גרויסע באַדייטונג פון דער נאַטור, עס העלפט אויך ניט די דעטאַאילירטע נאַטור־שילדערונג ביי מענדעלע'ן. דאָס בילד איז גוט און מיט אַלע איינצעלהייטען פאָטאָגראַפירט; מיר זעהען דער־פון, אז מענדעלי האָט אויגען צו זעהען נאַטור־שעהנקייט, ער האָט אויע־רען צו הערען נאַטור־קלאַנגען; מיר פאַרשטעהען אויך, אז די נאַטור האָט א ווירקונג אויף זיין דענקען און פיהלען, וואָרים אויב ניט, וואָלט

ער זיך ניט געקאַנט אַריינלאָזען אין אַזעלכע דעטאַאילירטע שילדערונגען, אָבער עס בלייבט פאַר אונז איז גאַנצען אַ סוד, וואָס פאַר געדאַנקען האָט אַט דאָס נאַטור־בילד ביי איהם אַרויסגערופען, וועלכע סטרונעס פון זיין האַרץ האָט עס אַנגעריהרט און וואָס האָט ער געפיהלט; עס בלייבט פאַר אונז אַ סוד — כאָטש ער איז אונז דעם סוד מגלה אויף אַ פּובליציסטישען אופן — צי האָט מענדעלע דערזעהען אין דער נאַטור דעם זין פון לעבען אָדער ניט; מענדעלע'ס נשמה באַציהונג צו זיינע איינענע בילדער בלייבט אונז גאַנץ פרעמד.

און עס שטעלט זיך די פראַגע: פאַר וואָס שווייגט מענדעלע'ס האַרץ, ווען זיין פּינזעל רעדט? פאַר וואָס איז מענדעלע אַזוי רייך אין פאַרבען, שאַטירונגען און אַזוי אָרעם אין געפיהלען? פאַר וואָס איז מענדעלי'ס נאַטור־שילדערונג נאָר שעהן און ניט אויך לעבעדיג?

דער ענטפער איז קורץ: מ ע נ ד ע ל ע ס נ אַ ט ו ר אַ ל י ז ם א י ז אַ פּ אַ ס י ו ו ע ר.

דאָס מוז ערקלעהרט ווערען.

כדי צו קענען זיין אַ נאַטור־קינסטלער זענען נויטיג — אויסער דעם, וואָס יעדער קינסטלער מוז בכלל זיין אַ פּערזעהנליכקייט — צווייערליי אויסערליכע פעהיגקייטען און צווייערליי אינערליכע. די אויסערליכע פעהיגקייטען באַשטעהען, ערשטענס, אין דער שאַרפער באָאָבאַכטונגס־קראַפט און, צווייטענס, אין דער ווידערגעבונגס־פעהיגקייט. עס זענען פאַרהאַן מענשען, וואָס האָבען שאַרפע חושים און זיי געהט גאָר ניט פאַרלאָרען, ווען זיי באָאָבאַכטען די נאַטור, אָבער זיי בלייבען דערביי, זיי קענען זיך מיט אַנדערע דערמיט ניט טיילען: זיי פעהלט די ווידערגע־בונגס־קראַפט; אַנדערע ווידער וואָלטען געקענט זיין גוטע נאַטור־רע־פּאָרטערס, זיי האָבען די מיטעל אַלצדינג, וואָס זיי זעהען צו ווידערגע־בען, איז אָבער זייער באָאָבאַכטונגס־קראַפט אַן אָרעמע. זיי זעהען זעהר ווענינג. מענדעלע איז פון די גאָט־געבענשטע מענשען, וואָס האָבען אַט דיביידע אויסערע פעהיגקייטען, אָבער איהם פעהלען די אַנדערע צוויי כחות — די אינערליכע.

די אינערליכע אָדער פּערזענליכקייטס־פעהיגקייטען באַשטעהען אין דעם: ערשטענס, דאָס באָאָבאַכטעטע אינערליך צו איבערלעבען, עס אויס־מישען מיט די פּערזענליכע געפיהלען אַזוי, אַז עס זאָל ווערען אייגענס

און, צוזייטענס, אַז די פּערזענליכע געפיהלען צו קריסטאַליזירען צו אַן איינציגען גענעראַליזאַציאָנס־געפיהל, וואָס זאָל זיך אויסלייטערען צו אַ געדאַנק, צו אַן אנשויאונג. זעהט דער קינסטלער מיט זיינע פאַרשאַרפטע אינערליכע און אויסערליכע חושים אַ נאַטור־בילד, דרינגט דאָס אַריין טיף אין איהם און פאַראורזאַכט דאָרט אין זיין אינערען אַן אויפבּרויזען פון געפיהלען, פון געדאַנקען. האָט זיך דאָס בילד אָפּגעשטעלט אינ׳ם קינסטלער, אַזוי האָט עס זיך אַריינגעריסען אין זיין פּסיכאָלאָגישער וועלט און זי פאַרענדערט. ביז צו אַט דעם מאָמענט איז דער קינסטלער פּאַסיוו, ער איז אונטערוואָרפען דעם איינפלוס פונ׳ם נאַטור־בילד: דער קינסטלער איז דאָ דער ליידענדיגער טייל און די נאַטור איז דער וויר־קענדיגער.

וויל אָבער דער קינסטלער ווייזען דער וועלט אַט דאָס בילד: וויל ער, אַז די מענשען, וואָס וועלען זעהען אַט דאָס בילד אין דער ווירקליכ־קייט אָדער נאָר אין דער פאַנטאַזיע דורך זיין לעבהאַפטער שילדערונג זאָלען פיהלען דאָסזעלבע, וואָס דער קינסטלער האָט געפיהלט, מוז עס שוין געגעבען ווערען ניט נאָר אויסערליך, ניט נאָר ווי עס זעהט אויס פאַר יעדען זעהעדיגען מענשען, עס מוז געגעבען ווערען מיט׳ן גאַנצען מיש־מאַש פון געפיהלען און קעגען־געפיהלען, וואָס זענען ביי איהם אַרויס־גערופען געוואָרען. נאָך מעהר — און דאָס איז דאָס וויכטיגסטע — פון אַט דעם מיש־מאַש פון טעזים און אַנטי־טעזים געפיהלען מוז זיך אַרויס־קריסטאַליזירען איין איינציגער קלאָרער געדאַנק — דער געדאַנק, וואָס ווערט געבוירען און אַנטוויקעלט אינ׳ם שויס פון דער פּאָעזיע. און אַט דעם געדאַנק שטעקט דאָס פּערזעהנליכע פונ׳ם קינסטלער.

מענדעלע׳ן פעהלט דאָס. מענדעלע האָט די אויסערע פעהיגקייטען. ער קען באַאָבאַכטען, קען ווידערגעבען. ער ווערט אויך באַאיינפלוסט פון דער נאַטור, פאַר אונז אָבער בלייבט דער איינדרוק אַ סוד. מענדעלע, ווען עס קומט צום ווידערגעבען זיין אינערליך פיהלען, זיין פּסיכאָלאָגיש רעַ־אַגירען אויף די נאַטור־באַאָבאַכטונגען, דאָ בלייבט ער פּאַסיוו. מענדעלע קען נאָר אויפנעמען אינערליך, ווידערגעבען אָבער קען ער נאָר אויסער־ליך: אין דער באַציהונג איז ער אַ קאַלטער שפּיגעל און גיט דאָס בילד ווי ער האָט עס געזעהען און דערצו נאָך, ווי די נאַטור פון אַ שפּיגעל, מיט אַ דאָפּעלטער דיסטאַנץ. מענדעלע׳ס נאַטור־בילדער זענען אַנטלי־

הענע פון דער נאטור: דאס אייגענטום־רעכט אויפ׳ן נאטור־בילד, די אק־טיווע מיטשאפונג פונ׳ם פערזענליכען מיט דער נאטור צוזאמען דאס פעהלט מענדעלע׳ן — מ ע נ ד ע ל ע ס נ א ט ו ר א ל י ז ם א י ז א פ א ס י ו ו ע ר.

דאס מיינט ניט צו זאגען, אז מענדעלע איז ניט געווען קיין פערזענליכ־קייט, עס קען זיין, אז מענדעלע האט אויך באזעסען די אינערליכע פע־היגקייטען אויף וועלכע מיר האבען דא אנגעוויזען. אויף יעד־ען פאל איז דער פאקט, אז ער איז געבליבען פאסיוו אין זיינע נאטור־שילדערונגען ניט קיין באווייז פאר דער פארקלענערונג פון מענדעלע׳ס פערזענליכ־קייט, כאטש עס ווייזט אויפ׳ן ערשטען בליק אזוי אויס: עס זענען אפשר געווען אויסערליכע כחות, וואס האבען איהם דערפון אפגעהאלטען צו בא־פארבען די נאטור־בילדער מיט זיין אייגענער נשמה־פארב. דא קומען מיר צו אן אנדער ריכטונג, אויסער דעם נאטוראליזם, אונטער׳ן איינ־פלוס פון וועלכער מענדעלע האט געשאפען — דאס איז דער פאזיטיוויזם אין דער רוסישער ליטעראטור.

א פאר ווערטער וועגען דעם פאזיטיוויזם:

די הויפט־עקרים פון דער פאזיוויסטישער פילאזאפיע זענען אביעק־טיוויטעט און רעאליטעט. די אביעקטיוויטעט שטעלט אוועק דעם טראפ אויף דער זאך, וואס איז באארבייט געווארען און ניט אויף דער פער־זענליכער אויפפאסונג פונ׳ם באאבאכטער; זי ליידט ניט דאס סוביעק־טיווע. דער צווייטער עקר פונ׳ם פאזיטיוויזם, די רעאליטעט איז דער היפוך פון פאנטאזיע, פון נשמה. דער פאקט איז, אז דער פאזיטיוויזם האט דאס אינדיווידואום אינגאנצען איגנארירט און זיך נאר גערעכענט מיט דער מענשהייט; עס איז אויך א פאקט, אז דער פאזיטיוויזם האט אלצדינג באגרינדעט אויף דער נאטור־וויסענשאפט.

באטראכט מען מענדעלע׳ן אינ׳ם ליכט פונ׳ם פאזיטיוויזם, קען עס לייכט באגרייפליך זיין, פאר וואס זיינע נאטור־בילדער זיינען אזוי שטרענג אביעקטיוו: עס ווערט פאר אונז קלאר, אז ניט נאר האט זיך מענדעלע׳ן ניט איינגעגעבען אויסצומישען די נאטור מיט זיין פערזענליכקייט, נאר פארקערט, אז ער האט זיך גאר אנגעשטרענגט צו בלייבען אין א זייט אום צו בלייבען גערעכט צו די פאזיוויסטישע פאדערונגען. און אז מענדעלע איז געווען אונטער׳ן איינפלוס פונ׳ם פאזיטיוויזם, וואס האט אין זיין

צייט געהערשט אין דער רוסישער ליטעראַטור, וועגען דעם קענען קיין צוויי מיינונגען ניט זיין: דאָס מערקט מען ביי מענדעלע'ן אויף שריט און טריט. מיר האָבען שוין אין פריהערען קאַפּיטעל אָנגעוויזען אויף דעם פּראַקטיציזם אין מענדעלע'ן. אויב עס איז ניט זיכער, אז די מאַטעריאַליסטישע געשיכטס־אויפפאַסונג איז די דירעקטע אורזאַך פון מענדעלע'ס פּראַקטיציזם, איז אָבער גאָר קיין ספק ניט אין דעם, אז דער מאַטעריאַליזם און פּראַקטיציזם פונ'ם רוסישען פּאָזיטיוויזם זענען געווען די טאָנגעבענדע פאַקטאָרען אין מענדעלע'ס פּובליציסטישער נוצען־זוכעניש. אויך דער אומשטאַנד, וואָס מענדעלע האָט תמיד צו טאָן מיט כנסת ישראל און אינטערעסירט זיך גאָר ניט מיט קיין קאָנקרעטע פּערזאָנען, שטימט גאַנץ גוט מיט דער אָביעקטיוויטעט פונ'ם פּאָזיטיוויזם. ביי וועמען דער איינצעלנער מענש פאַר זיך איז ניט מעהר ווי א זאָאָלאָגישע אַבסטראַקציע הן אין סטאַטישער און הן אין דינאַמישער באַציהונג.

אָבער אויך דער פּאָזיטיוויזם נעמט אָן ביי מענדעלע'ן אַן אַנדער פאָרם ווי ביי די רוסישע פּאָזיטיוויסטען. אויך דאָ טרעפט מען ביי איהם ניט קיין פּאָעטישען סך־הכל געדאַנק; אויך דאָ איז ער דער באַהערשטער און ניט דער הערשער; אויך פונ'ם פּאָזיטיוויזם האָט ער נאָר דעם איינדרוק גענומען אָבער איהם ניט אויף א האָר באַרייכערט אָדער געענדערט. אויך דאָ איז ער פּאַסיוו. און דערפאַר וואָס ער איז פּאַסיוו פיהרט מענדעלע'ס נאַטוראַליזם און פּאָזיטיוויזם צו פּעסימיזם, ווייל ער איז ניט בכח צו בויען. דער גייסט פון דער צייט האָט איהם געלערנט פּאָזיטיוויזם, זיך רעכענען נאָר מיט פאַקטען. דערפאַר קען ער זיך ניט באַנוגענען מיט'ן אידעאַליסטישען נאַטוראַליזם פון דער השכלה, דערפאַר לאַכט ער אַזוי פון די מענשען, וואָס ווערען באַגייסטערט פון אַן ארץ־ישראל־טייטעל: פאַר איהם האָט דאָס גייסטיגע דעם חן פאַרלוירען און ער קריטיקירט דאָס שטאַרק, ער זעהט איינענטליך נאָר דאָס קריטישע אין דעם. אָבער עפּעס אַנדערש אויף דעם פּלאַץ האָט ער ניט באַשאַפען. דער פּאָזיטיוויזם אין רוסלאַנד האָט אויף איהם געווירקט נאָר אויף אַזוי פיל ער זאָל קענען צו־שטערען די גייסטיגע אילוזיעס, עפּעס אַנדערש האָט ער געמוזט באַשאַפען און דאָס האָט ער ניט בכח געהאַט.

דאָס אינטערעסאַנטע איז, אז אַפילו אין זיין פּעסימיזם איז ער פאַרבליבען פּאַסיוו. ביי שאָפּענהויער און האַרטמאַן איז דער פּעסימיזם

א וועלט־אנשויאונג — ביי מענדעלע'ן ווערט, אזוי צו זאגען, דער פעסימיזם פ ר אַ ק ט י צ י ר ט. פּראקטיצירט אין זיין בליק אויף דאָס אידישע פאָלק. ער זעהט פאר זיך תמיד די טאָרבע, אבער איהר קענט אפילו דאָ ניט רעכט קלאָר ווערען וועגען דעם, צי עם האנדעלט זיך וועגען א אידישען פעסימיסט, וואָס איז געקומען צום פעסימיזם אויף א אידישען אופן. איהר זעהט ניט אז דערפאר זענען די אומבאהאָלפענע קעגען דעם אומגליקליכען שיקזאָל אידען. עס מאַכט ניט דעם איינדרוק פון קיין וועלט־אנשויאונג, מעהר זעהט איהר אז עס האנדעלט זיך וועגען א געבילדעטען הארציגען אידען, וואָס קען ניט פארטראָגען די אומבאהאָלפענקייט פון די אידען, און זעהט ניט קיין רעטונג פאר זיי, ער ווייסט אָבער, אז ווען די אומשטענדען זאָלען זיין אנדערש וואָלט געקענט זיין בעסער אויך. ווען מענדעלע לאַכט פון דער אידישער פּאָליטיק ק׳ינמ׳ער'ן אויבען, קענט איהר ניט וויסען צי לאַכט ער בכלל פון פּאָליטיק דערפאר, וואָס עס איז פאר איהם א פורים־שפּיעל, אָדער ער לאַכט פון דער אידישער פּאָליטיק, ווייל זי איז אונטער'ן אויבען; ווען מענדעלע לאַכט אויס בנימין השלישי מיט זיינע רייזען, קענט איהר ניט וויסען צי לאַכט ער פון די דאָן־קיכאַטישע אונטערנעמונגען פון מענשען זיך צו העלפען קעגען דעם, וואָס מען קען זיך ניט העלפען, אָדער לאַכט ער נאָר פינ'ם אידישען בנימין, וואָס זיין רייזע־צוועק זענען די עשרת־השבטים און זיינע מיטעל זענען — ארומגעהען אין די הייזער. זעהר אָפט באקומט זיך דער איינדרוק, אז דער גאנצער פעסימיזם איז טאַקי נאָר א לאָקאַל־נאַציאָנאַלער; איהר קענט דאָס אלעס אבער ניט זיכער וויסען, ווייל מענדעלע בלייבט אויך אין זיין פעסימיזם פאסיוו.

דער איינציגער פּאָעטישער הינטערגרונד, וואָס ציהט זיך דורך זיי א רויטער פאָדעם אין אלע מענדעלע'ס ווערק, און וואָס נעמט אָן דעם כאראקטער פון לעבענס־אנשויאונג איז זיין סאָציאַל־עטישער שטאַנדפונקט; אויך דאָ וואקסט פאר אייך ניט ארויס קיין לעבעדיגע אנשויאונג, אבער מענדעלע רעדט דערפון דירעקט אזוי פיל און דייטעט עס אונדירעקט אזוי פיל מאָל אָן און דערצו מיט אזא פעסטער איבערצייגונג, אז עס בילדעט זיך דערפון לאַנגזאם אויס א סאָציאַליסטישער בליק אויפ'ן לעבען בכלל. די קוועלען פון וואנען אזא'ן אנשויאונג שטאַמט ביי מענדעלע'ן זענען ניט ווייט צו זוכען. עס איז די גליקליכע פארשמעלצונג

פונ'ם שטענדיגען מאראלישען הינטערגרונד אין דער העברעאישער ליטעראטור אין דעם סאציאלען עקר, אינ'ם פאזיטיוויזם פון זיין צייט.

אויב דער הינטערגרונד, דער ליטעראַרישער סך־הכל־געדאנק פון מענדעלע'ם שאפען איז איגנאנצען אונטער פרעמדען איינפלוס, איז אבער דערפאר זיין פארם, אדער בעסער געזאגט די וואונדערבארע פארמלאזיגקייט פריי פון יעדער באאיינפלוסונג פון פרעמדע ליטעראטור־פארמען. מיר שטעלען זיך דא אפ אויף דער פארם, — כאטש אין אונזער איצטיגער אויפגאבע געהט אריין נאר דער אידעען־גאנג פון דער אידישער ליטעראטור — צוליעב דעם ספעציפיש־פסיכאלאגישען טייל, וואס אט די פארם אילוסטירט מיט זיך. עס איז דער געדאנקען־אימפרעסיאניזם — אימיצער פון די אידישע קריטיקער האט דאס ווארט, דאכט מיר, שוין געברויכט, ליידער האב איך עס ניט פאר מיר אום צו קענען דעם נאמען אנרופען — עס איז דאס נאכפאלגען נאך צופעליגע געדאנקען, אסאציאציעס אהן א באשטימטען צוועק; דאס איז דאס ציהען פונ'ם געדאנקען־פאדעם אזוי לאנג ווי ער לאזט זיך ציהען אומבאזארגט וועגען דעם. מיט וואס עס וועט זיך ענדיגען; עס איז די פסיכאלאגישע הערשאפט פון געדאנקען־שפריצען איבער געדאנקען, מיט איין ווארט, עס איז דאס דענקען לשם דענקען — דאס דערמאנט איז דעם סכאלאסטישען פלפול, פון וועלכען חדר מענדעלע קומט

מיר וועלען אין די ווייטערע ארטיקלען זעהען, ווי אזוי מענדעלע, די פארקערפערונג פון אט דעם קאמפליצירטען אידעען־גאנג אין פאסיווער פארם אין דער אידישער ליטעראטור, האט זיך ווייטער ענטוויקעלט, און ווי אזוי עס געשטאלטעט זיך דארט אט דער באשפראכענער פונדאמענט.

איינציגע לידער.

מאַני לייב; א. מ. דילאָן; נפתלי גראָס; אידא גלאַזער; נחום י.; ש. בערגער.

מאַני לייב:

וואַרט ניט...

וואַרט ניט. מיין אָרט איז ניט דאָ.
אפשר וועל איך א דערווייטערטער
אין דיין גע'חלום'טער שעה
אויפגעהן פאר דיר א געלייטערטער.

גלייך ווי דער שטערען אין רוים
ערגעץ אין רוים א פארשוואונדענער,
פלוצלינג שיינט אויף ווי א טרוים
ציטערנדיג, העל א געצונדענער.

גלייך ווי דער וואלקען פארשווינדט,
ערגעץ אין וועג פון זיין וואנדערען:
און אז עס ברענגט איהם דער ווינד,
זעהסטו אין איהם שוין אן אנדערען.

א. מ. דילאָן:

טויט.

אויסגעצויגען ליג איך אויף דער ערד א טויטער,
מיר צוקאָפּענס שטעהען ליכט און ברענען,
און אנטקעגען מיינע נאָהנטע
זיצען אלע מיט פאַרוויינטע אויגען;
די שטילקייט שרייט פון יעדען שפּאַלט און ווינקעל,
די נאַכט זי שטעהט און פאַרבט אין שוואַרץ די פענסטער,
דער שרעק איז ווי א שלאַנג, ער ציהט זיך אוים אריבער מיר.

און ביי מיין געלעגער א געשטאַלט אין ווייסען
מעסט מיר אָן די ווייסע קליידער מיינע,
געבויגען רוהיג שטעהט זי שעפּטשענדיג א תפלה.
אַט בוקט זי זיך און קוקט אזוי פאַרטרויערט
אויסגעשטרעקט די הענט צום הויכען באַלקאָן;
פון דעם הויכען באַלקען וועהט א קאַלטער שווייגען.

אַן׳איילענדיגער שפּרונג — זי שפּרינגט ארוים פון צימער
און קומט צוריק מיט פולע הויפענס וואַסער,
געמאָסטען לאַנגזאַם געהט זי צו צו מיר און שמייכעלט,
און וואַשען נעמט זי מיין געזיכט און שטערען;
אַט ווישט זי מיט דעם ליילאַך יעדעס גליעד באַזונדער,
און אַט א שפּרונג ארוים דורך אלע טירען...
און א נאָהנטער מיינער לויפט איהר נאָך אין דרויסען,
און קומט צוריק מיט אויגען פול מיט טרערען.

נפתלי גראָס:

פילאַדעלפיא.

פאַר מיר איז געפאַלען דער ריז
מיט'ן פנים צו דר'ערד.
די הענט אויסגעשטרעקט,
די לאָקען, וואָס האָבען זיין רוקען באַדעקט
צעוואָרפען אריבער זיין קאָפּ.
און איך בין געשטאַנען פאַר איהם
א פרעמדער, וואָס בין פון דער ווייטען געקומען,
געקוקט אויפ'ן ריז, וואָס איז געלעגען פאַר מיר,
געקוקט:
אָט, אָט און ער וועט זיך א הויב טאָן,
א טרייסעל דעם קאָפּ אויף צוריק,
די אויגען האַלב ווילד און האַלב מילד,
די ליפּען —
ווי ער וואָלט פון וועהטאָג זיך קרימען:
„פרעמדער דו ביזט פון דער ווייטען געקומען, —
זעה, איך בין געשטרויכעלט געוואָרען,
ווען איך בין געקומען פון ווייטען
אריבער די בערג און די פעלדער. —
זעה, איך בין געשטרויכעלט געוואָרען.
און איצט ליג איך דאָ
אין שטויב און אין שמוץ אויסגעצויגען אויף דר'ערד.
און איבער מיר פויזען די טעג און די נעכט
ווי טויטע ארום איבער מיר,
ווי דער אומעט ביי מיר אין מיין בלוט...
זעה, איך בין געשטרויכעלט געוואָרען
ווען איך בין פון ווייטען געקומען — — „

אידא גלאַזער :

פליסט א שטילער שטראָם.

פליסט א שטילער שטראָם אין טיפעניש פון מיין הארץ.
וואָס מאכט מיר אוים צו גרוי עס איז דער טאָג צי קלאָר?
פילפארביג ווי דער מורמאלין אין העלעז שיין פון זון
רוישט און לויפט אזוי דער שטראם זיך טאָג נאָך טאָג און יאָהר נאָך יאָהר.

ווילדע בלומען, ווילדע גראזען וואקסען אויף זיין ברעג.
אין די ווילדע גראזען הילט מיין הארץ זיך איין,
און מיין גרויע ווירקליכקייט שפיגעלט זיך אין שטראם,
שפיעלט זיך מיט'ן וואסער־שוים אין רעגענבויגען־שיין.

נחום י.:

שטעהט אַן אַלטע מכשפה.

שטעהט אַן אַלטע מכשפה אויפ'ן פעלד
און זי האַלט אין האַנט דעם שאַרבען פון דער וועלט.
האַלט אין האַנט דעם שאַרבען, קוקט אויף איהם און לאַכט
מיט דעם אייביגען געלעכטער פון דער נאַכט.

לאַכט די מכשפה — לאַכט דער שאַרבען אויך, —
שעלט זי — שלאַגט אַרויס פון טויטען מויל אַ רויך,
קוקט זי אין די אויגען־לעכער טיעף אַריין —
צינדט זיך אַן אין זיי אַ ברענענדיגער שיין.

גיט זי, צאַרענדיג, אַ בייזען שפּיי אויף זיי —
נעמען דאַרטען קריכען שלאַנגען אַלערליי.
שלאָגט זי מיט דעם שטעקען אַן דעם טויטען ביין —
פּלאַצט אַרויס אַ טויזענטשטימיגער געוויין.

ווערט זי אויפגעשווידערט פון אַ ווילדען שרעק,
וויל דעם שאַרבען וואַרפען — און אַליין אַוועק, —
גיט דער שאַרבען פון איהר האַנט זיך ניט אַ ריהר...
זי דערזעהט: די וועלט איז צוגעשמידט צו איהר.

וויל זי מיט דעם שאַרבען לויפען ערגעץ וואו —
וואַקסען איהרע פיס צום וויסטען באָדען צו.
שטעהט אַ מכשפה אויפ'ן וויסטען פעלד,
און זי האַלט אין האַנט דעם שאַרבען פון דער וועלט...

א. בערגער:

קברים.

מאהן־צובליהטע פעלדער,
פלאמיג רויט.
און ווי קערנער — קברים
דורכגעזועט.

וויין־געדיכטע גערטנער
טרויבען־גלוט,
און אין קוסטען־קברים
אימיץ רוהט...

איינזאם וויסטע וועגען,
אויף דער מיט,
איבער שטילע קברים,
אימיץ קניהט.

ה. געלבוים:

- ביים שייד־וועג.

1

די שטוב איז געשטאַנען ביים שייד וועג, ביי א גרויסען דורכפאַר ווינקעל, פון וואַנען עס האָבען זיך פאַרנומען וועגען קיין פאַרטזשוירוויס און סטיוועסוויל.

אמאָל, גאַר אמאָל איז זשאַן מוריי געוועזן באַלעבאָס פון דעם הויז. ער האָט זי אויפגעבויט און אוועקגעשטעלט אויף אַט דעם אָרט, נאָך אין יענע טעג ווען מענשען פלעגען פאָרען אויף שמאָלע, לאַנגע וועגענער און זייערע לאַנגע האָר זענען איבער די נאַקענס געלעגען, און אויף זייערע קעפּ האָבען זיי די דזשאַדזש וואַשינגטאַנער היט געטראָגען.

דעמאָלט האָבען זיך נאָך פאַרביי די פענסטער געזעהן די ברייט אויסגעשפּרייטע פעלדער, מיט'ן קליינעם וועלדעל אויף'ן באַרג, און ביי־נאַכט פלעגט מען אין די פענסטער אַנקלאַפּען:

— באָס! א באָס! איז דאָס דער וועג קיין סטיוועסוויל?

נאָר איצט. האָט מען דאָס גאַנצע שטיק געגענאיבערדיגע לאַנד מיט הייזער פאַרבויט. דער הער פישהאָרן האָט די הויז אין זיינע הענט איבערגענומען. איהרע ווענט מיט עלעקטרישע דראָטען דורך געלע־כערט, און איהרע פענסטער מיט געשטריקטע פאָרהאַנגען פאַרהאַנגען.

און איצט שטעהט די הויז א טונקעלע, ווי מיט א שאָטען פאַרצויגען.

פון דער זייט, ווי דער וועג פאַרנעמט זיך קיין סטיוועסוויל, איז אויף אַן אַלטען גראָבען בוים צוגעשלאָגען א דין ברעטעל, אויף וועלכען עס איז אויסגעמאָלט א האַנט, וואָס ווייזט אַן מיט איין פינגער דעם וועג. אונטער דער האַנט איז אָנגעשריבען מיט גרויסע שוואַרצע בוכשטאַבען — „סטיוועסוויל — פינף מייל".

אהין, מיט דעם וועג קיין סטייוועסוויל, האָט זיך דאָס גאַנצע דאָרף אונזערס געצויגען. דער וועג פונקט אנטקעגען דער שטוב, דאָרט ביים פאַרנעמען זיך לינקס איז שטענדיג געוועזן פול מיט אויסגעטראָטענע

גריבער, פון די פערדישע טריט, וואס האבען אהן אויפהער, טאג ווי נאכט, געטאפיעט און געלאפען. — דארט אין סטיוועגסוויל, האט מען די מעהרסטע געשעפטען געמאכט. אהין איז צוויי־דריי מאל א טאג די באהן אנגעקומען, פאר אונז נייעס און מסחור געבראכט. און די שטוב האט דורך איהרע פענסטער די פארבייפאהרער געזעהן, זיך צו דעם נייעם סארט מענשען צוגעוואוינט, און ווי אן אלטער, געטרייער שומר, דאס שטיקעל וועג פארביי די פענסטער באלויכטען.

דורך דער גאנצער לענג פון דער הויז האט זיך געצויגען א לאנגע, טיעפע וועראנדע, אנגעשטעלט מיט שטרויענע ווינשטוהלען. א טיר, אויף וועלכער עס איז מיט גאלדענע בוכשטאבען געווען אנגעשריבען: „א. פישהארן — ריעל עסטייט אגענט" האט געפיהרט פון דער וועראנדע אין אפים אריין, וואו עס האבען זיך געווארפען אין די אויגען צוויי שאפעס אנגעפיקעוועט מיט ביכער, און א גרויסער טיש מיט אנגעווארפענע פאפירען. אין מיטען פון דעם צימער איז געשטאנען אן אייזערנער אויווען באפוצט מיט ניקעל, ארום וועלכען, עס האבען זיך א גאנצען ווינטער געווארעמט די צוויי הינט פון אונזער הויז. דאס צימער איז שטענדיג געווען פול מיט רויך און אנגעווארפענע שטיקלעך סיגארעטס פון די מענשען, וואס האבען זיך אין הויז געדרעהט. ווייל דער הער פיש־הארן איז א גרויסער אגענט געווען. זיין נאמען האט איבער'ן גאנצען געגענד גע'שמ'ט. איז די שטוב שטענדיג א פולע געווען. שטענדיג מיט מענשען און טומעל, ווייל אויב עס זענען דארט קיין קונים ניט געווען, זענען אבער שטענדיג געווען א פאר מענשען, וואס דרעהן זיך ארום אזא הויז, קומען אריין, גיבען א שמעק — וואס הערט זיך, און לאזען איבער א פולע שטוב מיט רויך.

די הינט פלעגען זיך אזוי א גאנצען טאג ליגען נעבען דער שוועל אויסגעצויגענע, דרימלען, אדער כאפען פליגען. פרינץ איז שוין אזוי צוגעוואהנט געווען צום שטענדיגען פארקער פון מענשען, אז ער פלעגט זיך לאזען טרעטען אויף די פיס, צי אויפ'ן עק, אהן דעם מינדעסטען פראטעסט. פארקערט, פרינץ האט נאך א טבע, אז ווען עמיצער טרעט איהם אן אויפ'ן עק, פארבייסט ער מיט א מאדנעם חן די ליפען, גיט אין דער שטיל א פארשטיקטען ביל, הויבט זיך אויף, טרייסעלט זיך אפ, און געהט אוועק אין א ווינקעל מיט א חניפה'דיגען דרעה מיט'ן עק, גלייך ער

זאל זיך וועלען ענטשולדיגען, וואס ער ליגט יענעם אונטער די פים. וואס מיר וואונדערט נאר, איז אויף מוצ'ן. ער איז קליינערהייט א גאנץ באוועגליך היטעל געווען. ער פלעגט מיר צעבייסען די שפיצען פון מיין ווינטערדיגען מאנטעל. אלע אין דער פריה, ווען איך האב זיך אין שול געאיילט, האב איך געמוזט מיינע שיך איבער אלע צימערען לויפען זוכען, און ווען איך פלעג מיינע הענט אין א בויגען אויסלעגען, איז ער געשפרונגען איבער דעם בויגען, געשפרונגען און געהאווקעט פון פרייד.

מיט אמאל אבער איז מוצי געווארען שטיל און פויל און גענומען שלאפען גאנצע טעג, און איז פונקט ווי פרינץ געווארען א שפיעלצייג פאר די שטאדטישע מענשען, וואס קומען צו אונז אין שטוב אריין.

די אלטע הויז, וואס געדענקט נאך דעם געגענד א ווילדען, א שיטער־ רען יענע צייטען, ווען פאר די הינט האט מען געמוזט א שטארקען שטע־ קען אנגרייטען, האט זיך ביסלעכווייז צוגעוואוינט צו די היינטיגע הינט און היינטיגע מענשען, און האט וואויל און פרום אריינגענומען אין זיך דעם נייעם טומעל און געפילדער, דאס שטענדיגע דינגען זיך צווישען די סוחרים, מיין מאמע'ס שווערען זיך פאר די קונים, און דעם הער פיש־ הארנס פרומע רייד, אז ביי איהם קריגט מען די בעסטע מציאות.

2.

מיין פאטער האט אין דער גרויסער שטאדט געוואוינט. ער פלעגט זעלטען ארויסקומען צו אונז. עס האט געטראפען אז מיר האבען איהם גאנצע חדשים ניט אנגעזעהן. און ניט איין יום טוב איז ביי אונז צוליעב דעם פארשטערט געווארען. ווייל ווי גרויסמוטיג מיין מאמע איז ניט געוועזן, האט זי דאך אין א יום טוב דערפיהלט די עלענדקייט, וואס האט זיך איבער אונזער הויז צולייגט. מיר, קינדער, ניט האבענדיג קיין מורא פאר קיינעם, און קיין צוגעבונדענקייט צו דער שטוב, פלעגען גאנץ אפען ארויסווייזען אונזער לאנגווייליגקייט צום יום־טוב'דיגען טיש, און איינציגווייז זיך צוגעהן. אדער זיך צושלאגען אין מיטען דערינען, אזוי אז מיין מאמע האט שוין אליין געדאנקט גאט ווען מיר פלעגען פון טיש אוועק.

ער איז געוועזן א שטילער מענש, מיין פאטער. א שוואכער. מיט שיטערע, עטוואס רויטליכע האר, אויף זיין ביינערדיגען קאפ. זיין פנים איז איהם געוועזן איינגעפאלען. מיט שארפע קינבאקען, אזוי ווי ביי א מענשען, וועמען עס פעהלען די ציינער אין מויל. פלעגט שטענדיג געהן אין אן אויבערמאנטעל, סיי זומער סיי ווינטער. פלעגט זיך פון צייט צו צייט באווייזען צו אונז אין דארף. מיין מאמע האט דערפון שטיל אין הארצען הנאה געהאט, מיט דרך ארץ איהם דאס עסען דערלאנגט. איהם אויף דער פוהר מיטגענומען, ווען זי פלעגט מיט א קונה פאהרען א פארם אנקוקען, און אויפ'ן וועג האט זי איהם פון איהר מסחור דערצעהלט. וויפיל פארמס זי האט דורך דער צייט פארקויפט, און וויפיל געלט עס איז אויף איהר חלק אויסגעפאלען.

מיין פאטער האט אלעס אויסגעהערט. שטיל מיט'ן קאפ צוגעשאקעלט. ווי א מענש א בר דעת, האט ער מיט איבערלעגטע באוועגונגען אלעס פארנומען, און אין מיטען א פרעג געטאן:

— **און זיטא וואס מאכט? שוין געענדיגט איהר קורס? און פאול**

לערנט זיך עפעס? ווי אזוי איז ער אין שול? אין וועלכען קלאס?

דאס האט מיין מוטער ניט געוואונדערט. זי האט איהם גוט געקענט. געוואוסט, אז ער טראכט פון אלעס מיט אמאל. הערענדיג די מעשיות פון איהרע געשעפטען, טראכט ער דערווייל וועגען די קינדער, און פרעגט זיך נאך אויף זיי.

מיין מוטער איז אויך געווען אן אונרוהיגע, נערוועזע. פון איופרעגונג פלעגט זי אפט אויף א טאג בלייבען אין בעט ליגען. דערביי האט זי שוין געהאט איהרע מיטלען, ארומנעמען דעם קאפ מיט א נאסען האנטוך, און אלע צוויי שעה א פראשעק איינעמען, וואס זי האט שטענדיג געהאט אנגעגרייט ביי זיך אין צימער.

זי איז געווען א שעהנע, ענערגישע, און פון דער גאנצער וועלט חן. איז געווען אויף איהר טונקעלען פנים אויסגעגאסען. צוויי שארפע טיפע ווינקלען זענען ארום איהר מויל געלעגען. איהרע אויגען זענען געווען שארפע, שווארצע, מיט וואסערדיגע ווייסלען ארום דעם שווארצאפעל, און איהרע האר זענען געווען הארטע, שווארצע, ווי פעך. ווי די נאכט אין אסיען צייט ביי אונז אין דארף.

איהרע באוועגונגען זענען געווען גרויס-שטאדטישע. שטענדיג אין א שווארץ זיידען קלייד, די האר פארקאמט דאמעמעסיג, מיט א הויכער פריזור, האט דאס איהר צוגעגעבען דעם אויסזעהן פון אן אריסטאקראטישער דאמע. און עס איז געווען א גרויסער סורפריז פאר א פרעמדען מענשען, ווען ער האט אויסגעפונען אז מיין מוטער קען אפילו איהר נאמען ניט אונטערשרייבען. נאר אפילו דעמאלט, ווען דער פרעמדער מענש האט געזעהן, ווי זי רוקט אונטער א פאפיר צום אגענט פישהארן, אז ער זאל עס פאר איהר איבערלעזען, האט דער פרעמדער נאך אלץ געטראכט — מן הסתם טוט זי עס, ווייל זי פוילט זיך אליין צו לעזען. צי ווייל עס פאסט איהר אזוי צו איהר אריסטאקראטישקייט, אז דער הער פישהארן זאל זי באדינען.

ביים סוף, ווען מיין מוטער איז אריין אין גאר די גרויסע געשעפטען, וואו עס האנדעלט זיך מעהרסטענס מיט פאפירען און וועקסלען, האט זי זיך אויסגעלערנט איהר נאמען אונטערשרייבען, וואס עס האט זי די גרעסטע מיה געקאסט.

זי פלעגט נעמען די פעדער אין האנט. גאר נידעריג, דארטען ביים

שפיץ. האָט זי איהרע פינגער אנידערגעלעגט: זיי, פארשטעהט זיך, גלייך מיט טינט אויסגעשמירט, און זי פלעגט אזוי שטאַרק די פעדער צום פאַפיר צודריקען, אז זעלטען האָט מען שוין געקענט די פעדער א צווייטען מאָל נוצען. און דערנאָך האָט מיין מאַמע, שעה'ן לאַנג געקענט מיט איהר ווייסען נאָזטיכעל די פינגער פוצען.

מען האָט זי אזוי, גאַנץ אָפט געקענט טרעפען אויף דער ווערמאנדע אין א וויגשטול זיצען. זיך שאָקלען. טראַכטען פון די גרעסטע אונטערנעמונגען, וואָס האָבען אין די טויזענטער באַטראַפען, און צו דער זעלבער צייט פוצען די פינגער מיט איהר ווייסען נאָזטיכעל, וועלכע זי האָט אין טינט איינגעשמירט.

פונדעסטוועגען האָט דאָס אַלעס אבער ניט געשטערט, אז מיר זאָלען פון אונזער מוטער א גוטע ערציהונג קריגען. שטענדיג ביים אוועק געהן, אָדער צוריק קומען, האָבען מיר קינדער זיך געמוזט מיט דער מאַמען צוקושען. מיינע שוועסטער, אזוי ווי די יענקיס, די טעכטער פון ניו-ענגלאַנד, האָבען זיך אויסגעלערנט רעדען שטיל און לאַנגזאַם, און קיין איין מאָל אפילו ניט געזאָגט סתם מאַמע, נאָר שטענדיג געברויכענדיג די ווערטער — „מאַמע טייערע".

מיין עלטערע שוועסטער, זיטא, וואָס האָט שוין געהאַט א חתן, און איז שוין געווען א גאַנצע קעמפעריין פאַר פרויען-רעכט, וואָס איז דעמאָלט שטאַרק אין דער מאָדע געווען, פלעגט נאָך אַלץ ביי דער מאַמען זיך נאָכפרעגען, ווען זי פלעגט וועלען מיט איהר חתן שפּאַצירען געהן: — מאַמע טייערע! מעג איך איצט מיט פּאָל'ען שפּאַצירען געהן? א גוטע נאַכט, מאַמע טייערע! און זיך מיט איהר אויפ'ן סאַמע מויל צוקושען.

איך פלעג זיך אויך מוזען מיט מיין מאַמען קושען יעדעס מאָל ווען איך בין אוועקגאַנגען; און יעדעס מאָל בעטען ערלויבניש מיטצונעמען מוצי'ן מיט זיך. מיר איז דאָס אַלעס אַנגעקומען שווער. איך האָב צו דער מאַמעס מויל ניט געקענט דערלאַנגען. אָפט מאָל איז זי געווען פאַרנומען, און איך האָב געמוזט וואַרטען אויף איהר, און מוצי דערווייל׳ענדיג אונגעדולדיג מיט'ן עק, האָט מיך נאָך אונגעדולדיגער געמאַכט. נאָר דערפאַר אז מיר האָבען זיך א לאָז געטאָן איבער'ן גאַס, אויפ'ן פרייען פעלד, וואו יעדעס ווינקעל איז געווען אָנגעפילט מיט זון און

ליכט, און פאר אונזערע אויגען האט זיך אויסגעשפרייט א ברייט, פריי פעלד, האבען מיר זיך מיט אמאל דערפיהלט פריי און לעבעדיג, און מיר פלעגען זיך א לאז טאן שפרינגען און בילען און האווקען, פונקט ווי מען וואלט אונז ביידען פון א קייט אפגעבונדען.

3

מיט אונז אין הויז האָט געוואוינט דער אַגענט פישהאַרן.

אין אמת'ן האָבען מיר געוואוינט ביי איהם אין הויז. ער פלעגט צאָלען די צינזען פאר דער הויז. ער האָט אויסגעהאלטען די שטוביגע הוצאה. מיט די דינסטען און משרתים זיך גערעכענט, און די פערד אין שטאַל מיט האָבער און היי באַוואָרענט.

די הויז איז אויף זיין נאָמען געווען. דער אלטער ביל סמיטה, דער איינציגער היטער ביי אונז אין דאָרף, וועלכער האָט אויך אכטונג געגעבען אויף דעם דאָרפ'ס אייגענטום, און איז אויך געווען דער איינמאָנער פון די צינזען, פלעגט זיך אריינשאַרען צו אונז אין שטוב, מיט'ן בוך אונטער'ן אָרעם, אויפמישען דאָס בלעטעל, וואו עס איז געווען מיט אלע איינצעלהייטען אויסגעשריבען — ה. פישהאַרן, אייגענטימער פון דער אמאָל געוועזענער „זשאָן מוריי'ס הויז”, איצט די „פרינסטאָן”, אויף דעם צפון - מזרח'דיגען ווינקעל פון דעם אלטען ליבערטי וועג, איצט באַוואוסט אונטער'ן נאָמען „דער סטיווענסוויל וועג” דאַרף צאָהלען זעקס און צוואנציג דאָלער צינזען, אכט דאָלער פאר דעם וואסער טעקס, און א דאָלער מיט זיבען און צוואנציג פאלט אוים אויף א חלק פון יעדען אייגענטימער, וואָס די געמיינדע האָט אויסגעלעגט ביים אויספלאס־מערן דאָס שטיקעל וועג, וואָס ציהט זיך פון דעם אלטען נארים'ס פאַרם, פארביי דער שול, אראָפּ מיט דעם זשעפערסאָנוויל וועג צו פּאָרט זשווירוויס צו — איהר האָט ביז פופצען טעג פון דער היינטיגער מעלדונג.

דאָס אלעס האָט דער אלטער ביל סמיטה געלייענט הויך אויף א קול. פישהאָרן האָט דערפון הנאה געהאט. ער איז אין די ביכער, גלייך מיט די אלע אָנגעזעהענע באלעבאטים פארשריבען, האָט ער גלייך, שוין אויפ'ן אָרט ארויסגענומען זיין טשעק־בוך, אויסגעשריבען א טשעק אין דערלאנגט.

אין פּאַסט דאָס קעסטעל איז אויף זיין נאָמען געוועזן. א חוץ די גרויסע בוכשטאַבען אויף דער טיר מיט זיין נאָמען, איז אויפ'ן ראָג, ווייט ארויס צום וועג געהאַנגען א גרויסע שילד, וועלכע האָט זיך גע־וויגט אויף צוויי גרויסע, פאַרבויגענע טשוועקעס מיט גאָלדענע בוכ־שטאַבען — „א. פישהאָרן, ריעל עסטייט אַגענט, סוחר פון פאַרמס, שטאָדטישע הייזער און לעבעדיגען סטאָק".

פישהאָרן איז געוועזן אַן אַלטער בחור: אַז ער איז אריבער די פערציגער, האָבען עדות געזאָגט, זיין גרויער קאָפּ האָר, מיט די קנייי־טשען אויף זיין הויכען שטערען און ארום מויל. ער איז געווען, וואָס מען רופט א דזשענטעלמען. שטענדיג גלאָט ראַזירט. אָהן וואָנצען, ווי אַן ענגלענדער. און ווי מעהרסטע אַלטע בחורים, האָט ער זיך געהאַלטען ריין. איז געוועזן איבערלעגט און אויסגערעכענט. האָט געבענקט נאָך א שטילען פאַמיליען לעבען און איז געווען סענטימענטאַל.

צו מיין מאַמען האָט דער הער פישהאָרן זיך באַצויגען היימיש, מען קען זאָגען אינטים, אָבער צו דער אייגענער צייט, מיט רעספּעקט, און קיינמאָל ניט געמאַכט א טראָט אָהן מיין מאַמעס צושטימונג.

מיין מאַמע האָט זיך צו איהם באַצויגען ווי צו אַן אייגענעם מענ־שען, אי גוט, אי שלעכט. צוזאַמען האָבען זיי זיך ביידע שטענדיג וועגען געשעפט גע'סוד'עט. ארומגעפאָהרען, געהאַנדעלט, און ווען נויטיג אונ־טערוועגענס אונטערגענעכטיגט.

צייטענווייז, ווען דער הער פישהאָרן האָט זיך ערגיץ וואו פאַר־זאַמט, האָט מיין מאַמע געשריען אויף איהם, זיך געבייזערט, ברוגז גע־וואָרען מיט איהם, און מיט איהם ניט גערעדט, ביז א נייער קונה פלעגט די שוועל אריבערטרעטען, איבערגעבען דעם הער פישהאָרן דעם בריעף, וואָס דער קונה ברענגט געוועהנליך פון דעם שטאָדטישען אַגענט.

דעמאָלט האָט זיך שוין מיין מאַמע מעהר ניט געקענט באַהערשען. זי פלעגט אונטערגעהן צו איהם, פון דער זייט א פרעג טאָן: — עפּעס נישט קשה פון א קונה איז דאָס?

אויף דערויף פלעגט זיך פישהאָרן א בלאָז טאָן. אראָפּלאָזען די אונטערשטע גראָבע ליפּ, און ווי איינער, וואָס פעטשעט זיך פאַר עפּעס פלעגט ער האַלטענדיג די אויגען ארונטערגעלאָזט צום בריעף ענטפערן:
— עס ווייזט אויס א קונה! ער האָט א פאַר טויזענדער אין קעש.

דאס האט געמיינט א פערדינסטעל פון עטליכע הונדערט מזומן. פלעגען זיי ביידע גלייך אנהויבען צו רעדען און סוד'ען זיך.

איך האב דעם מענשען שוין אין הויז געטראפען. ווען איך בין א גרויסער געווארען איז ער שוין ביי אונז ווי אן אייגענער געווען. ביי מיר וואלט דעמאלט אפילו רעכט געווען איהם פאר מיין טאטען אנצונעמען. וואס איך האב טאקי א שטיק צייט געמיינט. ער פלעגט מיך קליינער־הייט די זיטען און מנהגים פון אונזער דארף לערנען, און מיין טאטען, ווען ער פלעגט צו אונז אין דארף קומען, האב איך גערופען אנקעל.

פישהארן פלעגט מיך אלע פרייטאג אווענט מיטנעמען מיט זיך אין דעם גרויסען לייסיום, וואו אונזער „טים" האט דעמאלט געשפיעלט די איינציגע „בעסקעט באל גיים". וואס מען קען דורך די ווינטער חדשים שפיעלען.

איך געדענק עס ווי היינט, ווי מיין הארץ פלעגט זיך מיר שיער אפרייסען פון וועהטאג, ווען די פארטזשווירוויסער באיעס האבען אונזערע איינס נאך איינס צוקלאפט:

— געט איט, דזשאני! — האב איך איינאיינעם מיט דעם הער פישהארן אין פארצווייפלונג געשריען. — נאך אמאל! א ווארף! אין בעסקעט! מאך א בעסקעט! און צום סוף פלעג איך אין אזעלכע אווענטען א צובראכענער, און דערשלאגענער אהיים קומען, מיט דער איינציגער האפענונג אין הארצען, אז ווען איך וועל אויסוואקסען, וועל איך זיי ווייזען, וואס עס הייסט א בעסקעט באל גיים.

פישהארן פלעגט זיך א ווײלע אפשטעלען ביי דער טיר. פלעגט מומלען איינאיינעם מיט די איבעריגע ארויסגעהער, קריטיקירען דעם רויטען לערער פון אונזער שול, פאר וואס ער גיט ניט אכטונג גענוג אויף אונזערע באיעס, ווען זיי פראקטיצירען די „גיים", און צום סוף זיך אנשטויסען אויף אונזער שכן דעם האטעל אייגענטימער, און איינאיינעם מיט איהם אהיים געהן.

אויפ'ן וועג האבען זיי אודאי גערעדט פון דעם אווענט. נאר זיי האבען שוין גערעדט ווי מענשען ערפאהרענע, וואס ווייסען אז ניט אלעמאל געווינט מען. און פישהארן האט עס פארגליכען צו זייגע געשעפטען, — אז אמאל קען מען א חודש צייט זיך ארומשלעפען מיט א קונה, און צום סוף לאזט זיך אוים אן אויסגעבלאזען איי.

אויף דערויף האט איהם אונזער שכן, דער האטעל איינענטימער, ניט איינמאל א שטאך געטאן:

— דו וואלסט דען אין גאנצען געקענט עפעס א מסחר׳ל אויספיהרען, ווען ניט די מאדאם שטיינגאלד!

פישהארן האט זיך אין אזא פאל פארשעמט. אראפגעלאזט די אונטערשטע ליפ. און ווי איינער וואס וויל זיך קליגערען האט ער צוריק געענטפערט:

— נו, דערפאר האב איך דאך מיר אויסגעקליבען מאדאם שטיינגאלד פאר א שותפ׳טע! אבי איך וויים כאטש וואס צו טאן

דער אמת איז טאקע געוועז אז ער איז געוועז אן אומבעהאלפענער מענש. אהן מיין מאמען האט ער קיין צעהן טריט ניט געקענט מאכען. איז מיין מאמע אין הויז ניט געוועז, איז דער קונה אימער מיט גאר ניט אוועקגעפאהרען. צוליב וואס זיין אלט, אפגעלעבט הארץ פלעגט זיך שיער ניט פון יסורים צוברעכען, פאר דער שאנדע און וועהטאג, וואס ער האט די פאר דאלער פון זיין האנט ארויסגעלאזען.

צוזאמען אבער מיט מיין מוטער, זענען דאס די בעסטע צוויי אגענטען געוועז. זעלטען האט זיך א קונה פון אונזער הויז ארויסגעדרעהט. מיין מאמע מיט איהר חכמה און פלינקייט, און דער הער פישהארן, מיט זיין אונשולדיג, ערליכען פנים האבען שטענדיג דעם גויטיגען איינדרוק געמאכט.

4.

דאָס דאָרף איז געלעגן צולעגט אויף אַ פלאַך שטיק לאַנד. אַרום און אַרום אַרומגערינגעלט מיט הויכע בערג — „די קעסטעסקילס".

מיט אַ ברייטען געפלאַסטערטען שאָסע, וואָס האָט זיך פאַרנומען פאַרביי אונזער הויז, האָט מען זיך אַראָפּגעלאָזט פריער אַראָפּ צו דעם קיילעכדיגען פּאַטער זשאָן'ס טייך, וואָס האָט זיך געוויגט ווי אַ קיילעכדיגער שפּיגעל און דעם שוים פון דעם טאָל אַנטקעגען דער זון, דערנאָך האָט מען זיך אויפגעהויבען אויף דעם באַרג נומער זעכצען, וואָס האָט זיך געדרעהט זעכצעהן מאָל אַרום זיך, ביז מען איז אַרויפגעקומען אויף זיין שפּיץ.

דאָרט, אויף יענעם באַרג, האָט מען געקענט זעהן דאָס דאָרף אונזערם: פּאַרטזשווירווים האָט פון דאָרט אויסגעזעהן, פריהער ווי אָנגעוואָרפענע פלעקען אויף אַ לייוונד, און וואָס מעהר מען האָט געקוקט אַלץ שאַרפער האָבען אָפּגעלעבט פּאַר'ן אויג די צואוואָרפענע קליינע שטיבלער וועלכע זענען געלעגן אויסגעלעגט אין דער פאָרמע פון אַ קעסטעל.

שטעהענדיג אויף יענעם באַרג האָט מען געקענט זעהן ווי עס קומט אָן דער צוג. ווי ער נעמט זיך דרעהען אַרום און אַרום דעם הויכען באַרג. סאָפּעט און פייפט, הויבט זיך און קריכט אַלץ העכער און העכער.

די איינציגע, אייזערנע רעלס, וואָס איז צווישען די אַלטע, טיפע וועלדער געלעגען, האָט געגלאַנצט אַנטקעגען דעם קלאָרען הימעל, זיך אויסגעבויגען ווי אַ שלאַנג, דאַ אַרונטער אין אַ טאָל, באַוואַקסען מיט הויכע ביימער און דאַ ווידער אַרויסקומענדיג אויף אַ גלייכען הויכען וועג, און זי האָט מיט פרייד אויפגענומען דריי מאָל אַ טאָג דאָס פרעהליכע קלאַפּען און פייפען און טומלען פון די אייזערנע וואַגאָנען.

אַזוי ווי אַ געטרייער פריינד, פלעגט דאָרט דער צוג דורכלויפען.

אפּלעבען דעם שטילען געגענד, צולאזען וואָלקענס רויך איבער די וועל־דער און קליינע שטיבלעך, זיך אָפּשטעלען אויף די קליינע סטאַנציעס, אויסלאָדען פון זיך אַלע גוטע זאַכען, וואָס די מענשען האָבען באַדאַרפט, א פּייף טאָן „זיי געזונט“ און זיך לאָזען צו א צווייטער סטאַנציע.

איך געדענק, ווי איך פלעג צום וואָקזאַל לויפען. באַגעגענען דעם אַלטען קאָנדוקטאָר רודאָלף, וועלכער פלעגט אַלע טאָג מיט'ן זעלבען צוג אָנקומען, ווען אַלע אין דאָרף האָבען געקענט, און מיט ווען איך האָב זיך געגרויסט. ער פלעגט אָפּט ביי מיין מאַמען א פּאָר דאָלער באָרגען, דער־פאַר וואָס ער האָט אונזערע קונים פון אַנדערע אַגענטען אויסגעהיט, און מיט מיר, ווי מיט א גרויסען גערעדט.

יעדען טאָג מיט'ן זעלבען שמייכעל אויף זיינע אַלטע, אייגעשרומ־פּענע ליפּען, האָט ער מיר איבער'ן באַק געגלעט:

— העלאָ סאַניע! גאָר ניט פאַר דיר היינט, מיין זוהן! א צווייטען מאָל! און מיט זיין אַלטען רייזע־טאַש אין דער רעכטער האַנט, האָט ער זיך אונטערגעהאַצקעט אין דעם גרויען, ווי אויסגעגאַסענעם שטיבעל, וואָס מען האָט גערופען וואָקזאַל.

דערנאָך האָבען זיך אַלע וועגעלעך און פוהרען א לאַז געטאָן אַראָפּ באַרג. ווער מיט אָנגעלאָדענער סחורה אויפ'ן וואַגען, ווער מיט פּאַסאַ־זשירען, און ווער מיט א לעדיגען וועגל, וואָס האָט בייז אונטערגע־ברומט און געשאָלטען גאָט וויים ווען־פאַר די אומזיסטע פּאָר מייל וואָס ער האָט דאָס פערד געטריבען.

פון אונטער די וועגענער האָט זיך אויפגעהויבען א שטויב, און א טומעל. איינער האָט דעם צווייטען זיך געפּרואווט איבעריאָגען. די פערד געשמיסען, און אַריבערגעשריען.

איך פלעג זיך פון אונטען אויף א פוהר אַרויפכאַפּען. אַרונטער־שפּרינגען ווען יענער האָט מיך באַמערקט. שטעהן אויפ'ן זייט פון וועג, ביז א צווייטער האָט מיר אַרויפגענומען און אַהיים געבראַכט.

אין אָוונט פלעגט די איינציגע גאַס, וואָס איז אין דאָרף געווען, באַלויכטען ווערען מיט עלעקטרישע לאָמפּען. אויף יעדען ראָג איז גע־ווען א הויכער סלופּ מיט א גרויסען עלעקטרישען לאָמפּ, וואו עס פלעגט קומען דער זעלבער ביל סמיטה מיט א לאַנגען שטעקען, ערגיץ א קוועטש טאָן און דעם לאָמפּ אָנצינדען.

ביים לייסיום איז געשטאנען א שילד, באלויכטען מיט עלעקטרי־שע לעמפלעך, וואס פלעגען זיך אויטאמאטיש, פון זיך אליין, אנצינדען און אויסלעשען. עס האט זיך אנגעהויבען דערמיט, וואס פריהער פלעגט די שילד זיך מיט אמאל אויסלעשען, דערנאך האבען זיך איינציגע בוכ־שטאבען באזונדער אנגעצונדען — ל־י־י־ס־י־ו־ם, און דערנאך זיך ווידער אויסגעלאשען.

די קונציגע מאכערייקע, פון וועלכער מען האט א שטיק צייט גע־האלטען אין איין רעדען ביי אונז אין דארף, און אויף וועלכער פארמערס פון מיילען ארום זענען עקסטרא געקומען קוקען אין די אווענטען, האט אנגעהאלטען ביז דער גרויסער זייגער אויף'ן געריכטס הויז האט אויסגעקלונגען צעהן מאל.

דארט, נעבען דעם לייסיום, זענען זיך צונויף געקומען די גאנצע יונגוואַרג אונזערע. מען איז געשטאנען אין דרויסען. געריכערט סיגארעטען. געגעסען טשאקאלאד, און געלאכט אויף'ן חשבון פון דעם קריפעל ניק, וואס האט מיט'ן גאנצען קערפער געציטערט ווען ער האט באדארפט א טראט מאכען.

— ניק! — האט איינער פון די באיעס א ווארף געטאן א שטיק טשאקאלאד — כאפ!

ניק האט זיך אנגעהויבען צוגרייטען צום טראט, וואס ער האט באדארפט מאכען. צונויף גענומען די הענט ארום די זייטען, אייגעבוי־גען דעם קאפ, און צונויפבויגענדיג ביידע קני האט ער אין גאנצען אנ־געהויבען צו ציטערען, און זיך א ווארף געטאן נאכ'ן שטיק טשאקאלאד.

אלע האבען אויסגעשאסען אין א געלעכטער.

עס זענען געווען אווענטען, ווען איבער דעם לייסיום מיט זיין טאנ־צענדיגען שילד, איז געהאנגען א קלארער, בלויער הימעל, פון וואנען עס האט ארויסגעשיינט א פולע, קיילעכדיגע לבנה. דעמאלט האט מען גע־קענט זעהן, ווי די בערג ארום אונזער דארף, איינגעהילט אין א בלויער דונקעלהייט, הויבען זיך אויף ארויף צום הימעל מיט זייערע שפיצען און שליסען איין און דריקען אונזער דארף מיט א שטילקייט, וואס האט ווי די אייביגקייט אונז געפרעסט.

אז אומעט פלעגט מיר דעמאלט ארומנעמען, און מיין געמיט פלעגט מיר שווער ווערען. אין אזעלכע אווענטען האב איך געקענט ביי

מיין מאמע'ן זיך אפגעטעט, א רופטאן מוצי'ן מיט זיך. ביידע האבען מיר זיך א לאז געטאן מיט'ן וועג קיין סטיווענסוויל צו; אויפ'ן וועג זיך ארויפגעכאפט אויף א פארביי פאהרענדען וועגעל און אזוי ארייגפאה־רען אין סטיווענסוויל.

מוצי פלעגט מיר נאכלויפען, שפרינגען און האווקען. ער האט גע־קענט ערגיץ אין די קוסטעס פארשווינדען. זיך יאגען נאך די האזען צווישען די שטיינער. דערביי האט ער געהאט זיין אייגענע, קלוגע מעטאדע: — ער האט זיך אוועק געשטעלט ביי אן אנגעווארפענער קופע שטיינער, ווי ער האט דעם קליינעם, אונערפארענעם האז דערשמעקט דארט האט ער אנגעהויבען בילען און שפרינגען אריין אין די לעכער פון דער קופע שטיינער, ביז דער האז האט זיך דערשראקען, איז פון דארט ארויסגעלאפען. און מוצי האט איהם דעמאלט מיט זיינע שארפע צייי־נער א חאפ געטאן און צו דער ערד א שליידער געטאן.

איין מאל ווען איך בין אזוי אנגעקומען קיין סטיווענסוויל, און האב זיך פארנומען צום וואקזאל, און בין דארט ארומגעלאפען אויף דער שמאלער, שטיינערדיגער פלאטפארמע, ביז עס איז אנגעקומען דער צוג, איז דער אלטער קאנדוקטאר רודאלף, צוגעקומען צו מיר און מיר, ווי אימער איבער'ן באק געגלעט: — היינט האב איך א גאסט פאר דיר — האט ער מיט שיינענדיגע אויגען מיר געזאגט — אט דער יונגערמאן פרעגט זיך נאך אויף דיין מאמען, זיין נאמען איז גרינבארג, נעם פיהר איהם אהיים. דער נאך האט ער מיט א חניפה'דיגען קול פארענדיגט:

— כע, כע, כע, די גאנצע וועג האב איך פון איהם קיין אויג ניט אפגעלאזט. א סך בעלנים האבען איהם געזוכט ארייגצופאקען. אבער איך האב איהם פון אויג ניט אפגעלאזט.

איך האב פארשטעהט זיך גלייך געכאפט א פוהרעל, גענומען דעם יונגען מאן און אהיים געפאהרען.

5

דער יונגערמאן, אריינקומענדיג אין הויז, האט זיך פארזיכטיג אין אלע זייטען ארומגעקוקט, ווי איינער רעט, זעהן וואוהין ער איז דאס אריינגעפאלען. ניט געוואוסט וואס צו טאן מיט זיך, צו זיך אנידער זעצען אויף א שטול, צו רעדען מיט עמיצען. צו גאר בלייבען שטעהן ביי דער טיר.

ער האט אויסגעקליבען דאס לעצטע. געמאכט א פאר טריט פון טיר, און איז געבליבען שטעהן.

מיין מוטער האט איהם אבער באלד פון זיין פארלעגענהייט ארויס געפיהרט, און מיט א שמייכעל ארום איהר קלוגען מויל ארויסגעהאל־פען: — זיצט. טוט זיך אויס. פיהלט זיך היימיש. דערווייל זייט איהר א גאסט. מיר וועלען נאך צייט האבען פון געשעפט צו רעדען. און צונע־מענדיג זיין מאנטעל פון איהם, האט זי איהם א שטול, נעבען קאנטור אונטערגעטראגען — מיר דארפסלייט נעמען זיך צייט. עס איז דאך ניט אין שטאדט, ווי אלעס איז „האריאפ".

מיין מאמעס פריינדליכקייט האט דעם יונגען מאן רעדעוודיג גע־מאכט. ער האט צושפילעט זיין ראק, ארויס גענומען פון בוזעם קעשענע א בריף. אנגעהויבען רעדען פריער אויף ענגליש, דערנאך אויף אידיש: צום סוף זיך אוועק געזעצט און דערלאנגט דער מאמען דעם בריף.

— דערווייל בין איך נאך א שטאט מענש — איז דער יונגערמאן אלץ רעדעוודיגער געווארען — ביז איך וועל קויפען א פארם, בין איך נאך א שטאטיגער. איהר ווייסט דאך, ווי ביי אונז זאגט מען — „טיים איז מאני".

עס איז אוועק א שמועס ביז אין דער שפעטער נאכט אריין. מיין מאמע האט דעם בריף צום הער פישהארן צוגעטראגען, וועלכער האט זיך ביים קאנטור צוזאמען מיט דער קיילעכדיגער שטול געדרעהט.

דער הער פישהארן האט דעם בריף איבערגעלייענט. מעשה גרויסער געשעפטסמאן זיך פערטראכט. אראפגעלאזען די אונטערשטע ליפ און אין דער אויך, אזוי אז דער יונגערמאן זאל הערען. האט ער א פאר מאל איבער געפרעגט מיין מאמע, וואס פאר א פארם זי דענקט, וואלט אמ־בעסטען פאר דעם יונגענמאן געפאסט. און חאטש דער בריף, איז א גאנץ געוועגליכער געווען, אט אזא, ווי עס שרייבט געוועגליך צו, דער שטאטי־שער אגענט, ווען ער שיקט א קונה צו, האט איהם פונדעסטוועגען דער הער פישהארן נאך אמאל און נאך אמאל געלענט. געטראכט. געקנייטשט דעם שטערן. און געהאלטען אין איין איבערפרעגען מיין מאמען, וואס זי דענקט וועגען דעם יונגענמאן.

דאס האט דעם יונגענמאן'ס צוטרוי נאך מעהר געוואונען. ער איז געווארען צוהיצט געדעט פון פארמעריי. פערטרויליך דערצעהלט ווי־פיל געלט ער פארמאגט, און וואס פאר א פארם ער וואלט אמבעסטען געגליכען. און מיין מאמע, כדי נאך מעהר זיין באגייסטערונג צו פאר־גרעסערען האט אנגעהויבען:

— איהר ווייסט וואס איך טראכט? — האט זי צום הער פישהארן זיך אויסגעדרעהט, און דערביי זיך געוויגט אין דעם וויגשטול ביים שנעם, מיט ניקעל באפוצטען אויווען — איך טראכט אז דעם אלטען נארים'עס פארם, איך מיין זשארדש נארים'עס, וואלט געווען ווי אנ־געמאסטען פאר דעם יונגענמאן. קיין גרויס פלאץ איז עס ניט. פיער קיה מיט א פאר פערד. אלערליי מאשינעריי. א גוטע הויז. ניט ווייט פון „סעקעט־לייק" און עס איז דארטען דא הונדערט אקער לאנד.

— עס איז איהם זיין ווייב געשטארבען — האט זי זיך אויסגע־דרעהט צום יונגענמאן — און מען וואלט דעם פלאץ א גרויסע מציאה געקענט קריגען. איך גלויב פאר א „ליטעל נאטהינג".

רעדענדיג, האט זי זיך אין גאנצען אויסגעדרעהט מיט'ן שטול צום יונגענמאן:

— אליין אן אלטער מאן, די ווייב איז איהם געשטארבען. די קינדער האבען איהם פארלאזען, און אליין קען ער גאר ניט טון, מוז ער זיין פארם פארקויפען; גלויב איך, אז מען קען איהם צו דער וואנט צוקוועט־שען. אויב איך מאך קיין טעות ניט, קען מען די פארם פאר פיער טוי־זענט קויפען. און נאך ווינציגער, ווי מיט טויזענט קעש.

די גאנצע צ׳ױט, װאס מײן מאמע האט גערעט, איז דער הער פיש־הארן אין זײן שטול געזעסן, זיך אײנגעהערט אין מײן מאמע׳ס רעד, און געהאלטען אין אײן היטען מיט זײנע אױגען, דעם אײנדרוק, װאס מײן מאמע׳ס רעד האבען אױף דעם יונגענמאן געמאכט.

פישהארן האט מיט׳ן קאפ צוגעשאקעלט, פאטאקעװעט איהרע רעד, און מײן מאמע׳ס רעד האבען זיך װי א לױפענדער װאסער פון א קװאל גע־גאסען, געקלונגען און זיך אפגעשלאגען אין דעם גרױסען צימער פון אונזער שטוב.

פאר שעה׳ן לאנג, האט זיך מײן מאמע אין אזא פאל געקענט ארײנ־לאזען אין אלערלײ שמועסען. רעדען פון אלץ אין דער װעלט. און אזױ בעגײסטערט װערען פון איהרע אײגענע רעד, פון איהרע שנעלע אײנ־פעלע, װאס פלעגען קומען צו איהר בשעת אין רעדען, אז זי האט דעמאלט געקענט אפילו א שטײן ריהרען.

איהרע רעד פלעגען ארױסקומען קײלעכדיג, ריהרעװודיג, האט זי נאר אױסגעפונען אז דער יונגערמאן איז אן ארבײטער, ערגיץ אין א שאפ, האט זי מיט איהרע קײלעכדיגע רעד אנגעהױבען:

— װאס מ׳שטײנס געזאגט איז דעם ארבײטער׳ס לעבען אין שטאט! א גאנצען טאג ליגען פערשקלאפט בײ דער מאשין. ניט אנזעהן די ליכטיגע װעלט פאר די אױגען. קײן ביסעל פרישע לופט ניט אײנ־אטעמען. ציטערען פאר׳ן פארמאן, פאר׳ן באס, און פאר װעמען ניט?

— האט זי מיט א הארץ פול װעהטאג אױסגעשריען — און װאס מ׳שטײנס געזאגט האט מען דערפון? א פריען טױט. שװינדזוכט. פיער פינסטערע צימערלאך ערגיץ אױף לודלאו סטריט. מיט אכט באָרדערס און זײ.

— און דא פרעגט איהר װאס? — האט זי פלוצים זיך אלײן אי־בערגעשלאגען, און אנגעהױבען מיט א װײכען, לאנגזאמען טאן — דא זײט איהר אלײן א באלעבאס. פאר זיך א ביזנעס. העלפט גאט, האט מען דא א געלעגענײט רײך צו װערען. און חלילה אין ערגסטען פאל, האט מען שטענדיג װי דעם קאפ אױבען צו לעבען. עסען האט מען. די קינדער־לאך שטענדיג אױף דער פרײער לופט. ניטא קײן זארגען פאר דירה געלט. פאר קױלען.

און גאט װײס, װי לאנג זי װאלט אזױ נאך גערעט, װען דער זײ־

גער אויף דער וואנט וואלט איהר ניט איבערגעשלאגען, אויסקלינגענדיג צוועלף מאל.

ביז דעמאלט איז דער יונגערמאן שוין אין גאנצען איהרער געווען. זי האט מיט איהם געקענט מאכען, וואס זי האט נאר געוואלט.

מיין מאמע האט איהם אזוי פיעל פון דער פארם אנדערצעהלט. איהם אזוי פיעל פלענער פארגעלעגט, און איהם איבערצייגט אז ער דארף בלויז וועלען צונויף שארען דאס געלט, וואס וואלגערט זיך דארט אויף דער פארם ארום, אז דער יונגערמאן האט זיך געבעטען, מען זאל איהם, וואס שנעלער די פארם ווייזען.

זיין הארץ האט שוין אין איהם געשפרונגען פון אונגעדולד, און ער האט שוין מיט זיינע אייגענע אויגען געוואלט זעהן די פארם ווי ער וועט זיין היים מאכען. וואוהין ער וועט זיין פרוי מיט זיינע קינדער ארויס ברענגען. און דעמאלט, ווען מען האט שוין געזעהן אז מען איז מיט דעם יונגענמאן זיכער, האט זיך דער הער פישהארן א הויב געטאן, א זאג געטאן — בלי נדר מארגען גאנץ פריה פאהרען מיר ארויס. אוועק געפירט דעם יונגענמאן אין א באזונדערען צימער, מיט א פריש אויס־געבעטען געלעגער, וואס האט געשמעקט אונטער דער אויפזיכט פון מיין גוטער מאמע.

6.

דער יונגערמאן איז געווען א הויכער, א מאגערער, מיט א פאר לאנגע דינע פיס, און מיט געדיכטע, שטייפע האר אויף זיין קאפ. ער איז געווען, וואס מען רופט א „סקילד לייבארער", א גוטער מאשיניסט, און בטבע אלעם אויסגערעכט, ביז צום לעצטען. ער האט ליעב געהאט מאטעמאטיק, און ער פלעגט אלעם ביז צו דער פינקטליכקייט אויסרעכענען. זיינע הענט זענען געווען גראבע, פערהארטעוועטע, מיט אפגעריסענע שטיקער הויט פון זיינע פינגער, און אויף דעם גראבען פינגער פון זיין רעכטער האנט, האט איהם געפעהלט דער נאגעל, וואס דאס האט צוגעגעבען עפעס א מאדנעם אויסזעהן צו זיין האנט.

ליגענדיג יענער ערשטער נאכט, אין דעם ריינעם בעט וואס מיין מאמע האט פאר איהם צוגעגרייט, האט ער מן הסתם אלץ רוהיג און געלאסען איבערגעטראכט. ווי א בעל חשבון אלעם אויסגערעכענט. אזוי פיל און אזוי פיל באטרעפט די פארם. אזוי פיל און אזוי פיל וועט ער איינצאלען. פון די איבעריגע געלט, וועט דער פראצענט באטרעפען אזוי פיל, און נאך מיין מאמעס רעד, וועט די פארם אריינברייגען פונקט צוויי מאל אזוי פיל וויפיל דער פראצענט צוזאמען מיט'ן קרן, וועט יאהרליך באטרעפען. הייסט עס אז ער וועט נאך קענען א דאלער שפארען. אזוי טראכטענדיג און אלץ אויסרעכענדיג איז איהם געווים די פארם אזוי איין הארצען אריין, אז ער האט שוין גענומען טראכטען פון איהר ווי פון אן אייגענער זאך.

דער אויסגערעכענטער יונגערמאן, האט געווים אין בעט ליגענדיג אויסגערעכענט, וויפיל געלט ער וועט אין עטליכע יאהר ארום אפשפארען. דעמאלט וועט ער שוין האבען די פארם אויסגעצאהלט. אלע יאהר וועט איהם צוקומען פון די קליינע קעלבער, קיה. די הויז וועט ער ביסלעכווייז צובויען. און אזוי ווי זיין השגה איז ניט געווען קיין זעהר

גרויסע, אן ארבייטארישע, מאכען א רוהיגען, שטילען לעבען, איז דאס פאר איהם געווען דאס גליק פון וועלכען ער האט געטרוימט.

ווען עס האט נאר אנגעהויבען צו בלויען אויף טאג, איז ער פון זיין בעט ארוים. זיך אנגעטאן, און איז ארויס אין גאס.

אין דרויסען איז געווען שטיל. וואו ניט וואו האט זיך א פארמער מיט די קאנען מילך אויף זיין וועגעל באוויזען. די זון האט נאר וואס אנגעהויבען אין מזרח זייט אויפגעהן, און דער הימעל אין יענעם ווינקעל איז געווען רויט און צוגליהט.

און ווען ער האט געזעהן, ווי א פארמער איז מיט זיין פערד און וואגען צוגעפארען לעבען דער געריכטס הויז, נעבען פאנטאן זיך אפגע־שטעלט, לויז געמאכט דעם צוים פון זיין פערד און דעם פערד א טרונק געגעבען, האט עס איהם א ציה געטאן אהין — זעהן ווי דאס פערד טרינקט... און ער האט זיך צום פאנטאן פארנומען.

א ווײלע איז ער דארט געשטאנען. א צווייטער פארמער איז צוגע־קומען. דאס פערד האט זיך אליין צום פאנטאן פארנומען. אויסגעשט־רעקט דעם לאנגען האלז, זיך געווארגען מיט דעם צוים אין מויל, זיך גע־ריסען צום קאלטען, פליסענדיגען וואסער, האט זיך דער פארמער מיט־אמאל אויפגעהויבען, זיך אויסגעצויגען איבער'ן רוקען פון פערד און דאס לעדערעל לויז געמאכט, און דער יונגערמאן איז געשטאנען און געקוקט אויף דעם ווי אויף זאכען וואס ער זעהט, נאר ער גלויבט זיינע אויגען נים.

נאכדעם האט ער זיך אראפגעלאזט מיט דער לאנגער גאס באקוקען דאס דארף.

די שטילקייט און ריינקייט פון דארף האבען איהם נאך מעהר באצויבערט. פערטיפט אין זיינע געדאנקען, און פער'כשופ'ט פון דעם שטילען פריהמארגען, האט ער איבער דער גאס ארומגעשפאנט. שוין יאהרען לאנג ,ווי ער טרוימט פון אזא רוהיגען, שטילען לעבען. ווייט פון שטאט מיט איהר טומעל און גערודער. און ארומגעהענדיג אזוי איבער דער קילער, שטילער גאס, האט ער געפיהלט ווי זיין הארץ שפרינגט אין איהם פון פרייד.

ווען ער האט זיך אומגעקערט, זענען שוין אלע אין שטוב ארומגע־

גאנגען. אויף'ן טיש איז געשטאנען א שמעקעדיגער, היימישער פריש־מיק. אייגענע אויסגעשלאגענע פוטער. גאנצע קריגלען מיט מילך און פולע טעלער מיט שמעקעדיגע קעז. עס איז געווען מיין מאמע'ס איינפאל אז א קונה דארף מען געבען גוט צו עסען. פרישען קעז ערשט פון ווארינק ארויס, מיט פערשידענערליי געבעקסען און די גוטע, און אויווען געבאקטע „רואד־איילענדער" קארטאפעל.

עס איז געווען מיין מאמעס איינפאל, אז דער טיש זאל וואס רייבער אויסזעהן. מיט אלערליי מילעכיגעס, און ביים טיש זאל מען פון וועלט זאכען און וועלט פאליטיק רעדען. מען פלעגט געווענליך צופאסען דעם שמועס, ווי, און וואס פאר א קונה עס איז געווען. יענעם פרימארגען געדענק איך האט מיין מאמע גערעט פון דער יוניאן באוועגונג. וואס פאר א שאנסען עס האט דער ארבייטער קלאס אין דער צוקונפט, און צו מייאר גיינאר פון ניו־יארק איז טאקע אויף אן אמת א ליבעראלער מענש.

פישהארן האט זיך ארומגעדרעהט איבער'ן הויז. ער איז, ווי א פארנומענער מענש ארומגעלאפען. ארויס אין שטאל, זיך באלד אומגעקערט, געכאפט א ביס און איז צו צום טעלעפאן. ער האט געהאט א קליינע מאשינקע, וואס קלאפט אפ געדרוקטע בריף, איז ער צו אהין, א קלאפ געטאן, און איז ווידער אין גאס ארויס.

צום סוף איז ער מיט א קנאק צום הויז צוגעפאהרען. איינגעשפאנט מיט די צוויי גוטע פערד. קיידי אין דער רעכטער זייט און בייבי אין דער לינקער זייט, וועלכע פלעגען מיט זייערע דריבנע, מיידעלשע טריט, ווי א פייל פון בויגען געהן. מען האט זיך אויף דעם וויינכען מיט ספרוזשינעס וועגעלע אויפגעזעצט און מען איז אוועק געפארען.

די פארם איז געלעגען א מייל אכט פון דארף. און איז דערפאר נאך ווייטער געווען פון א באהן סטאנציע. אום דאס זאל זיך דעם יונגענמאן אין די אויגען ניטווארפען, האט דער הער פישהארן די צוויי פערד פון זיינע הענט ארויסגעלאזט, וועלכע זענען דעמאלט, ווי צוויי פויגעל געפלויגען, און מיין מאמע האט געהאלטען די גאנצע וועג אין איין רעדען.

די זון אויף'ן הימעל איז שוין הויך געשטאנען. ארום די פערד'ס בייכער, און שטאלצע קעפ האט א ווייסע שוים ארויסגעזעצט, ווי מילי־

נעם פון זייט. מען איז געפארען בארג אראפ און בארג ארויף. צווישען יונגע וועלדער און פארביי דעם קיילעכדיגען „סעקעט-לייק". דארט האט מען זיך פארנומען לינקס, פארביי געלאפען א קליין יונג וועלדעל, וועל־כעם האט אמאל באלאנגט צו די נאריסעס, נאר זינט די ווייב זיינע איז געשטארבען, און די קינדער האבען זיך אנגעהויבען ארומקריגען צווישען זיך, האט מען אויסגעפונען, אז דעם וואלד האט די ווייב זיינע אמאל געקראגען א ירושה פון דעם אנקעל וויליאם פעלטאן, און אזוי ווי מען האט דאס דעמאלט ניט פארשריבען אין די ביכער, ווייסט מען איצט ניט וואוהין עס באלאנגט. צו געהט עס צוריק צו די פעלטאן'ס צו בא־לאנגט עס צו די נארים'עס.

— איהר זעהט — האט מיין מאמע אנגעוויזען אויף'ן וועלדעל — דאס באלאנגט שוין צו דער פארם, וואס מיר פארען אנקוקען. און אט יענעם פעלד אויבעט! און מען איז ארייננעפארען אויף'ן הויף פון דעם אלטען דזשארזש נאריס, ווי עס איז געשטאנען א נידריג, גוי'ש שטיבעל, מיט קליינע, אלטמאדישע פענסטערלאך. פישהארן האט שוין אודאי גוט אין זין געהאט זיך אפצושטעלען מיט'ן וואגען אזוי, אז עס זאל זיך פריער פון אלץ אנזעהן דער סאד מיט די אלטע פרוכט בוימער און ניט די אלטע שטאל מיט'ן צובראכענעם טויער.

גרינבארג איז אראפ פון וועגעל. די שטילקייט אויף דער פארם, מיט דעם געפענטעטען פערד איבער'ן הויף, אין די ארומיגע הויכע בערג האבען זיין געמיט געמאכט ציטריג און פיינליך־אויפרעגענדיג. ער האט דער־פיהלט א שטילע רוהיגקייט איבער זיין לייב זיך צוליגען. דער שטאד־טישער מענש, וועלכער איז א גאנצער בעל חשבון געווען, האט זיך דא אויף דער ברייטער פארם גאר אינגאנצען פארלוירען.

פישהארן האט ניט געוואלט ער זאל די הויז זעהן, ער האט שוין פון פריהער געוואוסט אז דער דאך איז צובראכען, אז די ווענט זענען איינגעבויגענע, האט ער צו מיין מאמען א וואונק געטאן. זי איז מיט גרינבארגען פארגאנגען אין סאד, כסדר געהאלטען אין איין אטעמען די פרישע לופט, און גלייך, ווי זי זאל דעם אטעם ניט קענען חאפען האט זי מיט דער האנט אנגעוויזען אויף דעם ארומיגען שעהנעם געגענד און מיט האלבע ווערטער אונטערגערעט:

— ווי שארף — די לופט — אפילו די גרעסטע קרענק קען מען דא אויסהיילען.

פישהארן איז ארויסגעקומען מיט דעם אלטען נארים. אן אלטער איינגעבויגענער גוי, מיט א פאר גרויע פראנציאזעפישע באקענבערד. דער אלטער איז איינגעבויגען אונטער געקומען. געסאפעט און זיך גע־האצקעט און ארויסגערעט מיט א גיבען אלטמאדישען אקצענט.

— צע, צע, א פירמע, א פירמע, א פארמער ווילסטו ווערען, הא! א פארמער. אן ערליכער מענש, א גוטער מענש. יא זוהן אן אנשטענדיגער מענש ווילסטו ווערען. איך בין דא געבוירען געווארען. מיין טאטע, מיין זיידען.—די רויט־הויטיגע. די אינדיאנער זענען דא נאקעטע ארומגעלאפען. זעסט יענעם טאל!—דעם טייוועלס טאל; א הייל, אן אינדיאנער הייל געווען אמאל. עס איז גוט דארט אנצושיטען קארטאפעל אויף'ן ווינטער. עס איז ביי מיר נאך קיינמאל קיין קארטאפעל ניט פארלוירען געגאנגען. דארפסט זיך בלויז היטען פאר די האזען, מיט די קליינע צעהנדלעך, צע, צע, צע, צע, צע, צע.

עס איז פארשטעהט זיך געווען מיין מאמעס פלאן צו זאגען גרינ־בארגען, אז כאטש זי איז זיכער אז די פארם איז אן אמת'ער „בארגען" פונדעסטוועגען וואלט זי ניט וועלען אז ער — גרינבארג זאל גלייך פון ערשטען קוק שוין נעמען און קויפען, זאל ער נאך אפווארטען, נאכ־טראכטען. — מיר טרייבען פון אונזער הויז קיין מענשען ניט ארוים. — ער וועט קאנען אנקוקען נאך א פאר אנדערע פארמס. — זיך דער־ווייל דורכשרייבען מיט דער ווייב...

האט זיך נאכדעם גרינבארג, א פרעהליכער און אן אונרוהיגער אומ־געקערט צוריק צו אונזער שטוב. — איז שוין געווארען א היימישער ביי אונז. איז מיט פישהארן ארומגעפארען. זיך געשפילט מיט פרינצען און מיט מוצי'ן, און געהאלפען איינשפאנען און אויסשפאנען די פערד. פלעגט ליבהאבען צו קלאפען און גלעטען מיט זיין האנט איבער די רוקענס פון די פערד. האט הנאה געהאט צו הערען ווי די פערד האבען מיט די קאפיטעס איבער דעם הילצערנעם דיל געקלאפט. געהירזשעט און גע־קוקט אין די הענט אריין.

דורך דער צייט האט ער אסך פארמס אנגעזעהן. פישהארן האט איהם שטענדיג אויף זיין וואגען מיטגענומען. מיט איהם זיך ארומגע־

שלעפט, און צו דעם אלטען נאריסעם פארם איז מען נאך אמאל גע־פארען.

גרינבארגען איז שוין איצט דער וועג א באקאנטער געווען. געוויסע פלעצער האבען זיך שוין איין זיין מח אפגעקריצט, און האבען פאר איהם שוין געגומען אויסזעהן, ווי אלט באקאנטע זאכען.

מיט דעם אלטען נאריסען האט ער שוין אליין גערעט. פישהארן איז דערביי ארומגעגאנגען איבער'ן סאד, גערטען עפעל, געלייגט זיי אין די קעשענעס, און זיך אין גאנצען ניט געמישט אין זייער שמועס.

גרינבארג מיט דעם אלטען האבען זיך פארקליבען אין סאד. זיך אנגעשפארט אן אן עפעל בוים און אין איינעם געפלאנעוועט וואו וואלט בעסער געווען די ערד פאר קארן, און וואו פאר דער רעטשקע.

ער האט אויסגעפרעגט, וועלכען שטיק לאנד פריהער צו אקערען און וועלכע מען דארף לאזען מיט היי, און נאך טויזענדער זאכען האט ער ניט געפרעגט, נאר געוויס געטראכט בשעת אין רעדען מיט דעם אל־טען גוי.

דער עיקר איז ער געווען פארנומען מיט'ן געדאנק וועגען האדעווען היהנער. ער האט געהערט פון די „אינקיובייטארם", ווי מען לעגט מיט אמאל אריין הונדערט מיט צוואנציג אייער, און ווי זיין טבע, האט ער אלעס אויסגערעכענט און באטראכט.

— ווען ער וועט למשל קויפען אזא מין „אינקיובייטאר" אהין אריינלעגען הונדערט מיט צוואנציג אייער. דורך'ן סיזאן קען מען איהם דריי מאל אויפשטעלען: וועט דאך דאס זיין די בעסטע זאך, וואס ער קען הערשטען זומער טון. אי געלט! ווי וועט ער נעמען געלט, ווען ער וועט דאס גאנצע ביסעל מזומן פאר דער פארם באצאלען? האט ער טאקע געטראכט דערפון, זיך איינגעהערט אין פישהארן'ס פלענער, אז מען קען קריגען געלט אויף א מארגעדזש, און זאל ער זיך דערפאר גאר ניט זארגען:

— אט נעמט און ברענגט ארויס אייער פרוי — האט איהם פיש־הארן צוגערעט — דער עיקר זאל איהר נאר די פארם געפעלען ווערען. די איבעריגע זאכען וועלען מיר שוין ווי עס איז זעהן ארראנזשירען. ווארים איהר מוזט וויסען אז אזא בארגען קאן זיך נאך ארויסגליטשען

פון אונטער די הענט. ווער ווייסט ווען דער גוטער יאהר קאן אהער פלוצלונג אנטראגען.

גרינבארג'ן איז דאס אין קאפ אריין. ער האט געטראכט, אז ער וועט גלייך אויף זיין פארם א דריטען מארגעדזש נעמען. און ער איז איצט נאך אומרוהיגער איבער'ן צימער ארומגעגאנגען. אומגעדולדיג גע־ווארט אויף זיין פרוי. זיך געוואונדערט, ווארום זי איז נאך ניטא. און אין הארצען האט ער מורא געהאט טאמער וועט עמיצער אונטערקומען און די פארם אויסקויפען.

7

אונטערדעסען איז אונטער געקומען נאך א קונה.

דאס איז געווען אן עלטערער, פרומער איד. ער האט אויסגעזעהן פון א יאהר עטליכע און פערציג. א נידעריגער, ברייט ביינעגדיגער. ער האט געהאט עפעס אזא מין מאדנעם הוסט, וואס פלעגט זיך צום סוף פארגעהן ווי אין א קוויטש.

אין שטאט האט דער דאזיגער איד געהאט א געשעפט פון שטיקלאך סחורה, וואס פאלען אפ פון די צושניידער אין די שעפער.

דארט, אין די שעפער, האט ער געהייסען „איזי, דער רעגס-פעד-לער". מען פלעגט איהם היטען, ווען ער איז אונטער די טישען פון די צושניידער געלעגען, און די שטיקלאך שמאטעס צונויפגעקליבען. מען האט פון זיין שווארצער, פערפלאנטערטער באָרד געלאכט. אמאל, אין שפאס איהם פאר דער באָרד א צופ געטאן. און מען האט פון איהם קיין אויג ניט אראפגענומען, ווען ער האט דעם זאק מיט די שטיקלאך אויף דער וואג געלייגט.

נאר אין דער היים, און אין שול, און אין שאפ זיינעם, האט ער געהייסען ר' יעקב. זיינע ארבייטער האבען פאר איהם, פונקט, ווי פאר יעדען באלעבאס, מורא געהאט.

זיי האבען שנעלער מיט די פינגער די שטיקלאך שמאטעס געקלי-בען, ווען ער האט זיך אויף דער שוועל פון זיין שאפ באוויזען. אלע וואך, האט ער, ווי יעדער באלעבאס, זיינע ארבייטער געהאלט אויסגע-צאלט. איינעם פון דער שטעלע אפגעזאגט. ביי א צווייטען פון זיין געהאלט אראפגעריסען, אט פונקט, מיט אלע פיסטשעווקעס, ווי עס טוען אלע באלעבאטים.

ער האט ביי די „ביזנעס" זיינע, א סך געלט אנגעקליבען. די לאנד-סלייט האבען דאס דערשמעקט, און איהם אין שול זיין כבוד אפגעגעבען.

אמאָל א מפטיר און אמאָל אפילו א שטיקעל שלישי, אזוי אז מען קען זאגען, אז דאָס איז געווען אן אנגעזעהענער מענש אין זיין שטאַנד.

צו אונז אין שטוב, איז דער איד אריינגעקומען אביסעל זיכערער ווי די איבעריגע קונים.

ער האָט שוין פון פריער געוואוסט ווער מיין מאמע איז. ווער דער העד פישהאָרן איז. ווילאַנג מיין מאמע מיט דעם הער פישהאָרן זענען שותפים. וויפיל פּראָצענט מיין מאמע קריגט און וויפיל דער הער פישהאָרן קריגט.

דער עיקר, האָט ער געוואוסט אז אגענטען זענען שווינדלער. אז מען טאָר זיך אויף זיי נים פאַרלאָזען. אז אין אזא הויז מוז מען האַלטען, ווי מען זאָגט, די אויגען פּאָראויס. און היטען וואָס אָרום טוט זיך.

ער האָט למשל אנגעהויבען זיין שמועס אויף אזא אופן:

— נו מילא — האָט ער געזאָגט — עס איז דאָך נים שייך, מסתמא איז דאָך דער מאַן דער באַלעבאָס. מען רעט דאָך דאָרט וועגען ביזנעס. א מאַנסבילשע ארביים. און דערביי האָט ער דערלאַנגט דעם הער פּיש־האָרן, דעם בריף, וואָס ער האָט געבראַכט פון דעם שטאָטישען אגענט.

פישהאָרן האָט צוגענומען דעם בריף. און ווי זיין טבע, זיך געדרעהט אויף'ן שטול נעבען קאַנטור. דעם בריף אפּאָר מאָל, פון יוצא וועגען איבערגעלייענט. געטראַכט, און זיך אנגעבלאָזען. און נאָך אמאָל גע־לייענט.

מיין מאמע איז זיך געשטאַנען אין א זייט. א קלוגער שמייכעל האָט זיך צוליינט אָרום איהר שענעם מויל. זי האָט געשוויגען. זיך איינגעהערט אין דעם אידענ'ס רעד, און ווי איהר טבע זיך געפּוצט איהרע לאַנגע נעגעל מיט איהר טיכעלע.

צום סוף האָט זי זיך אפּגערופען:

—צום אלעמערשטען וועלען מיר גרייטען צום טיש. א איד פון וועג, מן הסתם נאָך קיין אנבייסען נים געגעסען. און נים געדאַווענט. פישהאָרן! — האָט זי זיך צו פישהאָרן'ען אומגעקערט — וואו איז ערגעץ אייער טלית און תפילין?

— א איד פאָרט ארוים מיט איינענע תלית און תפילין — האָט דער איד געענטפערט מיט איראָניע, גלייך ער זאָל דערמיט מיינען צו זאגען אז אויף אגענטען טאָר מען זיך נים פאַרלאָזען — פרעמדע

תפילין קענען נאך אמאל פסול זיין. ס'איז שווער זיך צו פארלאזען היינטיגע צייטען. נאך אין אמעריקא.

— דאס וועט איהר שוין זעהן, צו מיר זענען אידען — האט מיין מאמע געענטפערט.

און די שטוב האט גאר אן אנדער פנים באקומען. מיין אלטענקע באבע, וועלכע איז פון אלטקייט, די מעהרסטע צייט געלעגען בעזונדער אין א צימער, אדער זיך געוואנדערט ערגעץ אויף דער זון, האט זיך מיט אמאל אנגעהויבען ארומדרעהן איבער'ן צימער. מיט'ן טיכעלע ביז איבער די אויערען, עס זאל זיך חלילה קיין האר ניט ארויסזעהן, און מיט'ן ברייטען פארטוך איבער איהר גרויסען בויך, זי האט זיך ארומגעשארט איבער'ן צימער. געהאלפען גרייטען צום טיש. און כסדר געהאלטען אין איין דאווענען. ארומגעהענדיג, מורמלען מיט'ן מויל.

דעם טיש אט מען אויך געגרייט אנדערש ווי נעכטען. היינט איז דארט געווען זאלץ און ברויט פאר המוציא. וואסער אין א קווארט צום וואשען זיך. מיט פיינע שמעקענדיגע רעטעכלאך און חריין.

— ס'איז דאך א אידישע הויז — האט דער איד פרעלעך א זאג געטון — ווי איך בין א איד, כ'האב זיך גאר ניט געריכט צו טרעפען דא אזא אידישע הויז.

— אידען זענען אידען איבעראל — האט מיין מאמע געענטפערט מיט א פרומער מינע — מעגען מיר נאך זיין צוויי טויזענט יאהר אין גלות, אבער אונזער אידישקייט וועט מען פון אונז ניט אוועקנעמען.

די גאנצע צייט פון עסען האט מען גערעט פון אידישקייט. דעם יונגענמאן גרינבערגען האט מען דאך שוין פארעכענט פאר א היימישען. מיט איהם זיך ניט געטרעכענט מעהר. און מיין מאמע האט היינט די גאנצע צייט ביים טיש גערעט מיט א פרומער מינע אויף איהרע ליפען פון די שלעכטע צייטען, וואס עס איז אויף די אידען געקומען.

זי האט אזוי גלאט און קיילעכדיג איהרע ווערטער און משלים ארויסגעבראכט, אז אלע זענען ביים טיש מיט אפענע מיילער געבליבען זיצען, און זיך איינגעהערט אין מיין מאמעס רעד.

זי האט פלוצעם זיך אנגעהויבען קלאגען אויף איהר ביטער מזל.

— א פרוי — האט זי אנגעהויבען — לעבט איינע אליין. פארווארפען ערגעץ צווישען גוים. קיין אויפזעהער, קיין טאטע, ווי ביי לייטען איז

ניטא. און גאט זאל זיך אויף איהר מרחם זיין און איהרע קינדער פון גוישע הענט אויסהיטען. זיי זאלען חלילה אין גוישע הענט ניט אריינ־פאלען.

דער איד איז געווארען פרעליכער, היימישער. פון די הייסע גלע־זער טיי, איינס נאכ'ן צווייטען האט ער זיך צוווארעמט. אראפגעווארפען פון זיך דעם הוט. איז געבליבען זיצען אין דער יארמולקע. און דעמאלט האט מען געקענט זעהן זיין שעהנעם קאפ, מיט צוויי טיפע ווינקלען זיך אריינשניידענדיג ביז הויך אויף'ן שטערן. ער האט אנגעהויבען מיין מאמען טרייסטען:

— גאט איז אלעמען'ס פאטער — האט ער פרום מיט א צארטקייט אין קול געזאגט — מען דארף גאר ניט האבען קיין אייגענעם טאטען! אזוי לאנג מען איז נאר א פרומע, אידישע טאכטער, העלפט גאט.

מען איז צום סוף איבערגעגאנגען צום געשעפט. דער איד איז גע־ווארען אנפענגהערציגער. דערצעהלט מיין מאמען וויפיל געלט ער פאר־מאגט — ניין, פון געלט וועט גאר קיין מניעה ניט זיין! אפילו צעהן טויזענט אין קעש קען ער געבען. דאנקען גאט זיין ביזנעס טראגט איהם גענוג. נאר דער הוסט! צוליב דעם הוסט מוז ער אלעם אין שטאט צו־ברעכען. א דאקטאר האט איהם געהייסען.

נאך'ן עסען האט זיך דער הער פישהארן מיט מיין מאמען אין א צווייטען צימער אפגעזונדערט. דאס איז געווען א גרויסער קונה. ער האט געזוכט א פארם אין די צענדליגע טויזענדער. מען האט שוין פון ער־פארונג געוואוסט, אז אויב איינער זוכט צו קויפען א פארם, מחמת זיין געזונט, און אז א דאקטאר האט נאך דערצו געהייסען, איז עס א זיכערער קונה. אזא איינעם טאר מען פון אויג ניט אפלאזען. און מען דארף נאך היטען איהם פון די איבעריגע אגענטען, וואס דרעהן זיך אין דארף ארום. האט זיך מיין מאמע מיט דעם הער פישהארן פארמאכט אין דעם צווייטען צימער. מען האט באשלאסען גלייך, טעלעגראפיש, ארויסרופען דעם שטאטישען אגענט. פישהארן איז געווען נערוועז. ווי שטענדיג אין אזא פאל איז ער געווארען צוטראגען. מורא געהאט אז וואס ער זאל ניט זאגען און טוהן, זאל ער עפעס ניט קאליע מאכען. האט ער געהאלטען אין איין נאכגעהן מיין מאמען. מיט איהר זיך כסדר ישוב'ן, און פון אויפרעגונג איז ער אלע מאל צוגעגאנגען צו דער פיאנא, וואס איז אין

יענעם צימער געשטאנען, א קלאפ געטאן אויף א קלאוויש, וואס האט אפגעקלונגען איבער׳ן גרויסען צימער.

ער האט זיך אנגעהויבען דרעהן איבער דער שוועל. איז אריינגע־קומען אין קאנטור. א קוק געטאן אויף׳ן אידען, איז צוריק ארויס. מען האט לייכט געקענט באמערקען אז ער האט עפעס צו זאגען, נאר ווייסט ניט ווי אזוי אנצוהויבען. דרעהט ער זיך און טראכט, און צום סוף האט ער ארויסגעזאגט:

— אלרייט, אויב דער שטן וועט זיך נאר ניט אריינמישען, האף איך אז מיר האבען פאר אייך די ריכטיגע פארם.

און ווי נאר ער האט די ערשטע פאר ווערטער ארויסגערעט, אזוי איז דעם מענשען לייכטער געווארען. עס האבען ביי איהם אנגעהויבען צו גלאנצען די אויגען. מיט באגייסטערונג האט ער פארגעזעצט:

— פינף און צוואנציג שטיק רעגיסטרירטע קיה, איז דארטען דא. פיר פאר פערד. צוויי פאר אקסען. אלערליי מאדערנע מאשינען צו דער ארבייט. א טויזענד היהנער. א הויז מיט פופציג, מעבעלירטע צימערען. איהר קענט פאר דער הויז אליין, איבער׳ן זומער נעמען פינף און צוואנציג הונדערטער, ווען איהר זאלט זי בלויז פאר׳ן זומער פארדינגען.

דערויף איז אונטערגעקומען מיין מאמע:

— דאס הייסט, אז איהר׳ט וועלען די הויז פארדינגען. עס איז אזא גאסט־הויז. א האטעל. איז אויב איהר ווילט עס אליין ניט האלטען, גיבען מיר אייך גלייך א שכן, וועלכער וועט אייך געבען פינף און צוואנ־ציג הונדערטער פאר די זומערדיגע פיר חדשים.

— און דריי הונדערט מיט פופציג אקער לאנד — האט דער הער פישהארן פארגעזעצט — פופציג אקער שווערע וואלד, ווי איהר קענט די בוימער אויף בוימאטריאל האקען. פופציג אקער פאשע, מיט א לויפענדיגען טייך אויף דער פארם, און די איבעריגע לאנד איז אין גאנ־צען גוט צו דער ארבייט.

מען האט זיך אויף דעם פריערדיגען יונגען מאן שוין אין גאנצען ניט אומגעקוקט. ער האט זיך ארומגעשלעפט איבער׳ן דארף. זיך גע־דרעהט אין שטאל ארום די פערד, זיך געלערנט די פערד איינשפאנען, און מיט א שרעק אין הארצען אלע מאל די פערד געגלעט.

8

דעם זעלבען טאג, אין אווענט, איז מיט דעם לעצטען צוג אנגעקומען דער שטאט אגענט.

דאס געשעפט האט זיך אייגענטליך געפירט אויף זעהר א גרויסען מאסשטאב.

מיין מאמע און דער הער פישהארן זענען געווען די אגענטען פון דארף. זיי האבען באדארפט נאכזוכען די פארמס. אויסגעפינען די בעדינגונגען. אויסהאלטען די גאנצע הוצאה פון דעם ארומפארען מיט די קונים. צושטעלען פערד, גיבען עסען און א געלעגער פאר די מענשען וואס פלעגען צו אונז ארויסקומען.

עס האט זיך געמאכט וואכען, וואס אונזער גאנצע שטוב מיט אלע צימערען זענען געווען ווינציג פאר אלע מענשען, און מען האט אפגע־דונגען צימערען ביי אונזער שכן ראזשירם די אייגענטימער פון דעם אלטמאדישען האטעל „וויקטאריא“.

די גאנצע הוצאה, מיט די דינסטען און משרתים האט געפירט דער הער פישהארן. פארשריבען אין א קליין, אפגעריבען רויט ביכעלע, האט ער דאס שטענדיג ארומגעטראגען אין בוזעם קעשענע. און דערנאך זיך מיט מיין מאמען גערעכענט, וועלכע האט דאס אלעס, וואס איז ביי איהם אין ביכעלע געווען פארשריבען, געטראגען אויף איהר קאפ און שטענדיג געדענקט פינקטליך וויפיל געלט מען האט אויסגעגעבען.

די שטאטישע אויסגאבען האט געפירט דער שטאטישער אגענט.

ער האט געהאלטען אפיסעס אין פערשידענע אבטיילונגען פון שטאט. געגעבען שטענדיגע אנאנסען אין די טעגליכע צייטונגען. א קונה וואס האט נאר אריבערגעטראטען דעם שטאטישען אגענט׳ס שוועל, האט ניט געטארט פארלוירען געהן. מען האט געמוזט צו איהם אזוי

לאנג רעדען, און אזוי לאנג זיין הויז באזוכען, ביז מען האט איהם צו אונז אין דארף ארויסגעשיקט.

ער האט געמוזט אלעס אויסגעפינען. צוגרייטען. וויסען דעם כאַ־ראקטער פון דעם קונה. וויפיל געלט ער פארמאגט. איהם צום באַן אוועקפירען ביז ער האט איהם צו אונז אין די הענט איבערגעגעבען.

דער דאַזיגער אגענט פון שטאַט, איז געווען א יונגער, נידעריגער מאַן. ער איז געווען פעהיג גענוג אליין אויסצושטעלען די אנאָנסען, וואס ער האט אין די שטאַטישע צייטונגען געגעבען, און געוואוסט, אז אויב דער הער פישהאַרן שרייבט איהם, אז ער האט א פארם זעקס מייל פון שטאַט, מיט דריי קיה און א יונגען חזיר, זאל ער אנאָנסירען: — א פארם גליק, וואס טרעפט איינמאל אין הונדערט יאהר! א קריסט איז פאראליזירט געווארען! זיין גאַנצע פארם, וואס באשטעהט פון הונ־דערט אקער לאַנד, צעהן שטיק קיה, חזרים, א לויפענדעם וואסער אויף'ן הויף, הייזער, שטאַלען, טשיקען־קופס, אלערליי מאשינעריי, אין גאַנצען פאר דריי טויזענט דאלער, מיט פינף הונדערט קעש".

דערפאַר, וואס ער האט דאס אלץ אליין אנגעשריבען, האט איהם מיין מאַמע געגעבען דעם אטעסטאט פון אינטעליגענץ.

ער האט געוואוסט אז מען דארף לויבען די פארמס. פער'מאוס'ן אין יענעם'ס אויגען דאס שטאַטישע לעבען, און מגזם זיין א יעדע זאך איבער וואס איהם איז אויסגעקומען צו רעדען.

שטענדיג, ווען מען האט למשל באדארפט זאגען איינס, איז ביי איהם ארויסגעקומען הונדערט. צעהן, האט ער זיך געקענט ארויסרעדען צעהן הונדערט. און ווען עס האט שוין געהאלטען ביי גרעסערע ציפערען, ווי למשל פופציג קיה, אדער הונדערט עפעל בוימער, אדער טויזענט היהנער, האט ער זיך שוין דאמאלט געקענט אוועקלאזען אין די גרויסע טויזענטער, אדער ווערען אזוי צוטומעלט, אז ער זאל שוין גאר קיין ציפערען ניט דערמאַנען, נאר א זאג טאָן — „ווי איז דען דא אזוי פיעל ציפערען דערפאר! עס איז אָהן א שיעור".

עס איז קאַמיש געווען צו שטעהן און הערען, ווען די דריי, מיין מאַמע, דער הער פישהאַרן און דער אגענט פון שטאַט האבען זיך געגנו־מען לויבען א פארם.

— איך האב אליין איבערגעצעלט פופציג שטיק קיה — האט מיין

מאמע אנגעהויבען, און איידער זי האט נאך איהר זאץ געענדיגט, האט דער אגענט גלייך אונטערגעכאפט מיט א פערדרוס אין זיין קול:

— וואס זאגט איהר! פופציג קיה! ? — אפשר טויזענט שטיק איז דארטען דא. אט לאמיר שוין אריבערפארען און איבערצעהלען אלע קיה און קעלבער, און טעלעצעס און יאלעווקעס און ביקלאך, וואס לויפען איבער דער פאשע ארום. איך זאג אייך, אפשר טויזענט שטיק! נו און היהנער! גאר אהן א שיעור, מען קען זיי גאר ניט איבערצעהלען.

אזוי האט זיך געקענט דער מענש די גרעסטע גוזמא אפזאגען. מא־כען פון יעדער פארם א פריצישען מאיאנטיק, און צום סוף זיך רייבען איין האנט אין דער צווייטער, ווי איינער רעט: ווי געפעלט אייך עפעס א לשון, וואס איך לעג אוועק.

אבער אויף זיין פנים האט מען געקענט זעהן צוויי קעלבערנע אויגען וואס האבען תמ׳עוואטע, פאר זיך געקוקט. א נידעריגען שטערען, באוואקסען מיט שטייפע, אויפגעשטעלטע האר. זיינע קליידער זענען געווען ביליגע, אהן געשמאק, אבער שטענדיג מיט׳ן קנייטש אויף די הויזען, וועלכע האבען געגלאנצט פון דעם אפטען פרעסען זיי. ער האט אלע מאל געריבען זיינע שיך אין די הויזען, כדי דער גלאנץ זאל אויף זיי שטעהן.

יענעם אווענט, ווען ער איז צו אונז אריינגעקומען, איז ער געווען צוטומעלט. דער גרויסער פארדינסט, וואס איז איהם דא געשטאנען, האט איהם אינגאנצען צוטומעלט. ער האט זיך געשראקען, איז געווען נערוועז, און אריינקומענדיג האט ער גלייך א פרעג געטאן:

— וואו איז ער?

— ער איז דא, — האט פישהארן געענטפערט און אנגעוויזען אויף׳ן צווייטען צימער — ער שרייבט א בריף אהיים.

—נו, וואס הערט זיך?

— דערווייל געהט עס אלרייט — האט פישהארן געשמייכעלט.

— דאס איז א איד אן עושר! — האט ער ארויסגעסאפעט, ווי איי־נער, וואס איז אנגעקומען פון א ווייטען וועג — מען טאר איהם פון די הענט ניט ארויסלאזען.

— איך האב געהערט, אז בערגער האט זיך שוין געדרעהט ארום איהם — האט פישהארן געזאגט.

דער יונגערמאן איז רויט געווארען. דאס גאנצע בלוט איז איהם אין פנים געקומען, און ניט קענענדיג זיך באהערשען, האט ער אויף׳ן קול אנגעהויבען צו שרייען :

— די ציין וועל איך אלעמען אויסזעצען ! אט נעם איך איהם שוין. און פאר אוועק פון דאנען. איך ! — בלויז איך, האב איהם. מעהר חלק פאר אייך האב איך דא ! און ער האט זיך פארמאסטען אין דער לופט מיט א קולאק.

עס איז אנגעקומען מיין מאמע. איהם איינגעשטילט. געזאגט אז עס איז ניט מעהר, ווי א קלאנג. אז דערווייל איז נאך ניטא צוליב וואס זיך צו קריגען. דערווייל דארפען אלע צוזאמען ארבייטען, ווייל עס איז א גרויסער קונה.

דער יונגערמאן איז שטיל געבליבען. איז געבליבען זיצען אין וויג־שטול נעבען אויוועז. געריבען דעם שוך פון דעם רעכטען פוס אין די הויזען פון דעם לינקען פוס, א קוק געטאן אויף׳ן שוך צו ער גלאנצט, און ווידער איהם געריבען. און ווען ער האט זיך אביסעל בארוהיגט, האט מען זיך אלע דריי אנגעהויבען צו סוד׳ען. מען האט גלייך באדארפט האבען א שכן, וועלכער זאל ביי דעם אידען די הויז איבער׳ן זומער דינגען. האט מען באשלאסען, אז דער שטאטישער יונגערמאן, זאל נאך היינט ביי דער נאכט זיך זעהן מיט מיסטער ליוויי, ער זאל איהם דערצעהלען פון אלץ, און זאל איהם הייסען ווארטען אויף א טעלעגראמע.

— איהר וועט איהם צוזאגען א פינף און צוואנציגער — האט פישהארן איהם געזאגט — די געלט וועלען מיר שוין פארזארגען.

דער יונגערמאן האט זיך אויפגעשטעלט. נערוועז זיך ארומגעדרעהט איבער דעם צימער. געבעטען נאט אין הארצען אז מען זאל דעם מסחור שליסען. און אין הארצען האט ער געטראכט אז אויב דער מעקלער — מיסטער ליוויי וועט וועלען א פופציגער, וועט ער איהם אויך געבען.

9

אויף מארגען איז פון אונזער הויז א פולע פור מיט מענשען אינ־איינעם מיט דעם רייכען אידען געפארען צו דער פארם קיין דזשע־פערסאנוויל.

דער וועג פון אונז קיין דזשעפערסאנוויל איז נאך טויזענט מאל שענער געווען ווי דאס דארף אונזערס.

באוואקסען פון ביידע זייטען מיט סאסנעס און טאפאלען, האט זיך דער וועג ארונגעלאזט בארג אראפ צום „סוואן לייק" דורך דער ארים־טאקראטישען דערפעל דזשעפערסאנוויל, וואס איז געלעגען איינגעשלא־סען אין די ארומיגע הויכע, בלויע און רויטע בערג.

דזשעפערסאנוויל, האט גע'שמ'ט מיט איהר אריסטאקראטישקייט. מיט דער גוטער אדמיניסטראטיווער באלעבאטישקייט. איהרע וועגען זענען געווען געבראקירטע, מיט ווייסע, צוריבענע שטיינדלאך, קיילעכ־דיג און גלאט אויסגעשיט און פון ביידע זייטען מיט ווייס אפגעפארבטע פארענטשעס, דארט ווי עס זענען געווען רינעס אדער א טיפער וואלד.

עס איז געווען ניט לאנג זינט אידען האבען זיך דארט אנגעהויבען בעזוייזען, זענען די קריסטען געווען צו זיי גאסטפריינדליך. זיי עצות געגעבען ביים אקערען און זייען, און ווי צו האלטען זייערע שטיבלאך ווייס און ריין און מיט שמעקעדיגע בלומען און היי ארום די הייזער. און ווען א פארביי פאהרער איז אויף יענעם וועג געפאהרען האט ער זיינע אוי־גען ניט געקענט אפרייסען פון דעם שטילען צויבער, וואס איז געלעגען אויף יענעם דערפעל צוווארפען.

פאהרענדיג, האט זיך געקענט דאס הארץ אפרייסען פון שרעק, ווען פאר די אויגען, האט זיך מיט אמאל ענדעקט דער קיילעכדיגער „סוואן לייק". דער וועג איז געלאפען גלייך אין טייך אריין, האט זיך גע־

דוכט אז אט פאהרט מען אריין אין טייך מיט די פערד, מיט דעם וואגען, מיט אלעמען. נאך א בליק, וואס גאר נאהענט ביים ברעג, האט זיך דער וועג פארנומען לינקס ארום טייך.

דארטען, אויף דעם וועג, ביי דעם ברעג פון טייך, האט מען געקענט זעהן צענדליגער שיפלעך מיט פרעהליכע, יונגע מענשען איבער'ן טייך זיך גליטשען. די קליינע, דריבנע, ווייסע כוואליעס האבען ווי ווייסע, קליינע שאף צום ברעג זיך געשטופט, זיך אפגעשלאגען, און צוריק אנט־לאפען. אלטע, הויכע ביימער האבען אויף'ן גרונט פון טייך זייערע שטאמען און צווייגען צולייגט, ווען די זון איז הויך איבער'ן הימעל גע־שטאנען.

עס איז געווען סוף זומער. אלעס איז מיט אמאל געווארען רויט. דורכזיכטיג, און שארף.

עס זענען געווארען רויט די בלעטער אויף די ביימער. די לופט ריין, דורכזיכטיג און קרעפטיג. פון די פעלדער האט מען שוין אראפ־גענומען דאס היי און גלייכע, פירעקעדיגע, מיט שטיינער אפגעצאמטע שטיקער ערד זענען געלעגען ריין, אפגעשווירען און גלאט גלייך ווי עמי־צער וואלט מיט א גרויסען בעזים דארט אויסגעקערט. מען האט שוין געשניטען דעם האבער, מיט דער קוקארוזע און איבער די פעלדער האט זיך געטראגען דאס פרעליכע קלאפען און פייפען פון דער דרעשמאשין.

זיי זענען צוגעקומען צום פארם. אריינגעפארען אויף'ן הויף, זיך א דרעה ארום געטאן איבער דעם קיילעכדיגען אריינפאר, פארפארען אונטער דעם דעכעל, וואס פארשטעלט פון זון, און דארט די פערד צו־געבונדען.

דער איד איז צוטומעלט געווארען. אזוי פיל רייכקייט און באַ־לעבאטישקייש האט ער אליין ניט ערווארט צו טרעפען. א פולער שייער מיט היי, אזש ביז ארויף אויף'ן בוידעם צום דאך צו. די קליינע, שטי־בעלאך, וואס זענען איבער'ן הויף צו דרום צו געשטאנען, זענען געווען פול אנגעפאקט מיט פרעליכע, ווייסע היהנדעלאך, וואס האבען זיך אהן אויפ־הער געדרעהט, אריין און ארויס פון די שטיבלאך, ווי מוראזשקעס. קיה און קעלבער, זענען איבער די פעלד געווען צוואווארפען, ווי פלעקען אי־בער דעם ריינעם אפגעשווירענעם לאנד, און ווען ער איז אין שטאל אריין האט איהם געגעבען א שלאג א ריח פון זיסער מילך, און קאלך מיט

וועלכע די וועגט זענען געווען אויסגעווייסט.

ער איז ווי פער'כישופ'ט דעם הער פישהארן נאכגעגאנגען, אויף אלעם זיך גע'חידוש'ט, געהאלטען אין איין פרעגען זיך — וואס איז דאס און וואס טוט מען דערמיט.

ווען מען איז איבער אלע פעלדער דורכגעקראכען, איבער די וועלדער און פאשע לאנד, איז מען צוגעקומען צוריק צום הויף. נאך אמאל באקוקען די שטאלען און שטיבלאך און די סיילע, און מען האט דעם אידען איבערגעגעבען צו מיין מאמען זי זאל איהם ווייזען די הויז.

די הויז איז געווען א גרויסע. פופציג צימערען א חוץ די צוויי „באנגעלאוו'ס" איבער'ן וועג. א גרויסער עסצימער מיט שטולען און טישלאך און זילבערנע עסצייג. אין דער פראנט פון הויז האבען זיך געצויגען ווי א דליך טיפע ווארענדעס אין דער מיטען מיט א זון פארלאר פאר די ווינטערדיגע געסט.

געהענדיג, האט מיין מאמע געשוויגען. זי האט געזעהן, ווי דער איד איז פארקאכט, ווערט נתפעל פון אלעם, ווי איינער וואס האט עס נאך קיינמאל ניט געזעהן, האט זי געטראכט: זי וועט בעסער שווייגען, ניט רעדען, זאל ער אנהויבען פריער.

איהר הארץ האט זיך געווים ציטערדיג באוועגט און געקלאפט;—ווען זי פירט דא דעם מסחור דורך וואלט איהר א פאר שענע הונדערטער געבליבען, און זי האט זיך געווים, ווי שטענדיג, אין איהרע קריטישע מינוטען, צו גאט געווענדעט, צוגעזאגט א נדר פאר מאיר בעל הנס, און פאר דער ארץ ישראל פושקע, און גלאט געשיקט א געבעט אהן ווערטער, א געבעט פון טיפען הארץ ארוים, וואס גליטשט זיך דורך ווי א ווינט דורך די ליפען.

אויף'ן וועג צוריק, זענען די פערד לאנגזאם געגאנגען. פישהארן האט די לייצעס צווישען ביידע קני ארייגגעלעגט, אראפגענומען די פערד פון דעם מיטען וועג, צום זייט צו, זיי געלאזט אליין דעם וועג טרעפען, און האט געהאלפען דעם אידען רעכענען.

— איהר פארשטעהט, — האט ער גע'טענה'ט — אז איהר וועט איינצאלען איצט, לאמיר זאגען, פינף טויזענט, בלייבט שטעהן, אזוי, גרוים, ווי זיבעצעהן טויזענט פינף הונדערט. הייסט עס, אויף זעקס פראצענט, האבען מיר א חשבון פון זיבעצעהן מאל זעכציג, איז וויפיל

איז דאס? א חשבון פון טויזענט מיט צוואנציג דאלער. נו לאמיר שוין זאגען עלף הונדערט.

איין גאט, וויים נאך וואס ער האט צוגעגעבען די אכציג דאלער, ווען טויזענט מיט צוואנציג איז פונקט זיבעצען מאל זעכציג. נאר ער האט זיך אלץ מעהר צוווארעמט. דער שטאטישער אגענט איז אזש רויט געווען פון אויפרעגונג. געהאלטען אין איין דערמאנען — און פון די טשיקענס! און פון די עפעל בוימער! פישהארן האט פארגעזעצט:

— נו, און עס קאן נאך צופאלען אזעלכע צוויי, לאמיר זאגען דריי הונ־דערט דאלער, טאקסעס און שטייערען, און לאמיר אפילו צורעכענען נאך צוויי הונדערט דאלער. מאלע וואס עס מאכט זיך אין אזא הויז, וועט עס זיין צוזאמען א חשבון פון עלף הונדערט, און דריי—איז פערצען, און צוויי איז זעכצען הונדערט דאלער ארום און ארום. טו וואו איז דער ריוו, אז פאר דער הויז אליין, נעמט איהר אפ, בלויז פאר'ן זומער, פינף און צוואנציג הונדערטער?

— און ווי איז די פארם? האט זיך שוין מיין מאמע ניט געקענט איינהאלטען — און דאס איז א חשבון? — האט זי זיך צושריען — א מענש נעמט און מאכט א חשבון! האסטו געהערט אמאל. און ווי זענען די דרייסיג שטיק רעגיסטרירטע קיה, אלע מיט די בלעכלאך אויף די העלזער? און די טויזענט היהנער? דאס אליין האט דאך די ווערט די פינף טויזענט דאליארעס וואס ער צאהלט איין. ער קען דאס דאך אויף מארגען פארקויפען און ארויס נעמען די געלט. און די דר ייהונדערט אקער לאנד? און די זעקס פאר פערד! און אליין האלטען די הויז איבער'ן זומער, ניט ארויסגעבען? און עס איז אזוי אוועק א צעטעל פון פראגען. דער הער פישהארן האט ניט געענטפערט, געקוקט מיט א שמייכעל אויף דעם אידען. מיין מאמע האט ווידער געשטעלט פראגען, זיך געהיצט און געדונגען, גלייך זי זאל דאס וועלען קויפען די פארם ניט דער איד.

מען האט אזוי ביזקעל הויז געדעדט. עס איז צוגעפאלען די נאכט. דער גאנצער געגענד ארום איז געווארען איינגעהילט אין א טונקעלען שאטען. די פערד זענען לאנגזאם ביים ברעג וועג געגאנגען. ריטמיש מיט די קאפעטעס איבער'ן שאסע געקלאפט, געשמעקט מיט די נעזער און דעם וועג געטאפט.

ביים שליאד, ווי עס האבען זיך פערנומען פארשידענע וועגען, האט

זיך פישהארן מיט אמאל א הויב געטאן, גענומען די לייצעס אין האנט. א טשמאק געטאן מיט די ליפען — געט אפ בײבי, געט אפ קיידי, און די פערד דערשמעקענדיג די נאהענטקייט פון דארף האבען זיך מיט זייערע דריבנע טריט א לאז געטאן בארג ארונטער.

אין הויז האט זיך מיין מאמע מיט דעם הער פישהארן אין דעם באזונדערן חדר פארמאכט. גלייך נאך דעם האט זיך פון ערגעץ וואו אונטערגערוקט דער שטאדטישער אגענט. מען האט גערעדט, און אלע מאל איז א צװײטער מיט א נייעם איינגעפאל ארײנגעפאלען. װען זיי זענען ארויסגעקומען, האט מיר מיין מאמע אונטערגעטראגען א בויגען פון דער טעלעגראפען אגענטור און מיר אויף גיך געהייסען שרייבען א טעלעגראמע צו מיסטער ליוויי:

— „קומט גלייך ארוים. דער פלאץ געפעלען. א שווער שטיקעל ארבייט. קומט אונבעדינגט".

10

אויף מארגען אין דער פריה, איז צו אונז פארפארען מיסטער ליוויי. א דיקער, הויכער מאן. זיין פנים איז געווען ברוין, פארברענט פון זון און ווינט. ער האט געהאט לאנגע, דיקע הענט. ברייטע פלייצעס מיט א פאר שווארצע, קלוגע אויגען, און האט גערעדט שנעל, הויך, האלב ענגליש און האלב אידיש.

ער איז אנגעקומען מיט אן אטאמאביל. מיט א ברייטקייט אריין אין שטוב אריין. אין מויל א דיקען סיגאר, און איבער זיין וועסט, איז פון איין קעשענע צו דער צווייטער געווען איבערגעצויגען א דיקע, לאנגע, גאלדענע קייט.

— א פארם וויל איך אנקוקען — האט ער מיט א ברייטקייט אריינגעלעגט די הענט אין די הויזען קעשענעס, און געקלונגען מיט די מטבעות, וואס זענען ביי איהם אין קעשענע געלעגען — א „מין, יו נא", א גוטער ברודער מיינער, האט מיר געהייסען פאר איהם א פארם אנקוקען, קיין געלט איז קיין מניעה ניט, יו נא, באט הי וואנטס די רייט סטאף!

די לעצטע ווערטער האט ער ווי אויסגעזונגען. מיט גרויסקייט און מיט אן אנשטעל, וואס האט זיך זעהר געפאסט צו זיין הויכער, דיקער פיגור.

פישהארן האט איהם ערנסט געענטפערט. דערצעהלט פון דער און פון יענער פארם, איהם פארגעשטעלט פאר דעם אידען, וועלכער איז גלייך מיט איהם א גוטער ברודער געווארען. איהם דערצעהלט פון דער פארם, וואס ער האט געזעהן און איהם געפרעגט, וואס דענקט ער וועגען אזא מין אונטערנעמונג.

— וועל, — האט מיסטער ליוויי דעם שטערען געקנייטשט — איט'ס אפ טו יו! אזא פארם, אויב עס וועט זי קויפען דער ריכטיגער

מאן, וועט ער מאכען גוטע ביזנעס? באט יו עוו גאט טו בי די רייט מען!

— און וואס הערט זיך מיט זשאן סטראנג׳ס פלאץ? — האט זיך מיסטער ליוויי אין מיטען געוונדט צום הער פישהארן.

— דאס איז דאך דער פלאץ — האט זיך דער איך א חאפ געטאן — אט דעם פלאץ האבען מיר דאך געזעהן!

מיסטער ליוויי האט זיך אנגעבלאזען. געמאכט א פארדריסליכע מינע. גלייך, ווי ער זאל עפעס האבען אנגעוואוירען. און זיך אפגערופען צו פישהארן:

— איך האב די גאנצע צייט געדענקט אז דער פלאץ וואלט געווען דאס ריכטיגע פאר מיין פריינד.

— איך האב דאך נאך ניט געקויפט — האט דער איך זיך אפגערופען — איהר קענט עס נאך אנקוקען.

— זעהט איהר, דאס טון מיר ניט — האט פישהארן געענטפערט

— כל זמן מיר וויסען ניט באשטימט אז איינער וויל א פארם ניט קויפען, ברענגען מיר א צווייטען ניט.

— נאך דאס פעהלט אונז — האט זיך מיין מאמע אריינגעמישט — מעהר, וואלט ער ניט באדארפט דער גוי, ווען ער זעהט אז מען לויפט איבער זיין פארם. זיי האבען שוין אזוי אויך גענוג שכל.

— וועל — האט מיסטער ליוויי נאך אמאל מיט בעדויערען ארויסגערעדט — וועל, וועל. הייסט עס מען דארף אהיים פארען.

— וואסער היים פארען — האט פישהארן אונטערגעכאפט — מיר האבען נאך גענוג פלעצער צום פארקויפען. אז ניט זשאן סטראנג׳ס איז שוין אוים ביזנעס?

— וועל, — האט מיסטער ליוויי געזאגט, און איז געבליבען שטעהן פארטראכט, און פער׳מרה׳שחורה׳ט גלייך, ווי אויף דעם איינציגען פלאץ וואלט זיין גליק באשטאנען. און אויב ניט דער פלאץ איז זיין לעבען קיין לעבען ניט.

מיין מאמע האט דערוויילי געהייסען גרייטען צום טיש. לכבוד דעם נייעם גאסט האט מען ארויסגענומען דאס זילבערנע עסצייג, מיט׳ן לי־נענעם טישטוך, מיט די קליינע סערוועטלאך נעבען יעדען שטול. ליוויי איז געווען א רייכער פארמער פון אונזער געגענד. ביי איהם האט זיך

געפונען א גרויסער זומער האטעל און א פארם פון א דריי הונדערט אקער. א חוץ דעם פלעגט ער פון צייט צו צייט האפען עטליכע הונ־דערטער פון מעקלעריי. פון געלט, וואס ער פלעגט געבען אויף מארט־געטזשעס, און זיין הויז איז געווען אנגעפילט מיט כל טוב.

זייענדיג רייך, נאך בחורווייז, האט ער זיך פון דער גרויסער שטאט א כלה גענומען. די כלה זיינע איז געווען א בוהאלטערין אין א גרויסען געשעפט אויף דואיין סטריט, און וואלט אפילו ניט געווען גע׳חלומ׳ט פון נעמען א פארמער פאר א מאן, נאר אזוי ווי זי איז געווען א יתומה, און א שוואכע דערצו, האט זי געטראכט, סיי ווי סיי פארט זי דאך יע־דען זומער אין די בערג ארויס, עס קאסט אפ אזוי פיל געלט און דו האסט ערשט דערפון קיין הנאה ניט, וועט זי שוין בעסער חתונה הא־בען, און יעדען ווינטער, ווען עס שטעלט זיך דער טעאטער סיזאן וועט זי פארען אין שטאט אריין.

אויף דעם פארם האט זי אריינגעבראכט די שטאדטישע מאניערען. זיך גרוים געהאלטען, ניט גערעדט אנדערש ווי ענגליש. איז אלע צוויי וואכען געבליבען ליגען אין בעט. צוגענומען דינסטען און משרתים און זיך געבראכט פון דער גרויסער שטאדט א פאנאגראף מיט רעקארדס פון קארוזא׳ן און הערי לאודער.

מיסטער ליוויי׳ן איז דאס געפעלען געווארען. ער האט דערפאר פאר איהר גרוים דרך ארץ געקראגען. איהר באלד זיינע געשעפטען צום פיהרען גענעבען. דאס הייסט די ביכער, מיט די חשבונות, מיט די ביכ־לעך פון די בענק. און ווען זי האט א קינד געבוירען, האט ער זי גערופען מאמע און זי האט איהם גערופען פאפא.

מיין מאמע האט דאס אלעם געוואוסט. האט זי געזעהן מאכען דעם טיש וואס רייכער. מען האט געשטעלט פולע קריגלעך מיט געדיכטער סמע־טענע. פרישע ווארייקעס מיט קעז האט מען דערלאנגט און די גוטע „ראודאיילענדער" קארטאפעל האט מען געגעסען מיט זויערמילך.

— איהר זענט דאך שוין מן הסתם א שטאדטישער איצט — האט זי איהם צוגעשמייכעלט — און לאכט פון אונזערע דארפישע מאכלים.

דערנאך איז אוועק א שמועס, אזוי זיך פון דער זייט, וועגען דער פארם. מיסטער ליוויי האט געהאלטען אין איין טענה׳ן אז דזשאן סטראנג׳ס איז דער ריכטיגער פלאץ פאר זיין פריינד, און אז ער האט

גאר אנדערש ניט געטראכט. און אז צוליעב דעם איז ער ארויסגעקומען. און אז פון געלט וואלט גאר קיין רעד ניט געווען.

— ער האט מיר אויסדריקליך געשריבען — האט מיסטער ליוויי גע־זאגט — געה און קוק אן, און וואס דיר וועט געפעלען, נעם און קויף. אפ טו טוירדי טויזענט יו קען, גא.

פישהארן האט איהם אלץ געטרייסט. צוגעזאגט ווייזען נאך שעהנע־רע פלעצער — עסט פריהער אפ. מיר וועלען ארויספאהרען, וועט איהר זעהן.

דער איד האט זיך אויפ'ן שטוהל געדרעהט. ניט געקענט איינזיצען. זיך געשלאגען מיט דער דעה, וואס צו טאן. זיך אויפגעהויבען און אריין אין קאנטור.

מיין מאמע איז איהם נאכגעגאנגען:

— אט נעמט און באשליסט — האט זי איהם שטיל איינגערוימט— איידער ער זעהט די פארם. איהר זעהט דאך ער מיינט ביזנעס. נעמט און גיט א טעלעגראמע, זאל אייער פרוי ארויסקומען איידער עם ווערט צו שפעט.

.11

ווען דער רייעכר מיסטער ליוויי איז אנגעקומען, איז דער יונגערמאן גרינבארג נאך אומרוהיגער געווארען. ער האט זיך פאר דעם מענשען גע־שראקען. געזעהן אין איהם א קאנקורענט און מורא געהאט טאמער כאפט ער זיין פארם אוים. נאר באלד האט ער זיך בארוהיגט. געהערט ווי יענער רעד׳ פון שווערע טויזענטער, איז איהם אויפ׳ן הארצן לייכטער געווארען. פארקעהרט, ער איז מיט איהם א גאנער גוטער־ברודער געווארען. ביי איהם עצות געפרעגט. גערעדט וועגען ביזנעס, און כמעט שוין, ווי באשטעלט אן הלואה, אזוי שנעל ווי ער וועט נאר די פארם קויפען.

— איהר וועט מיר געבען א טשאטעל מארגעדזש — האט מיסטער ליוויי שוין צוגעשטימט — יו נא וואט אי מין! איך מיין, איהר האט דארט דריי קיה, צוויי פערד, אפילו אלטע, אבער דאך א אידען א טובה טאן, און מן הסתם עטליכע היהנער געפינען זיך דאך דארט, וועל איך א טשאטעל מארגעדזש נעמען, יו נא, עס וועט שוין זיין אלרייט.

דער מיסטער ליוויי האט די לעצטע ווערטער ווי אויסגעזונגען. געווען זיכער ביי זיך. מיט די קלינגערס אין קעשענע געקלונגען, און ארויסגע־שטעלט זיין ברוסט מיט דער גאלדענער קייט איבער זיין וועסט.

גרינבארג האט איהם געוואלט באדאנקען. אזוי ווי עס פיהרט זיך. נאר יענער האט זיך גלייך פון איהם אפגעקערט, און שוין גערעדט מיט פישהארן פון טויזענטער.

מען מוז זאגען, אז דער מיסטער ליוויי האט אויסגעצייכענט זיין ראליע געשפיעלט: זיין פראסטער, אבער פראקטישער שכל האט איהם שטענדיג די ריכטיגע ווערטער אונטערגעזאגט, און זיין האלטונג, שטענ־דיג פון דער זייט, אזוי זיך דערנעבען, האט יענעם שטענדיג אין זיין נעץ אריינגעצויגען. ניט רעדענדיג קיין סך, האט ער פארזיכטיג אלעם אויס־

געטאפט זון אויסגעפונען. און זיין רייך האלטען זיך, האט איהם צוגע־געבען דעם טאן פון זיכערקייט מיט וועלכען ער האט אלעמען גענומען.

דאס אלעס האט גרינבארג'ס מוטה צוגענומען. ער האט געטראכט, וואס פאר א ווערט משטיינס געזאגט האט זיין מסחור, אנטקעגען די רייכע קונים וואס קומען אהער. אט דרעהט זיך ארום א איד, אן אלטמאַ־דישער. א גרינער, קען אפילו קיין ענגליש ניט רעדען, און קויפט אזא גרוי־סע פארם. אי ווען ער האט יענעמ'ס געלט! ער וואלט שוין געוואוסט, ווי אזוי זיך איינצושטעלען. נאר וואס איז דער וואונדער, א מענש, א גרינער, קען אפילו קיין ענגליש ניט רעדען.

ער האט אנגעהויבען באוואונדערען דעם מיסטער ליוויי. זיך איינ־געהערט אין זיינע רעד. ביים טיש איהם גלייך אין מויל אריינגעקוקט. און שוין גאר אנדערש ניט געטראכט, ווי אז אזוי שנעל, ווי ער וועט דעם קאנטראקט מאכען, וועט ער ביי איהם גלייך אן הלואה מאכען.

אט אזוי האט זיך שוין אליין געארבייט דער פלאן ביי גרינבארג'ן. מען האט איהם שוין ניט צוגערעדט. זיך מיט איהם ווינציג וואס אפגעגע־בען. דער מיסטער ליוויי, וועלכער איז גאר צוליעב איהם ניט געקומען, האט אבער אין דער שטיל, אזוי זיך, פון דער זייט, זיין חלק צוגעטרא־גען. זיין קלינגען מיט די מטבעות אין די קעשענעס, און דאס אנזאגען אז ער וועט איהם צו יעדער צייט געלט לייהען, איז געווען דער בעסטער מיטעל צו מאכען גרינבארג'ן אונגעדולדיג ווארטען אויף זיין פרוי, וועלכע ער האט שוין צום צווייטען מאל דורך א טעלעגראמע ארויסגערופען צו אונז אין דארף ארוים.

שפעט אין אווענט האבען זיך מוצי און פרינץ, ביידע מיט אמאל צו דער טיר א רים געטאן, אוועקגעלעגט די פאדערשטע פיס אויף דער טיר און אנגעהויבען בילען.

אין דרויסען האט זיך אפגעשטעלט א פוהר. פישהארן איז אויף דער ווערענדע ארוים, מיט א לאנטערן באלויכטען די טרעפ. אריינגעפיהרט א יונגע נידעריגע פרוי, מיט ברייטע היפס, און נידעריגע, אהן אפזאצען שיך.

גרינבארג האט זיך פון שטוהל א הויב געטאן, איז צו צו איהר, און צום סוף זי צו מיין מאמע'ן צוגעפיהרט:

— דאָס איז מײן פֿרױ. זי האָט אין װעג געבלאָנדזשעט. שױן צװײ טעג אומטער װעגענס איז זי.

מײן מאַמע האָט זיך גלײך צוגעלאָזט צו דער פֿרױ, װי אין גאַנצען פֿאַרגעסענדיג אין געשעפֿט, האָט זי זיך צו דער פֿרױ געװענדט, זיך מעהר ניט געמישט אין די מענערשע געשעפֿטען. זיך גענומען מיט װאַרעמקײט רעדען מיט דער פֿרױ פֿון איהר שװערען װעג פֿון דער שטאָדט, פֿון שטאָדטישע זאַכען, זיך נאָכגעפֿרעגט אויף די לעצטע מאָדעס.

די פֿרױ האָט זיך צואװאַרעמט, איז געװאָרען הײמיש. זיצענדיג אין שטוהל, נעבען אונזער אויבען, מיט דעם צופֿלאַמטען פּנים און ברײטע היפּס, האָט זי אויסגעזעהן װי אײנע, װאָס האָט שױן אַ האַלבען טוצען קינדער אַרויסגעװאָרפֿען, און זיך נאָך פֿונדעסטװעגען אַלץ געפּאָדערט.

און גאָר אין גיכען האָט שױן מײן מאַמע מיט איהר פֿון די גוטע געריכטען געשמועסט. און װער װאָלט דען דעמאָלט געקענט זאָגען, אַז מײן מאַמע פֿיהרט אַזעלכע גרױסע געשעפֿטען, אין יענעם אָװענט, װען די צװײ פֿרױען זענען אַרום דעם שעהנעם אויבען געזעסען און פֿון פֿרױען באַלעבאַטישקײט גערעדט? מײן מאַמעס רעד זענען אַזױ פֿרױעש אַרױס־געקומען, און זי האָט אַזױ באַגײסטערט פֿון די מאכלים גערעדט, אַז די מאַנסבילען ביים טיש האָבען געמוזט זײער שמועס אָפּשטעלען און אין מײן מאַמעס רעד זיך אײנהערען:

— איהר זענט דאָך דער טײװעל אַלײן! — האָט זיך מיסטער ליװױ מיט אַמאָל אָפּגערופֿען, מײנענדיג דערמיט צו קאָמפּלעמענטירען מײן מאַ־מע׳ן — װי זי רעדט דאָס פֿון דעם גולאש! צי איז דען דאָ אַזאַ זאַך אויף דער װעלט, פֿון װאָס דאָס זאָל ניט װיסען! — האָט ער זיך געװענדט צו די מענער.

— געהט, געהט, — האָט זיך מײן מאַמע גע׳חנ׳דעלט — מיר מי־שען עפּעס אַ סך אין אײערע ענינים? לאָזט נאָר די װײבער צורוה, װעט שױן אַלעס גוט זײן.

ביז שפּעט אין דער נאַכט אַרײן, האָט מען אַזױ גערעדט און געפּלאַ־פּעלט, ביז מײן מאַמע און די פֿרױ האָבען זיך ביידע אונטער די הענט גע־נומען, פֿאַרװאָרפֿען די שאַלען איבער די אַקסלען, און זענען פֿאַ■לאַמטע פֿון שטוב אַרױס.

אויף מאָרגען איז מײן מאַמע און גרינבאַרג מיט זײן פֿרױ צו דעם

אלטען נאריסעם פארם געפאהרען. מוצי און פרינץ האבען נאך דעם וואגען נאכגעקוקט, ניט געוואוסט אין וועלכער זייט זיך צו פארנעמען. נאר ווען איך האב זיי א רוף געטאן, זענען זיי ביידע מיט פרייד צו מיר א שפרונג געטאן. איך האב פון שראנק ארויסגענומען סטיווענסאן'ס שענע מעשה, ווי די געזונטע מענער לאזען זיך אוועק זוכען דאס אינזעל מיט'ן אוצר, און בין מיר מיט זיי אוועק אין סאד אריין.

שפעט נאך מיטאג האט מיך מיין מאמע גערופען:

— זוהנעלע! זוהן מיינער, געה אריבער צו מיסטער ברעדלי. זאג איהם, ער זאל מארגען אין דער פריה ווארטען אויף מיר. זאל ער האבען אנגעגרייט אלע פאפירען. און נאכזוכען אין די רעקארדס דעם אלטען נאריסעם'עם פארם. מיר וועלען דארטען זיין פונקט צעהן א זייגער.

אויף איהר פנים איז געווען צולעגט א צופרידענע מינע. זי האט ארייגעלעגט איהר האנט אין איהר טאש. ארויסגענומען א פולע האנט מיט קליין געלט, און מיר עס דערלאנגט.

12.

מר. ברעדלי איז געווען א מאן פון א יאהר פופציג. מיט א גרויען, קורצגעשוירענעם קאפ האר. מיט שטייפע, קורצע וואנצען, פארזיכטיג ארומגעשוירען. זיין פנים איז געווען שטייף, ענערגיש, מיט טיפע קנייטשען ארום זיין מויל און אויפ'ן שטערען. נאר זיינע אויגען זענען געווען בלויע, מילדע, און דאס האט צוגעגעבען צו זיין געשטאלט דעם אויסדרוק פון א פעהיגען, צייטענוויז ליכטזיניגען מענשען. ער איז געווען א מענש מיט טראדיציעס. דער גאנצער פאליטיקער אין אונזער געגענד. און אמאל אין די יונגע יאהרען האט ער פארטראטען אונזער געמיינדע אלס זער פראקוראר אונזערער, און ניט איינמאל איז איהם אויסגעקומען צו פאדערען דאס לעבען פון א מענשען דערפאר, ווייל יענער איז א פארברעכען געגען געזעץ באגאנגען. און איצט האט ער זיך ארומגעטראגען מיט'ן באוואוסטזיין פון יענע יאהרען, ניט געהאלטען פון די היינטיגע אדוואקאטען, און זיך צום סוף אריינגעלאזט אין די 'ריעל עסטייט" ביזנעס.

אפיציעל האט ער געהייסען, וואס מען רופט א „קארפארעישאן לויער". נאר אין דער שטיל האט ער געגעבען געלט אויף מארגעדזשעס. געכאפט א קאמישען, ווען עס האט זיך געפאדערט אן אדוואקאטס אן אויפטו, און זיך געלאזט ארומרינגלען פון דער חברה אגענטען.

ווען מיין מאמע האט מיר געהייסען צום מיסטער ברעדלי אריבערגעהן, האב איך מיר מיינע שיך אפגעפוצט. מיין מאמע האט מיר די האר פון קאפ פארשארט, און מיר אנגעזאגט איהם איידעל צו בעטען, ער זאל די פאפירען צוגרייטען.

מיסטער ברעדלי האט גוט געוואוסט דזשארזש ניירימעס פארם. צוליעב דעם שטיק וואלד איבער וועלכען מען האט זיך אזוי פיל ארומגעקריגט אין די לעצטע פאר יאהר. ער האט גוט געוואוסט אז די שטיק וואלד, וואס איז געלעגען נעבען טייך, האט אמאל באלאנגט צו די פעל-

טאַן׳ס, וועמענס פאַרם האָט זיך געגרענעצט מיט נאַריסעס פאַרם. אַז דאָס האָט נאַרים׳עס ווייב געקראָגן אַ ירושה.

ווען דער אַלטער פעלטאַן איז געלעגן אויפ׳ן טויטן בעט, איז איידער דער אַלטער פעלטאַן האָט זיינע אויגן צוגעשלאָסן, האָט ער צונויף גערופן די שכנים, דעם גלח, מיט אַ שוואַך קול אָפּגעזאָגט די צוואה, און דאָס שטיק וואַלד, האָט ער געזאָגט, שענקט ער אַוועק צו זיין שוועסטער עוועלין, דזשאַרדזש נאַריסעס ווייב. אויף פּאַפּיר האָט מען אין יענע צייטן ניט געדאַרפט שרייבן. וואָרים מען האָט געוואוסט אַז אַ מענש זאָגט עפּעס פאַר׳ן טויט, וועלן עס די קינדער מקיים זיין. און אַזוי איז טאַקע געווען.

נאָר זייט דעמאָלט זענען שוין פיעל וואַסערן פאַרלאָפן. עס האָבן זיך געביטען פיל פון די מנהגים ביי אונז אין געגענד. מיסטער ברעדלי אַליין האָט טאַקע גע׳טענה׳ט, און איבער׳ן טיש געקלאַפּט, אַז סאַליוואַן קאָונטי איז נאָך ניט געזונקען אויף אַזוי פיל, אַז מען זאָל מוזן אין אַ גע־מיינדע פון אמת׳ע קריסטען, וועגן אַזעלכע זאַכען צום געריכט געהן. און אַז דאָס וועט בלייבן אַ פלעק אויף אונזער געמיינדע. נאָר דער יונגער ווילסאָן, אַ שנעק, ערשט, ווי מען זאָגט פון איי אַרויס, איז געשטאַנען און ציטירט פון עפּעס אַ דיקען בוך, וואו עס איז בפירוש געשטאַנען געשרי־בען, אַז דאָס וואָס עס ווערט אויפ׳ן פּאַפּיר ניט פאַרשריבען און גע־חתמ׳עט, האָט ניט די געזעצליכע רעכט אויף דער זאַך, וואָס איינער פאַ־דערט.

ברעדלי האָט געוואוסט, אַז דער יונגער ווילסאָן האָט רעכט. און ווען מיין מאַמע האָט איהם געבעטען דעם געשעפט דורכפיהרען, און עפּעס אַ שכל דערביי אויפטאָן, איז ער אַרומגעגאַנגען אַן אויפגערעגטער, גע־קנייטשט דעם שטערען און צום סוף באַשלאָסען צו שרייבען דעם „דיט" נאָכ׳ן אָריגינאַל נאָך. עס הייסט, פּונקט אַזוי, ווי עס האָט איהם געהאָט דער אַלטער דזשאָרדזש נאַרים, ווען ער האָט זיין פאַרם געקויפט.

עס איז אַוועק אַ צעטעל פון לעזען ווערטער און נעמען וועלכע גרינבאַרג האָט ניט אָנגעהויבען אפילו אַ וואָרט פאַרשטעהן. פון מעריב זייט ביים ברעג פון הויכען שטיין, ביז׳ן דעמבעווען בוים, אַרונטער צו דרום, פאַרביי דעם מוירעל, אַרונטער צו מזרח, איבער דעם פלאַכען שטיין, און אַזוי ווייטער האָט זיך געצויגען די געשיכטע פון דער פאַרם.

וואו זי הויבט זיך אן, וואו זי ענדיגט זיך, און ווי אזוי זי איז צונויפגע־שטעלט געווארן. א שטיקעל א ירושה פון א מוהמע'ן, און א ווינקעל פון א פעטער, און א שטיק וואלד פון דעם וואנדרער וואס פלעגט זיך פון צייט צו צייט אין דעם געגענד באווייזען.

מיסטער ברעדלי האט דאס געליינט, הויך, מעכאניש, לאנג. דער אלטער דזשארדזש נארעס האט זיך אויפגעשטעלט ביים לעזען. אראפ גענומען דעם הוט, און עס האט זיך געדוכט, ווי ער זאל זיך צלמ'ן. גרינ־בארג האט זיך ערנסט איינגעהערט. מיין מאמע'ן האט עס געלאנגווייליגט. זי האט שוין געוואלט וואס שנעלער פטור ווערען פון דעם עסק. זי האט געוואלט וויסען וואס עס הערט זיך אין דער היים מיט'ן רייכען קונה, און איז אלע ווייל געלאפען צום טעלעפאן, געוואר ווערען וואס עס טוט זיך אין שטוב.

צום סוף האט מיסטער ברעדלי געענדיגט לעזען. ביידע, דער אלטער נארים און גרינבארג מיט דער ווייב האבען זיך אונטערגעשריבען. זיך געגעבען די הענט. מען האט דאס געלט געגעבען מיין מאמע'ן. זי האט דאס געגעבען צום אלטען נארים, וועלכער האט א האלב דערפון גלייך צוריקגעגעבען צו מיין מאמע'ן.

גרינבארג מיט זיין ווייב האט זיך אויפגעזעצט אויף דעם אלטען נאריסעס וועגעלע. דאס וועגעלע האט זיך געבראכען אונטער זייער זיץ. די דארע שטעקעלעך פון די רעדער האבען געקנאקט פון טרוקענקייט. דאס פערד איז לאנגזאם, מיט שווערע טריט איבער'ן וועג געלאפען, און דער אלטער נארים האט כסדר מיט זיינע ליפען געשמאטשקעט, געשמיסען דאס פערד, אין געשריען — געט אפ! געט אפ! יו לייזי פעלאוו.

גרינבארגען איז מיט אמאל שווער אויפ'ן הארצען געווארען. ער האט געשוויגען. זיך געוויגט אויף דעם וועגעלע. די זון האט זיך שוין אנגעהויבען זעצען. די אויסגעשפרייטע פעלדער האבען ווי גאלד אנטקעגען דער אונטערגעהענדער זון געגלאנצט. די פארמישע שטיבלעך זענען שטילע ביי די ברעגען וועג געשטאנען און אויפגענומען דאס מעקען פון די קיה, וואס האבען פון דער פאשע זיך אומגעקעהרט.

עס איז מיט אמאל פאר גרינבארג'ן זיין גאנצע לאגע קלאר געווא־רען. די פאר טעג, וואס ער איז ביי אונז אין שטוב געזעסען, האט ער געפיהלט זיך פריי. אהן זארג, און פול מיט האפענונג. נאר איצט איז

אויף איהם מיט אמאל אנגעפאלען די שווערקייט פון לעבען און די זארג. פאר זיינע אויגען, זיצענדיג אויף דעם וועגעל, איז מיט אמאל פארביי־געפלויגען זיין גאנץ לעבען. דאס שטענדיגע ארבייטען אין די שעפער. דאס יאגען זיך און הארעווען, און די שטענדיגע מורא פאר'ן מארגענדיגען טאג.

איצט האט איהם ארומגענומען א שרעק פאר דער צוקונפט. פאר דאס, וואס עס דארף קומען. ער האט זיך געשראקען פאר דעם נייעם גע־גענד. פאר דעם נייעם לעבען, וואס ער געהט פיהרען, און פאר דער נייער סביבה וואוהין ער איז אריינגעפאלען. און א שטילע תפילה האבען זיינע ליפען געשעפטשעט, ער זאל אויף זיינע וועגען נים געשטרויכעלט ווערען.

13.

דער רייכער קונה, ר׳ יעקב, איז אויפגעשטאנען גאנץ פריה. גע־לעגט טלות און תפילין. זיך געשאָקעלט מיט׳ן פנים צום וואנט אין מזרח־זייט פון קאנטור. פישהאָרן האָט זיך געדרעהט אריין און ארויס. געהיי־סען שפּאנען די פערד, און צום סוף מיט דעם אידען צום וואָקזאל אין סטיווענסוויל געפאָהרען.

מיסטער ליוויי האָט זיין אויטאָמאָביל אָנגעגאסען מיט וואסער. איז ארום איהם ארומגעגאנגען א פּאָר מאָל, באטראכט די שרייפלעך ארום די רעדער. באטאפּט די גומענע רייפען ארום דעם ראָד, זיך אויף איהם אָנ־געלעהנט און באשלאָסען אז ער וועט נאָך קענען אזוי אהיים פאָהרען. ער האָט איהם אָנגעדרעהט, זיך ארייגעכאפּט אינעווייניג און איז אוועק־געפלויגען.

אין שטוב איז געוואָרען שטיל. ליידיג און אומעדיג. דער רייכער קונה האָט זיך צו לאנג געראָטען, מישב געווען. גערעכענט מיט פישהאָרן און זיך ניט געקענט באשליסען צי זאָל ער קויפען די פאַרם, צי זאָל ער ניט.

די פאָרם איז איהם געפעלען געוואָרען. דאָס לאנד איז געווען גוט, און צולעגט ארום דער הויז, און די הויז איז געווען נאָך בעסער, ווי ער האָט זיך פאָרגעשטעלט, און וועגען געלט איז אויך ביי איהם קיין מניעה ניט געווען, נאָר ער איז געווען צוטומעלט, זיך ניט געקאָנט קאָנצענטרירען אין זיינע געדאנקען און זיך ניט געקענט באשליסען. עס איז געווען ביי איהם צו א גרויסער איבערבייט אין זיין לעבען צו מאכען. דאָרטען אין שטאָדט, האָט ער שוין געהאט זיינע טעג און וואכען איינגעשטעלטע. שוין יאָהרען לאנג, ווי ער איז אין זיינע ביזנעס געווען. ער האָט געוואוסט יעדען ווינ־קעל פון די גרויסע שעפער, וואו ער פלעגט די שטיקלעך סחורה צונויף קויפען. שוין געוואוסט וועלכען „פאָרמאן" ער מוז מיט א דרייער׳ל אונ־טערשמירען און וועלכען מיט בלויז א סיגאר. זיין חיונה איז געווען א

שטענדיגע, מאנטאג קלייבט ער ביי גינזבורג בראדערס און דינסטאג ביי דער „מאדערן סוט קאמפאניע". אזוי אלע טעג, אלע וואכען פון א גאנץ יאהר.

אויך אין דער היים, און אין זיין שאפ און אין דער שול זיינער, האט ער זיינע מנהגים, זיין שטאנד, און מען ווייסט, ווער ער איז. און דא, פלוצים ארייגפאלען אין א נייער סביבה, נייע ביזנעס, און ווער וויים מיט וואס, דאס וועט זיך אויסלאזען.

איז ער ארומגעגאנגען צוטומעלט. זיך ניט געקענט באשליסען, און איז טאקע אן אונענטשלאסענער אהיים געפאהרען.

ער האט געזאגט, אז ער פאהרט דאס ארויסנעמען זיין ווייב, איהר די פארם ווייזען, און זיך מיט איהר מישב זיין, נאר מיין מאמע האט פארשטאנען, אז דאס איז ניט דער עיקר, זי האט געזעהן, נאך זיין רעדען נאך, אז דער איך קען זיך ניט באשליסען, און זי האט נערוועז ארומגע־שפאנט איבער דער קיך. געהייסען קאכען דאס און דאס, און בשעת מעשה געטראכט פון פלענער, ווי אזוי ווייטער מיט דעם אידען צו האנדלען.

— איך האב אייך טויזענט מאל געזאגט — האט זי נערוועז אויף דער קיכען געשריען — אז צום ווינציגסטען א שעה זאלען זיך די פאסא־ליעם ווייקען. און זי האט פון כעס און אויפרעגונג פארקאטשעט די אר־בעל, געכאפט דאס מעסער מיט א ציבעלע און אנגעהויבען אפשיילען די ציבעלע.

זי האט דאס באלד אוועקגעלעגט, צוגערופען מיין עלטערע שוועסטער זימא. זי האט אנגעהויבען מוסר'ן פאר וואס זי איז אזוי נאכלעסיג, האט שוין מעהר ווי א חודש צום טאטען ניט געשריבען, און זיך באקלאגט אויף איהר עלענדקייט און איהר שווער מזל.

אין אזעלכע מאמענטען האט זיך מיין מאמע אין איהר גאנצער בולט־קייט ארויסגעוויזען. דער שלייער פון אנגעצויגענקייט און שטענדיגען גע־מאכטען שמייכעל און אנשטרענגען זיך, איז פון איהר פארשוואונדען. עס איז געבליבען שטעהן א מיטעל־יאהריגע פארמאטערטע פרוי, וואס לעבט אן איינזאמען, צובראכענעם לעבען. איהרע אויגען, מידע אפגעלעבטע: איהר טאליע א צולאזטע. א מענש, וואס האט א לעבען לאנג זיך אנגע־שטרענגט, געלאפען, און איז פארמאטערט.

אין אזעלכע טעג האט זי זיך געקענט פארמאכען אין איהר צימער.

בלייבען א קראנקע פון אויפרעגונג ליגען אין איהר בעט. בענקען נאך מיין טאטען און וויינען אין דער שטיל. פארביי איהרע אויגען איז פאר־ביינעלאפען איהר לעבען. די שטארקע ליבע, וואס זי האט אמאל געהאט צו מיין פאטער, און ווי פארלאזען און עלענד זי איז איצט. זי פלעגט אריינפאלען אין א היסטערישען געוויין און אזוי בלייבען אויף א טאג ליגען אין בעט.

ווען פישהארן איז אהיים געקומען איז שוין געווען פינסטער. ער איז געווען מיד און אויפגערעגט. אן אונבאהאלפענער איז ער אריין צו מיין מאמע'ן אין צימער. דערזעהענדיג זי ליגען אין בעט, האט זיך א ציטעריג געפיהל איבער זיין הארץ צולעגט. ער איז צוגעגאנגען צו איהר בעט, זיך אוועקגעזעצט.

ער האט געשוויגען. געקוקט אויף מיין מאמע'ן. זי האט ארויסגע־נומען איהר נאקעטע האנט פון אונטער דער קאלדרע. זי פארלעגט אונטער'ן קאפ, דערנאך צונויפגענומען ארום האלז איהר נאכטהעמד.

פישהארן'ען איז, ווייזט אויס, מיט אמאל ווארעם געווארען און ענג אין האלז, — ער האט זיך אויפגעשטעלט. א קוק געטאן דורכ'ן פענס־טער און איז ארויס פון צימער.

מיין מאמע האט זיך אויפגעהויבען. זיך אנגעטאן. איינגעצויגען דעם קארסעט, פארביסען מיט די ליפען, ארויפגעווארפען אויף זיך דאס שווארצע זיידענע קלייד, וואס האט געפאסט צו איהר מידען פנים און איז ארונטער אין אפים.

עס זענען געווען א פולע שטוב מיט מענשען. מען האט גערויכערט, גערעדט פון פארמס. פון די הייליגע טעג, וואס האבען זיך שוין געקליבען קומען, און מען האט נביאות געזאגט, צי וועט היינטיגער ווינטער זיין א שווערער צי א גרינגער.

פישהארן איז א כמורנער ביים טיש געזעסען. געשריבען בריעף און גערעכענט אין זיין קליין, רויט ביכעל.

מיין מאמע האט מיט א שמייכעל אויף איהר פנים דורכ'ן צימער זיך דורכגעשארט. צו איינעם א קלוג ווארט געזאגט, צו א צווייטען א שמייכ־לענדען בליק צוגעווארפען. און ווער וואלט דען דעמאלט געקענט זאגען, אז זי איז ערשט ניט לאנג א היסטערישע אין אוהר בעט געליגען!

זי האט בלויז איהרע ליפען געביסען; זיך געפוצט איהרע לאנגע

נעגעל פון די ווייסע הענט, און מיט איהר גאנצען כח איינהאלטענדיג איהר אויפרעגונג, האט זי צו פישהארן׳ען א זאג געטאן:

— איז וויפיל האבען מיר געמאכט? און וואס וועט איהר טאן מיט מיסטער ברעדלי׳ן?

ברעדלי האט דעם גרעסטען חלק פון דעם קאמישאן באדארפט קריגען. מען האט די פארם, צוליב דעם שטיק וואלד, ניט געקענט פארקויפען אהן דעם חתימה פון די קינדער, און ברעדלי האט דאס אויף זיך גענומען.

— טו זאגט, וואס וועט איהר מיט ברעדלי׳ן טאן? — האט זי נאך אמאל איבערגעפרעגט אין אויפגערעגטע און א שטרענגע. איהר קול איז געווען נערוועז. עס האט זיך געדוכט אז אט, אט וועט די פרוי אריינפאלען אין א היסטעריקע און זיך צעוויינען.

פישהארן איז געזעסען ביים טיש. זיינע אויגען ניט ארויסגענומען פון דעם רויטען ביכעל. איהם האט באנג געטאן אויף די פאר דאלער, וואס ער האט שוין אריינגעלעגט אין זיין קעשענע. האט ער אראפגעלאזט די אונטערשטע ליפ, זיך אנגעבלאזען און ניט געענטפערט.

מיין מאמע האט פלוצלינג אין טיש א קלאפ געטאן. א געשריי געטאן: — גרויסער נאר! און איז אן אויפגערעגטע ארוים פון צימער.

ווי א יונגע מיידעל איז זי ארויף געלאפען די טרעפ. די גאנצע ענערגיע, וואס זי האט נאר געהאט, האט זיך געגעבען א שפאר ארויף, און פון אויפרעגונג איז איהר געווארען הייס דאס פנים.

זי איז ארויף צו זיך אין צימער. זיך אריינגעלעגט אין בעט, און א פיבער האט גלייך גענומען ווארפען איהר גאנצען קערפער. די גאנצע צייט, וואס זי וואוינט דא אין דער הויז — ביים שייד וועג — מיט דעם הער פישהארן, מיט דעם נארישען הער פישהארן, איז פאר איהר אויפגעשטאנען און א באליידיגטע, באנארישטע האט זי זיך פון דעם אין פיבער געווארפען.

פישהארן האט זיך אויפגעהויבען. איז אריין אין קיך. געבעטען ביי דער קעכין עסען. אפעסענדיג, האט ער אנגעהויבען אויף זיין שטוהל צו דרימלען. זיינע אויגען זענען איהם צונויפגעקלעפט געווארען. די קאפ האט זיך אראפגעלאזט. זיינע כאזלעכער האבען זיך צושפרייט. געבלאזען

און אונטערגעפייפט, און אזוי ביז ער האָט זיך אויפגעכאפּט, איז אריין אין אַפּיס, אויסגעלאָשען די ליכט.

מוצי האָט זיך אויפגעהויבען, זיך ווידער אוועקגעלעגט, זיך אויס־געצויגען אויפ׳ן דיל, און מיט דעם רעכטען פוס זיך געקראַצט אין אויער.

די מענשען דערזעהענדיג, אז עס איז פינסטער געוואָרען, האָבען זיך אויפגעהויבען און א היים געגאנגען.

14.

גרינבארג איז שוין געווען א תושב ביי אונז אין דארף. פאר דער צייט האט ער זיך אין גאנצען אומגעביטען. ער איז געווארען העכער, דארער, אויסגעצויגען, און זיינע מוסקעלען אויפ'ן פנים, און אויף זיינע הענט זענען געווארען שטייפע און אנגעצויגענע.

מיט א לאנגען, הויכען, דארען פערד, איינגעשפאנט אין א „באק־בארד" פלעגט ער אלע טאג צו אונזער שטוב צופאהרען. ער פלעגט אונז אלע אין דער פריה ברענגען מילך, ארייגקומען דורך דער אונטערשטער טיר אין קיך אריין און דארט די מילך לאזען. ער איז געווען אנגעטאן אין א פאר „אוועראלס" מיט הארטע, ברוינע שיך, און א בלוי פלאנערלען העמד. מען האט נאך געקענט דערקענען אז ער איז ניט לאנג א פארמער צוליעב די גרויסע שטאדטישע שפאן, וואס ער פלעגט מאכען געהענדיג, און נאך דעם נעמען די לייצעם אין זיינע הענט אריין. ער פלעגט זיך אוועקזעצען אויפ'ן וועגעל, מיט אמאל די לייצעם א ציה טאן, אזוי, אז דאס פארשלאפענע פערד פלעגט אזש א שפרונג טאן פון דעם וועהטאג, וואס עס האט מיט אמאל צווישען די ליפען דערפיהלט, און ער האט גע־מאכט א קורצען דרעה ארום, אז דאס וועגעלע האט זיך שיעור ניט איבערגעקעהרט.

קיין געלט אין קעשענע האט שוין דער מענש ניט געהאט. די גאנצע געלט, וואס ער האט פארמאגט, האט ער פאר דעם פארם באצאהלט. א שטיק מיט געלד האט איהם געקאסט דאס אריבערברענגען זיין מעבעל פון שטאדט, און ער איז געבליבען כמעט אהן א סענט אין זיין קעשענע.

אבער קיין נויט האט ער נאך ניט געפיהלט, אין שייער איז געווען היי און קארטאפעל און רעטשקע. מילך פון די קיה האט ער געהאט, א שטיקעל פוטער און היבשע עטליכע אייער פון די היהנער. איהם איז נאך אלעס ניי געווען. דאס איינשפאנען פון די פערד, און אלע טאג די קיה

אין וואלד ארום זוכען. האט עס זיין צייט פארנומען און ער איז צופרידען געווען.

— זעה, מיינע פינגער — פלעגט ער זיך א צופרידענער פאר זיין ווייב זיך פעסטשען — ס'ארע מאזאליעס! גלייך, ווי איך וואלט מיין גאנצען לעבען א מלמד געווען.

— און מיינע? — האט זיין ווייב זיך צוריק גע'חנ'דעלט — זעה, ווי געשוואלען! ווייסט, אין דער היים איז א סך לייכטער! דארט מעלקט מען אט אזוי! — און זי האט געוויזען, ווי מען מעלקט אין דער היים די קיה — דארט ציהט מען, אט אזוי, און דא דריקט מען.

זיי האבען איינע פאר די צווייטע זיך באריהמט. צופרידענע גערעדט פון טאג ארבייט. אין דער שטילקייט פון פארם, און אין די שנעע, לויטערע הערבסט טעג, האבען זיי זיך געפיהלט אינטימער, צוגעבונדענער איינער צום צווייטען. זיי האבען שטילע,ביידע, ביים טיש די אייגענע קארטאפעל און מילך און פוטער געגעסען. מידע פון טאג האבען זיי ביידע מיט'ן לאנטערן איבער'ן הויף ארומגעגאנגען, אלעס פארמאכט, פאר־שטעלט און פול מיט צארטקייט אין זייערע נשמות זיך אין בעט גע־לעגט.

נאר באלד איז אונטערגעקומען דער ווינטער. שטארקע, שטילע, לויטערע פרעסט, האט זיך איבער די בערג צולעגט. טיפע שנעען ביז איבער ד' פלויטען, האבען דעם געגענד פארשיט. מען האט דעם וועג ניט גע־פונען. מענשען פלעגען מיט זייערע פערד און שליטענס איבער די פלויטען קריכען. דעם וועג טאפען, און זעלטען פון הויז ארויספאהרען.

די היהנער האבען זייערע אייער געזשאלעוועט, אפשר איינס, צוויי, א טאג. די קיה האבען פון קעלט אין דעם אפענעם שטאל זייער מילך איינגעהאלטען. איינע, די רויטע, זשוירסי, די בעסטע קוה, וואס ער האט פארמאגט, איז שוין אין די הויכע מאנאטען געווען, האט זי אין גאנצען איהר אייטער פארמאכט און אפילו א טראפען מילך ניט ארויסגעלאזט.

אין די טיפע שנעע'ן פלעגט ער זיך איינמאל אין וואך אין דעם דארף אוועקלאזען. מען איז ארויסגעפאהרען פארטאג, מיט'ן זונען־אויפגאנג. זיין פרוי האט אליין אין הויז מורא געהאט צו בלייבען, זענען זיי ביידע אין דעם שליטען אריינגעקראכען. מען האט פון שטוב ארויסגעטראגען די קי־שענס מיט די קאלדרעס, זיך איינגעדעקט, און גרינבארג האט אלע מאל

די לייצעס פון איין האנט אין דער צווייטער געביטען, געבלאָזען אויף די הענט, זיי אויף א ווײַלע מיט זיין ווארעמען אָטעם דערווארעמט, נאָר באלד איז איהם נאָך קעלטער געוואָרען, און ער האָט די הענט געביטען.

דער וועג איז געווען א שווערער. דאָס פערד האָט געסאָפּעט. פון זיינע נאָזלעכער האָט געזעצט א ווארעמע פּאָרע, וועלכע איז באלד פארפרוירען געוואָרען. דער ווינד האָט איבערנאכט אָנגעבלאָזען דעם שנע, אויף איין אָרט אָנגעטראָגען א הויכען שפּיציגען בארג, און אויף א צווייטען אָרט, א טיפען טאָל. דעם וועג האָט מען ניט געוואוסט. מען איז געפאָהרען איבער די פלויטען, און קוים מיט צרות זיך פארשלעפּט אין דאָרף אריין.

דאָרט האָט גרינבארג שוין געהאט א קרעדיט. מען האָט געוואוסט אז דער פּאָרמער איז א נייער, האָט קיין געלט ניט, האָט מען איהם אויס־געהאַלטען, געוואָרט ביז׳ן זומער, ווען די שפע קומט אָן אויף די פאָרמס.

נאָר דער ווייב זיינער איז דאָס ניט אנגענעהם געווען. יעדעס מאָל, ווען זי איז צו דער קראָם פארפאָהרען, האָט זי געפיהלט, ווי דאָס בלוט טריפט אין איהר פון שאנדע. מיט אראָפּגעלאָזטע אויגען, און א מוט־לאָזע, פלעגט זי די שוועל איבערטרעטען. זי האָט גוט געזעהן, ווי דער קרעמער רייסט די פרייזען. עס האָט איהר ביים הארצען געשניטען, נאָר זי האָט זיך ניט געקענט דינגען מיט איהם. נאָך גאָט געדאנקט פאר דעם חסד וואָס ער טוט מיט איהר, און זיי צוגעשיקט א קרעמער, וואָס באָרגט איהר.

צום מאן פלעגט זי בלויז אין דער שטיל א זאָג טאָן, — פונקט א האלב, האָב איך אין שטאָדט געצאָהלט, און ער האָט זי געטרייסט, אז מען וועט דערלעבען איבער א יאָהר, וועט ער שוין וויסען, וואָס צו טאָן! ער וועט אין דער גרויסער שטאָדט אלעס איינקויפען. אלעס, אויפ׳ן גאנצען ווינטער.

דערווייל האָט זיך אונטערגערוקט די צאָהלונג. דער פּאָסט־טרעגער האָט איינמאָל אין דער פריה ביים הויז זיך אָפּגעשטעלט, א פייף גע־טאָן, און דער יונגער פרוי איז שיעור דאָס הארץ פון שרעק ניט ארויס־געפאַלען.

זי האָט געבענקט צוריק אין שטאָדט אריין. זי פלעגט אין די אָווענ־טען נאָכ׳ן שטאָדטישען לעבען בענקען. די פאָרם איז איהר שוין גוט אין

די ביינער אריינגעקראכען, און א טרויעריגער אומעט האט זיך איבער איהר הארץ צושפרייט.

און ווען דער פאסט־טרעגער האט אין איין שעהנעם פריהמארגען געבען איהר הויז א פייף געטאן איז איהר הארץ פון שרעק שיעור ניט ארויסגעפאלען.

זי איז אויף שנעל ארויסגעלאפען. ביז איבער די קני אין דעם שנע געקראכען. זעהר שעהן דעם מאן פאר'ן בריעף באדאנקט, און איז מיט א קלאפענדיג הארץ צוריק אין שטוב אריין. ערשט מען גיט א קוק, א קורץ בריוועלע. אפגעדרוקט מיט אזא מאשינדעל. אין גאנצען א פאר ווערטער— די ערשטע העלפט פון דעם איינצאהלונג, א הונדערט מיט פינף און זיבעציג דאלער, פאלט צאהלענד דעם פופצענטען דעצעמבער, אין דער „נשיאנאל באנק אוו מאנטיסעלא".

גרינבארג'ן האט אין הארץ א ריס געטאן. ער האט זיך אויפגע־הויבען, נאך אמאל דעם בריעף איבערגעלייענט, און א שרעק פאר די קליינע בוכשטאבען האט איהם ארומגענומען. ער האט געהאט אין גאנ־צען דריי וואכען צייט. אין קעשענע האט ער קיין איין סענט ניט געהאט, און ער האט גאר ניט זיך געקענט פארשטעלען וואו ווען ער דאס געלט נעמען.

זיין קאפ איז איהם מיט אמאל געווארען שווער. פאר זיינע אויגען האט איהם אנגעהויבען צו שווינדלען. ער האט שטיל צו זיין ווייב גע־זאגט — מען דארף צו פישהארן'ען צופאהרען.

— און, ווי ווערסטו פאהרען אין אזא וועג? — האט זיין ווייב מיט א ציטעריג קול איהם געפרעגט.

— איך וועל טאקע ניט פאהרען — האט ער געענטפערט — איך וועל געהן.

— און ווי אזוי ווערסטו זיך לאזען געהן אין אזא וועטער? — האט זי איהם איבערגעפרעגט.

— עס איז א סך לייכטער צו געהן, ווי פאהרען.

אין שטוב אריין צו אונז איז ער אריינגעפאלען א מיעדער, א פאר־שוויצטער. זיינע ברעמען זענען געווען מיט א קליין פרעסטעל איבער־געצויגען. א האלבער זייט פון זיין מאנטעל, די זייט, וואס איז געווען צום ווינד צו, איז געווען מיט שנע פארשאטען, ער האט אפגעטרייסעלט זיינע

הויבע שיך, אראפגענומען דעם פוטערנעם הוט און זיך צו פישהארן אפּ־געדופען, דערלאנגענדיג איהם דעם בריף:

— נו, וואס זאגט איהר איצט?

עס האט געמאכט דעם איינדרוק, ווי זיי זאלען שוין האבען פון פריהער וועגען דעם ענין גערעדט, און אז פישהארן האט איהם אלץ אפּ־געצווינגען און פארדרעהט.

פישהארן האט דאס בריוועל איבערגעלייענט. אראפגעלאזט זיין אונ־טערשטע ליפּ. אנגעבלאזען זיך, און ערנסט זיין שטערען געקנייטשט.

— איז וואס דענקט איהר צו טאן? — האט איהם פישהארן גע־פרעגט.

— איך וויים, וואס איך דענק! איך זאל אזוי וויסען פון שלעכטס.

— אבער דאס איז קיין תירוץ ניט — האט איהם פישהארן געוואר־רענט — א מארגענדזש אז מען צאהלט ניט אין צייט, איז א מיאוסע געשיכטע.

— טו וואס טוט מען?

פישהארן האט א קוק געטאן אויף מיין מאמען. דאס צימער איז געוועזן פול מיט מענשען. יעדע ווייל'ע האט דער טעלעפאן געקלונגען. מען איז ארומגעלאפען. זיך גע'סוד'עט. געהייסען שפאנען די פערד. דער יונ־גערמאן איז געזעסען אין א ווינקעל ביים אויוון. איז געזעסען און גע־זעסען. און ווען ער איז מיד געווארען זיצענדיג, האט ער זיך אויפגע־הויבען. אויפגעשטעלט דעם קאלנער, אראפ געשלעפט דעם הוט איבער די אויערען, און איז פון צימער ארויס.

15.

דורך דער צייט איז צו אונז ארויסגעקומען מיין טאַטע.

ער האָט זיך זעהר געעלטערט פון זינט ער איז אוועק פון הויז. זיין פּנים איז נאָך לענגער געוואָרען. דאַרער. די קינבאַקען שאַרפער, און די האָר אין מיטען קאָפּ זענען איהם אויסגעקראָכען. איך געדענק די דאַרע הענט זיינע, מיט די בלויע אָדערען, און ווי זיי זענען געווען באַוואַקסען מיט געדיכטע, בלאָנדע האָר.

זיינע קליידער זענען געווען עלעגאַנטע, ריינע, נאָך דער לעצטער מאָדע צוגעשניטען, און דער קנייטש אויף זיינע הויזען איז שטענדיג גע־ווען שטייף איינגעפּרעסט. ער האָט גערעדט ענגליש מיט א פרעמדען אקצענט, זעהר שאַרף ארויסגערעדט די „ריש“, און זיך שטענדיג באַנוצט מיט שווערע ווערטער.

צו אונז קינדער, האָט ער אבער גערעדט אידיש. כאָטש מיר האָבען קיין איינציגען אידישען וואָרט ניט געקענט ארויסרעדען, האָט ער אבער מיט אונז קיין מאָל קיין ענגליש ניט גערעדט, און מיך שטענדיג גערופען מיט דעם אידישען נאָמען נתן, אנשטאָט מיין אמת'ן נאָמען נאַטאַניאַל.

מיין מאַמע'ן האָט אַן אינעווייניגסטע פריידע ארומגענומען. מען האָט דאָס געקענט זעהן אין דעם פייערל, וואָס האָט זיך אין איהרע אויגען אָנגע־צונדען און אין דעם שבת'דיגען אויסזעהן, וואָס אונזער שטוב האָט באַ־קומען.

מיט דעם גוטען לינענעם טישטוך איז די גאַנצע צייט אונזער טיש געווען באַצויגען. יעדער מיטאָג איז געווען געגרייט מיט א פליישיגען מאָלצייט, און מיר קינדער, האָבען אַלע טאָג געמוזט ביים טיש זיצען, און מיט דרך ארץ, וואַרטען ביז מען האָט אונז די חלקים אויף די טעלער אויסגעטיילט.

מיין טאַטע האָט זיך גלייך גענומען מיט פישהאָרן'ען רעכענען. אויס־

גלייכען מיין מאמע'ס חשבונות אין די ביכער, און אונטערפיהרען דעם סך הכל פון מיין מאמע'ס פארמעגען.

מיין מאמע פלעגט אין יענע אוועטען אן אונבאהאלפענע נעבען מיין פאטערס זייט שטעהן. מיט דרך ארץ אין זיינע אויגען קוקען, און מיט ליעבע און אונטערטעניגקייט זיינע באפעהלע אויספאלגען.

זי האט געקענט שטעהן, קוקען אין די ביכער, באוואונדערען מיין טאטען'ס געלעהרנטקייט, ווי ער פארשטעהט זיך דאס אויף די געשריבענע ווערטער, און זיך וואונדערען, ווי ער ווייס דאס פון קליינע געלטען, וואס זענען אמאל אריינגעפאלען, און אין וועלכע זי האט שוין גאר לאנג פאר־געסען.

— יא, יא, — האט זי מיט אמאל זיך געקענט דערמאנען — די פינף דאלער וואס מען האט אראפ גענומען ביי מיסטער ליוויי, און די צעהן דאלער ביי מיסטער ברעדלי! וואס איז געווארען מיט יענע צעהן דאלער?

— ווארט, — האט זי מיין טאטע בארוהיגט — ווארט, מיר וועלען נאך קומען דערצו.

אויפ'ן ענטפער פון מיין טאטען, האט זי זיך גלייך בארוהיגט. איז געבליבען שטעהן מיט א פאר אויגען פול מיט ליעבע צו מיין טאטען און ווייטער אזוי אונבאהאלפען אין בוך געקוקט.

ווען עס איז געקומען צו גאר די לעצטע בלעטלעך אין דעם ביכעל דארטען, וואו עס איז געווען פארשריבען די פארם פון גרינבארג'ן, וואס האט געקויפט דזארזש נאריסעס פארם, האט זי זיך אפגערופען:

— הער, יצחק! וועגען דעם פארם וויל איך מיט דיר רעדען. עס איז געקומען צו אונז א יונגערמאן. זעהר א וואוילער, מיט ווינציג געלט. א גאלדענער בעל מלאכה, און ווי געוועהנליך האט ער שוין קיין געלט ניט דעם מארגעדזש צו צאלען, און איך גלויב, אז ער וועט מוזען די פארם פאר־קויפען.

פישהארן האט אזש אנגעהויבען ציטערען פון אויפרעגונג:

— טאקע, טאקע, ער איז ערשט די טעג געווען ביי מיר, און מיר גע־וויזען, אז ער האט א צאהלונג צו מאכען.

— איז ווי געפעהלט דיר! — האט זי פארטגעזעצט, רעדענדיג די גאנצע צייט צו מיין טאטער — איך זאל די פארם איבערנעמען. דאס

הייסט אפקויפען, ווייל סיי ווי, וועט מען זי ביי איהם צונעמען, און פאר די געלט וועל איך איהם עפענען א געשעפט אין שטאדט. דיך ארייגזעצען פאר א שותף. פארשטעהסט? ער איז א גאלדערנער בעל מלאכה, געשעפטען אין שטאדט זענען איצט גוט, און דו וועסט זיין דער בוכהאלטער, אכטונג געבען אין אפיס, און אין אלגעמיין זיין דער בעל־הבית!

ביידע זענען זיי צוטומעלט געווארען. דער פלאן איז געווען אן אויסגעצייכענטער. מען האט נאר באדארפט אביסעל צו ארבייטען, נאר פישהארן האט זיך אויף'ן ארט ניט געקענט כאפען. אזוי צוטומעלט איז ער געווארען.

ער האט דא געזעהן א שעהנע פאר דאלער פארדינסט. די טויזענט דאלער, וואס גרינבארג האט איינגעצאהלט. מען דארף נאר מאכען אז ער זאל די געלט אין צייט ניט קריגען, וועט מען איהם „פארקלויזען". גרינבארג וועט זיך דערשרעקען און דאנקען גאט, ווען מען וועט איהם א פאר דאלער אין קעשענע געבען און איהם אהיים שיקען.

מיין טאטען איז דער עסק געפעלען געווארען. ער האט טאקע אויף אן אמת געמיינט אז דערמיט וועט מען גרינבארג'ן ארויסהעלפען. איהם פון א צרה ארויסשלעפען און צו דער זעלבער צייט איהם געבען א געלעגענהייט אין שטאדט א געשעפט צו עפענען. מיין טאטען זענען במילא די דארפישע געשעפטען מיט די פארמס ניט געפעלען געווארען. צוליעב דעם, האט ער זיך שטענדיג מיט מיין מאמע'ן ארומגעקריגט. מיט איהר צוזאמען ניט געקענט וואוינען און ער האט ניט געקענט צוזעהן די וועגען, ווי אזוי זי, מיט דעם הער פישהארן פיהרען זייערע געשעפטען.

איצט איז איהם דורכגעפלויגען א געדאנק, אפשר וועט ער א געשעפט ארויף ארבייטען. דער יונגערמאן איז א גאלדענער בעל־מלאכה, געשעפטען אין שטאדט זענען איצט גוט, און אפשר וועט ער נאך מיט דער צייט קענען ארויסנעמען זיין פאמיליע אין שטאדט אריין און לעבען א מענשליכען באלעבאטישען לעבען.

מען האט נאך אמאל דערפון איבערגערעדט. מיין מאמע איז אלץ מעהר פון דעם פלאן באגייסטערט געווארען. וואס מעהר זי האט גערעדט, אלץ מעהר איז זי נתפעל געווארען פון איהרע אייגענע רעד, און שוין מיט אונגעדולד געווארט אויף'ן מארגענדיגען טאג ווען זי וועט קאנען צו דער פארם אריבערפאהרען.

— וואס דען — האט זי גע׳טענ׳עט — די קינדער וואקסען אונ־טער, שטעהן שוין גאט צו דאנקען אין שידוכים, א שעהן פנים וועט עס האבען ווען מען וועט פרעגען, וואו איז דער טאטע! וואס קען איך דער־מאלט ענטפערען? אזוי, זאג איך, יצחק! יצחק שטעהט מיט א געשעפט. אין ניו־יארק מיט א געשעפט.

— און ווייסט איהר, וואס נאך? — האט זי צו פישהארן׳ן זיך געווענדט — מיר וועלען האבען אונזער אייגענעם אפיס אין שטאדט. איך האב, ווי אן אדרעס אנצוגעבען, וואוהין א קונה אריינצופיהרען.

צופרידענע זענען זיי פון יענעם צימער ארוים. מיין מאמע׳ס פנים האט פון גליק געשיינט. זי האט פאר איהרע אויגען געזעהן א גרויסען געשעפט. מיין טאטע דרעהט זיך ארום, פיהרט די ביכער, האנדעלט מיט מענשען. און ווען מען פרעגט זי — וואס מאכט עפעס יצחק? ענטפערט זי — יצחק! יצחק שטעהט מיט א גרוים געשעפט אין שטאדט. הלוואי אויף אלע אידישע קינדער געזאגט געווארען.

עס איז געווארען שפעט. דער אויווען האט זיך ביסלעכווייז אויס־געלאשען. די רויטע, קוילען אינעווייניג זענען אלץ שווארצער געווארען. אין אש זיך פארוואנדעלט. אין צימער איז געווארען קיהל. מוצי און פרינץ האבען זייערע קעפ צווישען די פאדערשטע פיס אריינגעשטופט, זיך געווארעמט. מיין טאטע האט זיך אויפגעשטעלט, אריינגעלעגט די הענט אין די קעשענעס. זיך דורך געשפאנט איבער׳ן צימער. געבליבען שטעהן נעבען אויבען, און ארויסגעזיפצט:

— און מוצי איז שוין א גרויסער הונט געווארען!

יא מוצי איז שוין א גרויסער הונט געווארען — האט ער זיך אליין געענטפערט, און אונטערגעבאמקעט אונטער נאז עפעס אן אלט לידעל, וואס ער האט שטענדיג זיך צוגעזונגען.

16

אויף א פאר נעכט האט מען מיך פון הויז אוועקגעשיקט.

עס איז צו אונז מיט אמאל א סך מענשען אנגעקומען. גרויסע קונים, מיט א סך נאכשלעפערס, אגענטען און סתם מענשען, אז עס איז אין שטוב קיין איינציג בעט ניט איבערגעבליבען.

אלע צימערען זענען פארנומענע געווען. מען האט געלעגט צו צוויי און דריי מענשען אין א צימער. אין אפים איז געווען א טומעל. מען האט אנגעטראגען א פולע שטוב מיט שנעע, יעדער וואס איז אריינגע־קומען האט זיינע שטיוועל אפגעטרייסעלט, געהוקעט אין די פארפרוי־רענע הענט אריין, און די אלטע דינסט אונזערע, איז א גאנצען טאג מיט׳ן בעזים ארומגעגאנגען, געבורטשעט, און אין דער שטיל געשאל־טען.

מען איז געזעסען גרופעסווייז אין פארשידענע ווינקלען, גערעדט פון פארמס און גערויכערט.

מיין מאמע איז ארומגעלאפען א פארפלאמטע. זיך גע׳סוד׳עט מיט דעם הער פישהארן. געשמייכעלט צו די קונים, און צו יעדען באזונדער א קלוג ווארט צוגעווארפען.

— פישהארן! — האט זי הויך אויף א קול אויסגערופען — מען דארף אפרופען דעם האטעל „וויקטאריא". קיין עין הרע אזוי פיעל קונים! איך גלויב קוים, צו מיר האבען אזוי פיל בעטען אין הויז.

— איך מיין אויך אזוי — האט פישהארן מיט א האלב מויל צור־ריק געענטפערט, האטש אין הארצען, האט ער געטראכט אז עס איז אן עבירה די פאר סענט פאר דעם האטעל צו באצאהלען.

— איך דענק אפרופען דעם האטעל „וויקטאריא" — האט מיין מאמע איבערגע׳חזר׳ט.

— איך דענק מען דארף אפרופען — האט פישהארן געענטפערט.

— באשטעלען א צימער!

— באשטעלען א צימער — האט ער צוגעברומט.

און מען האט בעטאנט דאס ווארט „וויקטאריא“, גלייך, ווי דאס וואלט געווען עפעס א פראמינענטער האטעל.

מיין מאמע איז צו צום ווינקעל פון אפיס, ווי עס איז געווען איינגעשטעלט א טעלעפאן. אראפגענומען דאס רערעל, עס צוגעלייגט צום לינקען אויער. אליין האט זי זיך אויסגעצויגען אויף די שפיץ פינגער, און אריינגערעדט אין דעם צווייטען רערעל, וואס האט ארויסגעשפארט פון א שווארץ קעסטעל, ווי א שווארץ קיילעכדיג צועפענט מויל.

— זיבען, צוויי־עף! העלא! איז דאס דער האטעל וויקטאריא? העלא! דאס איז מיסעס שטיינגעלד. קען איך פיליכט קריגען א צימער אויף א נאכט?

עס האט דערביי געקלונגען אזוי פיל צארטקייט און געבעט אין איהר טאן, גלייך ווי זי זאל דאס רעדען צום קיסר אליין, און גלייך ווי אין דעם האטעל וואלטען געווען אזוי פיל מענשען, אז מען מוז זיך אפבעטען אויף א נאכטלעגער.

— טו זייט אזוי גוט — האט זי פארענדיגט — פארהאלט פאר מיר א צימער. זעהט צופרידען שטעלען. איך בעט אייך.

ווען זי האט דאס רערעל צוריק אויפגעהאנגען, האט זי זיך א שטראהלענדיגע אומגעקערט, און גענומען קלערען, וועמען אהין צו שיקען.

אבער שטענדיג אין אזעלכע פעלע, צו דערפאר ווייל מען האט מורא געהאט דעם קונה פון די הענט ארויסצולאזען, צו פאר עפעס אנדערש, נאר איך בין דאס שטענדיג געווען דער יעניגער, וואס פלעג געהן אין דעם האטעל שלאפען.

דער דאזיגער האטעל „וויקטאריא“ איז געשטאנען פונקט אנטקעגען אונזער הויז. דאס איז געווען אן אלטמאדישער, קליינשטעטעלדיגער האטעל, מיט נידעריגע, קליינע צימערען, מיט בוידעם שטיבלעך, וואס האבען זעלטען ווען אריינגענומען א מענשען אויף נאכטלעגער. דער האטעל איז גיכער ענליך געווען אויף אן אלטמאדישער, אלטער הויז, מיט א לאנגער, שמאלער, טונקעלער עס־זאל, ווי עס איז געשטאנען

שמאלע, לאנגע מישען מיט בענק ארום די ווענט, וואס האבען אויס־געזעהן, ווי עפעס אן איבערבלייבעכץ פון די אלטע, גוטע צייטען. ווען ניט די שענק אונטען, מיט די עטליכע שיכורים, וואס האבען זיך דאר־טען אויפגעהאלטען, וואלט אפילו קיינעם ניט אויף׳ן זינען געקומען צו רופען די דאזיגע הויז האטעל.

איך הויב זיך אן דערמאנען אוועגטען, ווען איך פלעג אין יענער שטילער הויז אריינפאלען, און ווי די אלטע באלעבאסטע, מיסעס ראז־שערם האט מיך מיט אן ערנסטקייט, ווי עפעס א וויכטיגע פערזענליכ־קייט צוגענומען — ווינשט דער הער עפעס? — האט זי מיך אין צימער באגלייט, און בשעת מעשה ארויף געשלעפט די שאל אויף איהרע דארע אקסלען — עס וועט ווייזט אויס, א קאלטע נאכט זיין, פילייכט נאך א קאלדרע.

— איך דאנק אייך זעהר — בין איך צוטומעלט געווארען, און מסתמא זעהר רויט געווארען, ווייל אין פנים איז מיר היים געווארען.

— דארפסט זיך גאר ניט שעמען, זוהן מיינער, קעלט איז קיין שאנדע ניט, און זי האט נאך א קאלדרע ארויפגעבראכט.

אויף דער וועראנדע איז שטענדיג געשטאנען אן איבערגעקערטער וויגשטול, מיט׳ן ווענטעל אנגעשפארט אין דער וואנט. און איך האב זעלטען געזעהן דארטען עמיצען זיצען. איין גאט וויים פאר וואס די אלטע מיסעס ראזשערס פלעגט ארויסקומען אלע פרימארגען, מיט א „באנעט" אויף איהר קאפ, און אנשפארענדיג דעם בעזים אין די שטא־בעטען, באשפריצט די ווארענדע פון א וואסער־קאן, מיט א שמאטע ארומ־געווישט דעם וויג־שטול, און נאכדעם איהם ווידער ווי פריער — איבער־געקערט מיט׳ן ווענטעל ארויף.

ווען מיין מאמע האט שוין אזוי פיין אפגעקלונגען אויף׳ן טעלעפאן און אין דער הויך מיט פישהארן׳ן אפגערעדט, האט זי זיך צו מיר אפגערופען:

— דו וועסט זוהן מיינער די נאכט דארט איבערשלאפען. איך האב נאר וואס מיר דער מיסעס ראזשערס גערעדט.

איך האב גענומען מיין האנטאש. אריינגעפאקט אהין א האנטוך מיט א קעמעל און א שטיקעל זייף, און זיך געלאזט אוועק געהן.

— און דאס ציין בערשטעל! — האט מיין מאמע נאכגעשריען —

דו זאלסט מיין זוהן דיינע ציין קיינמאל ניט פארנאכלעסיגען. עס וועט זיך דיר אויף דער עלטער אפרופען!

איך האב איהר א גוטע נאכט געזאגט, אריבער געשפרונגען דעם וועג, עלעגאנט דאס גלעקעל פון דעם האטעל וויקטאריא א ציה געטאן. זיך ענטשולדיגט. טאמער בין איך צו שפעט, — צו טאמער האב איך אומזיסטיגען טראבעל פאר דער מיסעס ראזשרעס געמאכט.

ביי מיר פלעגען יענע אווענטען — אמת'ע יום טובים זיין. בעפרייט פון דער שטוב און פון דעם טומעל, — פלעג איך אין אזוינע אווענטען מיינען אז איך בין שוין זעהר א ווירדיגע און גרויסער פערזאן. איך פלעג זיך לאזען באדינען פון דעם יונגען וויקטאר'ן איהרען. איהם א פאר סענט צוואווארפען. פאר'ן שלאפען האב איך פארזיכטיג די טיר אונטער מיר פארשלאסען. מיין מעסערעל, מיט'ן זייגער, מיט'ן קליין געלט, האב איך אונטער'ן קישען באהאלטען, פארזיכטיג מיינע הויזען אויף'ן שטול צונויף געלעגט. און אויסשטרעקענדיג זיך אין בעט, האב איך אין די צייטונגען אריין געקוקט, געזוכט מיט מיינע אויגען עניונים, וואס זענען בלויז די גרויסע נוגע, ביז מיך פלעגט אנהויבען צו לאנגווייליגען, מיינע אויגען פלעגען זיך מיר ביסלעכווייז צומאכען, און איך פלעג אנשלאפען ווערען.

דערפאר פלעגט זיך מיין מאמע שרעקען, ווען איך האב זיך פארשפעטיגט. און אזוי שנעל צומארגענס ניט אהיים געקומען. זי האט געקענט אלעס אין מיטען דערינען איבערלאזען, פישהאר'ן מיט די קונים, חאפען אויף זיך א קלייד און א דערשראקענע קומען צו לויפען צו מיר אין צימער, מיך פאר'ן קאפ טאפען, צו האב איך קיין היץ ניט, און צו בין איך א גאנצע נאכט אן אויפגעדעקטער ניט געלעגען און זיך ניט צוגעקילט.

— קום מיין זוהן — וועקט זי מיך — עס איז שוין אזוי שפעט. עס וועט דיר נאך דיין הארץ איבערקלעמען, און זי קושט מיך דערביי מיט אזוי פיל ליבע איבער'ן קאפ.

נאר אריינקומענדיג אין שטוב, האט זי זיך שוין אינגאנצען אויף מיר ניט אומגעקוקט. איז ארום געלאפען איבער די צימערען. געשאפט זיך אין קיך. דער פרישטיק זאל וואס שענער און רייכער זיין. זיך גע־

קריגט מיט דער קעכין. גע'סוד'עט מיט פישהאָרן'ן, געשמייכעלט צו די קונים, און צו אַלעמען אַ גוט וואָרט גענאָט.

מיין גוטע, ליבע, טייערע מאַמע! רעטזועלהאָפט, און ווידערשפּרע־כענד ווי זי איז.

17

אז איך בין איין פרימארגען אהיים געקומען, איז ביי אונז אין הויז א גאנצע איבערקערעניש געווען.

מיין טאטע איז א פרעליכער איבער'ן שטוב ארומגעגאנגען. זיינע דארע, אימער בלאסע באקען, זענען מיט א רויטקייט געווען איבערגע־צויגען. ער האט ארומגעשפאנט, צוגעבאמקעט זיין אלט לידעל, איז אריין אין קיך, אריין געקוקט אין די טעפלעך, און א שמעק געטאן.

גרינבארג איז געזעסען ביים טיש. נעבען איהם, זיין ווייב. ער איז געווען אנגעטאן אין זיינע שטאדטישע קליידער, וואס האבען איצט מאדנע אויסגעקוקט און ניט געקלייד צו זיין פארברענט פארמישען פנים.

דורך דער צייט האט זיך זיין קערפער אויסגעצויגען. ער איז גע־ווארען נאך העכער, דינער, נאר זיינע הענט זענען איהם געווארען די־קער. די פינגער ווי אנגעשוואלען, און דער גראבער פינגער האט אויס־געזעהן ווי א קלעצעל. די ארבעל פון זיין שטאדטישען רעקעל זענען אויף איהם געווען קורץ און ענג, און דער מלבוש האט אויף איהם גע־האנגען, ווי קוים ארויפגעשלעפט.

זיין ווייב איז דורך דער צייט געווארען שטילער, באשיידען. ווי א צושראקענער האז, איז זי געזעסען מיט איהרע בלויע אויגען אויס־געסטארטש און געקוקט פאר זיך, גלאט אזוי זיך, אהן דעם מינסטען אויסדרוק.

עס איז געווען אי קאמיש, אי א רחמנות צו קוקען אויף איהר. די גאנצע צייט וואס גרינבארג האט גערעט האט זי געשוויגען. קיין אייןווארט זיך ניט אפגערופען.

— שוין גענוג, שוין גענוג — האט גרינבארג זיך געבעטען — רעד שוין ניט דערפון. געטראפען אן אומגליק! פארפאלען.

—ווארט, גאט וועט נאך העלפען — האט מיין מאמע איהם געפרובט צו טרייסטען — אבי מיר זענען נאר פון דער פארם פטור געווארען; אצינד וועלען מיר זיך קענען ארומקוקען, ווי מיר זענען ערגעץ אין דער וועלט.

זי האט איהם ביסלעכווייז ווידער אריינגעצויגען אין שמועס און ער האט א פארביטערטער ווידער אנגעהויבען:

— אבער איך האב דאך קיין איין סענט ניט ביי דיר נשמה!

— האב איך דאך אייך געזאגט, אז מיר פאהרען שוין אין שטאדט אריין!

— אז מיר האבען זיך אונטערגענומען — האט זיך מיין פאטער אריינגעמישט, און מיט א טאן פול הערליכקייט געזאגט — וועלען מיר אונזער ווארט האלטען.

עס האט זיך געהאנדעלט אין דעם.

מען האט שוין מיט גרינבארגען דעם קאנטראקט געמאכט. די פארם האט מיין מאמע, מיט דעם הער פישהארן איבערגענומען. קיין געלט האט ער טאקע ניט געקראגען, אבער מיין מאמע האט זיך פארפליכטעט געלט צו געבען, מיט דעם תנאי אז מען זאל אין שטאדט א געשעפט עפענען, בשותפות מיט מיין טאטען, דאס הייסט, מיין טאטע וועט די געלט געבען, און גרינבארג זיין קענטעניש.

האט מען דאס איצט מיט איהם איבערגערעדט. גרינבארג האט זיך שוין מעהר ניט געוואלט לאזען איינרעדען. אין מיין מאמעס רעד מעהר ניט געגלויבט, און א פארביטערטער האט ער געהאלטען אין איין איבער־חזר'ן:

— אבער איך האב דאך קיין סענט ניט ביי דער נשמה!

— טו; וואס ווילט איהר זאל איך טאן? — האט מיין מאמע אנגעהויבען אויף א העכערען טאן — האסטו געהערט א מעשה. מען נעמט א מענשען, און מען שלעפט איהם ארויס פון א צרה, און ער דינגט זיך נאך. איך האב דאך געזאגט, אז מיר וועלען אייך אין שטאדט א געשעפט מאכען.

און פון העלער הויט האט מען זיך מיט אמאל דערמאנט, אז מיין טאטע האט יונגערהייט אין א ווערקשטאט פון שניצעריי געארבייט. ער האט זיך דעמאלט פאר א גאלדענעם בעלמלאכה ארויסגעוויזען. א מענש

מיט געשמאק. ווען ער האט אמאל אויסגעטאקט א רעמעל צו א שאפע, איז עס פשוט געווען א קונסט שטיק, און עס האט געהייסען, אז מיין מאמע האט נאך צו איהם טענות, ווייל א חוץ די געלט, וואס זי וועט געבען, און א חוץ מיין טאטענס ענגליש און בוכהאלטעריע, און אויף'ן מעלעפאן צו ענטפערען, איז ער נאך אויך א פאר־מאן, און ער וועט נאך צו יעדער צייט קאנען אן עצה געבען, אדער פירען דעם געשעפט ווען גרינבארג וועט ערגעץ וואו דארפען אוועק געהן.

— הלואי אויף אלע אידישע קינדער געזאגט געווארען — האט מיין מאמע צום סוף א זיעגרייכע, מיט א שמייכעל אויף איהרע ליפען פארענדיגט — ווי איהר האט נאך מיט מזל אפגעשניטען. איך וועל אייך ווייזען צעהנדליגער פארמערס, וואס ליגען שוין דא יאהרען לאנג, און קענען פון דאנען ניט ארויסקריכען. זיי וואלטען געדאנקט גאט, ווען מען לאזט זיי אין איין העמד ארויס.

— אט נעמט טאקע נעבען אייך דער שכן פאלאסניקאף. שוין פאר יאהרען ווי דער מענש מוטשעט זיך — האט זיך פישהארן ארײנ־געמישט — וויפיל געלט דער מענש האט שוין אין זיין פארם ניט ארײנגעשטופט. איהר ווייסט, האטש, אז ער פארט יעדען ווינטער אין שטאדט אריין! ארבייט אין א שאפ, און שטופט אהער אריין די געלט? און די ווייב זיינע פארקויפט זיך אויף'ן טאג דא ביים אייז שניידען!

— וואס האט איהר פארגליכען פאלאסניקאף'ן — האט זיך מיין מאמע אפגערופען — א גראבער יונג, א פראסטער, ווער קאן אזוי ארײ־ בייטען ווי פאלאסניקאף'ם ווייב. זי איז דאך פונקט ווי א גויע, איז זי דאך.

— טאקע דאס מיין איך דאך — האט פישהארן פארגעזעצט — ווער נאך וואלט געקענט אזוי שווער ארבייטען!

אזוי האט מען אלעם ארומגערעדט. מיר גלאטע קלוגע רעד געטרייסט גרינבארגען. גרינבארג, זעהענדיג אז ער איז שוין סיי ווי סיי א פארלוי־ רענער, האט ער צום סוף אנגעווארען זיין געדולד צו די אלע שמועסען, געוואלט וואס גיכער פון דער הויז אנטלויפען. איז געווען צופרידען פון דעם, וואס מען מאכט איהם א געשעפט, האט ער נאך אמאל ארויסגע־ שטרעקט די האנט, פריער צו מיין טאטען און דערנאך צו מיין מאמע, זאגענדיג:

נו, מילא, אזוי בלייבט עס שוין, זאָל זיין מיט מזל.

— מיט מזל, מיט מזל, האָבען אַלע געענטפערט.

מען האָט זיך געדריקט די הענט, ווינשענדיג זיך מזל אין דער נייער אונטערנעמונג.

— מיר'ן היינט, גאַר נעמען אַביסעל בראַנפען צום עסען — האָט זיך מיין טאַטע די הענט געריבען — מען דאַרף היינט משקה טרינקען.

מען האָט געגרייט צום טיש. גוטע גענזענע גריוועז האָבען איבער'ן עסזאַל געשמעקט. פעטע פּופּקעס איינגעפּרעגעלט אין ברוינע ציבעלעס האָט מען אין א גרויסען טעלער דערלאַנגט, א פולע פלאַש מיט רויטען וויין און א פלאַש מיט ריינעם שטאַרקען בראַנפען. מיין מאַמע האָט זיך אין קיך געפּאַרעט. אליין די חלקים אויף די טעלער צולעגט, דערלאַנגט עס צו דער דינסט. זי צוריק גערופען, און נאָך אַמאָל די ברעגען פון טעלער מיט'ן האַנטוך אַרומגעווישט, און ווען זי האָט אַלעס אויסגע־טיילט איז זי אליין צום טיש צוגעגאַנגען און זיך געזעצט עסען.

נאָך'ן עסען האָט זיך מיין מאַמע מיט דעם הער פישהאָרן אין חדר'ל פאַרמאַכט, זי האָט געזאָגט:

— מען דאַרף צום מיסטער ליוויי שרייבען. זאָל ער אַרויסקומען. עס שטעהט די פאַרם ביים טייך. די וועג גיהט מען איצט פּלאַסטערען. מיט אַן אווטאָמאָביל, וועט אין גאַנצען א פּאָר מינוט פון וואַקזאַל נעמען צו צופאַרען. ווען מען זאָל דאָרט א גרויסע הויז אוועקשטעלען, וועט עס זיין א גוטער פּלאַץ פאַר א זומערהאָטעל. פּיליכט וועט מיסטער ליוויי אין דעם געשעפט געלט אריינלעגען.

פישהאָרן האָט זיינע נאָזלעכער צושפּרייט. דער איינפאַל איז גע־ווען א גוטער. ביים „סעקעט־לייק" זענען נאָך קיין גרויסע הייזער ניטאַ, און ער וועט עס דער ערשטער פאַרכאַפּען, וועט ער גוטע געלט מאַכען. האָט ער זיך צושמייכעלט מיט זיינע גראָבע ליפּען. זיך געפרעהט מיט'ן גוטען איינפאַל פון מיין מאַמע'ן, און זיך געלאָזט צום שרייבטיש צו שרייבען א בריף צום מיסטער ליוויי.

— איך וואָלט איהם אפילו פאַר א גלייכען שותּף צוגענומען, האָט ער געטראַכט — מען זאָל דאָרט א סך געלט אריינלעגען, קען מען מיט דער צייט דעם גאַנצען געגענד פאַרבויען.

18.

עס איז אוועק דער ווינטער, און עס איז אָנגעקומען דער פרילינג. עס זענען פארשוואונדען די שנעען פון די וועגען, און א ווארעמע זון האָט זיך איבערען לאַנד אראָפּגעלאָזען. פון די פאַרמישע שטיבלעך האָבען זיך אנגעהויבען ארויסשיטען דאָס קליינוואַרג, וואָס איז א גאַנצען ווינטער ביים אויבען געלעגען. מיט פערוואָקסענע קעפּלעך, און אָפּגעריסענע פון דעם לאַנגען ווינטער האָבען זיי איבער׳ן הויף זיך ארומגעיאָגט, געווארט ווען די פערד וועלען פאַרטיג ווערען מיט׳ן אקערען, מען זאָל מיט זיי קענען אין דאָרף אריין צו פאָרען, זיי אָפּשערען, און נייע מלבושים קויפען.

אויף די פעלדער, איז דאָס לאַנד געלעגען אָן איבערגעקערטע, צואַקערטע, אזוי ווי גלאַנציגע שפּיגלען אנטקעגען דער זון. אין דער לופט האָט זיך ארומגעטראָגען דער רח פון איבערגעפוילטער ערד, פון דער פעטקייט, וועלכע די ערד האָט א גאַנצען ווינטער אין זיך אריינגעצויגען און זיך געפּאָרעט אונטער דעם ווארעמען צודעק פון מיסט און שנעע.

גלייך נאָך פסח, איז ווידער די הויז פול געוואָרען מיט קונים, אגענטען און סתם מענשען, וואָס קומען אריין אין אזא שטוב און לאָזען איבער אפולע הויז מיט רויך.

די שטוב איז געשטאַנען א בענייטע, א פרישע, גלייך ווי זי וואָלט זיך אָנגענומען מיט נייעם מוטה און כח פאר דעם ווייטערדיגען יאָהר, פאר די נייע מענשען, וואָס וועלען אהין אריינקומען.

פון דער זייט ווי דער וועג האָט זיך פארנומען קיין סטיווענסוויל, האָט מען די גריבער, וואָס זענען געווען פון שטענדיגען לויפען פון די

פערדישע טריט, אביסעל אויסגעפילט מיט צוריבענע שטיינדלעך, זיי אויסגעגליכען, און צוגעגרייט, פאר דעם נייעם זומער מיט די נייע געסט.

פישהארן האט זיך פאר דער צייט כמעט ניט געביטען. ער האט בלויז אראפגעווארפען פון זיך די ווינטערדיגע קליידער, ארויסגענומען דעם פארער מאנטעל, איהם צונויף געלעגט און געטראגען אויף דער האנט, גלייך אין וועג אריין.

מיין מאמע, איז מיט'ן אנקומען פון דעם פרילינג געווארען אינגער. זי האט געפילט א לייכטקייט אין איהר הארצען. גרייט צו אונטערנעמען די גרעסטע געשעפטען, און דורך די נעכט ניט געקענט איינשלאפען, פון א זיסער אינערליכער אויפרעגונג, וואס האט זי אין די פרילינג טעג פארפאלגט.

די אלטע שטוב אונזערע, וואס געדענקט נאך דעם געגענד א ווילדען א פארוואקסענעם, לעבט מיט די פרילינג טעג אין זיך אויף יענע צייטען, ווען די פארביי פארער זענען נאך אויף שמאלע, לאנגע, גרינע וועגענער געזעסען, זיי־רע לאנגע האר זענען איבער זייערע נאקענס געלעגען, און אויף זייערע קעפ האבען זיי די דזשארדזש וואשינגטאנער היט געטראגען. זי דערמאנט זיך אין יענע טעג ווען פארביי די פענסטער האבען זיך נאר געזעהן ברייט אויסגעשפרייטע פעלדער, מיט'ן קליינעם וועלדעל אויפ'ן בארג, און ווי מען פלעגט ביי נאכט אין איהרע פענסטער אנקלאפען:

— באס, א באס, איז דאס דער וועג קיין סטיוועסוויל?

וויפיל ווינטערס און זומערס עס זענען זינט דאן פארבייגעשוואוּמען!

און נאכדעם האט זי דער הער פישהארן אין זיינע הענט איבערגענומען, איהרע ווענט מיט עלעקטרישע דראטען דורכגעלעכערט, און וויפיל נייע מעשות עס זענען זינט דאן אפגעשפילט געווארען צווישען איהרע ווענט. און צו די אלע מעשות איז איהר דעם ווינטער נאך צוגעקומען די מעשה מיט דעם יונגענמאן גרינבארג, וועמען מען האט א פארם פארקויפט. צום סוף די פארם ביי איהם צוגענומען, און איצט שטעהט שוין דארט

א הויז, א ניימאָדנע, מיט פופציג צימערען, מיט עלעקטריק, מיט טע־לעפאָנען, און מיט אווטאָמאָבילען ארום דעם זומער האָטעל.

זי ווייסט און געדענקט א סך מעשות פון מענשען וואָס זענען צוטומעלט געוואָרען ביים שייד־וועג.

ווי א געטרייער שומר, האָט זי זיך איצט פאַר'ן שייד־וועג מיט'ן פרילינג בעניים. גרייט אויפצונעמען דעם נייעם טומעל, מיט די נייע מענשען, מיט די קונים אויף וועלבע עס וואַרטען מיין מאַמע, און דער הער פישהאָרן.

איבערזעצונגען:

1) פון וואלט וויטמאנ׳ס „גראזבלעטער“.
אידיש פון ל. מילער.

2) דזשעליאליעדין רומי׳ס ראבאיאט.
אידיש פון מאני לייב.

3) לארד דאנסאני׳ס דער פינקלענדיגער טויער.
אידיש פון ד. א.

וואָלט וויטמאַן:

לידער

(פון בוך: „גראָז - בלעטער")

אידיש: פון ל. מילער.

וואָלט וויטמאַן בין איך, א קאָסמאָס, דער זוהן פון מעכטיגען מאַנהעטען,
שטורעמדיג, גופ'יג, זינדיג, און איך עס, און טרינק און פרוכפּער זיך.
קיין סענטימענטאַלער,
קיין מוסטער א י ב ע ר מאַן און פרוי, קיין מוסטער בעזונדער פון זיי.
אַזוי פיל באַשיידען ווי אומבאַשיידען.

שרויפט אָפּ די שלעסער פון די טירען!
שרויפט אָפּ די טירען פון די הענגערס!

ווער עס ערנידעריגט א צווייטען, ערנידעריגט מיך,
און וואָס עס ווערט געטאָן און וואָס עס ווערט גערעדט,
קומט אַן צום סוף צוריק צו מיר.

דורך מיר דרינגט און דרינגט דער שטראָם,
דורך מיר דער צייט־שטראָם און רעכענונג.
איך רייד דאָס וואָרט פון עבר. — און גיב דעם צייכען פון דעמאָקראַטי.
ביי גאָט! איך וויל קיין זאַך ניט, פון וועלכען אַלע קריגען ניט
דעם זעלבען טהייל, אויף גלייכען שטאַנד.

דורך מיר — פיל לאַנגע, שטומע שטימען:
שטימען פון אונענדליכע דורות פון קנעכט,
שטימען פון גאַסען־פרויען און פאַרזעהענישען,
שטימען פון קראַנקע און פאַרצווייפעלטע, און פון גנבים און קאַרליקעס,
שטימען פון פאַרבאַרייטונג און תקופה'ס פון וואַקסען.

און פון די פעדים וועלכע באַהעפטען די שטערען —
און פון מוטער־טראַכט, און פון דעם זכר'שאַפט,
און פון דעם רעכט פאַר יענע וועלכע אַנדערע דריקען,
און פון די נישטיגע, פלאַכע, נאַרישע, פאַראַכטעטע.

דורך מיר — פאַרבאָטענע שטימען,
שטימען פון געשלעכט און תאוה,

שטימען פארשלייערטע — פון מיר ענטשלייערט,
שטימען אומאנשטענדיגע דורך מיר געלייטערטע און געענדערטע:

איך פארשטעל זיך ניט דעם מויל,
און איך באריהר אַרום מיין בויך אזוי צאַרט,
ווי איך באריהר מיין קאָפּ און מיין האַרץ.
דאָס פאַרען זיך איז ביי מיר ניט מיוחס'דיגער פאר דעם טויט.

איך גלויב אַן גופ'יגען, איך גלויב אַן די אַפּעטיטען,
זעהן, הערען, פיהלען — זענען וואונדער,
און יעדער טהייל און ברעקעל אין מיר איז א וואונדער.
געטליך בין איך, אינערליך און אויסערליך,
און הייליג ווערט אַלעס פון מיין באריהר,
און אַלעס וואס באריהרט מיך ווערט הייליג.

2.

אַ פרוי וואַרט פאר מיר.

א פרוי וואַרט פאר מיר, זי פארמאָגט אַלעס, קיין זאך פעהלט,
אַלעס וואָלט געפעהלט ווען געשלעכט וואָלט געפעהלט,
אָדער, ווען דער זאַפט פון א מאַן וואָלט געפעהלט
געשלעכט פארמאָגט אַלעס:
קערפּער, נשמות, זין, זיכערהייט, אונשולד, צערטליכקייט, פאַלגע, וויסען,
לידער, הערשאפט, געזונד, שטאָלץ, דאָס מיסט׳ש מוטערליכע, די זריעה,
אַלע האפנונגען, וואָלטעטיגקייט, אנווענדונגען,
יעדע ליידענשאַפט, ליבע, שעהנהייט, אירדיש פארגעניגען,
אַלע רעגירונגען, שופטים, געטער, די פארפאָלגטע פערזענליכקייטען פון דער ערד.
די אַלע זענען פאראַן איז געשלעכט אַלס טיילען אין זיך,
און אַלס בארעכטיגונג פאַר זיך.
ליב איז מיר דער מאַן וואס ווייס און קען אַהן בושה דאָס פארגעניגענדע פון זיין געשלעכט:
ליב איז מיר די פרוי וואס ווייס און קען איהר געשלעכט אַהן בושה.
איך וועל זיך איצט ענטזאגען פון די געפיהלאָזע פרויען,
איך וועל געהן זיין מיט יענער וועלכע וואַרט פאר מיר,
און מיט יענע פרויען וועלכע זענען הייס־בלוטיג און צוגעפאסט פאר מיר;
איך ווייס, אז זיי פארשטעהען מיך און זיי ענטזאגען מיך ניט.
איך ווייס, זיי האבען מיך די ווערטה,
איך וועל זיין דער ריזיגער מאַן פאר יענע פרויען.

זיי זענען ניט קיין פּינטעל קלענער פאַר מיר:
זייערע פּנים'ער זענען ברוין פון שיינענדיגער זון און בלאָזענדיגען ווינד.
זייער לייב פאַרמאָגט דאָס אַלט־געטליכע בויגזאַמקייט און קראַפט.
זיי קענען שווימען, שיפען זיך, רייטען, פעכטען, שיסען, לויפען, שלאָגען:
אַנטלויפען, באַפאַלען, זיך געזעגנשטעלען, זיך פאַרטהיידיגען:
זיי זענען אַנטשלאָסען אין זייער אייגענער רעכט, — זיי זענען רוהיג, פאַרשטענדיג, און זיך אַליין באַהערשענדיג.

איך ציה אייך נאָהענט צו זיך, איהר פרויען!
איך קען אייך ניט אָפּלאָזען, איך וויל אייך גוטס טון:
איך בין פאַר אייך און איהר זענט פאַר מיר — ניט בלויז
פון אונזערט וועגען, נאָר אויך פאַר אַנדערע:
איינגעוויקעלט אין אייך שלאָפען גרעסערע העלדען און דיכטער.
און זיי וועלען ניט ערוואַכען פון קיין מאַנס באַריהר אויסער מיינעם.

דאָס בין איך, איהר פרויען!
איך מאַך מיר אַ וועג,
איך בין שטרענג, שאַרף, גרויס, אומבאַשטרייטבאַר — נאָר איך ליב אייך.
איך טו אייך ניט וועה מעהר ווי עס איז נויטיג פאַר אייך.
איך גיס דעם שטאָף אַנצופאַנגען זיהן און טעכטער פּאַסענד פאַר די שטאַטען:
איך דריק מיט פאַרזיכטיגע אָבער שטייפע מוסקולען.
איך קלאַמער זיך איין אויף אַן אמת'ן
און איך הער זיך ניט צו צו קיין געבעט.
איך וואַג ניט זיך צוריק־ציהען ביז איך לאָז ניט איבער
וואָס עס האָט זיך אָנגעזאַמעלט אַזוי לאַנג אין מיר.

דורך אייך לעדיג איך אויס די איינגעצאַמטע טייכען פון מיין איך.
אין אייך וויקעל איך איין אַ טויזענד קומענדיגע יאָהרען.
אויף אייך צוצווייג איך דאָס בעסט־געליבטע פון זיך און פון אַמעריקא:
פון די טראָפּען, וואָס איך טריף אַריין אין אייך.
וועלען אויסוואַקסען ווילדע אַטלעטישע טעכטער.
נייע קינסטלער, מוזיקער און זינגער.
די קינדער, וואָס איך געבויר אין אייך.
וועלן אין זייער צייט אויך געבוירען קינדער.
און איך פאַרלאַנג פאָלקאָמענע זיהן און טעכטער פון מיינע ליבעס.
איך וויל זיי זאָלען פּאַרקערען מיט אַנדערע ווי איך פּאַרקער איצט מיט אייך.

איך וואַרט פאַר די פּרוכט פון זייערע רעגענס, ווי איך וואַרט
פאַר די פּרוכט פון מיינע רעגענס איצט.
איך וואַרט פאַר די ליבעס־פּרוכט פון געבורט, לעבען,
טויט און אונשטערבליכקייט, וועלכע איך פּלאַנע איצט אַזוי ליבליך.

3.

אַ קינד האָט, ברענגענדיג צו מיר אַ הויפען גראָז, געזאָגט:
וואָס איז דאָס גראָז?
ווי אַזוי האָב איך איהם ענטפערן געקענט?
איך וויים ניט מעהרער ווי דאָס קינד — וואָס דאָס איז:
איך מיין: דאָס מוז זיין די פאָהן פון מיין געמיטה
פון האָפנונגספולען גרינעם שטאָף געוועבט;
אָדער, איך מיין, עס מוז זיין דאָס טאַשען־טיכעל פון דעם באַשעפער.
אַ דופטענדיג געשאַנק: אַן אָנדענק, מיט אַ באַשטימטען
מיין פאַרלוירען —
אויפגעצייכענט אויף די ווינקלען וואו, איז דעם אייגענטימערס נאָמען.
אום מיר זאָלען זעהן, זיך וואונדערן און זאָגען:
וועמענס?
אָדער, איך מיין: דאָס גראָז איז אַליין אַ קינד,
אָדער, איך מיין: דאָס איז איינפאַרמיגער הירעגאַליף.
און דאָס מיינט: שפּראָצען — אַלצאיינס אויף ברייטע
צי אויף שמאָלע שטרעקען.
וואַקסען אַלצאיינס צווישען שוואַרצע אָדער ווייסע לייט.

און איצט דוכט מיר, אַז דאָס זענען שעהנע, ניט געשוירענע האָר פון קברים.
איידעל וועל איך זיך צו דיר באַנעמען קרייזעלדיגער גראָז.
מעגליך דו קומסט אַרויס פון יונג־מענערישע הערצער;
מעגליך איך זאָל זיי געוועז קענען, וואָלט איך זיי געוועזן געליבט;
מעגליך דו קומסט פון אַלטע מענער, און פון פרויען;
און פון עופ'עלאָך פריה אַרויסגענומען פון מוטערס שויס.
דאָס גראָז איז צו טונקעל צו זיין פון ווייסע מוטער־קעפּ:
טונקלער — פאַר די קאָלירלאָזע בערד פון אַלטע לייט.
טונקעל גענוג צו קומען פון אונטער די בלאַס־רויטע מויל־דעכלאָך.
אַ! איך פאַרנעם דאָך אַזוי פיל ריידענדיגע לשונות:
און איך וויים, אַז דאָס קומען זיי ניט אומזיסט פון אונטער די מויל־דעכלאָך.

וואלט איך נאר געקענט אויסטייטשען די אַנצוהערענישען
וועגען טויטע, יונגע מענער און פרויען,
און די אַנצוהערענישען וועגען אַלטע מענער און מאַמעס
און עופ׳עלאך פריה ארויסגענומען פון מוטערס שויס.
וואו דענקסט איהר, זענען אהין געקומען די יונגע און אַלטע לייט?
און וואס דענקסט איהר איז געווארען מיט די פרויען און קינדער?
זיי זענען געזונד און לעבען ערגעץ וואו.
דער מינדסטער שפּראָצונג צייגט, אז עס איז באמת קיין טויט ניטאָ,
און אויב ער איז געווען, האָט ער געפיהרט דאָס לעבען פאראויס,
און ער ווארט ניט — צום סוף דאָס אוועק־צו־נעמען,
און ער האָט אויפגעהערט צו זיין, אין דער רגע ווען דאָס לעבען האָט
זיך אָנגעפאנגען.

אַלעס פאראויס און פאראויס, קיין זאך צופאלט ניט;
און צו שטארבען מיינט אויך עפּעס אנדערש פון דעם,
וואָס אנדערע האָבען גערענקט,
און גליקליכער.

אַ קאפּיטאן! מיין קאפּיטאן!

אויף לינקאָלנ׳ס טויט.

אַ קאפּיטאן! מיין קאפּיטאן! די רייזע איז צו ענדע שוין:
די שיף איז די געפאהרען דורך, געוואונען אונזער לוין:
מיר זענען שוין ביים האפען באלד, איך הער דעם גלאָקענקלאנג, די
מענשען־מענגע שאלט;
און צו דער שיף דער שטארקער און געוואגטער, זענען אויגען
גאפענדיג געווענדט.

נאר אַ הארץ! הארץ! הארץ!
— אַ איהר בלוטענדיגע טראפּענס רויט!
אויפ׳ן דעק געפאלען איז מיין קאפּיטאן,
און ליגט דארט קאלט און טויט.

אַ. קאפּיטאן! מיין קאפּיטאן! וואך אויף און הער דעם גלאָקען־קלאנג:
וואך אויף! פאר דיר צופלאטערט איז די פאהן, די טרובע שאלט שוין
לאנג:
פאר דיר געגרייט פיל קראנצען און בוקעטען. פאר דיר די ברעגען
מיט מאסען מענשען פול:
צו דיר די בוואַליענדיגע מענשען־מענגע רופט, צו דיר די פּנימ׳ער
געווענדט.

דאָ — קאַפּיטאַן! פאָטער טייערער!
אונטער דיין קאָפּ מיין האַנט געשפּרייט.
עס איז אַ חלום, אַז דאָ אויפ'ן דעק
ביזטו געפאַלען קאַלט און טויט.

עס ענטפערט ניט מיין קאַפּיטאַן, די ליפּען זיינע שטום און בלייך.
דער פאָטער פיהלט מיין אָרעם ניט, קיין ווילען און קיין הויך.
פון שרעקליכער רייזע צוריק איז די שיף, דער זיג וואָס זי פיהרט מיט,
איז גרויס.
געאַנקערט די שיף איז שטאַרק און זיכער, די זיגרייכע רייזע איז אויס.

אַ ברענגען שאַלט! אַ גלעקער קלינגט!
נאָר איך אַליין געה אום מיט טרויער־טריט,
דאָ אויפ'ן דעק, וואו ס'ליגט דער קאַפּיטאַן
געפאַלען קאַלט און טויט.

דשעליאליעדין רומי, איז אײנער פון די גרעסטע פערסישע פאעטען. ער האט געלעבט אין 12טען יאהרהונדערט. אין די אידעען פון זײן שאפען, איז דזשעליאליעדין רומי געווען א פאנטעאיסט־מיסטיקער. אומעדום אויף דער וועלט זעהט ער מיט גרויס פרייד און איבנאײנציגען גאט, איז אין איהם פארליעבט, רייסט זיך מיט דער נשמה זיך מיט איהם צו באהעפטען, זאגט זיך אפ פון דעם אייגענעם „איך“, שטרעבט אפצואוויישען דעם „איך“ און דעם „מיר“.

די פיער שורה'דיגע לידער, ד. ח. ראבאיאט, האט דער באריהמטער רוסישער פילאלאג פ. ע. קארש, דער ערשטער און אײנציגער אין אײראפע איבערגעזעצט פונ'ם פערסישען אריגינאל אין רוסיש. אין רוסיש זענען די לידער פארעפענטליכט געווארען אין דער אנטהאלאגיע: פ ע ר ס י ש ע ל י ר י ק ע ר, וואס איז ארויס אין 1916, און פון דעם רוסישען האב איך ביז דאס איצט איבערגעזעצט.

איך ווייס, אז לידער טאר מען ניט איבערזעצען פון א צווייטער האנט.

איך ווייס, אז לידער טאר מען ניט איבערזעצען אפילו פון דער ערשטער האנט. ווייל לידער קען מען איבערהויפט ניט איבערזעצען. און דאך האב איך עס געטאן מיט גרויס ליעבשאפט.

מ. ל.

מרדכי ווײַמאַנען אַ מתנה.

1 אַז ווען איך זעה אייך ניט, בין איך געפּלאָגט פון טרערען,
דערמאָן איך זיך אויף אייך, פאַרטרויערט ווערט מיין גליק.
וועט אונזער דורכגעלעבטע פרייד צוריק זיך קעהרען ?
אַ, פרייד פאַרגאַנגענע, צי קומסטו ווען צוריק ?

2 דערקען אין ליעבע העכערעס פאַר אונז אין לעבען,
און וואָס אין איהר איז שלעכט, ביי דער נאַטור נאָר פרעג.
ווילסט ליעבע פאַר דיין ליידענשאַפט אַ נאָמען געבען.
פון ליידענשאַפט צו ליעבע איז אַ וויטער וועג.

3 וואָס איז דאָס וואָס פון דעם ווערט ליעב אונז די ערשיינונג ?
דער זין פון דער ערשיינונג ווערט אָהן דעם פאַרשטעלט ?
וואָס אַט, אין דער ערשיינונג שימערט אויף אַ שיינונג
און שיינט אין דער ערשיינונג אָפּ אַ אַנדער וועלט ?

4 געטרייער, צווישען אונזערע פאַרטרויטע זעלען
לויפט דורך אַ שטילער וועג : איך קוק אין וועג זיך איין :
דער וועג איז ווי אַ ריינער וואַסער־שטראָם אָהן שוועלען,
און אויף דער גלאַט פון וואַסער־שטראָם לבנה־שיין.

5 מיר זיינען פיינד דעם טאָג, ווייל נעמט ער קוים פאַרשווינדען,
ווי ווינד אין סטעפּ און ווי דאָס פישעל אין דעם וואַל,
געוועקט פון יענעם מולד ווען ער נעמט זיך צינדען,
באַלד קלינגען מיר מיט בעכערס ביז דעם זונען־שטראַל.

6 די ליעבע היט, דאָס גרעסטע וואָס דיר איז געגעבען !
געפין אוים דעם, וואָס אייביג זאָל ער דיינער זיין !
דו מיין ניט, אַז דער סם המות איז דיין לעבען ! —
אַנטלויף, צוריים מיט דעם, כאָטש שווער איז דיר פון פּיין !

7 מיר ווילט זיך אָהן דעם צונג אַ וואָרט אַזאַ דיר זאָגען,
וואָס קיינעמס אויער זאָל ניט משפּט'ן דאָס וואָרט.
דאָס וואָרט זאָל צו דיין אויער זיך אַליין דערטראָגען,
כאָטש איך וואָלט עס געזאָגט, וואו מענשען זיצען דאָרט.

8 א שעהנעם פריינד ווי דו, איז צו געפינען זעלטען.
ניטא קיין בעסטע טאט, ווי דיין געזיכט צו זעהן.
ביזט מיין געליעבטע און מיין פריינד איןביידע וועלטען:
אויף אלץ וואס אונז איז ליעב, דיין חתימה איז געווען.

9 איך זינג פון איהר א ליעד, נאר זי איז בייז געווארען.
וואס אין א ליעד בלויז קומט איהר גאנצע ווערט אריין.
„ווי זאל איך דיך באזינגען"? ענטפערט זי פארלארען:
צי זאל א ליעד די פאסונג פאר מיין שעהנקייט זיין?

10 זיי פרעהליך, בליה פאנאנדער ווי א רעגענבויגען.
דיין אויסזעהן זאל דערפרעהען דעם וואס דיך פארעהרט!
קוקט אימיצער אויף דיר אהן פרייד אין זיינע אויגען,
זאל דעם דער טרויער, שאנד און חושך זיין באשערט!

11 ווי וואגט די זון די פראכט פון דיין געזיכט באריהרען,
און דיינע האר — ווי וואגט דאס ווינטעל טאן א ריהר?
דער שכל, דער באהערשער פון דער וועלט און טהירען,
ווערט פינסטער, ווען ער הויבט אן צווייפלען וועגען דיר.

12 פון אלץ וואס ארום דיר, אויך שטויב וואלט איך געווארען,
ווייל טאמער איז ער אונטער דיינע פיס געווען.
איך וואלט געפרעהט זיך ווען איך זעה צו זיך דיין צארן:
א צייכען אז דו זעהסט מיך, וואלט איך דא דערזעהן.

13 אויב נאר א שטיקעל הארץ איז נאך פאראן ביי וועמען,
און דיך האט ער ניט ליעב, — וועט לעבען אין זיין צער.
נאר דער וואס וועט די קייט פון דיינע האר צונעמען,
דער קליגסטער מענש אפילו, וועט דאך זיין א נאר.

14 דער דערוויש וועלכער רעדט פון סוד פון ווייטע ספערען,
דער שענקט אונז יעדע רגע פרייד מיט זיינע רייד.
דער איז קיין דערוויש ניט וואס קען א בעטלער ווערען:
א דערוויש איז נאר דער וואס גיט אונז אייביג פרייד.

15 כ'וויל זיין געזיכערט אין געטריישאפט און אין ליעבען:
די האפענונג איז פאלש: די זיכערקייט קען שטעהן.
אויב נאר פאר מיין געטריישאפט האסט מיך אויסגעקליבען,
קומט מיר דערפאר די העכסטע און די גרעסטע לוין.

16 פארנייי די אויגען זיך: דיין הארץ אז אויג זאל ווערען,
וועסט מיט דעם אויג פאר זיך דערזעהן אן אנדער וועלט.
דו וועסט דיין אייגענמיינונג מיט איין מאל צושטערען
און פאר דיין מיינונג ווערט א גלייכער וועג געשטעלט.

17 אין אָנפאַנג ווען מיין שעהנע האָט מיין הארץ געפאַנגען,
געשטערט די שכנים שלאָפען האָט מיין שווער געוויין.
איצט וויין איך ניט: מיין ליעבע איז איצט אויפגעגאַנגען:
פון העלצובלאַזטען פלאַם — קען אויך קיין רויך ניט געהן.

18 די זון — אויף גאַר דער ערד, א ליכט האָט אויפגעפלאַטערט.
דאָס לעצטע ליעבעס פאַרעל פון דער נאַכט פאַרשווינדט.
דער שלאָף מאַכט צו די אויגען פון דער וואַך פאַרמאַטערט.
די צייט אויף רייסען ליעבעס בלומען קומט אצינד!

19 א פרישער דופטענדיגער ווינטעל האָט זיך לייכט צוטראָגען.
דערקען פון וועמעס רוה־געצעלט ער קומט אראָפּ:
וואַך אויף! און זעה ווי ראש די וועלט נעמט רוישיג יאָגען.
פאַרשטעה, דאָס געהט א קאַראוואַן. דו שטעה ניט אָפּ.

20 די ליעבע איז פון אייביג און ניטאָ קיין צווייטע:
די צאָהל פון ליעבע זוכער האָט גאַר ניט קיין סוף.
צי זעהען מארגען מיר דעם שופט פון די טויטע? —
פאַראַכטונג צו דער ליעבע מיידט ניט אויס די שטראָף.

21 די ליעבע איז אונז בעסער אויב זי ברענגט אונז ליידען.
דער ליעבט ניט, ווער פון ליעבעס־ליידען לויפט צוריק.
א מאַן איז דער — וואָס זוכט די הענד ניט אויסצומיידען,
וואָס אויף זיין גליק די ליעבע לייגט: ער שיינקט זיין גליק.

22 די ליעבע דאַרף אין אונז מיט גרויסע פריידען קומען.
די ליעבע קען אונז געבען טרויסטונג אָהן א צאָהל.
מיין אָנפאַנג אין דער מוטער־ליעבע האָב איך גענומען,
געבענשט זאָל יענע מוטער זיין אויף אלע מאָל!

23 ווען גנעדיג וועט דער מזל נעמען דיך באַדינען,
ניט גלויב, ניט גלויב: דער מזל לאַכט צום סוף דיך אויס.
מיט עפּעס א געטראַנק פאַר׳שכר׳ט ער דיין זינען,
און דיין געליעבטע האַלט א צווייטער אין זיין שויס.

24 מען זאָגט אונז צו ביים טויט אַן אייביגען גן עדן,
פאַראַן דאָרט שעהנע פרויען און דער ריינער וויין.
מיר האָבען דאָ אין לעבען אויך די זעלבע פריידען:
דאָך וועט דער זעלבער שכר פאַר אונז אויך דאָרטען זיין.

25 זי איז — א ליכטיגער רובין מיט שטראַלענדיגען לעבען.
די פרייד פון ווייטע וועלטען אין איהר שעהנקייט שיינט.
ווער איז זי? נאָר דעם נאָמען וועל איך דאָך ניט געבען:
איך נייג זיך טיף פאַר דעם, וואָס האָט פיעל ווערטער פיינט.

26 די ליעבסטע, איז די זון וואָס שיינט אראָפּ אויף תהום'ען.
דער ליעבסטער, אן אַטאָם וואָס דרעהט זיך אין דעם שטראַל.
ווען דער זעפיר פון ליעבע וועהט פון אלע רוימען.
די פרייד שלאָגט אויף אין גרינע צווייגען ווי א קוואַל.

27 איך קען דאָס ניט פארשטעהן... דאָס ווייס איין גאָט נאָר דאָרטען:
נאָר עפּעס מאָדנע ווערט מיין זעל פון דעם דערפרעהט.
וואָס אַפּט דערמאָנט זי מיר די העלע רויז פון גארטען.
וואָס דער זעפיר א לייכטער וויגט פארליעבטערהייט.

28 אָ, הארץ, זיי שטארק! דיין טרויסט איז ניט אויף לאַנג פארבאָרגען.
די פיעל געגארטע שעה האָט לויטער אויפגעשטראַלט.
דער פריינד, פאָר זיינע פריינד, דער וועהטאָג און די זאָרגען,
איז צווישען אונז דאָ אין א מענשליכען געשטאַלט.

29 דער הימעל איז א פריידיגער פון שטערען שטראַלען.
א פריעדען הילט דער ערד און הילט מיין זעל אויך איין.
לייכט אויף דעם שפּיגעל פון מיין זעל די זיפּצען פאַלען.
און כ'גיב מיט דעם דעם שפּיגעל צו א וואונדערשיין.

30 קוים איך דערמאָן דיך נאָר — מיין הארץ נעמט שטארקער שלאָגען.
און טרערען פון די אויגען שטראָמען שווער און הייס.
דיין אויסזעהן נעמט פון אומעדום פאר מיר זיך טראָגען.
א, הארץ, מיין הארץ! באַלד פליהסטו פון מיין ברוסט ארויס!

31 ווען אויף א רגע נאָר דיין זעל ווערט דורכגעלייטערט.
די גאַנצע וועלט פון זאַכען קלאָר ווערט פאר דיין זעל,
און די געווינשטע זעהונג וועלכע איז דערווייטערט,
אין שפּיגעל פון דיין דענקען וועט ערשיינען העל.

32 צושיידט מיט איהר אין מיטען פריהלינג, לעב איך איינער,
וואָס איז מיר יום טוב ווען מיין פרייד איז מיר צושטערט?
איז זאָלען אלע וואָלקען רעגענען מיט שטיינער!
איז זאָלען דערנער אויפגעהן אויף דער גאַנצער ערד!

33 מען ווייס ביי אונז א סך פון מעשיות, לאַנגע, טריבע,
פון שעהנקייטס מאַכט, פון אָפּפער און פון ליעבעס־פּיין;
צו דיר די ליעבע, איז דער זייל פון יעדער ליעבע,
מען דאַרף נאָר גוט פארשטעהן, אז דו — ביזט ניט דיין שיין.

34 דאָ זעה איך מיין געליעבטעס קבר פאר זיך ליגען,
דאָ בליהט איהר שעהנקייט אויף אין שעהנקייט פון דער רויז.
האָב איך געזאָגט דער ערד, דאָרט וואו זי ליגט אנטשוויגען:
„א, לאָז איהר אָפּרוהען, פון אל דאָס שלעכטס און בייז!“

35 געליעבטע, איך בין דאך מיט דיר נאך ניט געזעטיגט,
און גליק נאך פיעל ביזטו מיר שולדיג סיי ווי סיי.
דאס בלימעל אויף מיין קבר וואס בליהט אויף פארשפעטיגט, —
אויך זי דער ליעבע וועט פארבלייבען נאך געטריי.

36 דו, וואס דו ווייסט פון שלאף ניט אלע מאל און אייביג!
א, ווען דו קומסט צו מענשען כאטש אין שלאף צוגעהן!
כ'זאל זאגען?... אבער וואויל איז דעם וואס שוויגט וואו נויטיג.
אויך דו פון היינט און שטענדיג, נאר דו שווייגסט אליין.

37 א, קום, וואס איבער מאס אוןווארט ביזטו דערהויבען!
דעם חושך פון מיין צער און תפילה קום צושטער!
מיט דיר מיין תפילה — איז א סימבאל פון דעם גלויבען.
אהן דיר מיין תפילה — איז א סימבאל און ניט מעהר.

38 אפט זאגט צו מיר מיין פריינד: דארפסט מיט א זין אנטרינען,
האסט נאר פארטראכט אנטלויפען, קום אין מיין געצעלט.
נאר אויב דיך שרעקט מיט וועלף אין איינעם זיך געפינען,
איז לויף אין שטאדט, און קוק ניט אין דעם ווייטען פעלד."

39 אין אווענד איז צו מיר מיין טהייערע געקומען,
איך האב געוויינט פאר איהר: אזוי איז אומגעזעהן.
ניט שענקענדיג אונז צייט אויף רייד, די נאכט פארשוואומען,
ניט קורץ די נאכט, — די רייד נאר זיינען לאנג געווען.

40 א, מארגענדיגער ווינד, פליה, פליה צו מיין געליעבטע,
און אויב דו טרעפסט זי פרעהליך, זאג איהר ווי איך לייד:
נאר אויב דו טרעפסט זי דארט א בייזע, א באטריבטע,
שווייג! זאג איהר, אז דו זעהסט מיך ניט די גאנצע צייט.

41 דער שטראם פון יאהרען, לעגט דאך ניט אויף איהר זיין זיגעל,
און אייביג שיינען וועט זי אונז אויף שריט און טריט.
זי איז דער שפיגעל און דער אפשיין אין דעם שפיגעל,
און ראסטען אזא שפיגעל דארף דאך קיין מאל ניט.

42 אין אוועגד האב איך זיך געבעטען ביי דעם שכל:
„דעם תוך פון היכע סודות לערען מיך און צייג".
נאר ער האט מיר געענטפערט מיט א קאלטען שמייכעל:
„דאס קען מען וויסען, אבער זאגען — ניט. איז שווייג!"

43 די ליפען איהרע, וועמעס קוש דו האסט גענומען,
און צערטלען איהר די ברוסט מיט א געוועהנטער האנט,
וועט דער, וואס האט אין לעבען מאכט און פרייד פארנומען,
דער קוואל פון ליבעס [illegible] טרינקען נאכאנאנד.

44 אויף אַ פאַרזאַמלונג בין איך לעבען איהר געזעסען,
כ'האָב ניט געקענט פאַר פרעמדע שענקען איהר אַ גלעט,
האָב איך מיין באַק צו איהרען לייכט גענומען פּרעסען,
ווי אויפ'ן אויער וואָלט איך וואָס צו איהר גערעדט.

45 איך שווער זיך מיט מיין זעל, וואָס לעבט פאַר איהר באַזונדער,
און מיט מיין קאָפּ, וואו זי באַהערשט דאָרט מיין פאַרשטאַנד,
און מיט דער רגע, ווען איך בין געוועזן אויף וואונדער:
איהר האַנט אין מיינער, אַ באָקאַל אין צווייטער האַנט.

46 ביי דעם גדאַנק פון דיר, מיין זינען ווערט פאַרלאָרען,
אַחוץ דיינע ליפּלאַך, ניט געשמאַק איז מיר דער וויין.
מיין בליק וואָס קוקט דיך אוים, איז אַנגעשטרענגט געוואָרען,
און אַנגעשטרענגט מיין אויער וואַרט און האָרכט זיך איין.

47 ווי אומעטיג מיר זיינען דיר, — דאָך קום צו אונז אַריבער,
די ווילדע פריינד ס'פּאַטש אויף אַ רגע מייד ניט אוים.
צי פון מיין גייסט די שווערע פינסטערניש נעם איבער,
צי זעה נאָר ווי די ווילדע ליידענשאַפט איז גרוים.

48 מיין צופעליגער זיך באַהעפטען מיט אַ צווייטער,
דאָס הייסט ניט, אַז איך גיב איהר אָפּ מיין גאַנצע וועלט:
דער, וועמעס זון פון הימעל וויים פאַרגעהט אַ טויטע,
דער האָט אַנשטאָט דער זון, אַ ליכט פאַר זיך געשטעלט.

49 מען שעלט מיך, וואָס איך וויל זיך ניט באַפרייען,
פון מיין געליעבטער און די שפּאַסיג שאַרפע רייד.
וועה, שונא, ווי אַ שפּין פון גאָל די שפּינערייען,
דער אַדלער וועט צום הימעל פליהען מיט אַ פרייד!

50 דער וואָס וועט דערזעהן, דער וועט געשטרויכעלט ווערען,
ער וועט פאַרגעסען אַלץ, — די ערטער און די פריינד.
וואָס איז אונז די לבנה און דאָס ליכט פון שטערען,
ווען פון דער גרויסער זון די וועלט האָט אויפגעשיינט?

51 אָ, ווען די זון וואָלט פון דער ליידענשאַפט פאַרנומען,
דעם שאָטען בלויז, וואָלט זי דעם טאָג פאַרגעסען גלייך.
אויב טהיילען די געליעבטע זיינען מיר געקומען,
איז נעם איך נייען טהייל, און נאָר איין צעהנטעל אייך!

52 אין דער נאַטור פון אדם'ס סוד פון זיין געבאָרען,
האָט זיך דער גייסט צונויפגעמישט מיט ריינער ערד.
נאָר ס'זיינען אויסגערונען די באַשטימטע יאָהרען —
האָט גייסט צו גייסט, און ערד צו ערד, צוריקגעקעהרט.

53 מיר פלעגען זיין מיט מענשען, צווישען אלע קרייזען,
נאַר דאַרטען פון געטריישאפט קיינעם פאלט ניט איין.
שוין בעסער אונז צו זיין מיט זיי און זיך ניט ווייזען,
ווי ס'שלאַפט דער פונק אין פייער און אין ערץ דער שיין.

54 דו פאלשער פריינד, ווילסט גאָלד און ווילסט מיין זינען,
מיין פריינד, איך האָב דאָס ניט נאָך דיין פארלאַנג.
ווי קען דאָס גאָלד אין טאַש מיט לעבער זיך געפינען?
ווי האָט דעם זינען דער, וואָס איז פארליעבט שוין לאַנג?

55 א טהייל, דערנאָך דאָס גאַנצע נעמט מיט ליעבע לעבען:
דער ווײנטרויב קומט, דערנאָך ערשט וויין אין דעם באַקאַל,
צו דעם איז א באַדינג דעם פריהלינג אויך געגעבען:
אז פריהער זינגט די קאַץ, דערנאָך — דער נאַכטיגאַל.

56 כ'האָב פון דער ליידענשאפט געדאַנקען פיעל און ווערטער,
וואָס אויסדריקען איז שווער פאר שלוחים און פאר בריעף:
נאַר ווארטען ווארט איך אויף דער רגע דער באַשערטער,
זאָלסט הערען, ווי איך ברענג ארויס דאָס קלאָר און טיף.

57 אַ, דו, מיין גרויסער האַר, אלמעכטיגער, געטרייער!
דיין קנעכט אַ גאַרנישטדיגער פאר דיין גרויסקייט פאלט!
ניט לאָז פארקיהלט ווערען צו דיר מיין ליעבעס פייער:
און לאָז מיך ווען ניט ווען כאָטש אַנזעהן דיין געשטאַלט!

58 געגרויסט בין איך פון רוהם, וואָס דו מיט מיר ביזט נעהנטער,
כ'בין גלייך מיט הונדערטער, זינד איך פארהייליג דיך.
אַהן מיר, ביזט פאר מיין דרעהען זיך געוועזן מיין צענטער:
איצט, אז איך בין שוין דו, דרעה איך זיך ארום זיך.

59 ער קומט און וועקט אין מיר אז אומרוהיגען שטרעבען —
איך זאָל אַ פרייער זיין פון אלע זאָרג און פיין.
ביז איצט, האָב איך די גרויסע פרייד געזוכט אין לעבען,
נאַר ער, ער הייסט מיר אויך פון דעם אַ פרייער זיין.

60 היינט לאָז איך זיך אוועק צו הוליען און צו טרינקען:
איך וועל מיין קאָפּ פארוואַנדלען אין אַ קרוג מיט וויין.
מיין אויפמערקזאמקייט שענק איך יעדען מיט מיין ווינקען:
אַ קלוגען זוך איך, וועלכער קען משוגע זיין.

61 אַ, דעם וואָס האָט מיין שלאָף אַהן מיטלייד צוגענומען,
גיב גאָט, אז פון זיין בעט זאָל וויכען איהם דער שלאָף!
ער זאָל געפּרופט ווערען ווען ס'וועט זיין שלאָף ניט קומען
און וויסען דאָס געבאָט: „זיי גוט, אויף גוטסקייט האָף“

62 מיין גייסט ווערט לויטער, ווען מיך דריקט א שווערער קומער.
מיין בענקשאפט שוויגט, ווען שווער איז מיין געמיט.
ווען איך בין ווי די ערד באוועגלאָז און א שטומער,
מיין קרעכץ, ווי דונער הילכט און אין די וואלקען פליהט.

63 ווען איך האָב דיינע לאָקען אנגעריהרט צושראָקען,
דו גלויב, אין דעם איז ניט געווען ביי מיר קיין בייז:
נאָר איך האָב דאָס דיין הארץ דערזעהן אין דיינע לאָקען,
האָב איך מיט צארטען שפּאס געוואָלט א ריהר טאָן בלויז.

64 ווען צווישען אונז הויבט אן א צאָם א גרויסער ווערען,
אין טרערען און אין קרעכצען לעב איך שווער און באנג:
גלייך ווי א ליכט אין צאנקען, ווער איך שטאָלץ מיט טרערען,
גלייך ווי א האַרף דער זעל מיין קרעכצען גיט א קלאנג.

65 אין יאָגען זיך נאָך מיין געליעבטע אהן א זינען,
האָב איך דערלעבט, ווען מיר איז צייט שוין רוהען שטום.
און אפשר וועל איך מיין געליעבטע דאָך געווינען, —
איז ווי אזוי מיין יונגען לעבען קעהרט מען אום?

66 איך זוך דיין שעהנקייט אין די בלומען פון די טהאָלען.
איך הויך פון זעם יאַשמין דיין הויך אין זיך אריין:
און אַפּט, די ליפּען מיינע שטילע ווידערהאָלען
דעם נאָמען דיינעם, און איך האָרך צו זיי זיך איין.

67 דו גלויב ניט, אז נאָך דיר מיין קאָפּ איז ניט געזונקען.
און ווען דו ביזט ניטא, בין איך ניט מיעד פון פּיין:
איך האָב דיין ליעבעס־וויין אזוי פיעל אויסגעטרונקען,
אז איך בין שכּור און וועל אייביג שכור זיין.

68 ווען פון דער ליעבע שטארקער ווערט מיין הארץ געצונדען,
ווי וויל איך דעמאָלס דיך פארגעסען אין מיין רוה!
אין נעם איך דעם באקאל, וואו דאָרט ווערט אלץ פארשוואונדען.
דאָך טרינק איך דיך פון וויין: אויך אין באקאל ביזטו.

69 צו דיר די ליעבע פון דעם וויסען איז ניט קלענער:
דו ביזט אונז פינסטער סיי ווי סיי אויף יעדען שריט:
מיר לייזען זיך דאָך אוים אויף דער וועלט און אויף יענער
מיט ליעבע, ניט מיט דעם, וואָס אונז דאָס וויסען גיט.

70 די ליעבע האָט א זעל מיר פאר מיין הארץ געגעבען,
פאר יעדען קרבּן מיינעם צאָהלט זי מיר מיט שכר,
און אויב נאָר דו אליין באווייזט זיך מיר אין לעבען,
וועט זיין דער וועלטס געווינס פון מיר דערגרייכט דערפאר.

71 איך בין אריין אין גאָרטען און א רויז געריסען,
דער גערטנער זאָל ניט זעהן, האָב איך געהיט מיט שרעק.
נאָר דאָ האָט מיך דער גערטנער ליעב גענומען גריסען:
„אַ רויז. — ווען איך דעם גאַנצען גאָרטען שענק אַוועק?“

72 האָסט צוגעזאָגט אומזיסט מיר צעהן רענדלאַך געבען,
און מיט א שריפט צוריק גענומען דריי פון זיי;
איך וויים ניט אויב דו וועסט מיר יענע זיבען געבען,
דריי רעכען פון א נול... צו וואָס? אויב איך פאַרשטעה...

73 דו ביזט אַוועק, בין איך פון טרויער איינגעבויגען;
וואָס טיפער ווערט מיין וועה אַלץ גיס איך טרערען מעהר.
דאַך אויך נאָך דיר געגאַנגען זיינען מיינע אויגען:
איז ווי זאָל איך אָהן אויגען גיסען איצט אַ טרער?

74 די נאַכט זאָגט אָן: איך קום די שכור'ע דערפרעהען;
און ווען מ'נעמט זעל ברענט אויס, גיב איך א נייע זעל,
נאָר די, וואָס פון דער ליעבע ניט באַלוינטע שטעהען,
איז שטעה איך אייביג ווי דער טויט ביי זייער שוועל.“

75 די ליעבע — ווייז, וואָס גיט מיר כחות נייע;
די ליעבע — פריהלינג, ווען איך בליה ווען זי קומט אָן.
איך שווער זיך מיט דער ליעבע, ווי זי איז א פרייע;
אז ווען כ'האָב וואָס צו טאָן, האָב איך ניט וואָס צו טאָן.

76 מיר האָבען לאַנג ניט אָנגעזעהן זיך אין די אויגען:
און זיך דערזעהן, האָט אונז די פרעמדע וואַך געשטערט;
דאַך האָבען מיר, ווי זעל צו זעל האָט אונז געצויגען,
גערעדט בלויז מיט דער ברעם און מיט דעם אויג געהערט.

77 גאָט האָט אונז פרייד און ווייז געגעבען פון באַגינען,
דער יום טוב איז אין פאַסטען אויך אונז וואויל געווען:
ווייז, שענקער! זאָל דער ווייז פאַרטונקלען אונזער זינען,
דערנאָך אויף אייביג מעהר קיין טראָפּען ניט צו זעהן!

78 איך טראָג פון די געליעבטע אין מיין האַרצען וואונדען,
דאָס מיט דער פינסטערניש מיין פריינדשאַפט טוט מיר לייד.
וואו נעהם איך פרעהליכקייט, אויב זי איז שוין פאַרשוואונדען?
און וועלכע פריידען קענען מיר נאָך געבען פרייד?

79 איך האָב געמיינט, אז שפּעטער וועט זי בעסער ווערען,
אויב איך וועל אויף א צייט נאָר זיין פון איהר געשיידט:
און איך האָב פיעל געליטען קומער, צער און טרערען, —
מעהר קען איך ניט: זאָל איך דיר זאָגען פאַלשע רייד?

80 ניט אין דער שקלאַפינס פּראַכט און ווילדען שכור ווערען, —
נאָר געהן אליין אין שלאַכטפעלד איז די גרויסע רוהם:
נאָר דער, וואָס שרעקט זיך ניט מיט בלוט אליין זיך וועהרען,
זאָל זיצען, ווען עס שטעהט דאָס גאַנצע פאָלק אַרום!

81 איך בין געגאַנגען לערנען אין די קינדער יאָהרען,
דערנאָך האָבען די פריינד באַשעהנט מיר מיינע טעג.
איצט ווייס מיין לעבען און דעם סוף וואָס איז געוואָרען:
געקומען ווי א וואַלקען און ווי ווינד אַוועק.

82 דו האָסט פון ערד באַשאַפען מיינע הויט און ביינער,
און ליכט פון שכל אַנגעגאָסען אין מיין זעל:
זאָל שטעהן מיין אָרט פאַר דיר, א קליינער און א ריינער!
איך, דיין צולאָזען קינד, איך רוף דאָס פאַר דיין שוועל.

83 עס איז א גרויסע זינד, צו זיין אָהן דיר אין לעבען.
ווי קען איך לעבען גאָר מיט דיר געשיידטערהייט?
אָהן דיר דאָס לעבען — דאָ וועל איך מיין שבועה געבען —
איז אין דעם נאָמען בלויז, אין אמת'ן — דער טויט.

84 א טעמפּעל איז דיין אַנגעזיכט פאַר דעם באַטריבטען.
אַ, לעבענס פלאַם! איך בין פאַרברענט פון צער און לייד.
ערלויב נאָר דיין געזיכט א קוק טאָן דעם פאַרליעבטען,
איך זאָל צופליקען באַלד מיין לעבענס אַלטען קלייד!

85 איך האָב געזאָגט צום האַרץ: „ניט ברענג מיר נייע ליידען,
קיין נייע ליעבע דאַרף איך מעהר שוין ניט, איך ווייס...“
האָט מיר דאָס האַרץ געזאָגט: „וואָס איינער קען זיך ריידען! —
באַטראַכט נאָר -— א געליעבטע... מאַך זיך נאָר ניט גרויס!“

86 איך בין אַזוי פיעל עולות אויף דער וועלט באַגאַנגען,
אפילו צו דעם נאָהענטען פאַרשאַף איך וועה.
כ'באַקלאָג זיך, און בין בייז מיט יעדען אומגעגאַנגען,
אַז יעדערער באַשולדיגט מיך, און איך באַשולדיג זיי.

87 מיר האָבען איינמאָל ביידע אין א טהאָל א ווייטען,
אין ליעבע, גליק און פרייד, אויף אַלץ פאַרגעסען דאָרט:
דאָס איז געווען שוין לאַנג, דאָך טרוים איך אַלע צייטען, —
דו זאָלסט געדענקען גוט פון יענעם טאָג דיין וואָרט.

88 עס קומט צוניץ דאָך פאַר דער בהמה יעדער שייער:
און דעם וואָס הונגערט, קומט צוניץ דאָך יעדער ברויט:
אַלץ קען פאַרבייטען דאָס וואָס דיר איז ליעב און טהייער,
דיין ליעבסטע נאָר פאַרבייט ניט קיין זאַך ביז'ן טויט.

89 אין גאָרטען, אין די בוימער טיף, איז ער פאַרהוילען,
א פיעל־געשטאַלטיגער און איינס אין זיך אליין:
דער גרויסער אַקעאַן, — די וואַסער־בערג און הייהלען, —
דאָך מאַכט די קלענסטע וועל די שטראָמען זיינע גיין.

90 דו ביזט אוועק, נאָר ניט אוועק זיינען די שרעקען.
די לוסט צו דיר און דיין געשטאַלט פאַר מיין געזיכט:
און וואָס אַז פּלוצלונג וועל איך דיך פאַר זיך אנטפּלעקען,
פון מיין פאַרדרעהטען וועג, מיין שיינענדיגע ליכט?

91 אַ פריינד, דו האָסט צו אונז די אכטונג אַנגעוואָרען
ווייל טרינקסט ניט וויין פון יענעם שווערען טראָט.
די וועלט איז א גן־עדן מיר פון פרעהליכקייט געוואָרען,
דער טרויער — איז מיין קנעכט, מיין נאַר, כאָטש יעדענס גאָט.

92 דער שכל — מיט זיין תורה נאָר אין פריעדען לעבען,
דער גלויבען — זיין צו אלץ געהאָרכזאַם וואָס ער וויל,
דאָס וויסען — א באַדייטונג איהם א פרעמדען געבען,
און פרומקייט — טראָגען זיינע קייטען אין דער שטיל.

93 איך זאָג: „דו זאָלסט די אומעדיגע פריינד פאַרלאָזען,
נאָר מיט די פרעהליכע זאָלסטו פאַרברענגען פריי!
אין גאָרטען ווען דו געהסט, מייד אוים די ווילדע גראָזען,
נאָר מיט די פרישע רויזען און יאַשמינען זיי!"

94 די רגע, ווען דאָס לייב פאַלט פון דער זעל אנידער,
די זעל, זי רייסט אראָפּ עס ווי אַן אַלטען קלייד
און גיט עס אָפּ דער ערד צוריק א גאַנצע ווידער,
און טוט זיך אָן אַ קלייד פון אייגען ליכט און פרייד.

95 דו ביזט כאָטש יעדען טאָג דיין וואָהנונג און די שכנים!
ווי אייביג שטראָמענדיגע פרישע וואַסער זיי!
דער נעכטען איז אוועק, די רייד מיט איהם אין איינעם:
היינט קומט א טאָג, און רייד — זיי קומען פון דאָס ניי.

96 ניט רייד מיט ניט ניט דערוועהלטע פון דעם סוד פון לעבען,
מיט גייציגע ניט רייד פון הויכדערגרייכטע פרייד;
מיט פרעמדע אויפ'ן וואָרט, זאָלסטו נאָר אכטונג געבען,
פון ווילדע גראָזען מיט דעם סטעפּען קעמעל רייד.

97 דיין זעל איז מיט מיין זעל פון אייביג אַן ווי איינע:
איןביידע לעבט דער זעלבער יעדער קליינער שטריך.
די ווערטער „דיינע", „מיינע", — טעות'ן נאָר קליינע.
פאַרשוואונדען איז פון דיר מיט מיר דער „דו" און „איך"

98 פארשלאָסען אַלע טירען: דיינע איז נאָר אָפען.
דעם פרעמדענס וועג זאָל ברענגען אין דיין הויז אריין.
דו, וועמעס ליכט און מאכט, פארגיבונג, שוץ און האָפען,
פארשטעלט לבנה, שטערען, רוהם און זונענשיין!

99 וואָס ווייגסטו אויף דעם טרוים וואָס וועט ניט קענען קומען,
און אין דעם קרייז פון זוכען פייניגסטו זיך שטום?
דו ביזט מיט גאָט פון קאָפּ ביז פיס דאָך דורכגענומען.
דו קענסט זיך ניט אליין, איז וואָס זשע זוכסטו אום?

100 פארגעס אין ליעבע אַלץ, ווי קלוג דו זאָלסט ניט שם'ן,
ווער שטויב פון וועג, כאָטש דיין געצעלט איז הימעל הויך.
זאָלסט פאר דיין גלייכען יעדען איינציגען זיך נעמען,
אַ פראָסטער פויער זיי, דערנאָך, אַ קעניג אויך.

101 אַ, גאָט, דו זאָלסט אַ פריינד אַ בייזען איהר באַשערען,
ער זאָל ניט שענקען איהר קיין גוטע רגע רוה!
אום צו באווייזען איהר דאָס בייז פון ליעבעס טרעהרען,
אַ, גאָט, איז שיק איהר ליעבע, שטאַרקע ליעבע צו!

102 „וואָס טוט מען?“ פרעג איך איהם, און ער: „אומזיסטע ווערטער!
כ'וועל דעם „וואָס טוט מען“ שנעל דערטרייבען צו אַ ברעג:
דו פרעגסט אומזיסט „וואָס טוט מען“ און דערגרייכסט די ערטער,
וואו דו ביזט שוין געוועזן ביים אָנפאַנג פון די טעג“.

103 היינט אָוועגד בין איך מיט אַ ליעבען פריינד פארגאַנגען
אין ברייטען טהאָל, פארברענגען גוט אַ שטילע שעה.
אַט זיינען ליכט און רייד, אַ זינגער און געזאַנגען,
און אַלץ איז גאָרנישט ווערט, אויב דו ביזט מיט מיר דאָ!

104 ווען ליידענשאַפט און משוגעת דיך פארפיהרען,
און קומסט אזא צו מענשען גליקליכע אריין,
ווי פון אַ קרעציגען פארמאַכען זיי די טירען,
כאָטש דו קענסט יענעם טאָג אזוי באַגייסטערט זיין!

לאָרד דאַנסאַני

דער פינקלענדיגער טויער
(אידיש פון ד. א.)

פּערזאָנען:

ד ז ש י ם, | ב י ל, } גנבים.

ביידע טויט.

סצענע: אַן איינזאַמער פלאַץ.
צייט: די היינטיגע.

דער איינזאַמער פלאַץ איז פארשפּריט מיט גרויסע שוואַרצע פעלזען און מיט זעהר פיל ניט אויפגעעפענטע ביר פלעשער. אין הינטערגרונד איז אַ וואַנט פון קיזעלשטיין, געבויט פון גרויסע פלאכע פליטען, און אין זיי, דער טויער צום הימעל. די טיר איז פון גאָלד.

אונטער דעם איינזאַמען פלאַץ איז אַן אָפּגרונט פאַרהאַנגען מיט שטערען.

דער אויפגעהויבענער פאַרהאַנג אַנטפּלעקט דזשים'ען מיד, ארויסשלעפּענדיג דעם קאָריק פון א ביר פלאַש. נאָכדעם בויגט ער אָן די פלאַש לאַנגזאַם און מיט אויסערגעוועהנליכער פאָרזיכט. עס ציינגט זיך ארויס, אַז די פלאַש איז ליידיג. א שוואַכער און ניט אנגענעמער געלעכטער דערהערט זיך פון ווייט. די דאָזיגע האַנדלונג און דער באַגלייטענדיגער ווייטער געלעכטער ווידערהאָלען זיך נאָכאַנאַנד דורך דעם שפּיל. פאַרקאָרקטע פלעשער אַנטפּלעקען זיך הינטער פעלזען, און נאָך מעהר קומען אָהן אויפהער אָן דורך דער לופט, אַזוי אַז דזשים קאָן זיי כאַפּן. אַלע ציינגען זיך ארויס צו זיין ליידיג.

ד ז ש י ם (וועגענדיג זיין פלאַש פאָרזיכטיג). דאָס איז אַ פולע. (די פלאַש אָבער איז ליידיג, אַזוי ווי אַלע.)

פון לינקס דערהערט זיך אַ געזאַנג.

ב י ל (קומט אריין פון לינקס מיט אַ לאָך פון אַ קויל איבער זיין אויג, זינגענדיג). באַהערש בריטאַניע, בריטאַניע באַהערש די כוואַליעס. (ברעכט אָפּ זיין ליד.) זעה נאָר! אָט איז אַ פלאַש ביר. (ער געפינט אויס, אַז די פלאַש איז ליידיג; ער קוקט ארויף און אַראָפּ.) איך ווער אַ ביסעל

מיד פון די צובליטע שטערען דאָרט אונטען און פון דעם דאָזיגען פעל־זיגען ברעג! איך געה ארום די גאַנצע צייט אונטער דער דאָזיגער וואַנט. הם, עס מוז שוין זיין ביי פיראָנצוואַנציג שטונדען זינט דער הויזהאַלטער האָט מיך דערשאָסען. און ער האָט דאָס ניט געדאַרפט טון, האָט ער ניט. איך בין ניט געגאַנגען איהם שלעכטס טון, דעם פלאָקען. איך האָב נאָר געוואָלט אַ ביסעל פון זיין זילבערוואַרג. געוועזען אַ ביסעל מאָדנע, געוועזען. זעה נאָר, אַ טויער! הם, דאָס מוז דאָך זיין ׳ס טויער פון הימעל. אַזוי, אַזוי נו, דאָס איז שוין גאָרניט שלעכט. (בלייבט שטעהן, קוקט פאַר אַ צייט ארויף און אראָפּ.) ניין. איך וועל ניט קאָנען ארויפקלעטערן אויף דער דאָזיגער וואַנט. הם, עס איז דאָך גאָר ניטאָ קיין סוף צו איהר. זי הויבט זיך אַלץ ארויף און ארויף. (קלאַפּט אָן אין טיר און וואַרט.)

דזשים. דאָס איז ניט פאַר אונזער גלייכען.

ביל. הם, זעה נאָר, אָט איז נאָך אַ פלאָקען! הם, עמיצער האָט איהם אויפגעהאַנגען. ווי געפעלט דיר, דאָס איז דאָך דער אַלטער דזשים!

דזשים (מיד). האַלאָ.

ביל. דזשים! דזשים! ווי לאַנג ביזטו שוין דאָ?

דזשים. איך בין דאָ שטענדיג.

ביל. וואָס, דזשים, דו געדענקסט מיך ניט? סטיימש, דו האָסט דאָך געלערנט ביל׳ען צו ברעכען שלעסער נאָך מיט יאָרען און יאָרען צוריק, ווען ער איז נאָך געווען אַ קליינער אינגעל, און האָט ניט געהאַט קיין שום אויבייט, און האָט ניט געהאַט קיין סענט אויף דער וועלט, און וואָלט קיינמאָל ניט געווען געהאַט, ווען ניט דו, דזשים. (דזשים גלאָנצט די אויגען אומבאַשטימט.) איך האָב דיך קיינמאָל ניט פאַרגעסען, דזשים. איך האָב זיך אריינגעבראָכען אין אָהן אַ שיעור הייזקעס. און נאָכדעם האָב איך זיך גענומען צו גרויסע הייזער. ארוים, אויפ׳ן לאַנד. דו ווייסט דאָך, די אמת׳ע גרויסע. איך בין געוואָרען רייך, דזשים, און געאַכטעט פון אַלע וואָס האָבען מיך געקאָנט. איך בין געווען אַ בירגער, דזשים, איינער וואָס וואוינט אין אונזער מיט. און אין אָווענד, זיצענדיג ביי דעם פייער, פלעג איך זאָגען: „איך בין אַזאַ בריה, ווי דזשים“. אָבער איך בין דאָס ניט געווען, דזשים. איך האָב ניט געקאָנט קלעטערן, ווי דו. און האָב ניט געקאָנט געהן, ווי דו פלעגסט געהן, אויף סקריפּענדיגע טרעפּ, ווען אַלץ ארום איז שטיל און שאַ, און אַ הונט איז אין הויז, און קליינע קלאַפּערגעצייג ליגען

ארומעט, און אַ טיר, וואָס וואויעט, ווען דו רירסט זיך־צו צו איהר, און עמיצער, פון וועמען דו האָסט ניט געוואוסט, איז קראַנק אין הויז, און ער האָט מעהר גאָר ניט וואָס צו טון גאָר זיך צוהערען צו דיר, ווארים ער קאָן ניט שלאָפען. געדענקסטו דען ניט דעם קליינעם ביל?

דזשים. דאָס האָט געדאַרפט זיין ערגיץ אנדערש.

ביל. יאָ, דזשים. יאָ. אונטען אויף דער ערד.

דזשים. אָבער עס איז ניטאָ קיין ערגיץ וואו עס איז אנדערש.

ביל. איך האָב דיך קיינמאָל ניט פארגעסען, דזשים. איך פלעג קאָנען אוועקפליידערען מיט מיין צונג אין קלויסטער ווי אלע אנדערע, פלעג אָבער די גאַנצע צייט ניט אויפהערען טראַכטען פון דיר אין יענעם קליינעם צימער אין פּאָטני. — דער מאַן זוכט דיך אין יעדען ווינקעל מיט אַ רעוואָלווער אין איין האַנט און מיט אַ ליכט אין דער צווייטער און דו געהסט אונטער איהם. געהסט כמעט ארום מיט איהם.

דזשים. וואָס איז פּאָטני?

ביל. אָה, דזשים, קאָנסטו זיך דען ניט דערמאָנען?! קאָנסטו זיך דען ניט דערמאָנען דעם טאָג, וואָס דו האָסט מיך געלערנט צו ווערען אַ פארדינער? איך בין דעמאָלט ניט געווען מעהר ווי צוועלף יאָהר, און עס איז געווען פריהלינג און דער גאַנצער מאַי איז געווען פאַנאַנדערגעבליהט אונטערן שטאָדט. און מיר האָבען „אויסגעראַמט“ נומער 25 אין דער נייער גאַס. און אויף מאָרגען האָבען מיר געזעהן דעם מאַנס נאַרעשען, פעטען פּנים. דאָס איז געווען אַ דרייסיג יאָר צוריק.

דזשים. וואָס זיינען יאָרען?

ביל. אָה, דזשים!

דזשים. דו זעהסט, עס איז דאָ ניטאָ קיין האָפנונג, און ווען עס איז ניטאָ קיין האָפנונג, איז ניט פאַראַנען קיין צוקונפט, און אַז עס איז דאָ ניטאָ קיין צוקונפט, איז דאָ אויך ניטאָ קיין פארגאַנגענהייט. דאָ איז לויטער געגענוואַרט. איך זאָג דיר, מיר זיינען גוט אריינגע־פאַלען. דאָ זיינען ניטאָ קיין יאָרען, קיין גאָר ניט.

ביל. קום צו זיך, דזשים. דו טראַכסט געוויס פון'ם שפּריכ־ווערטעל: „גיט אויף די האָפנונג איהר אלע וואָס קומט אריין אהער“. איך פלעג לערנען די ווערטלאַך; זיי זיינען זעהר צאַצקעדיג. אַ יונג מיט'ן נאָמען שעקספּיר פלעג זיי מאַכען. אָבער עס איז אין זיי קיין שום זין ניטאָ. טראַכט ניט וועגען ווערטלאַך, דזשים.

דזשים. איך זאָג דיר, אַז דאָ איז ניטאָ קיין האָפענונג.

ביל. קום צו זיך, דזשים. דאָרטען איז דאָ גענוג האָפנונג. וואָס דען ניט? (ציינט צום טויער פון הימעל.)

דזשים. יאָ, און אַט דערפאַר האַלטען זיי דאָס דאָך אַזוי פאַר־שלאָסען. זיי לאָזען אונז נימ האָבען קיין האָפנונג, ניין. וואַרט, איך הויב זיך איצט צוריק אָן צו דערמאָנען די ערד, זינט דו רעדסט. עס איז דאָרט געווען פונקט די אייגענע זאַך. וואָס מעהר זיי האָבען געהאַט, אַלץ מעהר האָבען זיי געוואָלט. ניט צולאָזען דיך, צו האָבען כאָטש ווי־פיעל עס איז.

ביל. דו וועסט אביסעל פרעהליכער ווערען, ווען איך וועל דיר זאָגען, וואָס איך האָב. זאָג נאָר, דזשים, האָסטו א ביסעל ביר? געוויס, דו האָסט. נו, דאַרפסטו דאָך פרעהליך זיין, דזשים.

דזשים. וועסט דאָ אָנהאָבען אַ סך ביר! זיי זיינען ליידיג.

ביל (זיך האַלב אויפהויבענדיג פון דעם פעלז, אויף וועלכען ער האָט זיך געהאַט געזעצט, און זעהר פריילוך, ציינענדיג מיט'ן פינגער צו צו דזשימ'ן.) און דו ביזט דער חברה'מאַן וואָס האָט געזאָגט, אַז עס איז דאָ ניטאָ קיין האָפען, און דו אַליין האָפסט דאָך צו געפינען ביר אין יעדער פלאַש, וואָס דו עפענסט.

דזשים. יאָ, איך האָף צו זעהן אַ טראָפּען ביר אַמאָל, איך ווייס אָבער אַז איך וועל ניט. זייער קונסט וועט זיך אפשר גראָד איינמאָל ניט איינגעבען.

ביל. וויפיל האָסטו שוין אויסגעפּרואווט, דזשים?

דזשים. אָה, איך ווייס ניט. איך בין שטענדיג פאַרנומען מיט דעם. איך אַרבייט אַזוי גיך ווי איך קאָן, פון זינט איך ווייס — פון זינט איך געדענק (טאַפּט זיין האַלז ביז אַרויף צום אויער, באַכדענקענדיג.) פון זינט איך ווייס, ביל.

ביל. פאַר וואָס גיסטו דאָס ניט אויף?

דזשים. איך בין צו דורשטיג, ביל.

ביל. וואָס דיינקסטו האָב איך, דזשים?

דזשים. איך ווייס ניט. קיין זאַך וועט ניט העלפען.

ביל (ווען כאָך אַ פלאַש צייגט זיך אַרוים צו זיין ליידיג). ווער לאַכט דאָס, דזשים?

דזשים (ערשטוינט פון אַזאַ פראַגע, הויך און מיט קראַפט). ווער לאַכט דאָס?

ב י ל (זעהט אויס א ביסעל אין פארלעגענהייט, ווי ער וואלט געהאט געפרעגט א נארישע פראגע). איז דאָס א חבר?

ד ז ש י ם. א חבר! (לאכט, דער געלעכטער פון ווייט העלפט איהם מיט הויך און לאנג.)

ב י ל. איך ווייס ניט. אָבער דזשים, וואָס דיינקסטו האָב איך?

ד ז ש י ם. עס איז פאר דיר נוצלאָז, וואָס עס זאָל ניט זיין. אפילו אויב עס איז א צעהנפונטיגער באנקנאָוט.

ב י ל. עס איז בעסער פון א צעהנפונטיגען באנקנאָוט, דזשים. דזשים, פרואוו זיך נאָר דערמאָנען, דזשים. געדענקסטו דען ניט מיט וואָס מיר פלעגען אויפברעכען די אייזערנע פייער־קאסעס? געדענקסטו עפעס, דזשים?

ד ז ש י ם. יאָ, איך הויב זיך אָן צו דערמאָנען. עס פלעגען זיין זונען אונטערגאנגען. און נאָכדעם זיינען געווען גרויסע געלע ליכט. און מען פלעגט אהין ארייננקוקען דורך א וויגענדיגער טיר.

ב י ל. יאָ, יאָ דזשים, דאָס איז געווען דער „בלויער בער" דאָרטען ביי ווי ווימבלדאָן.

ד ז ש י ם. יאָ. און דאָס צימער איז געווען פול מיט גאָלדענעם ליכט. און עס איז געווען ביר מיט ליכט אין איינעם. און א ביסעל פלעגט זיך פארגיסען אויפ'ן קאנטער פלעגט אין דעם אויך זיין ליכט. און א מיידעל איז דאָרט געשטאנען מיט געלע האָר. זי דאַרף איצט זיין אויף דער אנדערער זייט פון דעם טויער מיט לאָמפען־ליכט אין איהרע האָר צווישען די מלאכים. און דער אמאָליגער שמייכעל אויף איהרע ליפען. און איהרע שיינע ציין שיינען. זי דאַרף זיין זעהר נאָהענט פון דעם טראָן; וואָרים עס איז ניט געווען קיין שלעכטס אין דזשעני.

ב י ל. ניין, עס איז ניט געווען קיין שלעכטס אין דזשעני.

ד ז ש י ם. אָה, איך וויל ניט זעהן די מלאכים, ביל. נאָר אויב איך וואלט געקאָנט ווידער זעהן דזשענין. (ציינט אין דער זייט פונ'ם געלעכטער.) ער קאָן לאכען אזוי פיעל ווי ער וויל זיך ווען איך וויל וויינען. דו קאָנסט ניט וויינען, ביל.

ב י ל. דו זאָלסט זי ווידער זעהן, דזשים.

(דזשים נעמט ניט קיין אינטערעס אין דער באמערקונג. ער לאָזט אראָפ זיינע אויגען און געהט זיך אָן מיט יוגנ' ארבייט).

ביל. דזשים, דו זאָלסט זי ווידער זעהן. דו ווילסט אריין אין הימעל, ווילסט?

דזשים (ניט אויפהויבענדיג זיינע אויגען). וויל.

ביל. דזשים. ווייסטו וואָס איך האָב, דזשים?

דזשים (ענטפערט ניט, געהט זיך אָן אויסגעמאַטערטער אָן מיט זיין ארבייט).

ביל. דו געדיינקסט יענע אייזערנע פייער קאסעס, דזשים, ווי מיר פלעגען זיי אויפברעכען ווי וועלשענע ניס מיט'ן „אלטען נוס-קנאקער"?

דזשים (ביי זיין ארבייט, מיד). ווידער לייריג.

ביל. וועל, איך האָב דעם „אלטען ניסקנאקער". איך האָב איהם געהאט אין מיין האנט אין דער צייט, און זיי האָבען מיך איהם געלאָזט האלטען. זיי האָבען גערעכענט אז עס וועט זיין א זעהר גוטער באווייז געגען מיר.

דזשים. קיין זאך טויג דאָ ניט.

ביל. איך וועל אריין אין הימעל, דזשים. און דו זאָלסט אריין מיט מיר, וואָרים דו האָסט מיך געלערענט צו ווערען א פארדיענער. איך וואָלט דאָרט נישט געקאָנט זיין גליקלאך אזוי ווי די מלאכים, אויב איך וואָלט וויסען אז עמיצער איז אין דרויסען. איך בין ניט אזוינער. (דזשים געהט זיך אָן מיט זיין ארבייט.)

דזשים. דו וועסט קיינמאָל ניט דורך די טויערען, ביל. דו וועסט דאָס ניט.

ביל. זיי זיינען נאָר פון גאָלד, דזשים. גאָלד איז ווייך ווי בליי. דער „אלטער ניסענקנאקער" וואָלט דאָס טאָן אפילו ווען זיי וואָלטען געווען פון שטאָל.

דזשים. דו וועסט דאָס קיינמאָל ניט טאָן, ביל.

ביל (שפּארט אונטער א פּעלז אונטער'ן טויער, שטעלט זיך אויף איהם ארויף און דערגרייכט זיעם שלאָס און נעמט זיך ארבייטען מיט זיין אינסטרו-מענט).

דזשים. (געהט זיך אָן א מידער מיט זיין ארבייט. און פון בילס ארבייט נעמען פאלען שטיקער און גאָלדענע שרויפען אויפ'ן דיל).

ביל. „אלטער ניסענקנאקער" מאכט פון דעם גאָר קיין וועזען ניט. עס איז ווייך ווי קעז צו דעם „אלטען ניסענקנאקער".

דזשים. זיי וועלען דיך דאָס ניט לאָזען טאָן, ביל.

ביל. זיי ווייסען ניט וואָס איך האָב. איך געה דורך דורך דעם

דזשים. טאָמער איז עס א מייל די דיק. טאָמער איז עס א מיליאָן מייל די דיק. טאָמער איז עס הונדערט מיליאָן מייל די דיק.

ביל. עס קאָן ניט זיין, דזשים. די טירען זיינען געמאכט אויף צו עפענען זיך צום דרויסען צו. זיי וואָלטען דאָס ניט געקאָנט מאכען אויב זיי זאָלען זיין מעהר פון פייער אינטשעס.

דזשים. דו געדיינקסט די גרויסע פייער קאסע וואָס מיר האָבען אמאָל אויפגעבראָכען, אין איהר זיינען קוילען געווען.

ביל. דאָס איז ניט קיין פייער קאָסע, דזשים. דאָס איז הימעל. דאָ וועלען זיין די אלטע היילינגע מיט די אַריאָלען ארום זייערע קעפּ (קרעק, קרעק, קרעק.) און מלאכים אזוי פיעל ווי שוואלבען וואָס קלייבען זיך צונויף אויף דעם דאך פון א דאָרפישער הויז דעם טאָג וואָס זיי דארפען אוועק. (קרעק, קרעק, קרעק) און סעדער פול מיט עפּעל אזוי ווייט ווי דו קאָנסט זעהן אין די טייבען חדקל און פרת, אזוי זאָגט די ביבעל; און די שטאָדט פון גאָלד פאר די וואָס האָבען ליעב שטעדט, אלע פול מיט טייערע שטיינער; אָבער איך בין א ביסעל מיד פון שטעדט און טייערע שטיינער (קריק, קריק, קריק.) איך וועל ארויסגעהן אין די פעל־דער וואו די סעדער זיינען ביי דעם חדקל און דעם פרת. איך וועל זיך גאָר ניט וואונדערען אויב מיין אלטע מוטער איז דאָרטען. זי האָט קיינ־מאָל ניט פיעל געהאלטען פון דעם וועג ווי איך פלעג מאכען מיינע פארדיענסטען (קריק, קריק, קריק.) אָבער זי איז געווען א גוטע מאמע צו מיר. איך ווייס ניט אויב זיי ווילען דאָרט האָבען א גוטע מוטער, וואָס וואָלט געווען גוט צו די מלאכים און וואָלט געזעסען און גע־שמייכעלט צו זיי ווען זיי זינגען, און וואָלט זיי געלאסטשעט ווען זיי פיהרען זיך ניט אויף ווי געהעריג. אויב זיי לאָזען אלע גוטע אריין, וועט זי זיכער זיין דאָרטען. (פלוצלינג.) דזשים! זיי וואָלטען דאך מיך ניט אָנשטעלען אנטקעגען איהר, וועלען זיי? דאָס וואָלט געווען ניט קיין ריכטיגע עדות,דזשים.

דזשים. דאָס וואָלט געווען פונקט ווי זייער שטייגער. פונקט ווי זיי זיינען.

ביל. אויב דאָרט אין הימעל איז נאָר דאָ צו קריגען א גלאָז ביר א שיסעל קישקע מיט ציבעלע, אָדער א ליולקע צום רויכערען, וועל

איך דאָס אלץ טרעפען גרייט פאר מיר ווען איך קום צו איהר. זי פלעגט וויסען אלע מיינע גענג און וואָס איך האָב ליעב. זי פלעגט וויסען ווען צו ווארטען פאר מיר. איך פלעג ארייגקריכען דורכ'ן פענסטער אין אירגענד וועלכער שטונדע און זי פלעגט אלע מאָל וויסען אז דאָס בין איך. (קריק,קריק.) זי'ט וויסען אז דאָס בין איך איצט לעבען טיר, דזשים. (קריק, קריק.) עס וועט זיין בלענדענדיגע ליכטיגקייט און איך וועל קוים וויסען אויב דאָס איז זי, ביז איך וועל זיך צוגעוועהנען צו דעם ליכט... אָבער איך וועל זי דערקאָנען צווישען א מיליאָן מלאכים, עס זיינען ניט געווען אזוינע ווי זי אויף דער ערד, און עס וועלען ניט זיין אזוינע ווי זי אין דעם הימעל... דזשים! איך בין פארטיג, דזשים! נאָך איין דריי און דער „אלטער ניסענקנאקער" האָט דאָס פארטיג! עס גיט נאָך! עס גיט נאָך! דזשים! (עס ווערט א רעש פון פאלענדיגע שטיקער. די טויערען גיבען זיך א וויעג און עפענען זיך אויף אן אינטש און ווערען פארהאלטען ביי דעם פעלז.) דזשים! דזשים! איך האָב זיי געעפענט, דזשים. איך האָב געעפענט די טויערען פון דעם הימעל! קום, העלף מיר.

דזשים (קוקט ארויף פאר א מאָמענט מיט אן אָפענעם מויל, נאָכדעם שאָקעלט ער טרויעריג זיין קאָפּ און געהט אָן מיט זיין שלעפען דעם קאָריק). נאָך איינע ליידיג.

ביל (קוקט ארונטער. אין דעם אָפּגרונד שטעהען די צעבליהטע גרויסע שטערען. נאָכדעם נעמט ער אוועק דעם פעלז אויף וועלכען ער איז געשטאַנען. די טויערען באוועגען זיך לאנגזאם. דזשים שפרינגט אויף און לויפט צו העלפען, זיי נעמען ביידע א טויער און באוועגען זיך צוריקוועגס מיט זייערע פנים'ער אנטקעגען די טויערן).

ביל. האלאָ מאמא! ביזט דאָ? האלאָ! ביזט דאָ? דאָס איז ביל, מאמא.

(די טויערען באוועגען זיך שווער און עפענען זיך פאנאנדער ענטפלעקענדיג א פוסטע נאכט און שטערען.)

ביל (ציטערט אויף קוקענדיג אין דעם אנטפלעקטען גאָרניט, איבער וועלכען עס וואנדערען ווייטע שטערען). שטערען צובליטע, גרויסע שטערען. עס איז ניטאָ קיין שום הימעל, דזשים. (א שלעכטער און ווילדער געלעכטער

הערט זיך זינט דער ענטפלעקונג. דער געלעכטער שטארקט זיך און וואקסט העכער און העכער.

דזשים. אַט אזוינע זיינען זיי. דאָס איז פונקט ווי זיי זיינען. אַ זיי טוען דאָס אלץ אזוי!

דער פאָרהאנג פאלט און דער געלעכטער האלט נאָך אלץ אין וואַיען.

נאָטיצען :

די אידישע נאַטור־וויסענשאַפטליכע ליטעראַטור אין אַמעריקאַ.

די נאַטור וויסענשאַפטליכע ליטע־ראַטור ביי די אידען איז זעהר אַן אָריגמע אַן און פאר זיך, און אפילו אין פאר־גלייך מיט די איבעריגע צווייגען פון דער אידישער ליטעראַטור. פאר די לעצטע 10 יאָהר זענען אין ניו יאָרק ערשינען פאָלגענדע ביכער :

1) „געאָגראַפיע אָדער באַשריי־בונג פון דער ערד“. פון אלכסנדר הארקאווי. מיט צייכנונגען און ביל־דער. 2 בענדער. 358—414 זייטען. ארויסגעגעבען פון היברו פאָבלישינג קאָ. אין 1911.

2) „הימעל און ערד. אסטראָ־נאָמיע פאר'ן פאָלק“. פון פיליפ קראַנץ. מיט אילוסטראַציאָנען. 541 זייטען, ארויסגעגעבען פון „פאָר־ווערטס“ אין 1918.

3) „ארץ ישראל און פארגאַנ־גענהייט און געגענוואַרט“ פון ד. בן־גוריון און י. בן־צבי. (הויפּטזעכליך פון געאָגראַפישען כאַראַקטער) מיט לאַנדקאַרטעס און בילדער. 474 זיי־טען. ארויסגעגעבען פון פועלי־ציון פאלעסטינא קאָמיטע אין 1918.

4) „נאַטור און מענש“. א קליין ביכעלע, וואָס ענטהאלט פאָלגענדע דריי זאַכען : 1) „לקוי חמה“. (אוי־טאָר ניט אָנגעגעבען). 2) „דארווין און זיין טעאָריע“, פון דר. י. בלומ־שטיין. 3) „מאַן־און־ווייב לעבען ביי די חיות“, פון פראָפ. ג. רוה. ארויס־געגעבען פון פארלאַג „פאָלקס בילדונג“ אין 1915.

די עדיוקיישאָנאל קאָמיטע פון אר־בייטער רינג האָט אַרויסגעגעבען פאָל־גענדע ביכער און ביכלאך :

5) „די וועלט און די מענש־הייט“. 12 פאָרלעזונגען איבער דער אנטוויקלונג פון נאַטור און קולטור. מיט אילוסטראַציאָנען און בילדער. ארויסגעגעבען אונטער דער רעדאַקציע פון מ. טערמאַן אין 1913.

6) „גאַנץ אמעריקא“ פון פיליפ קראַנץ. ארויסגעגעבען אין 1916.

7) „באָטאַניק אָדער דאָס לעבען פון פלאַנצען“, פון א. ש. זאַקס, מיט בילדער. 96 זייטען, 1917.

8) „היגיענע. די לעהרע ווי צו פארהיטען דאָס געזונד“. פון דר. י. א. מעריסאָן, מיט בילדער. 100 זיי־טען. 1917.

9) „פיזיק“, פון דר. אב. קאַס־פע, מיט בילדער, 108 זייטען, 1917.

10) „אסטראָנאָמיע“, פון דר. ב. האָפמאַן. (צביון). מיט בילדער, 272 זייטען, 1918.

11) „געאָלאָגיע“, פון דר. אב. קאַספע. צוויי טיילען מיט בילדער. 100—96 זייטען, 1918.

12) „פיזיאָלאָגיע“. פון דר. י. א. מעריסאָן. צוויי טיילען, מיט ביל־דער. 4—96 זייטען, 1918. (די ביכלאך פון 7 ביז 12 זענען פון קליינעם פאָרמאַט).

פון די אלע ביכער האָב איך געהאַט די געלעגענהייט איבערצוקוקען נאָר דריי פון זיי, און, דעם אמת געזאָגט, זענען זיי מיר זעהר ניט געפעלען. און אָט פאר וואָס :

אין באַצוג צו דער וויסענשאַפטלי־כער ליטעראַטור אונטערשיידט זיך דער אידישער לעזער זעהר שטאַרק פון די לעזער ביי אנדערע פעלקער. אלע פעלקער האָבען אי נידעריגערע אי העכערע שו־לען, וואו א טייל פון דער באַפעלקערונג אמווייניגסטען קען באַקומען א גרעסערע אָדער קלענערע וויסענשאַפטליכע פאָרבאַ־רייטונג. און וואָס פאר אַ בוך מען זאָל ניט אַרויסגעבען, קען עס געפינען זיין קרייז לעזער. די אידען האָבען פאַקטיש נאָר איין סאָרט לעזער פון וויסענשאַפט־ליכער ליטעראַטור, און דער סאָרט איז אַזאַ, וואָס האָט ניט די קלענסטע וויסענ־שאַפטליכע פאָרבאַרייטונג, און דעריבער

מוז מען צו זיי רעדען מיט דער איינפאכער, קלאָרסטער און פארשטענדליכסטער שפראך.

און דאָס אלעס האָבען געדארפט האָבען אין זינען אי די „עדיוקיישאָנאל קאָמיטע" פון „ארבייטער רינג", וואָס האָט אַרויסגעגעבען די גרעסטע צאָל ביכער פון דער אָנגעגעבענער רשימה, און די שרייבער וואָס האָבען זיך אונטערגענומען צו שרייבען פאָפולערע וויסענשאפט פאַר׳ן פאָלק.

אָבער די שרייבער האָבען עס אין זינען ניט געהאט, כאָטש אין זייערע הקדמות פארזיכערען זיי, אז זיי האָבען עס יאָ געהאט אין זינען. קענטיג, אז אין זינען האָבען זיי עס געהאט נאָר דאן, ווען זיי האָבען געשריבען די ביכלאך אליין.

איך וועל נעמען אלס אַן ערשטען בוישפיל די „אסטראָנאָמיע" פון דר. האָפמאן. אין זיין פאָרוואָרט פארזיכערט אונז דער פארפאסער, אז ער האָט זיך געגעבען די מיה צו שאפען א פאָפולערע לעזע־בוך איבער אסטראָנאָמיע, אָבער אין דער ווירקליכקייט האָט ער זיך ניט געגעבען די קלענסטע מיה צו מאכען זיין בוך פאָפולער און פארשטענדליך. פיעלע שטעלען אין בוך זענען אזעלכע, וואָס בשעת מען לעזט זיי בעטען זיך אליין אויפ׳ן צונג די ווערטער און אויסדרוקען, וואָס זאָלען די זאך ערקלערען גענוג פארשטענדליך; אָבער דער פארפאסער האָט זיך מיט דעם ניט באנוצט. א סך שטעלען פון בוך טראָגען סמנים פון נאכלעסיגקייט, אייניגע פאראגראפען זענען איבעריג צוליב זייער אינהאלט, אנדערע צוליב דעם, וואָס זיי זאָגען גאָרניט. דער צווייטער פאראגראף אויף דער זייט 22 זוכט צו ערקלערען דעם באגריף וועגען „אויבען" און „אונטען" אויף דעם ערד קוגעל. די אמת׳ע ערקלערונג קומט אייגענטליך אויף די נעכסטע צוויי זייטלאך, און ווען איר זאָלט אָט דעם צווייטען פאַראַגראַף, וואָס פארנעמט 15 שורות, אַרויסוואַרפען וועט איר זעהן, אַז די גאנצע ערצעהלונג וועט פון דעם אַ האָר ניט שאדען. דער גאנצער פאַראַגראַף איז אַן איבעריגער. און דאָס איז ניט דער איינציגער פאַל אזאַ.

דער פאַרפאַסער האָט אויך אַ נייגונג צו באנוצען אזעלכע ווערטער, וואָס כאָטש זיי קלינגען אידישלאך, איז פונדעסטוועגען שווער צו וויסען וואָס זיי באַטייטען. צ. ב. וואָס מיינט ער א ו מ פ א נ ג פון דעם ערד־קוגעל, און וואָס די ד ו ר כ מ אָ ס פון דעם ערד־קוגעל? איך בין אַ איד, איך רעד, איך לעז און שרייב אויף אידיש. אָבער וואָס באטייטען אָט די ווערטער, ווייס איך ניט.

כאַראַקטעריסטיש איז דער פינפטער קאפיטעל, וואָס פאנגט זיך אָן אויף זייט 26. אָט דער קאפיטעל זוכט צו ערקלערען ווי אזוי דער הימעל און די ערד ווערען צעטיילט אין גראדען. איינער, וואָס האָט געהאט וועלכע עס איז פעדאַגאָגישע ערפארונגען, ווייס גאנץ גוט, אז פאר א מאן, וואָס האָט קיין אסטראָנאָמיע אָדער געאָגראפיע ניט געלערנט, זענען די באגריפען וועגען גראדען אויף דער ערד זעהר שווערע און קאָמפליצירטע. פאר אן אָנפאנג איז שווער צו פארשטעהן ווי אזוי די ערד ווערט צעטיילט מיט ליניען, וואָס עקזיסטירען אין דער ווירקליכקייט ניט, נאָר וועלכע מען דארף זיך פאָרשטעלען. דאָך, ווען מען זאָל אונטערקלייבען איינפאכע און פארשטענדליכע ווערטער און פראזען און באגלייטען עס מיט גוט צוגעפאסטע צייכנונגען, וואָלט אַ גרויסע צאָל לעזער דאָך געקענט פארשטעהן וועגען וואָס עס האנדעלט זיך דאָ. אָבער דאָס צו טאָן האָט זיך דער פארפאסער די מיה ניט געגעבען.

וועגען די פאראלעל קרייזען זאָגט דער פארפאסער אזוי:

„די אלע ליניעס זענען גלייך אָפגעטיילט איינע פון די אנדערע, און זיי זענען גערופען פ א ר א ל ע ל ־ ק ר י י ז ע ן, זיי זענען אלע פאראלעל איינע צו די אנדערע און צום עקוואַטאָר".

הייסט עס, אז די קרייזען רופען זיך פאראלעלע דערפאר ווייל זיי זענען פאראלעל איינער צום צווייטען. אָבער וואָס איז „פאראלעל"? אן אָנגעלערנטער אידישער לעזער ווייס נאָך פיעלייכט, אז מען קען דורכפירען א פאראלעל צווישען צוויי כאראקטערען, צווישען צוויי גע־

דאנקען, ד. ה. באנוצען דאָס וואָרט „פאראלעל" אין דעם זין פון „פארגלייך" אָבער פון וואנען זאָל ער וויסען, וואָס איז אַ „פאראלעל" אין דעם אסטראָנאָמישען זין, ווען ער האָט קיין געאָמעטריע, ניט געלערנט? און אז די לעזער פון ביכעל, וועגען וועלכער עס רעדט זיך דאָ, האָבען קיין געאָמעטריע ניט געלערנט, גיט דאָך דער פארפאסער אליין צו אין זיין פאָרוואָרט.

אָנגענומען, אז דער לעזער איז אזוי געניאל, אז ער שטויסט זיך שוין זאָן, אז פאראלעל קרייזען זענען אזעלכע, וואָס „זענען גלייך אָפּגעטיילט איינע פון די אנדערע". לעזען מיר אָבער מיט עטליכע שורות ווייטער פאָלגענדעס:

> „אויך די מערידיאן-ליניעס ווערען אָפּגעטיילט אויף אַ גלייכע ווייטקייט איינע פון די אנדערע."

קומט דאָך אויס, אז די מערידיאַנען זענען אויך פאראלעל צווישען זיך. אין דער ווירקליכקייט אָבער וועט ביי דעם לעזער גאָר ניט אויסקומען. אָט די אַלע ווערטער און אויסדרוקען וועגען די ליניעס, פאראלעלען און מערידיאנען, אין דער אָרדנונג און אין דער פאָרמע, ווי זיי קומען אין ביכל, וועלען ביי דעם לעזער ארויסרופען אזאַ צומישונג אין קאָפּ, אז ער וועט זיך גאָר ניט קענען פאָרשטעלען, און וועט ניט אָנהויבען פארשטעהן, וועגען וואָס עס רעדט זיך דאָ.

נאָכדעם, ווי דער פארפאסער האָט אויף אזאַ אופן געגעבען צו פארשטעהן, וואָס עס שטעלען מיט זיך מאָר די פאראלעלען און מערידיאנען אויף דער ערד, האָט ער זיך אונטערגענומען צו ערקלערען די מערידיאנען און פאַראַלעלען אין דעם וועלט-רוים. פאר אן אָנפאנגס לעזער איז עס נאָך ערגער ווי תרגום, ווייל תרגום קען מען לכתחילה ניט לעזען, און דאָס לעזט זיך, אָבער פארשטעהן קען מען ניט.

אין בוך זענען פאראן אַ סך פעלערען. איניגע פון זיי וואָלט מען נאָך געקענט ערקלערען אלס דרוק-פעלערען, אָבער איניגע פון זיי קען מען שוין מיט קיין דרוק פעלערען ניט פארענטפערען. דאָס זענען שוין פשוט שרייב פעלערען.

און אין אלגעמיין שטעל איך זיך די זאַך פאָר אזוי: דער ארבייטער רינג האָט באשלאָסען ארויסצוגעבען אַ ביכעל איבער אַסטראָנאָמיע, איז מען געקומען צו דר. האָפמאן און געזאָגט: שרייב פאר אונז אַנ'אַסטראָנאָמיע. האָט זיך דר. האָפמאַן אוועקגעזעצט און אָנגעשריבען אַן אסטראָנאָמיע מיט דעם איינענעם אָטעם מיט וועלכען ער שרייבט אַ טעגליכען ארטיקעל. דער אונטערשיד איז נאָר, וואָס זיינעם אַן ארטיקעל קען מען לעזען און פארשטעהן, און די „אַסטראָנאָמיע" קען מען ניט פארשטעהן, און דעריבער ניט לעזען.

אַ צווייטע ביכעל איז די „פיזיאָלאָגיע" פון דר. מ. מעריסאָן. אין זיין פאָרוואָרט פארזיכערט דער פארפאסער, אַז דאָס איז אַ לער-בוך צום זעלבסט לערנען, און אין דער אמת'ען איז עס ניט נאָר ניט צום זעלבסט לערנען, נאָר אפילו ניט צו לערנען ביי אַ לערער. און צו אָט דעם ביכעל, דארף מען אויך האָבען כאָטש אַ קליינע וויסענשאפטליכע פאָרבארייטונג. אַזאַ זאַך ווי:

> „אַלע פארשידענע שטאָפען און זאכען, וואָס געפינען זיך אין דער נאַטור, קען מען דורך אַ כעמישען אַנאַליז צוריקפירען אויף איבער 80 עלעמענטען אָדער יסודות."

וועט אַן אָנפאנגער ניט אָנהויבען פארשטעהן. אָבער אַ לערער וואָלט עס געקענט ערקלערען און מען וואָלט געקענט געהן ווייטער. אָבער אַזאַ זאַץ ווי:

> „די כעמישע באשטאנדטיילען פון פראָטאפלאזמא זענען: א) וואַסער, אמווייניגסטען דריי פערטעל פון גאנצען געוויכט; ב) פראָטעאינען; ג) אַ געוויסער סאָרט פעטס; און ד) אונאָרגאנישע זאלצען, דערהויפּט פאספאטען און כלארידען פון קאלך, סאדא און קאלי."

אַזאַ זאַץ וועט שוין אפילו א לערער ניט קענען ערקלערען, ווען ער האָט צו טאָן מיט אן אָנפאנגער, וואָס איז ניט צוגעוואוינט צו אזעלכע טערקישע ווערטער, ווי פראָטעאינען, פאספאטען און כלארידען. צו פארשטעהן די ערקלערונגען — ניט פון ביכעל, נאָר פון לערער — מוז מען באזיצען כאָטש וועלכע עס איז וויסענשאפטליכע פאָרבארייטונג.

און אזוי ווי עס איז נאָך ניטאָ אַזאַ ליטעראַטור אין אידיש, וואו מען זאָל זיך קענען פאָרבאַרייטען צו פאַרשטעהן אַזעלכע ביכלאַך, און אזוי ווי עס זענען נאָך ניטאָ אזעלכע שולען, וואו מען לערנט פיזיאָלאָגיע אין אידיש, בפרט אין אַזאַ ברייטען פראָגראַם, דעריבער איז די גאַנצע ארבייט, וואָס ליגט אין אָט דער „פיזיאָלאָגיע“ אַן ארויסגעוואָרפענע. און די שולד איז דאָ ניט נאָר דעם פאַרפאַסערס, נאָר אויך פון דער „עדיוקיישאָנאַל קאָמיטע“ פון „ארבייטער רינג“, וואָס האָט אזעלכע ביכלאַך ארויסגעגעבען.

ניט פיעל בעסער איז די „באָטאַניק“ פון א. ש. זאַקס. די שפּראַך איז אַ עקינצעלטע און אזא, מיט וועלכער מען רעדט צו קליינע קינדער. באַנוצענדיג אַ נייעם טערמין, זעצט דער פאַרפאַסער צו די פראַזע: „ו ו י ד י ג ע ב י ל ד ע ט ע רופען עס“, אָדער „ווי מען רופט עס אויף ח כ מ ה ל ש ו ן“ א. א. וו. און אז מען האָט צו טאָן מיט אזעלכע קליינע קינדער, האָט מען ניט געדאַרפט באַנוצען אזעלכע שווערע ווערטער, ווי דער פאַרפאַסער באַנוצט. איך רעד שוין ניט וועגען אזעלכע ווערטער, ווי צעל, פראָטאָפּלאַזמאַ, נוקלעאוס, וואָס זענען ניט אינגאַנצען איבעריג. דאָרטען זענען אָבער פאַראַן אַ מאַסע ווערטער, ווי וואַקואָלען, שיטצאַנענע, פראָזענכיטען, עפּידערמיס, קוטיקולאַ, מעריסטעם און פיעלע פיעלע אַנדערע. און פון יעדען פון זיי שטאַמען נאָך ארויס אַנדערע שווערע ווערטער. פון קאַטולעדאַנען צום ב. ש. שטאַמען ׳מאַנאָקאַטולעדאָנען און דיקאָטאָטולעדאַנען; פון צעל שטאַמען: צעלקערן, צעלולאָז, שליסצעלען, אונטערצעלואַר א. א. וו. און דאָס אַלעס איז צעוואָרפען אין אַ קליין ביכעלע פון 96 קליינע זייטלאַך, און אַ טייל פון ביכעל איז נאָך פאַרנומען מיט בילדער.

איין מעלה האָט דער פאַרפאַסער, וואָס ער שטרענגט זיך אָן צו ערקלערען די זאַכען וועגען וועלכע ער רעדט, און האָט אפילו די נויטיגע פעהיגקייטען. ער באַזיצט אָבער ניט די נויטיגע פּעדאַגאָגישע ערפאַרונגען אַריינצודרינגען אין מח פון אַן אָנפאַנגס־לעזער און וויסען וואָס יענער קען יאָ, און וואָס יענער קען ניט פאַרשטעהן.

ל. באַראַדולין.

אידישע פובליציסטישע ביכער אין אַמעריקאַ.

פון די ערשטע אָריגינעל אידישע ביכער, אויפ׳ן סאָציאַלען געביט, וואָס זענען ערשינען אין אמעריקא אין דער לעצטער צייט, זענען צו דערמאָנען: „די גרונד־פּרינציפּען פון דער פּאָליטישער עקאָנאָמיע“, „די געשיכטע פון פּאָליטישער עקאָנאָמיע“ און „דער וויסענשאַפטליכער סאָציאַליזם“ פון ש. זאַקס. אָריגינעל זענען די ביכער, נאַטירליך, נאָר אין אידיש: אין אַנדערע שפּראַכען איז שוין פאַראַן אַ גאַנץ רייכע ליטעראַטור איבער׳ן וויסענשאַפטליכען סאָציאַליזם איבער פּאָליטישע עקאָנאָמיע און אויך איבער׳ן וויסענשאַפטליכען סאָציאַליזם. עס שיינט אויך, אז דער פאַרפאַסער האָט דאָ ניט געזוכט ארויסצוברענגען אָריגינעלע געדאַנקען אויף אָט דעם געביט און האָט זיך באַנוגענט מיט דעם פּראָקלאַמירען אין אידיש די וויסענשאַפטליכע אמת׳ן, וואָס זענען אַלגעמיין אָנגענומען. עס שיינט, אַז די ביכער זענען ארויסגעגעבען געוואָרען מיט׳ן צוועק אַריינצופירען דעם אידישען עולם אין דער וויסענשאַפט פון דער פּאָליטישער עקאָנאָמיע ווי אויך צו ווייזען דעם עולם, אַז סאָציאַליזם איז ניט נאָר אַן ארבייטער־באַוועגונג, נאָר אויך אַ סאָציאָלאָגיש־וויסענשאַפטליך סיסטעם פונ׳ם געזעלשאַפטליכען בנין. דער צוועק איז אויפ׳ן בעסטען אופן דערגרייכט געוואָרען: דאָס זענען צוויי ביכער, וואָס זענען אין זייער מעטאָדע פון באַטראַכטען און דערקלערען זאַכען גאַנץ אַנדערש ווי די ביז איצטיגע ביכער; אָנשטאָט דעם היציגען אַגיטאַטאָר־טאָן, וואָס פלעגט געברויכט ווערען אין אַזאַ סאָרט שריפטען און פלעגט זיי דערפאַר אַראָפּדריגען צו פּאַרטיי־בולעטינען, טרעפט איר ביי זאַקס׳ן די רוהיגע

וויסענשאפטליכע באטראכטונג פון זאַכען: איר זעהט, אז דער פּראָפעסער איז אַ סאָציאַליסט, אז ער איז אין זיינע פאָרשונגען מער נוטה פאר — סאָציאַליזם ווי געגען סאָציאַליזם, אָבער דאָס אַלעס געשעהט ביי אים אין אַ רוהיגער, אויבערלעגטער, וויסענשאַפטליכער פאָרם. זאַקס' ביכער זענען דער ערשטער איבערגאנג פון „נעמען־שטעלונג־צו־זאכען" צו דעם וויסענשאפטליכען וועג פון דערקלערען די זאכען גופא.

אַ צווייטע וויכטיגע ערשיינונג אויף אַט דעם געביט זענען די פיר בענד שריפטען פון יצחק אייזיק בן אריה צבי הלוי איש הורוויץ. פון זיי איז דער ערשטער באנד געווידמעט דער עמיגראַציאָנס־פראגע, דער צווייטער — אידישע פראגען, און די איבריגע צוויי בענד — שטרייט־פראגען וועגען סאָציאַליזם.

איך בין אין עמיגראַציאָנס־ און אימיגראַציאָנס־פראגען ניט קאָמפּעטענט, און וועל מיך דערפאר מיט מיין מיינונג איבער אַט דעם בוך אינגאנצען צוריקהאלטען.

דער באנד וועגען אידישע פראגען איז — און דאָ וויל איך שוין מער ניט זיין אזוי באשיידען — אַ זאמלונג פון צופעליגע ארטיקלען איבער טאָג־טעגליכע פאסירונגען אינ'ם אידישען לעבען. אויב דאָס הייסט א בוך איבער אידישע פראגען, קאָן מען מיט רעכט אָנרופען יעדען יאָרגאנג פון אַ אידישער צייטונג מיט'ן אייגענעם נאָמען. דאָס מיינט ניט צו זאָגען, אז אינ'ם בוך זענען ניט פאראן קיין אינטערעסאנטע ארטיקלען. אָט איז למשל דער ארטיקעל איבער ווערנער זאָמבארט'ס בארימטען בוך „די אידען און דאָס ווירטשאפטס־לעבען" איינער פון די בעסטע ארטיקלען אין דער אידישער פובליציסטיק, אָבער דאָך בארעכטיגט דאָס ניט פון אזא זאמלונג צו מאכען אַ בוך און נאָך אויף דעם אָרויפזעצען דעם נאָמען „אידישע פראגען".

דער דריטער און פערטער באנד זענען, ווי געזאָגט, געווידמעט שטרייט־פראגען וועגען סאָציאַליזם. אורטיילענדיג נאָכ'ן אינהאלטס־פארצייכניש, ערווארט איר צו באקומען א גאנצע רייה פאָרלעזונגען איבער'ן סאָציאַליזם; פאַרלעזונגען, וואָס געהען זיך אזוי בהדרגה, פון אַ נידעריגערע שטופע צו אַ העכערע. אָבער אוי דדאָ ווערט איר גאנץ שנעל אנטוישט: אויב עס ווערט למשל אוועקגעשטעלט די פראגע: „וואָס הייסט סאָציאַליזם?" באקומט איר ניט פון יצחק אייזיק'ן קיין קלאָרען ענטפער, וואָס ער דענקט וועגען דעם; יצחק אייזיק באַשעפטיגט זיך מיט דער קריטיק פון דער דעפיניציע „וואָס הייסט סאָציאַליזם?" ד. ה. ער פרואווט זיך באווייזען, אז אַלע דעפיניציעס ביז איצט טויגען ניט. יצחק אייזיק אַרגומענטירט וועגען סאָציאַליסטישע פראגען, דעבאטירט וועגען זיי, פשט'עלט זיך וועגען זיי, אָבער צו קיין טאָלק קענט איר מיט אים ניט קומען. דערצו זענען די אַלע דרייידלאך און פשט'לאך גאָר ניט קיין נייע. עדוארד בערענשטיין האָט אין דייטשלאנד אָט די חכמות שוין לאנג געזאָגט אויף אַ פיעל, פיעל שענערען אופן. יצחק אייזיק האָט דאָס נאָר אָנגעווענדט אויף אַמעריקאנער ביישפיעלען. עס קען זיין, אז יצחק אייזיק האָט אפשר זיינע רעוויזיאָניסטישע ארטיקלען געשריבען נאָך פריהער פאר בערענשטיינ'ען, אָבער, ווידער די שאלה: ווער דארף דאָס איצט אין אַ בוך, און נאָך אין צוויי ביכער?

און מיט וואָס פאַר אַרגומענטען יצחק אייזיק באדינט זיך!

ווען יצחק אייזיק, למשל, וויל באווייזען די אוממעגליכקייט פון דער דעמאָקראטיע ביי אַ פראָלעטארישער דיקטאַטור, האָט ער קיין אנדער ביישפיעל ניט דערפאר ווי דאָס, אז אפילו אין אַ מנין איז אויך דאָ נאָר איין חזן. ווען יצחק אייזיק זאָל געוועזן א טראכט טאָן איין מינוט וועגען דעם, אז דער חזן איז דער שליח צבור און ניט דער צבור איז דער שליח פון חזן, וואָלט ער זיך פון אזאַ ביישפיל באלד באדארפט אָפּזאָגען. אָבער אים איז הפנים שטארק געפעלען דאָס „וויציגע" אינ'ם ביישפיל.

צולעצט נאָך א פאָר ווערטער וועגען דער אָרטאָגראַפיע. עס איז אמת, אז ביי אונז איז נאָך ניט פאראַן קיין פאָלקאָם־איינהייטליכע אָרטאָגראפיע, אָבער דאָך מער אָדער ווייניגער האָט שוין אַ גרויסער טייל, פון דעם וואָס עס ווערט

ביז איצט געשריבען שטילשוויגענד אָנגענומענע טראדיציעס; עס וועט דאָך שוין קיינעם ניט איינפאלען מאכען אן „אלף" פאר אַ צירה. ווער עס זאָל איצט ניט קומען, און מעג דאָס זיין דער גרעסטער אידישער פילאָלאָג, וועט מוזען ביי דער אויסארבייטונג פון אן אָרטאָגראַפיע זיך רעכענען מיט דעם ווי עס ווערט איצט געשריבען און געלייענט. דאָס האָט יצחק איזיק ניט געטאָן. ער האָט אקצעפטירט די אַזוי גערופענע פאָנעטישע מעטאָדע, וואָס איז ביי אידען, ווי וויט מיר איז באקאנט, באנוצט געוואָרען כמעט נאָר אין „פנקס". אינ'ם אָקצעפטירען די פאָנעטישע מעטאָדע ליגט פשוט אַ גרויסע גרינגשעצונג צום גאנצען אידיש. אַ איד וואָס קען ר' יצחק אלחנן אַ היבש ביסעל וויניגער ווי לאָמאָנאָסאָוו'ן, וואָס איז מיט'ן טאראס־בולבא־טיפ א סך מער באקאנט ווי מיט טוביה דעם מילכיגען, זאָל זיך נעמען רעפאָרמירען די אידישע שפראך! וואָלט דאָס יצחק איזיק געוואגט צו טאָן אין רוסיש, כאָטש ער קאָן מסתמא רוסיש אַ ביסעל בעסער ווי אידיש?

פון אַזאַ פאראנטוואָרטליכען מענשען ווי יצחק איזיק, האָט מען געהאט אַ רעכט עפּעס אנדערש צו דערווארטען.

מער פאראנטוואָרטליך, מיט מער ארוינטראכטונג, דער צו אויך מיט אַ היבש ביסעל מער געשיקליכקייט זענען די דריי בענד שריפטען פון דר. חיים זשיטלאָווסקי. איך האָב שוין ביי אן אנדער געלעגענהייט גערעדט וועגען דר. זשיטלאָווסקי'ס שריפטען און וועל דערפאר דאָ נאָר אין קורצען רעזומירען, וואָס איך האָב דאמאָלס געזאָגט: אין זיינע ערשטע צוויי בענד, וואו עס האנדעלט זיך וועגען אידישע פראגען, געפינט איר איצט ניט קיין נייעס: ווער ווייסט דאָ איצט ניט, אז דער סאָציאליזם קען זיין פאראייניבאר מיט'ן נאציאָנאליזם? ווער ווייסט דאָס איצט ניט, אַז אינטערנאציאָנאליזם מיינט ניט קאָסמאָפּאָליטיזם נאָר פארקערט, דאָס הארמאָנישע צוזאמענווירקען פון אלע נאציאָנען, וואָס זענען פארשידען איינע פון דער אנדערער? אָבער פונדעסטוועגען לייענען זיך אָט די אלע ארטיקלען, וועמעס איינהאלט עס איז פאר אונז אַזוי באקאנט, טאקי דורך זשיטלאָווסקי'ס לאנגיאָריגער טעטיגקייט, נאָך איצט אויך גאנץ גוט. איך וועל דאָ אויך ניט פארשווייגען, אויף וואָס איך האָב דאמאָלס אָנגעוויזען, אַז זשיטלאָווסקי'ס נאציאָנאליזם איז אַביסעל אַ תינקעדיגער, אַ נאציאָנאליזם בתנאי. זיין תנאי איז: סאָציאליזם. נאַציאָנאליזם איז נאָר כשר ווען עס לאָזט זיך פאראייניגען מיט'ן סאָציאליזם; זאָל זיך אָבער חס ולא יעלה ארויסווייזען, אז סאָציאליזם קען ניט געהן האנט אין האנט מיט נאַציאָנאליזם און עס שטעלט זיך די פראגע: ווער איז דוחה וועמען? דאמאָלס איז פאר זשיטלאָווסקי'ן קלאָר, אַזוי ווייניגסטענס ווייזט ער זיך אין זיינע שריפטען, אז דער סאָציאליזם איז דוחה. דר. זשיטלאָווסקי איז ניט אַ איד, וואָס פרעדיגט סאָציאליזם, נאָר פארקערט אַ סאָציאליסט, וואָס פרעדיגט אידענטום. דערפאר זענען אויך פארשטענדליך זיינע אָפטע ארויסטרעטונגען, וועלכע מען וואָלט בשום אופן ניט געקענט ערווארטען פון אַ א י ד י ש ע ן ס אָ צ י א ל י ס ט, און זיי ערקלערען זיך נאָר, דערמיט, וואָס זיי זענען געמאכט פון אַ סאָציאליסטישען איד. דער דריטער באנד פון דר. זשיטלאָווסקי'ס שריפטען באשעפטיגט זיך מיט'ן קריטיציזם פונ'ם מארקסיזם. באזונדערס וויכטיג איז אין דעם באנד דער קריטישער אנאליז איבער לאָגיק און דיאַלעקטיק, וואו זשיטלאָווסקי פארטיידיגט די לאָגיק קעגען דער דיאַלעקטיק.

אַ קליינער ביטראג צו דער טיפערער פארשטענדניש פונ'ם סאָציאליזם און זיין באוועגונג זענען די ניט לאנגערשינענע ביכער „דאָס רעוואָלוציאָנערע רוסלאנד" און דאָס ביכעל צום הונדערט יעהריגען יובילעאום פון קארל מארקס. דאָס ערשטע ביכעל ענטהאלט אַ גאנצע רייה ארטיקלען און בילדער, וואָס געבען אַ געשיכטליכען איבערבליק איבער די אנטוויקלונג און אויסברוך פון דער רוסישער רעוואָלוציע; דאָס צווייטע בוך — מארקס' טעאָריען, זיין טעטיגקייט און זיין לעבענס־ציעל. אלץ איז געשריבען אין אַ פּאָפּולערער פאָרם. דער

איינציגער חסרון איז וואָס עס פיהלט זיך דאָרט אביסעלע צופיל אומזיוויטיגקייט, כאָטש עס האָבען זיך באַטייליגט אין דעם א גאנצע ריוה שרייבער.

פון אַ מער נאַציאָנאַלען כאראקטער זענען א גאנצע רייה נײַ ערשינענע ביכער.

עס איז כדאי צו דערמאָנען „אין מלחמה־צייט" אין צוויי בענד פון דר. שמריה לעווין, דוקא ניט אזוי צוליב זייער ספּעציעלען נאציאָנאלען גייסט. אין געגענזאַץ צו דר. זשיטלאָווסקי איז דר. שמריהו לעווין אַ איד אינ'ם פולען זין פונ'ם וואָרט. זיין נאציאָנאליזם איז ניט קיין פילאָסאָפיש אויסגעקלערטער, ניט קיין סאָציאל באַרעכענטער, ער איז ווייל ער איז, שמריהו לעווין איז אַ איד, ווייל ער איז אַ איד, מעג אפילו די וויסענשאפט זיין קעגען אידענטום. שמריהו לעווין זוכט ניט צו באַגרינדען זיין נאציאָנאליזם, ער זוכט אים נאָר צו ערקלערען און דאָס גיט זיך אים איין.

דאָס בוך „ארץ ישראל" איז אַ זעהר וויכטיגע ערשיינונג אין דער אידישער ליטעראַטור און עס קומט די פועלי ציון גרויס קרעדיט דערפאַר, וואָס זיי האָבען עס מעגליך געמאכט פאר די פארפאסערס ארויסצוגעבען אַזאַ בוך אין אידיש. עס איז שוין באמת צייט געווען, נאָכדעם ווי מען רעדט אזוי פיעל וועגען ארץ ישראל צו האָבען אין אידיש אַ בוך, וואָס זאָל קענען באַנוצט ווערען אַלס אַן אינפארמאציאָנס־קוואל פאר דע רגעאָגראפישער, פּאָליטישער און עקאָנאָמישער לאַגע פון ארץ ישראל. דאָס האָבען די פארפאסער דורכגעפירט: עס איז דאָס איינציגע, און אין דער איגענער צייט זעהר וויכטיג אידיש בוך אויף אָט דעם געביט. אוי בדאָס בוך רעדט ניט וועגען נאַציאָנאלע אָדער סאָציאלע פראגען איז דאָס אָבער געשאפען געוואָרען אויס נאציאָנאלע מאָטיווען; עס איז באשאפען געוואָרען מיט'ן צוועק צו געבען אידען אַ געלעגענהייט זיך צו באקענען מיט ארץ ישראל.

וועגען „די אנטשטעהונג פון קריסטענטום" פון דר. א. גינזבורג האָב איך שוין גערעדט ביי אַן אנדער געלעגענהייט און וועל דאָ נאָר אין קורצען זאָגען, אַז דר. א. גינזבורג'ס בוך אי זוויכטיג אין אידיש, ווייל אזעלכע פסיכאָלאָגישע פארטיפונגען אין דער קריסטענטום־אנטשטעהונגס־פעריאָדע זענען נאָך ביז דעם בוך אין אידיש ניט געווען; דאָס בוך דרעהט זיך ניט אַרום פונ'ם פאר'כשופ'טען קרייז פון דער נאציאָנאלער פראגע, מען קען דאָס זעהן דורך די גאנצע רייה אויסאיינאנדערזעצונגען, וואָס דר. א. גינזבורג פירט דאָרט דורך צווישען אידענטום און קריסטענטום. דעם באנד „אידישע פּאָעטען און דענקער אין מיטעלאלטער" האָב איך לײדער ביז איצט נאָך ניט געלייענט און באנוגען זיך דערפאר בלויז דערמיט, וואָס איך דערמאָן דעם פאקט וועגען זיין ערשיינונג.

חיים שויס' „ביבלישע געזאנגען" האָבען זיך, נאָך מיין מיינונג, ניט איינגעגעבען: דער הויפּט־געדאנק פונ'ם פארפאסער און דער הויפּטצוועק פונ'ם בוך, איז די אויסטיילונג פון דער ביבעל לויט אַ ליטעראַרישען שטאנדפּונקט. פון אַ ביבעל־קריטישען שטאנדפּונקט איז דאָ גאָר ניט פאראן וואָס אויסצוזעצען און די ביבעל־קריטישע נאָטיצען, וואָס פארנעמען, דרך אגב, כמעט אזוי פיעל וויפיעל די געזאנגען אליין, וואָס דארפען מאניפעסטירען דעם ליטעראַרישען ווערט פון דער ביבעל, זענען זעהר שלעכט איבערזעצט. די שפּראך איז אַ האַרטע, אַ שווערע און, אָפטמאָל, אַ ווערטערליכע פארטייטשונג פון פסוקים, ניט רעכענענדיג זיך דערמיט, וואָס עס האָט כמעט קיין זין ניט.

צו די ביכער, וואָס זענען אויפ'ן פובליציסטישען פעלד ערשינען אין אידיש איז צו צעהלען אויך דאָס בוך פון הלל ראָגאָף „ווי אַזוי יאַמעריקא ווערט רעגירט". איך האָב אויך וועגען דעם בוך שוין גערעדט ביי אַן אנדער געלעגענהייט און וויל דאָ נאָר זאָגען, אז דאָס בוך איז גאנץ נײַ אויפ'ן געביט פון שטאָטס־וויסענשאפטליכער אינפאָרמאציע. דאָס בוך באַטייט אויך אַ נײַעם שריט אין דער פובליציסטישער ליטעראַטור: דער שריט צום איבערגאנג פון פילאָזאָפירען איבער זאכען צום קענען די זאכען אליין.

אויפ'ן פעדאגאָגישען געביט זענען אין דער לעצטער צייט ערשינען „פון

אידישע קוואל" פון יואל ענטין און לעאָן עלבע, און „די נייע אידישע שול", ערשטער און צווייטער טייל, פון י. לעווין.

„פון אידישען קוואל" איז באַשטימט אלס לער־בוך פאר דאָס צווייטע און דריטע יאָר פון די נאַצ. ראַדיקאלע שולען. די פארפאסער ערקלערען אין דער פאָררעדע, אז דאָס בוך האָט ניט נאָר דעם צוועק צו ל ע ר נ ע ן די קינדער אידיש, נאָר זיי אויך צו ערציהען אידיש. ליידער איז דער צוועק בנוגע צום לערנען אידיש דאָרט ניט דערגרייכט. די שפּראַך, אויסער אין די קאַפּיטלאַך, וואָס זענען גענומען פון באַרימטע אידישע שרייבער, איז זעהר אַ שלעכטע און ניט קיין אייגנהייטליכע. אָט נוצט מען דאָרט אויף דער ערשטער זייט „אַ טרייער הירט" אלס קעפּעל פון אַ קאַפּיטעל און אָט געפינט איר שוין אויף דער פערטער זייט „אַ געטרייער ברודער"; איר טרעפט דאָרט אַזאַ אויסדרוק, „מיין וואָרצעל איז טיף אין דער ערד אַריין" און דאָס דאַרף מיינען, אַז דער דעמב בארימט זיך, אַז ער איז טיף איינגעוואָרצעלט אין דער ערד; אין דעמזעלביגען קאפּיטעל געפינט איר דעם אויסדרוק: „דער עפּלבוים האָט דערהערט ווי דער דעמב בארימט זיך, און האָט געזאָגט". נאַטירליך מיינט דאָס, אז דער עפּעלבוים האָט געזאָגט און צוליב דעם ווערט אוועקגעשטעלט דער קאמא צווישען די ווערטער „זיך" און „און" אָבער ווי אומבאהאָלפען דאָס איז! און דערפון זאָלען די קינדער לערנען ווי צו שרייבען! אויך די צוזאמענשטעלונג איז אן אומגעלומפּערטע. אויף די ערשטע פּאָר זייטלאך געפינט איר דאָרט אַ ליד פון נאָמבערג „בוי איך מיר אַ שיפעלע". עס איז באמת א גאנץ שעהן לידעל, אָבע רפאר קינדער איז פאר אלעמען נויטיג צו לערנען אין אַ ליד דעם ריטם. דאָס ליד אָבער הינקט אביסעל אונטער אויפ'ן ריטם; ווייטער האָט איר דאָרט שוין אלס נײנטע לעקציע דאָס ליד פון דוד פרישמאן „דער וועבער", זעהר אַ שווערפעליג און גאָר ניט פאר קינדער צוגעפאסט ליד. דער סך־הכל איז, אַז דאָס בוך איז פאר קליינע צו גרויס און פאר גרויסע צו קליין.

פיעל בעסער איז „די נייע אידישע שול" פון י. לעווין. דער ערשטער טייל איז באמת אויסגעצייכענט, כאָטש ער האָט אַ פּאָר הארטע פאר קינדער אוממעגליכע אויסדרוקען. אין דעם צווייטען טייל קומען אָט די שווערען אויסדרוקען פיל אָפטער פאָר און דאָס איז א גרויסער חסרון פאר'ן בוך. אויף יעדען פאל איז אויך דער צווייטער טייל דאָס בעסטע, וואָס ס'איז פאראן אויף דעם געביט אין אידיש.

א זעהר אינטערעסאנט בוך אויפ'ן געביט פון מעמוארען־ליטעראטור איז ערשינען פון ישראל איסר קאצאוויטש אונטער'ן נאָמען „זעכציג יאָהר לעבען". דאָס בוך ענטהאלט א גאנצען אוצר פון היסטאָרישע פאסירונגען. די איבערלעבונגען זיינען געשילדערט מיט אן אויסערגעוועהנליכער ריינקייט און ליכטיגקייט. די שפּראַך איז איינפאַך און קלאָר, און גאנצע שטיקער פון אן אמת דורכגעלעבטען לעבען שטעהען פאר אייך אויף און אטעמען מיט זייער היימישער נאָהענטקייט, מיט זייער צוטרויען, מיט זייערע גרויסע און שעהנע האָפנונגען וואָס ווערען אונגאויפהער צובראָכען און ווידער געבויט. עס איז א זעהר וויכטיג בוך. דאָס בוך איז פון זעהר גרויסער וויכטיגקייט דערפאר נאָך, וואָס דאָס געביט פון מעמוארען ליטעראטור איז ביי אונז נאָך אזוי אָרים.

דאָס זיינען די אָריגינעלע ביכער, וואָס פארדיענען דערמאָנט צו ווערען אויפ'ן פעלד פון דער אידישער פובליציסטיק. מיר געהען איצט איבער צו איבערזעצונגען.

אויב אידישע פארלעגער האָבען זיך ביז איצט פארהאלטען גאנץ נאַכלעסיג צו פובליציסטיק און צו וויסענשאפט בכלל, האָבען זיי זיך אָבער אין דער לעצטער צייט אָנגעהויבען צו באציהען מיט מעהר ערנסט צו אָט דעם סאָרט ליטעראטור. דעם גרעסטען פארדינסט קומט דער „קראָפּאטקין ליטעראטור געזעלשאפט". זי האָט שוין ביז איצט ארויסגעגעבען אזעלכע ווערט ווי קארל מארקס' „קאפּיטאל",

פרודאָנ'ס „וואָס איז אייגענטום?", מאַקס שטירנער'ס „דער איינציגער און זיין אייגענטום", לאַסאַל'ס ווערק, קראָפּאָטקינ'ס שריפטען און אויך א גאַנצע רייה ערנסטע זאכען וואָס ווערען פאַרגעברייט צום ארויסגעבען.

ביים אויסוואהל פון די איבערזעצונגען ווערען הויפּטזעכליך אוועקגעשטעלט די סאָציאלע און נאַציאָנאלע פראַגען. די דערמאָהנטע ביכער פון דער „קראָפּאָטקין ליטעראַטור געזעלשאַפט" זיינען אלע פון א סאָציאלען כאַראַקטער.

די איבערזעצונגען זיינען אלע ניט שלעכט געמאכט, כאָטש אין דער שפּראַך פיהלט זיך אָפט א הארטקייט און אָפטמאָל אויך א צו שטאַרקער נאָך־ריח פון איבערזעצונג.

א זעהר וויכטיגע ערשיינונג איז געווים די איבערזעצונג פון „רוים און ירושרים" פון מאָזעס העס דורך דר. נ. סירקין. די איבערזעצונג פונ'ם בוך איז א גאַנץ גוטע, וועגען דעם אינהאלט פונ'ם בוך קען מען נאַטירליך ניט רעדען אין אזא קורצער נאָטיץ־פאָרם.

עס זיינען אויך איבערזעצט געוואָרען די דריי בענד אידישע געשיכטע פון דובנאָוו דורך חייב ליברמאַן און מייטע ליפשיץ.

א מעהר אלגעמיינעם כאַראַקטער האָט די אונטערנעמונג פון פאַרלאַג מייזעל צו איבערזעצען געאָרג בראַנדעס אין אידיש. עס איז פּשוט א בזיון, אז דער אידישער בראַנדעס זאָל זיין אין אלע מאָדערנע שפּראַכען און אין אידיש ניט. דער גרויסער מאַן בראַנדעס, וואָס איז געוואָרען א היסטאָרישע פיגור און אויף דער עלטער — אן אמת נאַציאָנאַלער איד!

און דערפאַר קומט אודאי דעם פאַרלאַג „מייזעל" אן אמת'ער ישר כח.

פון די צוועלף בענד, וואָס ת' מ. מייזעל גרייט זיך צו ארויסגעבען, זיינען דערוויול ערשינען נאָר דריי, דער ערשטער באַנד: „די פראַנצויזישע עמיגראַנטען ליטעראַטור", איבערזעצט פון חיים ליבערמאַן, און די וויטערע צוויי בענד איבער „פרידריך ניטשע און זיין פילאָזאָפיע" און „הענריק איבסען און זיינע דראַמען" איבערזעצט פון ק. טעפער. די איבערזעצונגען זיינען בכלל ניט שלעכט. באזונדערס אָבער האָבען זיך איינגעגעבען די איבערזעצונגען פון ק. טעפּער. עס לייענט זיך אזוי לייכט ווי עס וואָלט געווען געשריבען אָריגינעל אין אידיש.

צו די וויכטיגע און גאַנץ געלונגענע איבערזעצונגען דאַרף מען אויך רעכנען „די פאַמיליע" פון פרידריך ענגעלס, איבערזעצט פון ב. פייגענבוים. די איבערזעצונג פון אָט דעם בוך איז א ווייטערער שריט צו דער פאַרטיפונג פונ'ם סאָציאַליסטישען ווי אויך צו דעם נאַציאָנאַליסטישען געדאַנק, כאָטש געשריבען איז דאָס געוואָרען נאָר פאַר א סאָציאַליסטישען צוועק.

דר. י. גרינפעלד.

צו דער אידישער ערציהונג אין אמעריקא.

יאָרען־לאַנג האָט מען זיך אויפ'ן געביט פון אידישער ערציהונג אין אמעריקא באשעפטיגט מיט בלויזער קריטיק פון די באשטעהענדע תלמוד־תורות. אין דער לעצטער צייט האָבען זיך אָנגעפאַנגען וויזען סמנים פון פּאָזיטיווער פּראַקטישער ארבייט. עס זיינען צום טייל „תלמוד־תורה" צוגעקומען אנדערע מער מאָדערנע ערציהונגס־אנשטאַלטען: די העבראַיסטען האָבען זיך גענומען צו דער ערציהונג דורך דער גרינדונג פון נאַציאָנאַל־העבראַישע שולען און די אידישיסטען — דורך דער גרינדונג פון נאַציאָנאַל ראַדיקאַלע שולען. ביידע צדדים האָבען די ערשטע צייט באַגעגענט א סך שטערונגען און די פאַרזוכען זיינען כמעט געווען א דורכפאַל. אין דער גאָר לעצטער צייט — אין דעם האָט א גרויסען חלק די אידיש־נאַציאָנאַלע אויפקלערונג — זיינען אָט די שולען אוועקגעשטעלט געוואָרען אויף א מער זיכערען באזיס. עס ווערען שוין אפילו געמאכט פאַרזוכען אויסצובילדען לערער פאַר אָט די שולען. דאָס איז אן אויסערגעוויינליך

וויכטיגער שריט, ווייל ביז איצט האָט דער לערער געמוזט אימפּאָרטירט ווערען פון יענער זייט ים און יעדע ענדערונג אין דער אימיגראַציאָנס־פראגע האָט גע־שטעלט אין געפאר די אידישע ערציהונג. אָן ענליכער, מער אָדער ווייניגער, גע־לונגענער פארזוך איז דער לערער סעמי־נאר פאר די נאצ. ראדיקאלע שולען. — ביי דער לעצטער קאָנווענשאָן פונ'ם שו־לען פארבאנד איז דער נאָמען געענדערט געוואָרען אויף „אידישע פאָלקס־שולען". דאָס סעמינאר האָט נאָך דערווייל ביז איצט ניט געוויזען קיין גליקליכע פאָל־גען, אָבער עס איז צו האָפען, אז מיט דער צייט וועט זיך דאָך איינגעבען עפּעס אויפצוטאָן אויף דעם געביט. מער ער־פאָלגרייך זיינען די העברעאיסטען אין דעם פאל. די „נאַצ. העברעאישע שול" אויף איסט בראָדוויי האָט שוין ארויס־געלאָזט א גאנצע ריי טיכטיגע לערערינס פאר העברעאישע שולען. עס זאָל דאָ אויך דערמאָנט ווערען דער „בית המדרש למורים" פון „מזרחי". דאָרט זיינען פאראַן טיכטיגע לערער און מען איז דאָרט אויך פאָרזיכטיג מיט דעם אויפ־נעמען פון תלמידים: עס ווערט פון זיי פארלאנגט אַ באשטימטע פאָרבילדונג אין העברעאיש.

אַ זעהר ערפרעהענדע ערשיינונג איז דער פאקט, וואָס דער ארבייטער רינג, וואָס האָט זיך פון תמיד אָן געהאלטען גאנץ ווייט פון דער אידישער ערצי־הונגס־פראגע און יוצא געווען זיין חוב אין דער באַציהונג מיט די כלומר'שט מארקסיסטישע „סאָנדיי־סקולס", האָט זיך אין דער לעצטער צייט פאראינטערע־סירט מיט דער פראגע און איז באשעפ־טיגט מיט דער גרינדונג פון אידישע פאָלקס־שולען. די גרויסע מעגליכקייטען וואָס דער ארבייטער רינג האָט, גיבען אַ גרונד צו האָפען, אז אין אַ קורצער צייט וועט זיך איינגעבען אוועקצושטעלען אזעלכע שולען אין אלע פלעצער וואו זיי ווייזען זיך ארויס אלס נויטיג.

ג.

די ערציהונג, באטראכט די נאציאָ־נאלע סביבה אלס דעם בעסטען קאַנאַל, דורך וועלכען זי פירט דאָס קינד אריין, צוערשט אין דעם לעבען פון זיין ענגער גרופּע, די פאמיליע; שפּעטער אין דעם לעבען פון דער גרעסערער סביבה, די גע־מיינשאפט; און נדליך באקאנט זי אים מיט דעם לעבען אויף דער גאנצער וועלט. קיין אנדערע ראופן ווי אזוי דאָס צו דערגרייכען, איז זיך ניט פאָרצושטעלען; ניט דערפאר ווייל אזוי איז תמיד גע־ווען, נאָר ווייל דאָס לעבען גופא, דער סוף־כל־סוף־עדיגער צוועק פון דער ער־ציהונג, לויפט דורך דיזעלבע רערען.

עס הייסט דעריבער, אז כדי די ער־ציהונג זאָל אויפריכטיג דורכפירען אירע פונקציעס, דארף זי האָבען אלס באַזיס אַן איי ג ע נ ע פריינדליכע סביבה. ביידע, שול און סביבה, ווערען דעמאָלט צוויי אמת'ע טיילען פון איין פּראָצעס, וואָס פּראָדוצירט א פולשטענ־דיגען פּראָדוקט — דעם מענשען. רעדו־צירט צו אַן איינפאכער פאָרמול, וועט עס הייסען: — גוט און אויפריכטיג ערציהען אַ קינד קען מען נאָר אין אַ סביבה, וואָס איז כאראקטעריסטיש פאר זיין פאָלק, וואָס געפינט איר אויסדרוק אין ספּעציפישע אינסטיטוציעס, מנהגים, זיטען, שפּראך און קולטור.

אין יענע לענדער, וואו די אידען וואוינען אין קאמפּאקטע מאסען פאר דורו תאון דורות, און האָבען באשאפען אַן אייגענע סביבה, איז די אויפגאבע פון דער אידישער ערציהונג א קלאָרע און א פשוט'ע, אין דעם זין פון דורכ־פירבארקייט: — דורך דער אידישער געשיכטע וועט זיך דאָס אידישע קינד באקענען מיט דער געשיכטע פון אנדערע פעלקער; דורך דער אידיעשר שפּראך — מיט אנדערע שפּראכען; דורכ'ן אידי־שען לעבען — מיט דעם לעבען פון אנ־דערע נאציעס; די אויפגעבויטע אידי־שע שול איז דאָרט ענג פארבונדען מיט דער אידישער סביבה אין וועלכער זי פונקציאָנירט, און אלע באנדען, וואָס זיינען נויטיג אויף צוצובינדען דאָס קינד און די שול צו דער סביבה, און מיט דעם אויך, צום גאנצען פאָלק, גע־פינען זיך דורך נאטירליכע אומשטענדען.

אנדערש איז עס אין אמעריקא.

אַחוץ אין די גאָר גרויסע אידישע צענטערן, איז כמעט נישטאָ קיין שפּור

פון אַ ספּעציפיש אידישער סביבה. די ערציהונגס שפּראַך איז ניט אידיש, די געגענשטאַנדען דורך וועלכע דאָס אידישע קינד ווערט ערצויגען, זיינען ניט קיין אידישע — דאָס לעבען אליין איז אנטי־אידיש. און אפילו אין די גרויסע צענטערן, איז די סביבה דערווייל אן אימפּאָרטירטע, פון דער פרעמד אהערגעבראַכט, און דאָ איינגעפּלאַנצט. עס געהט ערשט אָן אַ קאַמף פאַר דער באַשאַפונג פון אזא סביבה. און קאָנצענטרירט האָט זיך דער קאַמף אַרום דער ערציהונג פון דעם אידישען קינד. און פונקט ווי אַ נאָרמאַלע סביבה פאַראורזאַכט אַ נאָרמאַלע ערציהונג, אזוי איז דער פּועל־יוצא פון אן אומנאָרמאַלער סביבה — אן אומנאָרמאַלע ערציהונג. די כוחות וואָס זענען פאַרוויקעלט אין דעם קאַמף, ציהען אין פאַרשידענע זייטען: צו פולשטענדיגער אַסימילאַציע מיט דער אָרטיגער איינוואוינערשאַפט פון איין זייט, און צו אַבסאָלוטער דערווייטערונג פון דער אָרטיגער סביבה פון דער צווייטער; אַחוץ דעם קומען צו: די „סתם"־מענשליכע ערציהונג, די ערציהונג פון דעם צד וואָס מאַכט קאָמפּראָמיסען, אָננעמענדיג די אָרטיגע שפּראַך, אָבער ניט די קולטור; און די מאָדערנע שיטות אין דער אידישער ערציהונג: די העבראַיסטישע און די אידישיסטישע פאָלקס־ערציהונג.

מיט דעם אויסנעם, אפשר, פון דער לעצטער שיטה, פאַררופען זיך אַלע אַנדערע, אָדער אויף דער אידישער פאַרגאַנגענהייט אָדער אויף זיין צוקונפט, און טוילמאָל אויף ביידע; זיי לאָזען אָבער אַלע אויס, אבזיכטליך צו ניט, די אידישע געגנוואַרט, וואָס דאַרף זיין בלויז דער המשך פון דער פאַרגאַנגענהייט, און דאָס מאַטעריאַל פאַר דער באַלדיגער צוקונפט. אָבער אפילו די אידישיסטישע שיטה שטעהט נאָך ניט אויף קיין נאַטירליכען פונדאַמענט, מחמת זי האָט ניט הינטער זיך קיין אידישיסטישע סביבה, וועמעס אויסדרוק זי דאַרף זיין. עס האַל ערשט דערביי אַז אַ סביבה זאָל געשאַפען ווערען, צו זאָגען אָבער, וואָס איר נשמה וועט זיין, איז ניט מער ווי אַ היפּאָטעזע: זי קאָן פונקט אזוי ווערען אַ אידישיסטישע, ווי איר געגענזאַץ, ווייל אין לעצטען סך־הכל, וועט עס זיך ווענדען ניט בלויז אין די אידישע איינוואוינער, וואָס ווילען אזא אומגעבונג שאַפען, נאָר אויך, און אפשר דער עיקר, אָן דער גאַנצער לעזונג פון דער נאַציאָנאַליטעטען פראַגע אין אַמעריקא.

וואָלטען מיר אָנגעווענדעט די פּרינציפּען פון ערציהונג בכלל, אויף דער אידישער ערציהונג אין אמעריקא, וואָלט דער רעזולטאַט געווען, אַז ס'איז ניט מעגליך, אין דעם איצטיגען מאָמענט, צו ערציהען דאָס אידישע קינד דורך אידישע קוואַלען, און וואָס זאָלען אים איינפירען אין דעם אַלגעמיינעם לעבען פון דער גאַנצער וועלט. ניט האָבענדיג קיין איינהייטליכע סביבה פאַר'ן גאַנצען פאָלק מיט באַזונדערע אידישע סימנים, איז ניט מעגליך, אַז אַ ספּעציפיש אידישע שול זאָל קענען עקזיסטירען. און ווען מיר זאָלען אָננעמען אַ געוויסע הנחה, אַז ניט נאָר איז עס נוצליך און נויטווענדיג פאַר דעם אידישען פאָלק, אַז אידישע קינדער זאָלען ערצויגען ווערען אין אידישע שולען, נאָר אַז אזעלכע שולען זיינען נויטיג און ניצליך פאַר דער מענשליכער קולטור בכלל, און פאַר דעם איינצעלנעם קינד בפרט, וואָלט דאָך בפירוש געווען קלאָר, אַז די ערשטע אויפגאַבע פון דער אידישער ערציהונג אין אמעריקא, איז זיך צו באַזאָרגען מיט אַזאַ פריינדליכער סביבה אין וועלכער זי נויטיגט זיך. באַשאַפענדיג אַ סביבה וואָס זאָל זיין כאַראַקטעריסטיש פאַר דעם רוב אידען אין אמעריקא וואָלט די שול, וואָס וואָלט פון איר אַרויסגעוואַקסען, געווען דער אמת'ער פאָלקס אויסדרוק, און די ערציהונג וואָלט זיין אַ פאָלקס ערציהונג. די אַנדערע פראַגעס, ווי אזוי די שול זאָל די סביבה אויסנוצען, וואָס זאָל זי פון איר אַרויסנעמען, און וואָס אוועקוואַרפען, וואָלטען געקומען שפּעטער, און פאַרענטפערט געוואָרען פון דער צייט אַליין. זיכער וואָלט די אידישע פאָלקסשול זיך דאַן אָנגעטראָפען, ווי זי טרעפט זיך שוין אָן, מיט אַ נייעם סאָרט זיטען, געוואוינהייטען; און איר אויפגאַבע וואָלט זיין, אויסצוקלייבען דאָס ניצליכע און עס פאַרפעסטיגען, און אויסוואָרצלען דאָס שלעכטע, און אויף

זיין אָרט איינפּאַלנצען בעסערס און שענערס.

וואָלט אַמעריקא געווען אַ נאַציאָנאַלער שטאַט, וואָס איז דער אויסדרוק בלויז פון איין פאָלק, וואָלט ניט מעגליך געווען פאר די אידען ענדליך צו באַשאַפען אַ פריינדליכע אידישע אומגעבונג. די פאקטישע לאגע איז אָבער אומגעקערט: אַמעריקא איז אַ נאַציאָנאַליטעטען־שטאַט אין וועלכער עס לעבען פארשידענע קולטורען, וואו עס האלטען זיך אויף פארשידענע פעלקער־מנהגים, זיטען וואָס זענען כאראקטעריסטיש פאר פילע נאַציעס, און אַ סך פארשידענע שפּראכען. אפילו די ערציהונג, וואָס זעהט אין פלוג אויס צו זיין אַן אַמעריקאנישע, איז אין תוך גענומען א פארשידענארטיגע. כמעט אלע פעלקער, וואָס וואוינען דאָ, זוכען, מיט אַלע כחות ארויסצוברינגען וואָס זיי פארמאָגען, אויפצוהאלטען זייער אייגענטימליך לעבען, און באווייזען דאָס פון טאָג צו טאָג אַלץ שטארקער. אין אמעריקא זענען איצט פאראן צען מאָל אַזוי פיל „פרעמדע" שולען ווי מיט פינף און צוואנציג יאָר צוריק. ניט אכטענדיג אויף דער רעאַקציע פון די לעצטע פאָר יאָר. דאָס נאַציאָנאלע לעבען פון אלע פעלקער איינוואוינערשאפטען, ווערט בולט'ער אין זיין אויסדרוק, און ווען דער גאנג פון דער געשיכטע זאָל ניט פלוצלונג אָננעמען אַ משונה'דיגען קורס, וועט מסתמא קומען די צייט, ווען אלע באזונדערע נאַציאָנאליטעטען וועלען באַקומען לכל־הפחות קהילה־אויטאָנאָמיע, וואָס וועט זיי פארזיכערען די אויפהאלטונג פון זייער שפּראך, פון זייער קולטור און פון זייער ליטעראטור.

אַ אידישע קהילה־אויטאָנאָמיע וועט לייגען דעם פונדאמענט פאר אַן אמת'ער אידישער ערציהונג. די שולען וואָס וועלען פון איר געשאפען ווערען, וועלען ניט בלויז זיין אינפאָרמאציאָנס ביוראָס וואָס ליפערען די ידיעות וועגען דער פייערונג פון אידישע יום־טובים, און וואו ס'ווערען געמאכט איבונגען אין לעזען, שרייבען און רעדען אידיש, נאָר זי וועט זיין דער קוואל פון וועלכען דאָס אידישע קינד וועט שעפען אלע ידיעות, וואָס זענען פאר אים נויטיג כדי אויפצוואוואקסען, כדי זיך צו אנטוויקלען, און געפינען זיין אָרט אין לעבען, זיך אליין געפינען. אַזאַ שול וועט דורך דער אידישער שפּראך, דורך דער אידישער געשיכטע, און דורך די אידישע קולטור אוצרות פארבינדען די געגענווארט פון דעם אידישען קינד מיט דער פארגאנגענהייט פון זיינע עלטערן, און פון זיי ביידע אויסארבייטען זיין צוקונפט. זי וועט ניט פאנאנדערטיילען זיין לעבען אויף פעריאָדישע טיילען, וועלכע פארבינדען זיך ניט, נאָר וועט זיין לעבען מאַכען אַזוי, אַז עס וועט אויסזעהן ווי איין גאנצע קייט, איין פּראָצעס פון לעבען, וואָס האָט בלויז דורכגעמאכט פארשידענע טראַנספאָרמאַציעס. איר אויפגאַבע וועט זיין צובינדען דאָס אידישע קינד צו דער גאנצער וועלט, דורך דעם אידישען פאָלק.

י. שטיינבוים.